

ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
AN ANALYSIS ON THE KING RAMA V'S EDUCATIONAL PHILOSOPHY

นายรัตนพร ราชสะอาด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายรัตนพร ราชสะอาด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analysis on the King Rama V's Educational Philosophy

Mr. Rattanaorn Ratchaard

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง
“ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.สมหวัง แก้วสุฟอง)

กรรมการ

(พระครูสุนทรสังฆพินิต, ดร.)

กรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(พระบุญทรง ปุณฺณโร, ดร.)

กรรมการ

(ดร.วิโรจน์ วิชัย)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระบุญทรง ปุณฺณโร, ดร.

ประธานกรรมการ

ดร. วิโรจน์ วิชัย

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายรัตนพร ราชสะอาด)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้วิจัย : นายรัตนพร ราชสะอาด

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระบุญทรง ปุณณโร, ดร., พธ.บ. (พระพุทธศาสนา),
ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ดร. วิโรจน์ วิชัย, ป.ธ.๓, พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๒ เมษายน ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ โดยมีจุดประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการ ปรัชญาการศึกษาไทย (๒) เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ (๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า

การจัดการศึกษาของประเทศไทยมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยความเชื่อที่ว่าการศึกษาจะช่วยกำหนดทิศทางของชาติ เพื่อจะพัฒนาคนไทยให้มีความพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า ความเป็นมาของการศึกษาไทยมีประวัติที่น่าสนใจ โดยแบ่งออกเป็นยุคๆ ดังต่อไปนี้

การศึกษาของไทยสมัยโบราณ (พ.ศ. ๑๗๘๑ - ๒๔๑๑) (๑) การศึกษาสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๘๑ - ๑๙๒๑) พ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๙๘๑) (๒) การศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๓๑๐) เป็นยุคทองของวรรณคดีไทย ซึ่งก็อยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ และพระนารายณ์ (พ.ศ. ๑๘๙๓- ๒๓๑๐) (๓) การศึกษาสมัยกรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน พ.ศ. ๒๓๑๐) และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ในช่วงรัชกาลที่ ๑ - ๔ ซึ่งก็เป็นยุคเริ่มฟื้นฟูสภาวะของประเทศ เช่น การฟื้นฟูทางด้านการศาสนา วรรณคดี ศิลปวัฒนธรรม และด้านการศึกษา (พ.ศ. ๒๓๑๑ - ๒๔๑๑) ในยุคนี้นี้จะไม่มีการแบ่งชั้นเรียนที่แน่นอนเลือกเรียนได้ตามความสมัครใจของผู้เรียน

การศึกษาของไทยสมัยปฏิรูปการศึกษา (พ.ศ. ๒๔๑๒ - ๒๔๗๔) อยู่ในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนปลายหรือสมัยรัชกาลที่ ๕ - ๗ เป็นการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ซึ่งสภาวะของประเทศอยู่ในยุคการคุกคามของจักรวรรดินิยมจากทางประเทศตะวันตกที่แผ่ขยายเข้ามาในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง

การศึกษาคือรากฐานของการพัฒนาชีวิตและการพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มวางรากฐานการศึกษาแบบแผนใหม่ที่เป็นระบบขึ้นมาในบ้านเมือง ทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาในพระบรมมหาราชวังแล้วขยายผลการจัดออกไปสู่ราษฎรทุกระดับชั้น ด้วยแนวคิดและวิธีการที่เป็นระบบแบบแผนตามแนวพระราชดำริ พระบรมราชโองการและพระราชดำรัสของพระองค์ที่ปรากฏอยู่ในด้านการศึกษาแสดงให้เห็นถึงแนวคิดพื้นฐานในการจัดการศึกษาของพระองค์ในหลายๆ ประการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา ทรงชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ประชาชนจะต้องได้รับการศึกษา เพราะการศึกษาทำให้คนฉลาด รู้จักคิด รู้ปฏิบัติอันจะส่งผลถึงความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาเริ่มเป็นแบบแผน มีระเบียบแบบแผน มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไป มีการรับเอาแนวคิดและวิทยาการต่างๆ ของชาติตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศ ต้องการบุคคลที่มีความรู้ให้เข้ามารับราชการ สามารถจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเน้นการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมนานาอารยประเทศ แปลวรรณคดีต่างประเทศเป็นภาษาไทย วางแผนโครงการศึกษาใหม่ โดยส่งเสริมให้หาเลี้ยงชีพที่นอกเหนือจากการเข้ารับราชการ

ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาของประเทศตะวันตกที่มีความเจริญก้าวหน้าไปมากแล้ว ซึ่งเป็นการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบสมัยใหม่ที่มีความสำคัญอย่างมากในยุคสมัยนั้น

Thesis Title : An Analysis on the king Rama V's Educational Philosophy

Researcher : Mr. Rattanaporn Ratchaard

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Boonsong Puññadharo, Dr., B.A. (Buddhist Studies),
M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Viroj Vichai, Pali III, B.A. (Philosophy),
M.A. (Buddhist Studies), Ph. D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : April 22, 2018

Abstract

The research attempts to study King Chulalongkorn's Philosophy of Education. There are three purposes: 1) to study the historical and developmental background of Thai Philosophy of Education, 2) to explore King Chulalongkorn's Philosophy of Education and 3) to analyze the concept of King Chulalongkorn's Philosophy of Education.

The results revealed that the Thai Philosophy of Education has evolved from ancient times to the present, with the belief that education will help shape the direction of the nation and to develop Thai people to be ready to be a significant force for the development of the country to flourish. The history of Thai education has an interesting background and it divided into the following periods.

According to the Thai education system in ancient times, it has begun between B.E. 1781-2411 and its timeline can be revealed as 1) Thai education system in Sukhothai period (B.E. 1781-1921) during the period of King Ramkhamhaeng the Great (B.E 1800-1981). 2) Thai education system in Ayutthaya period during B.E 1893-2310, it was considered as the golden age of Thai literary works during the reign of King Borom Trai Lokanath and King Narai the Great during B.E 1893-2310. 3) Thai education system in Thon Buri period was stated in the reign of King Taksin the Great (B.E 2310) to King Rama I – IV, it was the age of restoration of the country such as the restoration of the religion, literature, arts and cultures and education (B.E 2311-2411).

In this era, the certain class was not divided; the learners have a free choice to select the subject to study.

Regarding the Thai education system during the reform period (B.E 2412 - 2474), It was during the late Rattanakosin period or the reign of King Rama V-VII, it was a system of education in the reign of King Rama V. In the age, the state of the country was in the imperialism from the West that spread widely in Thailand.

It is well known that education is the foundation of life and national development. King Chulalongkorn the Great has initiated a systematic study of new systems in the country. He established the school in the Grand Palace and expanded to the people of all levels. The concept and methodology of King Chulalongkorn the Great and his speeches in the field of education, illustrated the basic concepts of his educational management in many respects. He was aware of the importance of education and pointed out the need for people to be educated because that result the progress of the country.

The period of King Chulalongkorn the Great, the Thai education system has been established and schools for the general public were found, with the acquisition of Western concepts and technologies to be used in the country and the need for knowledgeable people to work the government. It has the ability to set up schools and focus on developing countries to equalize the civilization. There were translations of foreign literature into Thai language and new educational programs were planned by encouraging them to earn a living other than working the government.

Therefore, the education reform in the reign of King Rama V, it was an education reform to be consistent with the education system of the West. And it made the country to be modernized that was very important at that period.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความสามารถและการอนุเคราะห์จากท่านผู้มีพระคุณหลายๆ ท่านที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยจึงต้องขอกราบขอบพระคุณแก่ท่านผู้มีพระคุณ ที่มีความเมตตาอนุเคราะห์ให้คำปรึกษาชี้แนะแก่ผู้วิจัยมีดังนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูสุนทรสังฆพินิต, ดร. พระวิสิทธิ์ จิตวิสิทฺโธ, ดร. ที่เปิดโอกาส ให้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเรื่องปรัชญาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พร้อมทั้งเมตตาอนุเคราะห์ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องให้แก่ผู้วิจัย ซึ่งถ้าหากว่าปราศจากความเมตตาจากท่านทั้งหลายเหล่านี้แล้ว วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ก็อาจสำเร็จลุล่วงได้เลย

พระบุญทรง ปุณฺณโร, ดร. ที่มีความเมตตาช่วยเหลือให้คำแนะนำและช่วยปรับเนื้อหาขั้นตอนระเบียบการวิธีทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ให้สำเร็จเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด

ดร. วิโรจน์ วิชัย ผู้ที่เป็นพลังขับเคลื่อนวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ พร้อมทั้งเป็นผู้จุดประกายให้ผู้วิจัยได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องปรัชญาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ อีกทั้งยังช่วยขัดเกลานเนื้อหาและระเบียบการจัดเรียงเนื้อหาความคิด เป็นกำลังใจและแรงกระตุ้นเตือนให้แก่ผู้วิจัยได้ทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ดร. พิสิฐ โคตรสุโพธิ์ และผศ.ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง ที่มีความเมตตาได้ชี้แนะจัดระเบียบข้อมูล ที่กระจัดกระจาย และแก้ไขข้อบกพร่อง พร้อมทั้งเมตตาให้คำปรึกษาแนะนำข้อมูลให้เป็นแนวทางในการทำงานวิจัยเป็นอย่างมาก สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิด คุณครู บออาจารย์ทุกท่านที่ได้เคยอบรมสั่งสอนมา ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนในรั้วมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่แห่งนี้ วิทยานิพนธ์เรื่องปรัชญาการศึกษาขององค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อ มีการนำไปใช้ในการด้านการศึกษาทั้งต่อตนเองและสังคมโดยรวม หากมีข้อความใดที่ขาดตกบกพร่องไป ผู้วิจัยขอกราบประทานอภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย.

นายรัตนพร ราชสะอาด

๒๒ เมษายน ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ/ตาราง	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๖
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๖
บทที่ ๒ ปรัชญาการศึกษา	๑๗
๒.๑ ความหมายของปรัชญาการศึกษา	๑๘
๒.๒ ปรัชญาการศึกษาของโลกตะวันตก	๒๕
๒.๒.๑ กลุ่มลัทธินิรันตรนิยม (Perennialism)	๒๕
๒.๒.๒ กลุ่มลัทธิสารัตถนิยม (Essentialism)	๓๑
๒.๒.๓ กลุ่มลัทธิพัฒนาการนิยม (Progressivism)	๓๘
๒.๒.๔ กลุ่มลัทธิบูรณาการนิยม หรือปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)	๔๔
๒.๒.๕ กลุ่มลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism)	๔๘
๒.๓ องค์ประกอบทางการศึกษา	๕๖
๒.๔ เป้าหมายของปรัชญาการศึกษา	๕๗
๒.๕ ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย	๖๓
๒.๕.๑ การศึกษาไทยในสังคมอดีต	๖๓

๒.๕.๒ การศึกษาไทยสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง.(๒๔๗๕- ๒๔๙๓)

๗๑

บทที่ ๓ แนวคิดปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๗๘

๓.๑ พระราชประวัติในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๗๘

๓.๒ อิทธิพลปรัชญาการศึกษาจากตะวันตก

๘๕

๓.๓ บริบทการศึกษาไทย

๘๕

๓.๔ แนวคิดและการจัดการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

๘๙

๓.๔.๑ หลักการคิดและการจัดการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

๙๓

๓.๔.๒ วิธีการคิดการจัดการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

๙๖

๓.๔.๓ เป้าหมายการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

๑๐๑

๓.๔.๔ ผลสำเร็จในการจัดการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

๑๐๓

บทที่ ๔ วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

๑๓๖

๔.๑ วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

๑๓๖

๔.๑.๑ หลักการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

๑๔๑

๔.๑.๒ วิธีการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

๑๕๑

๔.๑.๓ เป้าหมายการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชการที่ ๕

๑๖๖

๔.๑.๔ ผลของการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

๑๖๘

๔.๒ วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในยุคต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ (๒๔๑๒-๒๔๗๕)

๑๗๘

๔.๓ วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในยุคประชาธิปไตย (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๐๒)

๑๘๑

๔.๔ สรุปผลของการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาตามแนวปรัชญาของรัชกาลที่ ๕

๑๘๘

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๑๙๓

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑๙๓

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑๙๙

บรรณานุกรม

๒๐๑

ประวัติผู้วิจัย

๒๑๔

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๑ สรุปปรัชญาการศึกษาของสำนักสารัตถนิยม (Essentialism)	๓๗
ตารางที่ ๒ สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีอัตถิภาวนิยม (Existentialism)	๕๔
ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบปรัชญาทั่วไปและปรัชญาการศึกษา	๕๕
ตารางที่ ๔ ตารางเปรียบเทียบการจัดรูปแบบการศึกษาไทยกับอังกฤษ	๑๕๗

สารบัญภาพ

เรื่อง	หน้า
รูปภาพที่ ๑ ลายพระหัตถ์ขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕	๑๐๙
รูปภาพที่ ๒ หนังสือลงพระปรมาภิไธย รัชกาลที่ ๕	๑๑๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การจัดการศึกษาของประเทศไทยนั้นมิมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่ สมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันด้วยความเชื่อที่ว่าการศึกษาจะช่วยกำหนดทิศทางของชาติ เพื่อพัฒนาคนไทยให้มีความพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า สำหรับความเป็นมาและระบบการจัดการศึกษาของไทยเรานั้นก็มีประวัติที่น่าสนใจ

การศึกษาเป็นกระบวนการที่เรียนรู้ เพื่อพัฒนาและสร้างทักษะของบุคคล ให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างมีสันติสุขมีพฤติกรรมใฝ่รู้ที่จะเป็นพลังปัญญา เพื่อสร้างคุณภาพที่ดีและช่วยขัดเกลาให้คนระยอายุต่อบาป มีทักษะในการประกอบอาชีพได้ เคารพกฎหมาย รู้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาต่างๆ อีกทั้งก็จะสามารถได้ช่วยสร้างสรรค์ให้สังคมและพัฒนาประเทศชาติด้วย การจัดการศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมายนั้น จำเป็นจะต้องมีปรัชญาการศึกษา ที่นิยมนำมาจัดการศึกษาอยู่ด้วยกันถึง ๕ กลุ่ม มีดังต่อไปนี้

- (๑) กลุ่มลัทธินิรันตรนิยม (Perennialism)
- (๒) กลุ่มสารัตถนิยม (Essentialism)
- (๓) กลุ่มพัฒนาการนิยม (Progressivism)
- (๔) กลุ่มบูรณาการนิยม (Reconstructionism)
- (๕) กลุ่มอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

สำหรับปรัชญาการศึกษาไทยเป็นแบบผสมผสานระหว่างแนวคิดของชาติตะวันตกกับแนวคิดตะวันออก และอิงพระพุทธศาสนาในประเทศไทย จึงมีประวัติความเป็นมากับการศึกษาเป็นเวลานานการการจัดการศึกษาสามารถแบ่งออกเป็นยุคต่างๆ ดังต่อไปนี้^๑

การศึกษาไทยในสมัยโบราณ (พ.ศ.๑๗๘๑ - พ.ศ.๒๔๑๑) ในช่วงเวลานั้นยังไม่มีโรงเรียน แต่เด็กไทยในสมัยนั้นสามารถหาความรู้ได้จากที่บ้าน สำนักสงฆ์ วิชาที่สอนไม่ได้กำหนดตายตัวมีความรู้สามัญ เพื่ออ่านออกเขียนได้เท่านั้น วิชาชีพ วิชาจริยศึกษาและศิลปะป้องกันตัว การศึกษาสมัยนี้เป็น

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับเป็นกฎหมาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖ - ๑๗.

การศึกษาแบบสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิมจำเป็นที่คนไทยในสมัยนั้นจะต้องขนขวายหาความรู้จากผู้รู้ในชุมชนต่างๆ มีบ้านและวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา เช่น บ้านเป็นสถานที่อบรมหล่อหลอมจิตใจของสมาชิกภายในบ้าน โดยที่มีพ่อและแม่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดอาชีพ อบรมลูกๆ ส่วนวัดเป็นสถานที่รวบรวมนักปราชญ์สาขาต่างๆ ซึ่งเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนพระจะทำหน้าที่อบรมสั่งสอนธรรมะแก่ชาวพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะผู้ชายไทยจะมีโอกาสได้ศึกษาธรรมะ และบวชเรียนในสังคมไทยจึงนิยมให้ผู้ชายบวชเรียนก่อนแต่งงานทำให้มีคุณธรรมและจิตใจมั่นคงสามารถครองเรือนได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ผู้ที่มาบวชเรียนมาแสวงหาความรู้เรื่องธรรมะในวัดแล้วยังสามารถแลกเปลี่ยน และถ่ายทอดความรู้ในด้านศิลปวิทยาการต่างๆ ที่เคยได้อบรมจากครอบครัวมา จะเห็นว่าสถาบันทั้งสามนี้ล้วนแต่มีบทบาทในการศึกษาอบรม สำหรับคนไทยในสมัยนั้น การถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งนอกจากนี้ในชุมชนต่างๆ ก็มีภูมิปัญญามากมาย ซึ่งจะมีปราชญ์แต่ละสาขาวิชา เช่น ด้านการก่อสร้าง หัตถกรรม ศิลปกรรม ประติมากรรม และแพทย์แผนโบราณ เป็นต้น ส่วนพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นที่มีอิทธิพลอย่างมากก็คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระเจ้าลิไท) ซึ่งพระราชกรณียกิจที่สำคัญ เช่น การประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นมาเป็นครั้งแรก โดยทรงดัดแปลงมาจากตัวหนังสือขอมและมอญ อันเป็นรากฐานด้านอักษรศาสตร์^๒ จนนำมาสู่การพัฒนาปรับปรุงเป็นอักษรไทยในปัจจุบัน ศิลปจารึกหลักที่ ๑ จึงเป็นศิลปจารึกที่จารึกเป็นอักษรไทย การที่พระองค์ทรงจัดระเบียบการปกครอง คณะสงฆ์โดยกำหนดให้การปกครองสงฆ์แบ่งออกเป็น ๒ คณะ คือ คณะอรัญวาสี คณะคาม วาสีและพระองค์ก็ได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือไตรภูมิพระร่วงขึ้นมา ซึ่งก็เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับพระพุทธ ศาสนาที่มุ่งเน้นการสอนศีลธรรมให้แก่ราษฎรประพฤติแต่สิ่งที่ดีงามละเว้นความชั่ว ผู้ประพฤติดีก็จะได้ขึ้นสวรรค์ ผู้ประพฤติชั่วก็ต้องตกนรก ซึ่งพระองค์ทรงได้บรรยายไว้อันน่าสะพรึงกลัวนับว่าเป็น วรรณคดีร้อยแก้วที่มีความสำคัญที่สุดในสมัยสุโขทัย โดยได้กล่าวถึงโลกมนุษย์ สวรรค์ และนรกเป็นวรรณคดีที่ได้รับการกล่าวอ้างถึงในวรรณกรรมต่างๆ ซึ่งก็เป็นวรรณคดีที่มีความสำคัญต่อคำสอนในพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันนี้^๓

การศึกษาไทยในสมัยสุโขทัย (พ.ศ.๑๗๘๑ -พ.ศ.๑๙๒๐) มีลักษณะการจัดการศึกษาโดยการแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย ดังต่อไปนี้

รูปแบบการจัดการศึกษาที่แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย เนื่องจากอาณาจักรแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือได้แก่ ส่วนที่ ๑ เป็นการจัดการศึกษาสำหรับผู้ชายที่เป็นทหาร เช่น มวย กระบี่ กระบองและ

^๒ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, **คู่มือคณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑), หน้า ๘ - ๑๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐ - ๑๑.

อาวุธต่างๆ ตลอดจนวิธีการบังคับม้า บังคับช้าง ตำราพิชัยยุทธ์ ซึ่งเป็นวิชาชั้นสูงของคนที่จะเป็นแม่ทัพ นายกอง ในด้านของพลเรือน เป็นการจัดการศึกษาให้แก่พลเรือนผู้ชายให้เรียนคัมภีร์ไตรเวท โหราศาสตร์ เวชกรรม ฯลฯ ส่วนพลเรือนผู้หญิงให้เรียนวิชาช่างสตรีการปัก การเย็บ การย้อม และการทอ นอกจากนั้นก็มีการอบรมบ่มนิสัยกิริยามารยาท และการทำอาหารกิน เพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้านที่ดีต่อไป ส่วนที่ ๒ คือฝ่ายศาสนาจักร เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นไปในทางพระพุทธศาสนา และศิลปศาสตร์

สถานศึกษาสำหรับในยุคสมัยนี้ ประกอบไปด้วยบ้าน ซึ่งก็เป็นสถาบันสังคมพื้นฐานที่ช่วยทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ด้านอาชีพตามบรรพบุรุษ เช่น การก่อสร้างบ้านเรือน ศิลปะการป้องกันตัวสำหรับลูกผู้ชาย และการบ้านการเรือน เช่น การจีบพู่ การทำอาหารและการทอผ้า สำหรับลูกผู้หญิง เป็นต้น สำนักสงฆ์นั้นก็เป็สถานศึกษาที่สำคัญของราษฎรทั่วไป ที่ทำหน้าที่ขัดเกลาคิดใจ และแสวงหาธรรมะต่างๆ พระราชสำนักก็เป็นสถานศึกษาของพระราชวงศ์ และบุตรหลานของขุนนางในราชสำนักมีพรหมณ์หรือราชบัณฑิตเป็นครูสอน^๔

วิชาที่สอนไม่ได้กำหนดตายตัวพอจะแบ่งออกได้ดังนี้ วิชาความรู้สามัญสนัฐานว่าในช่วงต้นสุโขทัยเขาใช้อักษรภาษาบาลีและอักษรภาษาสันสกฤตในการศึกษา แต่หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงประดิษฐ์ อักษรไทยขึ้นมาใช้ จึงมีการเริ่มเรียนภาษาไทยกันและเรียนวิชาชีฟตามแบบอย่างบรรพบุรุษตระกูลใดมีความชำนาญด้านใดลูกหลานก็จะมีคามถนัดในด้านนั้นและประกอบอาชีพตามแบบอย่างกันมา เช่น ตระกูลใดเป็นแพทย์มา ก็จะสอนบุตรหลานให้เป็นแพทย์ไปด้วย วิชาจริยศึกษาจะสอนให้เคารพนับถือบรรพบุรุษ การรู้จักกตัญญูรู้คุณ การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมวิชาศิลปะป้องกันตัว เป็นการสอนให้รู้จักการใช้อาวุธ การบังคับสัตว์ที่ใช้เป็นพาหนะในการออกศึกและตำราพิชัยยุทธ์^๕

การศึกษาของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.๒๓๑๑ - พ.ศ.๒๔๑๑)
การศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ก็ยังเหมือนกับในสมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่เพราะบ้านและวัดก็ยังมีบทบาทอยู่เหมือนเดิม ซึ่งก็เป็นระยะที่ได้เริ่มต้นสร้างเมืองขึ้นมาใหม่^๖ พร้อมทั้งมีการเริ่มรวบรวมคัมภีร์และสรรพตำราจากแหล่งต่างๆ ที่รอดพ้นจากการถูกทำลายของพม่าในขณะที่กรุงศรีอยุธยาแตก โดยเน้นการทำนุบำรุงตำราทางศาสนา ศิลปะและวรรณคดี ซึ่งในยุคสมัยนี้ก็จะปรากฏ

^๔ อติสร ก้อนคำ, ประวัติความเป็นมาของการศึกษาไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.Kroobannok.com>, ศูนย์วิจัยนวัตกรรมการมือนเตอร์เน็ตไทย จำกัด, [๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^๕ อุษา ชัยโชณิษฐ์, “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในระยะปี ๒๔๓๒-๒๔๙๐”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๘.

^๖ บ้านจอมยุทธ, **การศึกษามัยปกครองระบบรัฐธรรมนูญ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.Baanjom-yut.com/library_2/, [๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐].

ภาพการฟื้นฟูและพัฒนาสู่ก้าวต่อไป การศึกษาในระบบใหม่ก็เริ่มค่อยๆ แทรกซึมเข้ามาจนกระทั่งในที่สุดก็นำไปสู่การปฏิรูปใหญ่ของการศึกษาทั้งฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายสงฆ์

การศึกษาของไทยในสมัยปฏิรูปการศึกษา (พ.ศ.๒๔๑๒ - ๒๔๗๕) ในช่วงสมัยนี้ได้มุ่งเน้นให้คนเข้ารับราชการ และมีความรู้ที่เพิ่มเติมฝรั่ง โดยแบ่งออกเป็น ๓ ช่วงดังต่อไปนี้

การศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากพระองค์ได้ทรงครองราชย์แล้วก็ได้ทรงปรับปรุงประเทศให้เจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน ทั้งในด้านการปกครอง ศาล การคมนาคม และสาธารณสุข เป็นต้น โดยเฉพาะด้านการศึกษานั้น พระองค์ได้ทรงตระหนัก เพื่อปรับปรุงคนในประเทศให้มีความรู้ความสามารถจะช่วยให้ประเทศชาติได้มีความเจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้าน ดังพระราชดำรัสที่ว่า “วิชาหนังสือเป็นวิชาที่น่านับถือและเป็นที่น่าสรรเสริญมาตั้งแต่โบราณว่าเป็นวิชาอย่างประเสริฐ ซึ่งผู้ยิ่งใหญ่ นับแต่ พระมหากษัตริย์เป็นต้นมา ตลอดจนราชบุรุษพลเมืองสมควรและจำเป็นจะต้องรู้เพราะเป็นวิชาที่อาจทำให้การทั้งปวงสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่าง” การที่พระองค์ทรงเห็นถึงความสำคัญของการศึกษา จึงได้มีการจัดการศึกษาอย่างมีระเบียบแบบแผน (Formal education) มีโครงการศึกษาชาติ มีโรงเรียนเกิดขึ้นในวังและในวัด มีการกำหนดวิชาที่เรียนมีการเรียนการสอนสอบไล่ และมีทุนเล่าเรียนหลวงให้ไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศซึ่งก็เป็นปัจจัยที่มีผลในการปฏิรูปการศึกษาในครั้งนี้^๗ (เอกสารเรื่องการจัดการศึกษา ร.๕, ๒๔๑๑: หน้า ๑๖)

การศึกษาในสมัยปฏิรูปการศึกษายู่ช่วงปี (พ.ศ.๒๔๑๒ - พ.ศ.๒๔๗๕) ก็เป็นผลมาจากที่ได้มีการเข้ามาของชาวตะวันตก และการเปิดประเทศค้าขายกับประเทศตะวันตก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง การปกครองและการศึกษาจึงได้มีความสำคัญขึ้น เพื่อพัฒนาคนเข้ามารับราชการนำไปสู่การเปิดโรงเรียนและมหาวิทยาลัย จึงทำให้มีการจัดทำแผนแม่บทในการศึกษาเรียกว่าโครงการศึกษา ฉบับแรกในปี พ.ศ.๒๔๔๑^๘

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาถึงประวัติและพัฒนาการปรัชญาการศึกษาไทย เพื่อจะได้นำเอาแนวคิดและพัฒนาการของปรัชญาการศึกษาในล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ไปเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษา เมื่อสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ผ่านมา โดยพระองค์ท่านนั้น ได้นำเอาปรัชญาการศึกษาทางตะวันตกมาใช้กับปรัชญาการศึกษาของไทยได้อย่างไร ซึ่งก็เป็นการผสมผสานกันได้อย่างลงตัวเป็นอย่างดี โดยที่พระองค์ท่านได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ของการศึกษา ที่จะทำให้

^๗ กระทรวงศึกษาธิการ, **สารนาฎ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.Bic.moe.go.th>, ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวง, [๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^๘ กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง, **การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ อดีต - ปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๘๖ - ๘๘.

ประเทศชาติของเรา มีความเจริญก้าวหน้าได้เท่าเทียมกับประเทศอื่นในโลกนี้ จึงต้องมีการปรับปรุงแก้ไขรูปแบบระบบของการจัดการศึกษาไทยใหม่ทั้งระบบโดยพระองค์ท่าน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนากการปรัชญาการศึกษาไทย
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อระบบการศึกษาไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ เพื่อต้องการทราบถึงประวัติและพัฒนากการของปรัชญาการศึกษาไทย
- ๑.๓.๒ เพื่อต้องการทราบถึงปรัชญาการศึกษาในรัชกาลที่ ๕ เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการจัดการศึกษาในรัชกาลที่ ๕ เป็นมาอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เป็นการศึกษาวิเคราะห์เรื่องปรัชญาการศึกษาที่เป็นแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ที่มีอิทธิพลต่อระบบการศึกษาไทยในสมัยอดีตจนถึงสมัยปัจจุบันนี้ และจำกัดการศึกษาวเคราะห์อยู่เฉพาะในเรื่องปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เท่านั้น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เอกสารประกอบการวิจัย เช่น หนังสือที่เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และหนังสือชีวประวัติของรัชกาลที่ ๕ วารสาร และเอกสารบทความต่างๆ หรือเรียบเรียงงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของการศึกษาในรัชกาลที่ ๕ ที่มีอิทธิพลต่อระบบการศึกษาไทยในปัจจุบัน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

รัชกาลที่ ๕ (KING V) หมายถึง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี หรือเป็นพระมหากษัตริย์องค์

ที่ ๕ ในรัชสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความสำคัญ ต่อระบบการศึกษาไทยเรามาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน

ปรัชญา (PHILOSOPHY) หมายถึง ความรู้อันประเสริฐนั้นหรือความรู้ มนุษย์ทุกคนก็สามารถมีความรอบรู้ และมีความรู้อันประเสริฐได้อันเนื่องมาจากความรู้ที่สมบูรณ์สูงสุด หรือสิ้นความสงสัย

การศึกษา (EDUCATION) หมายถึง การสร้างคนให้มีความรู้ มีความสามารถ มีทักษะ พื้นฐานที่จำเป็น ให้มีลักษณะจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะประกอบการทำงานอาชีพได้เป็นอย่างดีในสังคม

ปรัชญาการศึกษา (PHILOSOPHY OF EDUCATION) คือ แนวความคิด หลักการ และกฎเกณฑ์ในการกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา ซึ่งนักการศึกษาก็ได้ยึดเป็นหลักในการดำเนินการทางการศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และปรัชญาการศึกษายังพยายามทำการวิเคราะห์ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา ทำให้สามารถมองเห็นปัญหาของการศึกษาได้อย่างชัดเจน ปรัชญาการศึกษาเปรียบเหมือนเข็มทิศนำทางให้นักศึกษาดำเนินการทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และสมเหตุ สมผล

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. หนังสือหรือตำรา

๑.๖.๑ รุ่ง แก้วแดง การจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการ^๙ หรือในระบบส่วนใหญ่จัดขึ้นกันในโรงเรียน ซึ่งเป็นหน่วยงานเฉพาะด้าน ที่ตั้งขึ้นมาทำหน้าที่ปลูกฝังทักษะ ความรู้ และค่านิยมแก่ผู้เรียน แต่โรงเรียนหรือสถานศึกษาก็ไม่ใช่เป็นช่องทางเดียวในโลกที่พัฒนาการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็ว การจัดการศึกษาสามารถทำได้หลากหลายเพื่อสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะแต่ละกลุ่ม เช่น การศึกษานอกโรงเรียน การจัดการศึกษาในครัวเรือน การจัดการศึกษาโดยชุมชน การศึกษาทางไกลที่ผ่านสื่อประเภทต่างๆ เป็นต้น การจัดการศึกษาในภาพรวมเป็นเรื่องที่สังคม และผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาทุกระดับต้องร่วมมือกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้มีประสิทธิภาพตามมา

๑.๖.๒ ปรัชญา เวสารัชช การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม ที่นำเอาบุคคลเข้าสู่การดำรงชีวิตในสังคมหรืออาจจะกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นกระบวนการอบรมบ่มนิสัยให้มนุษย์สามารถประพฤติปฏิบัติ และประกอบอาชีพการทำงานร่วมกับมนุษย์คนอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสม

^๙ รุ่ง แก้วแดง, **ปฏิวัติวัฒนธรรมการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๒).

การศึกษาตาม ความหมายนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญของการอบรมบ่มนิสัย การกล่อมเกลาทางสังคม การเตรียมตัวเพื่อให้บุคคล มีทักษะ ความรู้ มีความสามารถในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพในอนาคต ซึ่งเป้าหมายของการศึกษาดังที่กล่าวมานี้ มิใช่เพียงเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้อื่นเท่านั้น แต่ต้องมุ่งไปสู่สังคมในภาพรวมด้วย นั่นคือการนำไปสู่สังคมที่เข้มแข็ง มีเอกภาพอันเนื่องมาจากสมาชิกในสังคมเป็นคนที่มีความรู้และร่วมสร้างประโยชน์ให้กับสังคมที่ตนอยู่อาศัย จึงถือได้ว่าครูที่เป็นบุคคลที่สำคัญในการสร้างเยาวชนที่ดีและสร้างอนาคตของประเทศชาติหากผลผลิตทางการศึกษาไม่มีคุณภาพ ครูก็จะ ต้องมีส่วนรับผิดชอบด้วยหรืออาจกล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมที่เป็นรากฐานอันสำคัญของการสร้างและสะสมพลังของชาติ หากแต่ว่าชาติใดมีทุนทางสังคมที่แข็งแกร่งมีคุณภาพดีมาน้อยเพียงใดมีปริมาณมาน้อยแค่ไหนก็ย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของระบบการศึกษานั้น^{๑๐}

๑.๖.๓ Ramseyer and Others (แรมเซียร์ก และคณะ) ได้กล่าวสรุปถึงขอบข่ายของการบริหารจัดการศึกษาไว้เป็น ๘ ประเภท ดังนี้

- ๑) การพัฒนาการสอนและหลักการ
- ๒) งานธุรการ การเงิน และบริการต่างๆ ของโรงเรียน
- ๓) เป็นผู้นำชุมชนที่ตั้งอยู่
- ๔) งานบุคลากร
- ๕) งานอาคารสถานที่
- ๖) จัดสรรรับส่งนักเรียน
- ๗) จัดระบบการบริหารโรงเรียนให้ถูกต้อง
- ๘) ปกครองดูแลนักเรียน^{๑๑}

๑.๖.๔ กระทรวงศึกษาธิการ มีจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติในปี พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ มาตรา ๖ และมาตรา ๗ ได้ระบุไว้ว่าจะต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดีและมีความสุข ดังนั้น เป้าหมายของการจัดการศึกษา จึงอยู่ที่คนไทยโดยทั่วไป ซึ่งก็ต้องได้ รับการพัฒนาให้เป็นคนดี มีสุขภาพดี ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง จิตใจดี และก็มีจิตใจที่อดทนเข้มแข็ง สามารถ

^{๑๐} ปรัชญา เวสารัชช์, **ประมวลสาระชุดฝึกอบรมครู**, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖).

^{๑๑} Ramseyer and Others, อ้างถึงใน กิตติมา ปริติติลล, **กระบวนการบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต, ๒๕๓๒).

เผชิญกับปัญหาหลากหลายที่เกิดขึ้นได้อย่างมีสติ มีความรับผิดชอบ สามารถอดทนอดกลั้นต่อแรงกดดันต่างๆ มีสติ มีปัญญา ใช้ความคิดและเหตุผล คือ การมุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการของสังคมปัจจุบัน^{๑๒} ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับ สังคม ความรู้ ทักษะด้านภาษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีความเข้าใจในเรื่องการบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย ทักษะในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขพร้อมทั้งให้มี คุณธรรมและจริยธรรมแสดงออกในรูปของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เช่น รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีความละเอียดต่อการประพฤติตนในทางเสื่อมเสียหรือก่อให้เกิดผลเสียหายต่อผู้อื่น ผู้ได้รับการศึกษาจะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ประณีประนอม มีความเมตตา กรุณา มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่นและดำเนินบทบาทของตนเองได้อย่างเหมาะสม

๑.๖.๕ ส. ศิวรักษ์ ได้รวบรวมแนวคิดของระบบการศึกษากระแสหลักในปัจจุบันก็เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงจุดร่วมและจุดต่างของปรัชญาการศึกษา อีกทั้งเพื่อให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาโลกไว้ในหนังสือ “ปรัชญาการศึกษา” ซึ่งสรุปใจความได้ว่า การศึกษามีส่วนช่วยให้สังคมมีวิวัฒนาการไปได้ทั้งรวดเร็วและเชิงช้า ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพของสังคมและวัตถุประสงค์ที่สมาชิกในสังคมนั้น ต้องการระบบการศึกษาในสังคมหนึ่งสังคมใดก็มักจะขึ้นอยู่กับเครื่องยนต์กลไกอันซับซ้อนของสังคมนั้น ที่นำไปเพื่อให้สมาชิกในสังคมได้นำเอาความรู้ ทักษะและทัศนคติมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างสอดคล้องกับสิ่งซึ่งสังคมต้องการ ตลอดจนการถ่ายทอดสิ่งต่างๆ เหล่านี้ให้ได้ผล นี่คือนิยามสำคัญของการศึกษาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ระบบการศึกษาขึ้นอยู่กับปัจจัย ๒ ข้อ คือ (๑) ผลที่พึงประสงค์นั้นคืออะไร (๒) มรรควิถีอย่างไรที่จะก่อให้เกิดผลอันนั้น ดังคำที่กล่าวของราชบัณฑิตยสถาน ที่ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษา หมายถึง การเล่าเรียน การฝึกฝน และอบรม^{๑๓}

๑.๖.๖ ไพฑูรย์ ลินลาร์ตัน กล่าวว่า การศึกษา คือ กระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ความรู้ ความชำนาญ ค่านิยมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง^{๑๔}

๑.๖.๗ วิจิตร ศรีสอ้าน ได้กล่าวถึง ภารกิจในการจัดการศึกษาไว้ว่า มีขอบเขตกว้างขวางมาก ซึ่งจากการศึกษาวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับภารกิจของการจัดการศึกษาอย่างกว้างขวางมาในประเทศสหรัฐอเมริกา ทำให้ได้เกิดแนวการจำแนกภารกิจของการจัดการศึกษาออกเป็น ๓ แนว คือ

^{๑๒} กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับที่เป็นกฎหมาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๕).

^{๑๓} ส. ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๕).

^{๑๔} ไพฑูรย์ ลินลาร์ตัน, ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓).

๑) จำแนกภารกิจตามลักษณะและขอบข่ายของงาน จำแนกตามความรับผิดชอบออกได้เป็น ๔ ภารกิจหลัก ดังนี้

- (๑) ความสัมพันธ์กับชุมชน
- (๒) ปรับปรุงส่งเสริมโอกาสทางการศึกษา
- (๓) การสรรหาและการพัฒนาบุคลากร
- (๔) การจัดหาและดูแลเรื่องการเงินอาคารสถานที่และอุปกรณ์

๒) จำแนกภารกิจตามบทบาทและพฤติกรรมการบริหารแนวนี้ จำแนกตามบทบาท (Role) และพฤติกรรม (Behavior) ของผู้บริหารการศึกษาเป็นตัวแปรในการวิเคราะห์โครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอไฮโอ พบว่า พฤติกรรมพึงประสงค์ของผู้บริหารการศึกษามีด้วยกันถึง ๙ ประการดัง ต่อไปนี้

- (๑) กำหนดเป้าหมาย
- (๒) กำหนดนโยบาย
- (๓) กำหนดบทบาท
- (๔) ประสานงาน
- (๕) ประเมินประสิทธิภาพ
- (๖) ทำงานกับผู้นำชุมชนเพื่อการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษา
- (๗) ใช้ทรัพยากรทางการศึกษาของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- (๘) การให้ประชาชนมีส่วนร่วม
- (๙) การติดต่อสื่อสาร

๓) จำแนกภารกิจตามเกณฑ์สมรรถภาพของผู้บริหาร การจำแนกตามภารกิจที่รับผิดชอบ (Competency pattern) ตามแนวนี้นี้มักจะสนใจงานของผู้บริหาร และการพัฒนาสมรรถภาพเพื่อให้ ผู้บริหารปฏิบัติงานต่างๆ เหล่านั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ศูนย์พัฒนาการบริหารการศึกษาประจำภาคใต้ของสหรัฐอเมริกา ได้จำแนกภารกิจสำคัญด้านต่างๆ ของการจัดการศึกษาออกเป็น ๘ ภารกิจ มีดังต่อไปนี้^{๑๕}

- (๑) การพัฒนาหลักสูตรและการสอน
- (๒) กิจกรรมนักเรียน
- (๓) ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- (๔) บุคลากรของโรงเรียน
- (๕) อาคารสถานที่

^{๑๕} วิจิตร ศรีสอ้าน, กระบวนการกลุ่มศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒).

(๖) ยานพาหนะ

(๗) การจัดระบบงาน

(๘) งานธุรการและการเงิน

กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึง อำนาจหน้าที่ของสถานศึกษา ตามกฎหมายการศึกษาที่กำหนดไว้ ดังนี้ กฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ

๑. การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด (มาตรา ๒๒)

๒. การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้และคุณธรรม (มาตรา ๒๓)

๓. จัดการประเมินผู้เรียน พิจารณาจากพฤติกรรมการเรียน และกิจกรรม (มาตรา ๒๖)

๔. จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแกนกลางในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมประเทศชาติ (มาตรา ๒๗)

๕. ร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเอกชน องค์กรเอกชน องค์กรการวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน (มาตรา ๒๙)

๖. พัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน (มาตรา ๓๐)

๗. บริหารและจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการงบประมาณ การบริหารบุคคลและการบริหารทั่วไปตามกระทรวงกระจายอำนาจมาให้ (มาตรา ๓๙)

๘. คณะกรรมการการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (มาตรา ๔๐)

๙. ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นกรรมการ และเลขานุการของคณะกรรมการการสถานศึกษา (มาตรา ๔ วรรค ๔)^{๑๖}

๑๐. จัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชน (มาตรา ๔๘)

๑๑. ให้ความร่วมมือในการ จัดเตรียมเอกสารหลักฐานที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาตามคำร้องขอ ของสำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษาหรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่ทำการประเมินคุณภาพนอกสถานศึกษา (มาตรา ๕๐)

^{๑๖} กระทรวงศึกษาธิการ, *แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนที่เป็นนิติบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖).

๑๒. ระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและยกย่องเชิดชูผู้ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา (มาตรา ๕๗)

๑๓. ปกครอง บำรุงรักษาดูแลใช้และจัดหาผลประโยชน์ จากทรัพย์สินของสถานศึกษา ทั้งที่เป็นราชพัสดุตามกฎหมายว่าด้วยที่พัสดุ และเป็นทรัพย์สินอื่น รวมทั้งจัดหารายได้จากบริการของสถานศึกษา และเก็บค่าธรรมเนียมการศึกษาที่ไม่ขัดหรือแย้งกับนโยบายวัตถุประสงค์และภารกิจหลักของสถานศึกษา (มาตรา ๕๙ วรรค ๑)

๑๔. พัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถ และทักษะในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (มาตรา ๖๕)

๑๕. พัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (มาตรา ๖๖)

ข. งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

๑.๖.๘ สำนักบรรณสารสนเทศ ก็ได้กล่าวถึง ปรัชญาการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ว่าพระองค์ทรงมีคุณูปการมากมายที่ทำประโยชน์ให้กับประเทศ โดยเฉพาะด้านการศึกษา พระองค์ทรงปฏิรูปทางการศึกษา ให้เป็นระบบจนเป็นรากฐานของการศึกษามาจนถึงทุกวันนี้ แต่เดิมเป็นการสอนกันที่บ้าน วัด และในวังมาเป็นการสอนแบบระบบในโรงเรียน โดยพระองค์ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้น และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ประพันธ์แบบเรียนสอนอ่านภาษาไทย ชื่อว่าแบบเรียนชุดมูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์ณฑ์ สำหรับใช้เป็นแบบการเรียนการสอนในโรงเรียนหลวงสมัยนั้น พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา จึงทรงปฏิรูปการศึกษา โดยให้วัดร่วมมือกับรัฐจัดตั้งโรงเรียนขึ้น เพื่อสอนความรู้อย่างเป็นระบบแบบแผนที่ทันสมัย คือ ให้มีสถานที่เล่าเรียนมีครูสอนตามเวลาที่กำหนดและให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง มีเป้าหมายเพื่อการเรียนการสอนในการฝึกหัดกุลบุตรกุลธิดา ของบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางชั้นสูงที่ถวายตัวเพื่อรับราชการ โรงเรียนเหล่านี้ได้แก่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ก็ทรงได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรแห่งแรก คือ โรงเรียนวัดมหรณพารามและในเวลาต่อมาได้ทรงตั้งกรมศึกษาธิการ และกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันนี้ก็คือ กระทรวงศึกษาธิการ) ตามลำดับ ทำให้การศึกษาสามารถขยายไปทั่วราชอาณาจักร^{๑๗}

๑.๖.๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์กรุงสยาม รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันอังคาร เดือน

^{๑๗} สำนักบรรณสารสนเทศ, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการปฏิรูปการศึกษา, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙).

๑๐ แรม ๓ ค่ำปี ฉลู วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๙ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเป็นพระองค์ที่ ๑ ในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เสดยราชสมบัติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ รวมสิริดำรงราชสมบัติ ๔๒ ปี ๒๒ วัน เสด็จสวรรคตเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีจอ (๒๓ ตุลาคม ๒๔๕๓) ด้วยโรคพระวักกะ สิริรวมพระชนมายุ ๕๘ พรรษา พระองค์ท่านได้รับสมัญญาว่า“ปิยมหาราช” แปลว่า มหาราชผู้ทรงเป็นที่รัก และว่า “พระพุทธเจ้าหลวง” ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นในสำนักพระเจ้ายัยยิกาเธอ กรมหลวงวรสรรตสุตา ทรงได้ศึกษาภาษาเขมรจากหลวงราชาภิรมย์ ทรงได้รับการศึกษาการยิงปืนไฟจากพระยาอภัยเพ็ญสงคราม ในวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าฟ้าต่างกรมที่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ พระองค์ทรงผนวชตามราชประเพณี ณ วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ภายหลังจากผนวช พระองค์ได้รับการเฉลิมพระนามาภิไธยขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์กรมขุนพินิตประชานาถ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๐ โดยทรงกำกับราชการกรมมหาดเล็ก กรมพระคลังมหาสมบัติ และกรมทหารบกวังหน้า^{๑๘}

๑.๖.๑๐ พระชาตรี ชูตินโร (อนุเคราะห์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๔ ได้กล่าวถึงบทความของกระทรวงศึกษาธิการในตอนหนึ่ง ว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้วางแนวนโยบายในการจัดการศึกษาที่สำคัญที่สุด คือ การขยายการศึกษาให้ทั่วถึงในกรุงเทพมหานครและตามหัวเมืองต่างๆ ให้กว้างขวางออกไปและที่สำคัญที่สุดพระองค์ทรงเห็นว่า การศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับปรุง และขยายออกไปให้ถึงประชาชนพลเมืองให้มากที่สุด ดังปรากฏข้อความในประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๘ ตอนหนึ่งว่า “...ด้วยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า วิชาหนังสือเป็นต้นเค้าคุณความเจริญของราชการบ้านเมืองยิ่งกว่าศิลปศาสตร์วิชาการอย่างอื่นๆ ทั้งสิ้น...”

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงมีพระบรมราโชบายในการจัดการศึกษาที่สำคัญ คือ ส่งเสริมการขยายการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป ไป ออกไปให้กว้างขวางโดยได้ออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเล่าเรียน ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ได้ทรง

^{๑๘} กรมศิลปากร, **สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ราชสกุลวงศ์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๔).

พยายามส่งเสริมการศึกษาด้านวิชาชีพและการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป อันได้แก่ มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา รวมทั้งทรงส่งเสริมการจัดการศึกษา เพื่อสร้างความรู้สึกรักนิยมนักเรียนด้วย^{๑๙}

๑.๖.๑๑ พินัย ลัทธิโชติ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงวางแนวนโยบายในการจัดการศึกษาที่สำคัญ คือ การขยายการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติ ประถมศึกษาออกไปให้กว้างขวาง ส่งเสริมการเรียนวิชาชีพในโรงเรียนทุกระดับ โดยเฉพาะระดับประถมศึกษา รวมทั้งปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ดังที่ได้ทรงกล่าวไว้ในที่ประชุมสมุหเทศาภิบาลคราวหนึ่งว่า “การศึกษาสมัยนี้ควรถือเอาคุณภาพ (Quality) ไม่ใช่ถือเอาจำนวน (Quantity)” ในระหว่างช่วง พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๗๕ รัฐได้ประกาศใช้แผนการศึกษารวมแล้ว ๖ ฉบับ คือ

๑. แผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๕	๒. แผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๐
๓. แผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๒	๔. โครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖
๕. แผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๘	๖. โครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔

กล่าวโดยสรุป คือ นโยบายการศึกษาของไทยระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๗๕ นับเป็นยุคเริ่มแรกหรือก้าวแรกของการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงธรรมการ) รัฐจึงได้พยายามที่จะขยายการศึกษาออกไปสู่ประชาชน อย่างกว้างขวางในทุกระดับในกรุงเทพมหานคร และตามหัวเมืองโดยมุ่งเน้นในระดับประถมศึกษาเป็นสำคัญกว่าระดับอื่น ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชน เพื่อสนองตอบความต้องการของชาติบ้านเมือง ที่ต้องการคนเข้ามารับราชการและในการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุตามนโยบายนับได้ว่าบรรลุผลสำเร็จพอสมควร โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา อันเป็นการศึกษาสำหรับประชาชนโดยทั่วไป ส่วนการศึกษาในระดับอื่นประสบผลสำเร็จไม่มากนัก อย่างไรก็ตามในความพยายามของกระทรวงศึกษาธิการในยุคเริ่มแรกก็ยังคงดำเนินการปรับปรุงโครงสร้างและระบบการบริหาร การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติหลายฉบับและอื่นๆ ล้วนแล้วแต่เป็นความพยายามที่จะจัดการศึกษาของชาติให้บรรลุตามนโยบายที่กำหนดไว้^{๒๐}

นโยบายการศึกษาในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๐๓ โดยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาสู่ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ได้ส่งผลกระทบต่อด้านการเมือง การบริหารเศรษฐกิจสังคมและทางด้านการศึกษาของชาติ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา

^{๑๙} พระชาตรี ชูตินโร (อนุเคราะห์), “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๐} พินัย ลัทธิโชติ, “การปฏิรูปการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

“คณะราษฎร” ได้กำหนดไว้ว่า “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎรทุกคน” เพื่อประโยชน์ในการปกครองตาม ระบอบประชาธิปไตยและมีเจตนาที่จะพัฒนาการศึกษาของชาติให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๐๓ จึงได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญทั้งฉบับถาวร ฉบับชั่วคราว และฉบับแก้ไข จำนวน ๑๕ ฉบับ มีรัฐบาลเข้ามาบริหารราชการทั้งหมด ๓๐ ชุด มีผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ๑๖ ท่าน ซึ่งมีผลกระทบต่อการกำหนดนโยบาย และการดำเนินงานด้านการศึกษาอยู่มาก แต่ก็ไม่ทำให้การปรับปรุงระบบการศึกษาของชาติหยุดชะงักไป และในยุคนี้เป็นยุคที่เชื่อมโยงในการจัดการศึกษาของไทย ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช กับระบอบประชาธิปไตย แนว นโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา ในยุคนี้อาจจะแบ่งได้เป็น ๓ ระยะ คือ

ระยะแรกในปี (พ.ศ.๒๔๗๕- ๒๔๘๕) นโยบายในการจัดการศึกษาในช่วงเวลา ๑๐ปี แรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะเป็นการขยายการศึกษาระดับประถมศึกษา ออกไปให้มากยิ่งขึ้น และให้ความสำคัญมากกว่าระดับอื่นส่วนในระดับมัธยมศึกษาอาชีวศึกษา และอุดมศึกษานั้น เป็นการขยายด้านปริมาณและปรับปรุงคุณภาพ

ระยะที่สองในช่วงปี พ.ศ.๒๔๘๕- ๒๔๙๓ ประเทศไทยตกอยู่ในภาวะสงครามนโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน จึงเน้นหนักไปทางด้านทหารและการป้องกันประเทศ ส่วนด้านการศึกษาจึงไม่ค่อยชัดเจนนัก ภายหลังสงคราม (พ.ศ.๒๔๘๘) รัฐบาลได้ปรับปรุงการศึกษาของชาติหลายประการ นโยบายในการจัดการศึกษาได้เด่นชัดขึ้น ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพ ในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา โดยรัฐบาลต้องเอาใจใส่ และทำนุบำรุงการศึกษาของชาติทุกระดับ

ระยะที่สาม (พ.ศ.๒๔๙๓ - ๒๕๐๓) เป็นช่วงที่มีการปรับปรุงพัฒนาการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าในทุกด้านและทุกระดับที่ปรากฏเด่นชัดที่สุด เช่น รัฐบาลจะส่งเสริมการศึกษาในทางปริมาณ และคุณภาพ จะวางรากฐานเพื่อให้ประชาชนมีพื้นฐานความรู้สูงขึ้น และมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ดี พร้อมทั้งจะส่งเสริมให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดีงาม ด้วยการอาศัยการศาสนา และการศึกษาเป็นหลัก ในการจัดการศึกษาของชาติก็คือ “แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๔” ได้กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาเป็นสี่ส่วนดังนี้ คือ พุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษาและหัตถศึกษา ในยุคนี้ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ รวม ๓ ฉบับ คือ

(๑) แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕

(๒) แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๙

(๓) แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๔^{๒๑}

^{๒๑} สมบูรณ์ พรหมนาถ, อ้างถึงใน พิทยา สิทธิโชติ, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

๑.๖.๑๒ สรุปประวัติศาสตร์การศึกษาไทยและการปฏิรูปการศึกษาไทย

ประวัติศาสตร์การศึกษาไทยและการปฏิรูปการศึกษาไทย สามารถสรุปให้เห็นเป็นยุค ดังนี้ ในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา มีความสัมพันธ์กันระหว่างสถาบันครอบครัว วัดและรัฐ อย่างใกล้ชิด โดยมีค่านิยมว่า “ความรู้พุทธศาสนาเป็นความรู้ที่สูงที่สุด” มีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งใด หลักสูตรหนังสือเรียน ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีความลึกซึ้ง หลากหลาย ผสมผสาน วิถีชีวิตสมัยนั้น อย่างงดงาม ชื่นคุณค่าความหมายอย่างครบครัน การผสมผสานการศึกษาเพื่อการอาชีพเข้ากับการปลูกฝังคุณธรรม ตามหลักพุทธศาสนาจนกล่าวได้ว่า คนไทยโบราณมีชีวิตแฝด คือ ชีวิตทางโลกกับชีวิตทางธรรม ระบบการศึกษามีจุดหมายปลายทางสุดยอดของชีวิต คือ การบรรลุปรมาตมธรรมได้อย่างไร หลังจากการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และความพยายามปฏิรูปการศึกษา เพื่อตอบสนองต่อรัฐ และความเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาไปเป็นอันมาก อันมีผลกระทบต่องาน เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างใหญ่หลวง เสียงสะท้อนเหล่านี้เป็นเครื่องหมาย ยืนยันบ่งบอกถึงความก้าวหน้าและความสำเร็จของการปฏิรูปทางการศึกษาไทยมาจวบจนถึงปัจจุบันนี้^{๒๒}

๑.๖.๑๓ พระมหาสง่า สุกโร (ณ ระนอง) ได้กล่าวถึงเรื่องปรัชญาการศึกษา ก็เพื่อการพัฒนาสังคมไทยผ่านหัวข้อ “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อพัฒนาสังคมไทย” ซึ่งสรุปเป้าหมายผลสำเร็จได้ว่าการสำรวจระบบการศึกษาของไทย เพื่อหาวิธีพัฒนาระบบการศึกษาไทย ให้เป็นไปตามปรัชญาของพุทธทาสภิกขุ ด้วยเห็นว่าคำสอนของพุทธทาสภิกขุ ที่มีความเป็นระบบการศึกษาที่ถูกต้องและสามารถทำให้นักศึกษาได้รับความรู้มีอยู่ ๓ ประเภท คือ (๑) ความรู้ทางวิชาการ (พุทธศาสตร์) (๒) ความรู้ทางจริยธรรม (ธรรมศาสตร์) และ (๓) ความรู้ทางการอยู่ร่วมกัน (สังคมศาสตร์) ในทางปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุได้พยายามประสานหลักพุทธเข้าสู่วิทยาศาสตร์ของไทยในระบบ เพื่อทำให้นักศึกษามีความรู้และความประพฤติที่ถูกต้อง โดยที่พระสงฆ์ก็ควรมีบทบาทช่วยสั่งสอนอบรมพุทธศาสนิกชนชาวไทยอยู่เสมอ ทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่เหนือสิ่งอื่นใดการศึกษา ก็จำเป็นต้องเดินตามแนวปรัชญาที่พุทธทาสภิกขุวางไว้เสียก่อน และจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากทางภาครัฐเพิ่มมากขึ้น^{๒๓}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีหลักการในการดำเนินการศึกษาในหลายรูปแบบ ซึ่งผู้ที่ทำการศึกษาในปรัชญาการศึกษาของพระองค์

^{๒๒} สุพจน์ พันธุ์ชูเพชร, “การศึกษากระบวนการบริหารงานของผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัด”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘).

^{๒๓} พระมหาสง่า สุกโร (ณ ระนอง), อ้างถึงใน พระเฉลิมชาติ ชาดิวโร (อิทธิรงค์), “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

ท่าน ทั้งที่ได้นำมาเผยแพร่และทำการศึกษาในปรัชญาการศึกษาของพระองค์ท่านจะต้องทำความเข้าใจแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินการศึกษา ตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ ในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์เป็นผลงานวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อนัก การศึกษาและผู้สนใจในการศึกษาปรัชญาการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕)

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยเน้นการวิจัย ทางด้านเอกสาร (Documentary Research) ประกอบการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่ เป็นในรูปแบบสิ่งพิมพ์และสื่อออนไลน์ในการเก็บข้อมูล มีดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยดำเนินการรวบรวมข้อมูลจาก บทความ หนังสือ ตำรา สื่อออนไลน์ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษาของ ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕

๑.๗.๒ ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ทำการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ เรียบเรียงผลงานการวิจัยและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษาของรัชกาลที่ ๕ โดยจะทำการ ศึกษาค้นคว้าวิทยานิพนธ์ และวิเคราะห์ไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๗.๓ สรุปผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และนำเสนอแนะต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ทราบถึงประวัติและพัฒนาการปรัชญาการศึกษาไทย

๑.๘.๒ ทราบถึงแนวคิดปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑.๘.๓ สามารถวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ที่มีต่อระบบการศึกษาไทย

บทที่ ๒

ปรัชญาการศึกษา

จากการศึกษากรอบแนวคิดและปรัชญาการศึกษาของไทยมาตั้งแต่อดีตนั้น จะพบว่า ในสังคมไทยนั้นได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่ พื้นฐานการจัดการศึกษาให้กับคนในชาติ ซึ่งพุทธปรัชญาก็ได้ปรากฏเนื้อหาที่ครอบคลุมระบบความคิดและปรัชญาด้านการศึกษาทั้งในด้านความหมาย จุดมุ่งหมาย หลักสูตรและการจัดการศึกษา ส่งเสริมพัฒนาการทางการศึกษาทั้งในด้านจริยศึกษา พลศึกษา พุทธศึกษาและหัตถศึกษา การจัดการศึกษาที่เป็นกระบวนการพึงพาอาศัยซึ่ง กันและกันระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน ที่เรียกว่า “บวร” เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แลกเปลี่ยนและติด ต่อปฏิสัมพันธ์ต่อการให้การศึกษาและด้านอื่นๆ ด้วย^๑

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาชีวิตของมนุษย์จึงถือว่าการศึกษเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการพัฒนาคนให้เข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านร่างกาย ทาง ด้านสังคม ทางด้านจิตใจ และทางด้านปัญญา ตามแนวคิดของประเทศตะวันตก โดยจะสังเกตเห็นได้ว่ามีร่องรอยรูปแบบการจัดการศึกษา ที่มีการประยุกต์ใช้ตามหลักพุทธธรรมหรือแนวคิดทางพระพุทธ- ศาสนาเข้ามาอยู่ในวิธีการจัดการศึกษาก็สืบเนื่องมาจากการที่สังคมไทย ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาว ตะวันตก จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ระบบทางการศึกษาของไทยเราได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ถ้าจะศึกษาให้ถึงกรอบแนวคิดในเรื่องของปรัชญาการศึกษาไทยในยุคปัจจุบัน จึงต้องมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องศึกษาถึงปรัชญาการศึกษาของประเทศทางตะวันตกหลายๆ สำนักที่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทย เช่น ปรัชญาการศึกษาของ^๒

สำนักนิรันตรนิยม	(Perennialism)
------------------	----------------

สำนักสารัตถนิยม	(Essentialism)
-----------------	----------------

สำนักพัฒนาการนิยม	(Progressivism)
-------------------	-----------------

^๑ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กฎหมายระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^๒ กระทรวงศึกษาธิการ, อ้างถึงใน พระเฉลิมชาติ ชาทิวโร (อิทธะรงค์), **การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๔.

สำนักบูรณาการนิยม (Reconstructionism)

สำนักอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นต้น

นอกจากนั้น ก็เพื่อให้ได้ทราบถึงกรอบแนวความคิดของปรัชญาการศึกษา ในสังคมสมัยปัจจุบันได้อย่างชัดเจนมากขึ้น จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษากรอบแนวความคิดในด้านการศึกษาของพุทธปรัชญาเถรวาทด้วย โดยเฉพาะในกรอบแนวความคิดของนักปรัชญาและนักการศึกษาของชาวพุทธ ที่ได้แสดงถึงทรรศนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษาหรือระบบการศึกษาตามนัยของพุทธปรัชญาด้วย

ฉะนั้น ในบทที่ ๒ นี้ จึงเป็นการอธิบายถึงกรอบแนวความคิดด้านปรัชญาการศึกษาใน ๒ แนวคิด คือ แนวคิดด้านการศึกษาตะวันตก ได้แก่ ปรัชญาการศึกษาสำนักนิตินิยม สำนักสารัตถนิยม สำนักพัฒนาการนิยม สำนักบูรณาการนิยม และสำนักอัตถิภาวนิยม กับแนวคิดในการศึกษาของพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีอิทธิพลต่อระบบการศึกษาในสังคมไทยปัจจุบัน^๓

๒.๑ ความหมายของปรัชญาการศึกษา

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการพัฒนาคนให้มีความเจริญงอกงามให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนวคิดที่มาจากแหล่งต่างๆ ของนักปราชญ์ นักวิชาการ และนักการศึกษา ที่ได้ให้ความหมายของการศึกษาเอาไว้ในทรรศนะต่างๆ มีดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ.๒๕๕๔) ได้ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษา” นั้น มาจากภาษาสันสกฤตใช้คำว่า “ศิกฺษา” ซึ่งมาจากภาษาบาลีที่ใช้คำว่า “สิกฺขา” ที่แปลความ หมายความว่า เล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม^๔

๒.๑.๒ พระชาตรี ชุตินธโร (อนุเคราะห์) ได้ให้ความหมายว่า การศึกษา คือ แนวทางการสร้างคนให้คนนั้นเป็นคนดี เป็นแบบอย่างที่ดี มีความสามารถ มีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้กับปัญหา เพื่อตนเองและสังคมที่มีความพร้อมที่จะประกอบอาชีพการงานได้ดี^๕

๒.๑.๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า คำว่า “การศึกษา” เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต แต่ถ้าเป็นภาษาบาลีจะเรียกว่า สิกฺขา มีความหมายเดียวกัน คือ หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนการศึกษาในพระพุทธศาสนา หมายถึง Training เป็นอย่างน้อย คือ ต้องเป็นการกระ

^๓ พิทยา สิทธิโชค, “การปฏิรูปการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^๕ พระชาตรี ชุตินธโร (อนุเคราะห์), การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

ทำลงไปจริงๆ ไม่ใช่แค่เพียงว่าศึกษาเล่าเรียนให้รู้ให้เข้าใจ สามารถจดจำได้เท่านั้น แต่จะต้องปฏิบัติพร้อมกันไปด้วย จนทำให้เกิดความเห็นแจ้งเป็นปัญญาที่อยู่บนขั้นสูงสุด เพื่อทำลายอาสวะกิเลสให้เบาบางลงได้ ดังนั้น การศึกษา ก็คือกระบวนการสร้างปัญญาและคุณธรรมความสามารถอันเป็นส่วนประกอบอย่างอื่นๆ ที่จะช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาลุล่วงให้พ้นสิ่งบีบคั้นขัดข้อง การศึกษานำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีที่สุด และเสวยผลแห่งความมีชีวิตได้โดยสมบูรณ์^๖

๒.๑.๔ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้ให้ความหมายถึงคำว่า “การศึกษา” ไว้ว่า การศึกษา มาจากภาษาบาลีว่า “สิกขา” มีรากศัพท์ที่ว่า สิกขานั้น หมายถึง วิชฺโชปาทาน ซึ่งก็แปลว่า การแสวงหาวิชา ส่วนคำว่า วิชา นั้นหมายถึง ความรู้สภาวะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ดังนั้น สิกขา หรือศึกษา ก็หมายถึง การแสวงหาวิชาหรือความรู้แจ้ง ซึ่งก็คือปัญญา เมื่อปัญญามาอวิชาก็หายไปเหมือนแสงสว่างที่เกิดขึ้นมากเพื่อขับไล่ความมืดไป^๗

๒.๑.๕ พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษา ไว้ดังนี้ “การศึกษา” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีว่า สิกขา ซึ่งแยกเป็น สะ กับ อิกขะ สะ แปลว่า เอง ตัวเอง อิกขะ แปลว่า เห็น การเห็น เมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกันก็จะได้ว่า การเห็นตนเอง โดยตนเอง เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือเพื่อเข้าใจเรื่องความดับทุกข์ความรู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ ความรู้จักการดับทุกข์และความรู้จักทางให้ถึงความดับทุกข์^๘

๒.๑.๖ พระปลัดเกียรติกศักดิ์ สนิทวิวรกุล ได้ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษา” ในแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่เสนอมานี้ แล้วในข้างต้นนี้ จึงทำให้มองเห็นได้ว่า การศึกษาถือเป็นเครื่องมือที่ทำให้เรามองเห็นตัวตนหรือการเข้าใจถึงคุณภาพตัวตนว่าตนเองมีกำลัง มีศักยภาพแค่ไหนเพียงไร มีความสามารถด้านไหน ควรใช้ความสามารถอย่างไร เป็นต้น ซึ่งก็คือการรู้ตนเองในทุกๆ ด้าน เช่น ในการประกอบอาชีพ ต้องรู้ว่าตนเองนั้นมีความรู้ ความถนัด ความสามารถในด้านใดก็ประกอบอาชีพในด้านนั้น การมองเห็นตัวตนเองนี้ จะทำให้มนุษย์รู้จักตนเอง และสามารถนำเอาตัวเองเข้าไปสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม หากได้รับการศึกษาตามความหมายนี้จะเป็นการพัฒนาเพื่อช่วยผู้เรียนให้ได้ค้นพบตนเอง ส่วนอีกนัยหนึ่งก็ยังเป็นเครื่องมือทำให้มองเห็นความจริง คือ มีความเข้าใจในสภาพตนเองและสิ่งต่างๆ อย่างละเอียดชัดเจน มองเห็นความจริงตามความเป็นจริง จะเห็นว่าพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เข้าใจถึงธรรมชาติให้มากที่สุดทั้งธรรมชาติที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและธรรมชาติของสิ่งต่างๆ

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕.

^๗ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒ - ๓.

^๘ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาเหมือนมหาทางด่วน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

ที่ล้อมรอบตัวมนุษย์หรือที่ไปสัมพันธ์เข้ากับการรู้ตามที่มันเป็นได้แก่ตัวธรรมชาติจริงๆ รู้ไปตามนั้น คือตามที่เป็นไปหรือตามธรรมชาติของมันนั้น เป็นธาตุแห่งการรู้^๙

จากข้อมูลที่กำลังมาข้างต้นนี้ สอดคล้องกันกับที่ปรากฏมาในคัมภีร์มหานิเทศ ท่านแสดงเอาไว้ว่า บุคคลใดยอมศึกษาอริสคือ ศึกษาเรื่องความประพฤติดีทางกายวาจาให้สูงขึ้นบ้าง ศึกษาในการฝึกอบรมจิตใจให้ดีขึ้นบ้าง ศึกษาในการอบรมปัญญาให้เจริญขึ้นบ้าง เมื่อหน่วงจิตคำนึงถึง การศึกษาสามารถอย่างนี้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อเห็นคือเข้าใจก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตกำหนดให้แน่วแน่ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อน้อมจิตกำหนดไปก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อประกอบความเพียรก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อเอาสติกำหนดก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตมั่นก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ทั่วชัดด้วยปัญญาก็เรียกว่าศึกษา เมื่อรู้สิ่งที่พึงรู้จำเพาะก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อกำหนดรู้สิ่งที่ควรกำหนดรู้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อละสิ่งที่พึงละก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อประจักษ์แจ้งสิ่งที่ควรประจักษ์ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อฝึกอบรมเจริญสิ่งที่ควรปฏิบัติควรฝึกอบรม ก็ชื่อว่าศึกษาการศึกษาในเชิงวิชาการโดยทั่วไปเปรียบเสมือนการให้พลัง หรือกำลังและความรู้ ส่วน การศึกษาทางศาสนานั้น เป็นการให้ความรู้และความเข้าใจในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง และมีความ ติงามเป็นแนวทางที่จะช่วยให้ผู้ศึกษามีคุณภาพจิตที่ดี มีสมรรถภาพจิตที่ดี มีสุขภาพจิตที่ดี มีผลให้การปฏิบัติหน้าที่การงานมีคุณภาพและประสิทธิภาพที่ดีเพื่อเตรียมตนให้เป็นคนที่พร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม อาจจะกล่าวได้ว่า การศึกษาทางพระพุทธศาสนาจะมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเสียสละเพื่อ ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ และให้บุคคลที่ศึกษามีอิสรภาพหรือความเป็นไทแก่ตนเอง^{๑๐}

๒.๑.๗ การ์เตอร์ วี. กู๊ด การศึกษาในภาษาไทย ตรงกันกับคำว่า Education ในภาษาอังกฤษ และตรงกันกับคำว่า Educatum มีรากศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า Educare แปลว่า เลี้ยง รักษา บำรุงและอบรมทำให้เจริญงอกงามทุกด้านซึ่งมีความหมายสรุปได้ว่า การศึกษา Education หมายถึง การอบรม การสั่งสอน การให้ความรู้ หรือการแสวงหาความรู้ โดยอาศัยการอบรมสั่งสอนหรือโดย อาศัยการฝึกหัดภายใต้คำแนะนำของครู ส่วนคำว่า Educatum ในภาษาลาติน เกิดจากคำสองคำมารวมกัน คือ E ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า out of และคำว่า duco ตรงกันกับภาษาอังกฤษ ว่า to lead ดังนั้นคำว่า การศึกษา Education ตามความหมายในภาษาต่างประเทศย่อมหมายถึงการนำออกมามากกว่าการบรรจุใส่เข้าไป หมายถึง การดึงเอาออกมาหรือการนำไปสู่เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย โดยทั่วไปแล้วความหมายของคำว่าการศึกษาในภาษาอังกฤษนั้น ย่อม

^๙ พระปลัดเกียรติกศักดิ์ สีนทวิวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดกระบี่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตร- ศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘ - ๙.

สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการศึกษา คือ การพัฒนาสมรรถภาพในทางต่างๆ ของบุคคล ให้มีความเจริญงอกงามสำหรับให้ประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ส่วนค่านิยมของการจัดการศึกษานั้น พิจารณาได้หลายนัยทั้งนี้และทั้งนั้น ก็ขึ้นอยู่กับความคิดอันเป็นพื้นฐานของนักวิชาการในแต่ละบุคคลที่สนใจ^{๑๑}

๒.๑.๘ ยอร์จ ดี. สปินด์เลอร์ (George D. Spindler) เป็นนักมานุษยวิทยาได้กล่าวไว้ว่า การศึกษา คือ กระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วยความรู้ ทักษะ เจตคติ ค่านิยม และรูปแบบพฤติกรรมของคนรุ่นก่อน^{๑๒}

๒.๑.๙ ทัลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parson) นักสังคมวิทยาได้ให้คำนิยามไว้ว่า “การศึกษา” คือเครื่องมืออย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่ใช้สำหรับเตรียมให้มีบทบาทในการจะประกอบอาชีพ มุ่งสร้างค่านิยมในการทำงาน และช่วยเหลือหลอมเด็กและเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีต่อสังคม^{๑๓}

๒.๑.๑๐ สาโรช บัวศรี ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การศึกษา คือ การรอกงามที่เกิดขึ้นแก่ผู้เรียนเนื่องมาจากได้รับประสบการณ์ที่เลือกเฟ้นให้แล้วเป็นอย่างดีจากสถานศึกษา^{๑๔}

๒.๑.๑๑ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ซึ่งก็เป็นผู้นำทางการศึกษาแผนใหม่ ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษา หมายถึง กิจกรรมที่สังคมจัดขึ้นอย่างเป็นระบบเป็นกระบวนการ เพื่อมุ่งที่จะส่งเสริมเอื้ออำนวยบุคคลให้ประจักษ์แจ้งเข้าใจ (Insight) สภาพภายในตัวเองและสังคมที่ตนอยู่ เพื่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันมิใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่ออนาคตเท่านั้น^{๑๕}

๒.๑.๑๒ คาร์เตอร์ วี. กู๊ด (Carter V. Good) ได้ให้คำนิยามเอาไว้ในพจนานุกรมเกี่ยวกับคำ ว่า “การศึกษา” มีทั้งหมด ๔ ประการด้วยกัน คือ

(๑) การดำเนินการด้วยระบบกระบวนการใดๆ ก็ตาม สามารถทำให้บุคคลมีการพัฒนาความสามารถเจตคติและพฤติกรรมที่เป็นค่านิยม อันเป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในสังคมที่ตนเองเป็น สมาชิกเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของชีวิตมีผลทำให้บุคคลพัฒนาร่างกาย จิตใจ และความคิด

^{๑๑} Carter V. Good, **Dictionary of Education**, (McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, 1945), P. 145.

^{๑๒} George D. Spindler, **Education and Culture : Anthropological Approaches**, (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1964), P. 58.

^{๑๓} Talcott Parson, **The Social System**, (New York : Free Press, 1964), P. 239 - 241.

^{๑๔} สาโรช บัวศรี, **ความคิดบางประการทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : กรมฝึกหัดครู, ๒๕๔๑), หน้า ๗ - ๘.

^{๑๕} John Dewey, **Introductory Reading in Education**, edited by Frederick Mayer, (California : Dickenson, 1966), P. 165.

(๒) กระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลได้รับมาจากสิ่งแวดล้อมซึ่งมีการเลือกสรร และควบคุมสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในสถานศึกษา จะมุ่งพัฒนาการส่วนบุคคลตามความประสงค์ของ สังคมและสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมของตนเองได้

(๓) วิชาชีพสำหรับครูวิชาต่างๆ ที่เปิดสอนในสถาบันอุดมศึกษา เพื่อจะเตรียม บุคคลให้ประกอบวิชาชีพทางการศึกษาหรือเป็นครูประกอบด้วยวิชาจิตวิทยาการศึกษา ปรัชญา การศึกษา ประวัติการศึกษา หลักสูตรและวิธีการสอน วิธีสอนเฉพาะ การบริหารการศึกษา การนิเทศ การศึกษา และวิชาอื่นๆ ช่วยพัฒนาครู รวมแล้วเรียกว่าวิชาการศึกษาหรือศึกษาศาสตร์

(๔) ศิลปะในการถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ ซึ่งคนรุ่นก่อนได้จัดรวบรวมไว้เป็น หมวดหมู่ อยู่มีระเบียบ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเข้าใจและนำไปปฏิบัติ^{๑๖}

๒.๑.๑๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวเอาไว้ว่า การจัดการศึกษา (Education)^{๑๗} เป็นคำที่ปรากฏในมาตรา ๔ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งก็ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้าง องค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมด้วยการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้ อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒.๑.๑๔ สุนน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษา หมายถึง ไตรสิกขาที่เป็นระบบ และ กระบวนการของชีวิต ซึ่งครอบคลุมหลักการพัฒนามนุษย์ โดยใช้ชีวิต วิถีชีวิต และการพัฒนาชีวิตที่ดี จึงครอบคลุมทุกมิติ ทุกกลุ่มสาระ ทุกพื้นฐานของสังคม กลมกลืนได้สัดส่วน สมดุลและเชื่อมโยงกันกับ ธรรมชาติมีลักษณะเป็นองค์รวมหล่อหลอมเกิดประโยชน์นำไปสู่การพัฒนาเต็มศักยภาพผู้เรียนพัฒนา ทัวทั้งกาย จิตและปัญญา ผลการศึกษาเต็มสนองตอบการพัฒนาชีวิตตามวิถีทางที่ดี ถูกต้อง กลมกลืน กับความเป็นจริงของชีวิต และสังคมเป็นการศึกษาที่กระฉ่างชัดแจ่มแจ้ง โลกส่องชีวิตสว่าง เย็น ดุจ เดือนเพ็ญ ดังนั้น หลักไตรสิกขา จึงถือได้ว่า เป็นการบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรมที่ โรงเรียนแบบวิถีพุทธต้องยึดถือเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษา^{๑๘}

๒.๑.๑๕ สุนีย์ ภูพันธ์ ได้แสดงถึงพระศนะของคำว่า “การศึกษา” ว่าเป็นกระบวนการ สั่งสอน กระบวนการอบรม หรือกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ถ่ายทอดความชำนาญ และทัศนคติที่

^{๑๖} Cater V. Good, **Dictionary of Education**, (2nd ed. New York : McGraw-Hill Book, 1995), P. 191.

^{๑๗} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พรวิภากรกราฟิก, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^{๑๘} สุนน อมรวิวัฒน์, **แนวความคิดหลักจากการศึกษาตามนัยพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ รุ่งอรุณ, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒.

รวมเรียกว่าประสบการณ์ซึ่งมนุษย์เป็นผู้จัดและถ่ายทอดให้แก่กันและกัน ซึ่งก็หมายรวมถึงวัฒนธรรม หรือ วิถีทางแห่งการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งส่วนที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนและส่วนที่มองไม่เห็นชัด^{๑๙}

๒.๑.๑๖ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้กล่าวว่า การศึกษา คือ กระบวนการถ่ายทอด วัฒนธรรม ความรู้ ความชำนาญ ค่านิยมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง^{๒๐}

๒.๑.๑๗ สมบูรณ์ พรธนาภพ ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษา หมายถึง การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้หรือการเสาะแสวงหาความรู้ โดยอาศัยการอบรมสั่งสอนภายใต้การแนะนำของครู การศึกษา ซึ่งก็ตรงกับภาษาบาลีว่า สิกขา คือ การศึกษาเล่าเรียน และการฝึกอบรมนั่นเอง^{๒๑}

๒.๑.๑๘ กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษา หรือว่า ไตรสิกขา คือ ศิล สมาธิ และปัญญา ว่ามีดังต่อไปนี้

(๑) การศึกษาศีล เป็นการฝึกอบรมความประพฤติของบุคลากรทางศาสนาให้มีความเรียบร้อยทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

(๒) การศึกษาสมาธิ เป็นการฝึกฝนจิตใจตนให้แน่วแน่ หนักแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหว ต่อสภาวะแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมทางนามธรรม และสภาพแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมที่มากระทบจิตใจ

(๓) การศึกษาปัญญา เป็นการฝึกฝนในด้านพินิจพิเคราะห์เรื่องราว หรือใน เหตุการณ์ต่างๆ โดยโยนิโสมนสิการ คือ การตรិตรองอย่างรอบคอบจนเกิดความรู้แจ้งตลอดตามสภาพ ความเป็นจริง ส่วนการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยนี้ ก็จะมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นผู้ดูแล และได้อธิบายถึงลักษณะการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ซึ่งก็แบ่งออกเป็น ๓ แผนก คือ แผนกนักธรรมมีแม่กองธรรมเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ แผนกบาลี มีแม่กองบาลีเป็นผู้ดูแล รับผิดชอบและ แผนก สามัญระดับอุดมศึกษาจะอยู่ในความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสอง แห่ง ส่วนในระดับมัธยมศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมการศาสนาและกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ส่วนศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาวินิจฉัยอยู่ในความรับผิดชอบของกองศาสน

^{๑๙} สุณีย์ ภูพันธ์, แนวคิดพื้นฐานการสร้างและการพัฒนาหลักสูตร, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

^{๒๐} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๒๗.

^{๒๑} สมบูรณ์ พรธนาภพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาพื้นฐานการ ศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

ศึกษา กรรมการศาสนา ซึ่งการศึกษาที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ อยู่ในกรอบของไตรสิกขา โดยมีกรรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์^{๒๒}

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษา คือ การผสมผสานเอาทฤษฎีการศึกษาต่างๆ (Eclecticism) เข้าด้วยกัน เพื่อทำการประยุกต์เอาหลักการและทฤษฎีในทางการศึกษาไปใช้เป็นหลักในการจัดการศึกษานั้น กระทำกันได้หลายวิธี โดยทั่วไปแล้วก็จะใช้วิธีแบบผสมผสานโดยเลือกสรรหลักการที่ดีของหลายทฤษฎีที่พอจะประมวลเข้าด้วยกันได้ โดยที่ไม่ขัดแย้งกัน นำเอามาใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ซึ่งก็ได้มีผู้ให้คำนิยามปรัชญาการศึกษาที่แตกต่างกันไปหลายๆ ทศนะ ดังต่อไปนี้

จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (George F. kneller) ได้กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ การค้นหาความเข้าใจในเรื่องการศึกษาทั้งหมด การตีความหมายโดยการใช้ความคิดรวบยอดทั่วไปที่จะช่วยแนะแนวทางในการเลือกจุดมุ่งหมายและนโยบายของการศึกษา

เจมส์ อี แมคเคลเลน (James E. McClellan) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ สาขาวิชาหนึ่งในบรรดาสาขาต่างๆ ที่มีอยู่มากมายอันเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์

วิจิตร ศรีสอาน ได้กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมาย ระบบความเชื่อ หรือแนวความคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์ หรืออุดมคติ ในทำนองเดียวกันกับที่ใช้ในความหมายของปรัชญาชีวิต ซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางดำเนินชีวิตนั่นเอง กล่าวโดยสรุปแล้ว ปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง^{๒๓}

จากข้อมูลและคำจำกัดความ สามารถสรุปความหมายของการศึกษาดังที่เสนอมาชำงต้นนี้ได้เป็น ๒ ฝ่าย คือ การศึกษาฝ่ายทางโลกและการศึกษาฝ่ายทางธรรม การศึกษาฝ่ายทางโลกแบ่งออก เป็นความหมายอย่างแคบ และความหมายอย่างกว้าง ดังต่อไปนี้

ฝ่ายที่หนึ่ง ความหมายแนวแคบ การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการสั่งสอน ฝึกฝน อบรม หรือการถ่ายทอดความดี เจตคติ ค่านิยม ทักษะ และปลูกฝังวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านสถาบันการศึกษา อันได้แก่ โรงเรียน มหาวิทยาลัย วิทยาลัย โดยมีครูอาจารย์เป็นผู้ก่อให้เกิดกระบวนการศึกษาและการเรียนรู้

ฝ่ายที่สอง ความหมายแนวกว้าง การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการทุกชนิดที่เป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาคุณภาพของชีวิตทั้งร่างกาย อารมณ์ ปัญญา และสังคม ในขณะเดียวกันก็ยังช่วยพัฒนา

^{๒๒} กรรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๒๓} อติศร ก้อนคำ, **ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.Kroobannok.com/ 19891 [๑๖ เมษายน ๒๕๖๑].

สังคมให้เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น โดยการพัฒนามีปัจจัยหลายอย่าง ที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตและบุคลิกภาพของผู้ที่ทำการศึกษ หรือพัฒนานั้นให้เจริญขึ้นและถือว่าสำคัญอย่างยิ่งสำหรับทุกชีวิตจะต้องถือเอาหน้าที่ละเลยไม่ได้ เพราะเป็นกระบวนการศึกษาหรือพัฒนาสติปัญญาต่อเนื่องตลอดชีวิตสามารถศึกษาทุกโอกาสทุกสถาบันการศึกษาย่างเท่าเทียมกัน^{๒๔}

๒.๒ ปรัชญาการศึกษาของโลกตะวันตก

ปรัชญาการศึกษา คือ แนวความคิด หลักการ และกฎเกณฑ์ ในการกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา ซึ่งนักการศึกษาได้ยึดเอาเป็นหลักในการดำเนินการทางการศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ ปรัชญาการศึกษายังพยายามทำการวิเคราะห์ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา จึงทำให้สามารถมองเห็นปัญหาของการศึกษาได้อย่างชัดเจน ปรัชญาการศึกษา จึงเปรียบเสมือนเข็มทิศนำทางให้นักการศึกษาดำเนินการทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และสมเหตุสมผล ดังนั้น ปรัชญาการศึกษา จึงมีอยู่มากมายหลายลัทธิหลายสำนัก ตามแต่ลักษณะ และตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต่างคนก็คิดและเชื่อไม่เหมือนกัน โดยอาศัยแนวคิดของปรัชญาพื้นฐานที่แตกต่างกันหรือนำมาผสมผสานกันทำให้มีลักษณะที่คาบเกี่ยวกันหรืออาจจะมาจากความคิดของปรัชญาพื้นฐานสาขาเดียวกัน ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาจึงมีหลายลัทธิ หลายสำนัก หลายระบบ และหลายทฤษฎีมาก ในที่นี้จะกล่าว ถึงปรัชญาการศึกษาที่เป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง มีด้วยกัน ๕ ทฤษฎี ดังต่อไปนี้^{๒๕}

๒.๒.๑ กลุ่มลัทธินิรันดรนิยม (Perennialism)

ปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีลัทธินิรันดรนิยม ถือว่าเป็นสำนักปรัชญาการศึกษา ที่มีแนวคิดในเรื่องของการยอมรับว่าเรื่องราวสิ่งที่มีมาจากอดีตมีความสัมพันธ์กันระหว่างศาสนา หมายความว่า สิ่งใดที่ศาสนายอมรับว่าดีผู้รับการศึกษาต้องรับเอาสิ่งเหล่านั้นไปปฏิบัติ ก็จะทำให้เกิดผลดีทั้งแก่ตนเองและสังคม ซึ่งแนวคิดของทฤษฎีนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากทางศาสนาในยุคหลังที่ถือว่ารุ่งเรืองมาก แต่ก่อนหน้านั้นก็รับเอาแนวคิดของเพลโต และอริสโตเติลมาใช้ ซึ่งเมื่อนำเอามาผสมผสานเข้ากับแนวคิดของ

^{๒๔} กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง, การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ อดีต - ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘ - ๒๙.

^{๒๕} บรรจง จันทรสา และอรสา สุขเปรม, ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.kroobannok.com/19891 : [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

คริสต์ศาสนาแล้ว ก็ก่อให้เกิดการนำเอาปรัชญามาเป็นเครื่องมือแก่ศาสนา หรือที่เรียกว่า เป็นสาวใช้ของศาสนานั้นเอง^{๒๖}

ปรัชญาการศึกษาแบบลัทธินิรันตรนิยม นี้มีแนวทางที่ให้ความสำคัญต่อความรู้ที่ได้มา โดยการใช้เหตุผลมากกว่าประสบการณ์ เชื่อว่า แก่นแท้ของการศึกษาเหมือนกันทุกแห่งและทุกเวลา และจุดหมายอันแท้จริงของการศึกษานั้น ได้มาจากธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์มีปัญญา ส่วนผู้นำในกลุ่มนี้ ได้แก่ ชาวคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิกเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ ฮัทชินส์ (Robert M. Hutchins) จาก มารีตัง (Jacques Maritain) กิลซอง (Etienne Gilson) คันทิงแฮม (William F. Gunningham) เป็นต้น แนวคิดของปรัชญาการศึกษาในกลุ่มนี้ มีความเชื่อมั่นในคุณค่าของการศึกษาแขนงศิลปศาสตร์ ต้องการกลับไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าในอดีต ความรู้ที่น่าเชื่อถือมากที่สุด คือ ความรู้ที่ได้จากการใช้เหตุผลทาง ปัญญา นักทฤษฎีนิรันตรนิยม มีความเชื่อว่า หน้าที่ของโรงเรียน คือ การฝึกปัญญามิใช่การฝึกวิชาชีพ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่า มีความเป็นอันตรายอันเกิดจากการหลงใหลในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยไม่คิดถึงศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์นักทฤษฎีของสำนักนิรันตรนิยม จึงได้เสนอรูปแบบของการศึกษา เพื่อการแก้ไขสถานการณ์ที่วุ่นวายในสังคม และเพื่อจะนำมนุษย์กลับไปสู่ความราบรื่นและดีงามในอดีต^{๒๗}

ปัจจุบันนี้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามแนวความคิดนี้มีจำนวนน้อยมาก แต่เนื่องจากการสอนเฉพาะศิลปศาสตร์ไม่สอนวิชาชีพอื่น ผู้เรียนจบออกมา ก็คงหางานได้ยาก เพราะแนวความคิดของนักการศึกษาในกลุ่มนี้ ก่อให้เกิดแนวทางจัดการศึกษาแก่โรงเรียนที่เป็นของศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของทฤษฎีนิรันตรนิยม เราจะพบว่ามีแนวคิดมาจากรากฐานแนวคิดปรัชญาของเพลโต ส่วนหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นปรัชญาของฝ่ายวัตถุนิยมแบบคลาสสิก ที่มีอริสโตเติล และเซนโตโทมัส อะไควนัส เป็นหลัก ซึ่งเป็นฝ่ายคริสต์ศาสนาและผู้ให้กำเนิด ฝ่ายโทมัสนิยมใหม่ และมีส่วนสำคัญโดยตรงต่อแนวคิดของนักการศึกษาและนักปรัชญา ที่เป็นผู้นำของฝ่ายนี้ ซึ่งก็มีอยู่เป็นจำนวนมากด้วยกัน แต่ที่มีชื่อเสียงโด่งดังก็ เช่น Robert M. Hutchin, Mortimer J. Adler ซึ่งเป็นผู้นำทางการศึกษาของสหรัฐอเมริกาและ Sir Richard Livingstone นักปรัชญาชาวอังกฤษ เป็นต้น^{๒๘}

^{๒๖} เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, อ้างถึงใน พระจางตุรงค์ อาจารย์สุโก, การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทย ในสมัยปัจจุบันตามพระคัมภีร์ของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗.

^{๒๗} อุดลย์ ดันประยูร, *สังคมวิทยาการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๙๗.

^{๒๘} Van Cleve. Morris, *Philosophy and the American School*, (Boston : Houghton Mifflin, 1961), P. 340.

คำว่า Perennial แปลตามศัพท์ว่า “คงอยู่ชั่วนิรันดร์” หรือ Everlastiog คำว่า Perennialism จึงมีความหมายตรงตามแนวความเชื่อของฝ่ายนี้ กล่าวคือ เชื่อในแบบอย่างที่ดีงามอันเป็นนิรันดร์ โดยฝ่ายนิรันดร์นิยมเห็นว่า ควรจะฟื้นฟูสิ่งที่ดีงามอันเป็นอมตะทั้งหลายของสมัยกลางมาใช้ในยุคนี้ ดังนั้น เราจึงอาจจะกล่าวได้ว่าแนวคิดเช่นนี้ จึงมีลักษณะเป็นการถอยหลังกลับไปสู่อุดมคติ เพื่อนำเอาแบบอย่างของอดีตมาใช้ในสังคมปัจจุบัน ซึ่ง Brameld ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า ปรัชญาลัทธินิรันดร์นิยมก็เปรียบเสมือนมรดกที่ย้อนกลับไปสู่วัฒนธรรมอันดีงามในอดีต^{๒๙}

สำหรับทฤษฎีลัทธินิรันดร์นิยมนั้น เป็นสาขาที่เชื่อว่าวิชาการมีความสำคัญแต่ไม่ใช่เนื้อหาของการศึกษา เนื้อหาเป็นเพียงพาหนะที่จะนำผู้เรียนไปสู่สิ่งที่เหนือกว่า ซึ่งฝ่ายที่นิยมลัทธินิรันดร์นิยม จะเห็นว่าความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ก็ดี ความสับสนวุ่นวายในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมอุตสาหกรรมก็ดี เป็นเหตุให้สิ่งดีงามทางอารยธรรมและทางวัฒนธรรมทั้งหลายเสื่อมทรามลงไป ขณะเดียวกันก็มองเห็นว่า แนวทางการดำเนินชีวิตงามตามแบบอย่าง ของอารยธรรมในสมัยกลางว่าเป็นแบบอย่างที่ดีงาม ไม่เสื่อมสลาย และสามารถจะนำเอาความรุ่งเรืองมาสู่มวลมนุษย์ในสมัยใหม่ ได้ดีกว่า ดังนั้น นักการศึกษาลัทธินี้ จึงมีแนวความคิดที่จะกลับไปยึดถือเอาความเชื่อเกี่ยวกับสัจธรรม ความรู้ ค่านิยม และวัฒนธรรมตามแบบของสมัยกลาง ที่ประสบความสำเร็จในการเผยแพร่คำสอนได้เป็นอย่างดี^{๓๐}

จากการศึกษาทฤษฎีของลัทธินิรันดร์นิยมนี้นี้ พอจะสรุปได้ความว่า ปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีนิรันดร์นิยม เป็นแนวคิดที่เชื่อว่า สิ่งที่ผ่านมาการยอมรับที่มาจากอดีตว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเพียงพอเหมาะสมกับสังคมหรือแก่ชีวิต ที่จะดำรงอยู่ แล้วคนในยุคหลังมีหน้าที่เพียงอย่างเดียว คือ รับเอาไปแล้วปฏิบัติตามนั้น ซึ่งแนวคิดส่วนหนึ่งของลัทธินิรันดร์นิยมนี้นี้ที่ยอมรับก็คือ การเชื่อว่าเหตุผลหรือสติปัญญาของมนุษย์ไม่สามารถมีความสมบูรณ์เพียงพอกับการเข้าถึงความจริงได้หากยังไม่ได้ดำเนินชีวิตของตนไปในหนทางแห่งพระเจ้า ซึ่งหนทางการดำเนินชีวิตอย่างนี้เท่านั้น จะสามารถนำพาเอาผู้เรียนไปสู่หนทางที่ดีงามแห่งชีวิต ได้เพียงอย่างเดียว^{๓๑}

จุดมุ่งหมายการศึกษาของทฤษฎีลัทธินิรันดร์นิยมนิยม (Perennialism) เนื่องจากปรัชญาการศึกษาของลัทธินิรันดร์นิยมนิยม ได้รับอิทธิพลจากนักคิดที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือ โทมัส อะไควนัส ดังนั้นแนวคิดหลักของลัทธินิรันดร์นิยมนิยม จึงมีด้วยกันอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นเรื่องของการเน้นเหตุ

^{๒๙} George F. kneller, **Introduction to the Philosophy**, P. 42.

^{๓๐} G. Max, Wingo, **Philosophies of Education**, (Lexington, Mass : D.C. Heath and company, 1974), P. 235.

^{๓๑} พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบันตามทรรศนะของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘ - ๑๙.

ผล สติปัญญา ไม่เกี่ยวกับศาสนาโดยตรงและลักษณะที่ ๒ เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาแต่เป็นในลักษณะที่เรียกว่า ศาสนาเข้ากันได้กับเหตุผลอย่างที โธมัส อะไควนัส เชื่อว่า เราอาจทำให้เหตุผลกับศาสนากลมกลืนกันได้ แต่ก็เชื่อว่าความลึกลับแห่งศรัทธาบางอย่างก็ยังคงอยู่เหนือการให้เหตุผลจะยึดถือได้^{๓๒}

ดังนั้น จุดมุ่งหมายของการศึกษาต้องมีการปลูกฝังศรัทธา ต่อผู้เรียนให้เกิดขึ้นพร้อมกับให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และมีความจำวิชาการต่างๆ ของคนในสมัยก่อนเป็นการนำพาผู้เรียนไปสู่พรหมแดนแห่ง ความสมบูรณ์หรือมุ่งให้ผู้เรียนเข้าถึงสัจจะหรือความจริงแท้ ที่ไม่เปลี่ยนแปลง มิได้สอนให้ปรับตัวเข้ากับสังคม เพราะสิ่งที่ผ่านมานั้น ได้ผ่านการค้นคว้าพิสูจน์ มาเป็นอย่างดีแล้ว และธรรมชาติของมนุษย์จะเหมือนกันในทุกแห่งหน ที่จะได้รับอ้อมตะแห่งความเป็นนิรันดร์ เพราะฉะนั้น การศึกษาควรจะเป็นแบบอย่างเดียวกันสำหรับทุกๆ คน ดังที่ Robert M Hutchins ได้กล่าวไว้ว่า

หน้าที่ของคนในสังคมหนึ่งย่อมแตกต่างไปจากอีกสังคมหนึ่ง แต่หน้าที่ของคนในฐานะที่เป็นคนย่อมจะเหมือนกันในทุกๆ วัยและในทุกๆ สังคม ในเมื่อหน้าที่ของมนุษย์นั้นก็คือผลที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้น จุดมุ่งหมายของระบบการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาสำหรับวัยใด หรือในสังคมใดก็ย่อมจะเหมือนกัน นั่นคือ เพื่อการพัฒนาคนให้เป็นคน^{๓๓}

จะเห็นได้ว่าแนวคิดของทฤษฎีลัทธินิรันดร์นิยม เป็นการนำเอาเหตุผลกับศรัทธามาใช้เพื่อสนับสนุนหลักการทางศาสนาคริสต์ เพื่อจะให้การเรียนการสอนหรือให้ผู้เรียนได้บรรลุผลสูงสุด เพราะเชื่อว่าศาสนาได้สอนสิ่งที่ดีไว้แล้วการศึกษาอย่างอื่นก็ไม่ได้สอนแตกต่างไปจากศาสนา คือ มีเป้าหมายสูงสุด เพื่อให้คนอยู่อย่างมีความสุข การศึกษาที่เกิดประโยชน์ จึงต้องหาทางที่จะช่วยให้ผู้เรียนแต่ละคนปรับตัวให้เข้ากับความจริง มิใช่สอนเพื่อให้คนปรับตัวเข้ากับสังคม ซึ่งการบรรลุความจริงได้นั้น ก็โดยการปฏิบัติตามหลักธรรมทางคริสต์ศาสนา เพราะการศึกษาของสังคมมิได้ให้ความจริงแก่ชีวิตหรือ บรรลุจุดมุ่งหมายของชีวิตอย่างสูงสุดจริงๆ^{๓๔}

องค์ประกอบการศึกษาของทฤษฎีลัทธินิรันดร์นิยม (Perennialism) นั้นมีด้วยกันอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) สถานที่เรียน (๒) หลักสูตรการศึกษา (๓) ผู้สอน และ (๔) การเรียนการสอน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) สถานที่เรียน เป็นเพียงสถานที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้จักอุดมคติของชีวิตห้องเรียนก็เป็นใน ลักษณะความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีการจัดที่นั่งอย่างเป็นระเบียบชัดเจน โรงเรียนต้องตั้งขึ้น

^{๓๒} Van Cleve. Morris, *Philosophy and the American School*, P. 343.

^{๓๓} พระเจ้าตุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบันตามทรรศนะ ของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙ - ๒๐.

^{๓๔} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, *ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๗๐.

เพื่อให้ สังคมเกิดการปฏิรูป ไม่ใช่เป็นการศึกษาที่เน้นออกไปประกอบอาชีพ สถานที่เรียนเป็นไปเพื่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนในสิ่งที่สามารถให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาจากปัจจัยภายนอก ที่เกิดจากความจำเป็นในเบื้องต้น เพื่อให้เกิดความเอาใจใส่ในสิ่งเล็กน้อย และเป็นการฝึกฝนให้เกิดความเอาใจใส่ในรายละเอียดต่างๆ ทฤษฎีนิรันดร์นิยม จึงไม่ให้ความสำคัญกับวิชาการที่เป็นไปเพื่อการครองเรือนหรือวิชาที่เป็นไปในการหาเลี้ยงชีพ ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า การประกอบวิชาชีพควรจะไปฝึกกันตามโรงงานหรือสถานศึกษาเพื่อการนั้นๆ^{๓๕}

(๒) หลักสูตรการศึกษา ซึ่งก็เป็นหลักสูตรเดียวกันนักเรียนทุกคนต้องเรียนเหมือนกันหมด และไม่มีสิทธิจะเลือกเพราะนักเรียนย่อมไม่มีความรู้วิชาใด จะให้ประโยชน์แก่ตนเท่ากับครูและนัก ปราชญ์ผู้รู้ การศึกษาจึงต้องเอาหลักสูตรเป็นศูนย์กลาง เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เป็นขั้นตอนอย่างเสมอภาคและทัดเทียมกัน ไม่แบ่งว่าผู้หญิงหรือผู้ชาย โดยหลักสูตรจะต้องเป็นหลักสูตรการศึกษาที่เน้นทั้งวิชาศิลปศาสตร์และวิชาการทั่วไป ก็เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในเบื้องต้นของจิตใจ เพื่อให้การ ศึกษาตามแบบศิลปศาสตร์ให้ความรู้ที่เป็นนิรันดร์แก่ผู้เรียน เพราะเป็นความรู้ที่กว้างช่วยให้ผู้เรียนนำ ความรู้อื่นๆ มาเชื่อมโยงประสานเป็นภาพรวมของโลก ซึ่งความรู้ที่ว่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทุกสถานการณ์^{๓๖}

ดังนั้น ทฤษฎีของลัทธินิรันดร์นิยม (Perennialism) จึงให้ความสำคัญกับผู้สอนอย่างมาก และเห็นว่าต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และการเรียนการสอนก็ต้องยึดตามวิธีการหรือหลักสูตรเนื้อหาที่ผู้สอนเป็นผู้กำหนด โดยหลักสูตรก็เน้นวิชาที่เสริมสร้างหรือการให้ความรู้ที่สะท้อนให้เกิดสิ่งที่ตั้งตามแก่ผู้เรียนทั้งวิชาที่เป็นภาษาต่างๆ หรือจะเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ซึ่งจุดหมายก็เพื่อให้เข้าใจในตัวของผู้เรียนเองก่อนและก็ค่อยขยายกว้างออกไปสู่การเรียนรู้สิ่งที้นอกตัวออกไป

(๓) ผู้สอน ตามทฤษฎีของลัทธินิรันดร์นิยมผู้สอนจะต้องเป็นผู้สอนที่มีคุณสมบัติ เป็นเลิศมีความรอบรู้สนใจวิชาการต่างๆ และวิชาอื่นด้วย กล่าวคือผู้สอนต้องเป็นคนใฝ่รู้ ศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลาผู้สอนจึงต้องมีความรู้มากกว่าคนทั่วไปในสังคมเพราะการศึกษาวิชาการเป็นหน้าที่ของผู้สอนโดยตรง ผู้สอนจะต้องสอนการใช้เหตุผลให้แก่ลูกศิษย์ เพราะความมีเหตุผล (Rationality) เป็นลักษณะสูงสุดของมนุษย์ ฉะนั้น ผู้สอนก็ไม่ควรจะปล่อยปละละเลยให้เด็ก

^{๓๕} ศุภร ศรีแสน, **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๗๕.

^{๓๖} วิชัย ต้นศิริ, **หลักพื้นฐานทางการศึกษา**, (ปทุมธานี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๔.

เลือกทำอะไรก็ได้ตามความปรารถนาของตน เพราะสิ่งที่เด็กต้องการนั้น อาจจะไม่ใช่ว่าสิ่งที่พึงปรารถนาที่เด็กควรจะได้รับก็อาจจะ เป็นได้ ผู้สอนจึงถือว่าเป็นผู้นำทางปัญญาให้แก่เด็ก^{๓๗}

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีลัทธิรัตนินิยมนี้ ถึงแม้จะได้เปิดโอกาสทางความคิด เพิ่มมากขึ้น กว่าลัทธิสารัตถนิยมโดยการไล่เรียงกันทางการใช้เหตุผลต่อสิ่งต่างๆ เป็นการสืบสวนความเชื่อนั้นๆ ว่าเป็น สิ่งที่ต้องถูกต้องจริง แต่ไม่ถึงกับเปิดโอกาสให้เป็นอิสระมากเกินไป และผู้สอนก็ยังมีความต้องการ ลึกๆ อยู่ในใจด้วยว่าเป้าหมายนั้นก็ยังอยู่กับสิ่งที่เที่ยงแท้จริงเพียงอย่างเดียว ผู้สอนนั้นจึงเป็นเสมือน ผู้เล่าให้ผู้เรียนเป็นไปตามความคิดของผู้สอนที่ได้วางเป้าหมายไว้ก่อนหน้าแล้ว เพียงแต่ว่าแทนที่จะ สอนหรือบอกความรู้เหล่านั้นแก่ผู้เรียนโดยตรง ก็กลายเป็นว่าร่วมมือกันก็เพื่อค้นหาความจริงเหล่านั้น ว่าเป็นมาอย่างไร ในความเป็นจริงนั้นเป็นกลลวงเสียมากกว่า โดยการกระทำดังกล่าวก็เพื่อให้ผู้เรียน เป็นผู้ค้นเจอคำตอบเอง^{๓๘}

(๔) การเรียนการสอน ของทฤษฎีลัทธิรัตนินิยมนี้ มิได้เน้นเฉพาะรูปแบบการศึกษา ในเอกสารหรือในหนังสือเท่านั้น แต่ต้องการเน้นความสนใจในเรื่องราวที่อยู่รอบตัว โดยเฉพาะสิ่งที่เป็น ปัญหาอยู่ในปัจจุบัน โดยเป็นการมุ่งเน้นให้มีการตั้งประเด็นเพื่อการซักถาม การอภิปราย การใช้ เหตุผล และสติปัญญาโต้แย้งกัน ให้แต่ละคนสามารถใช้เหตุผลได้เต็มที่ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กัน ระหว่างผู้สอนและนักเรียน ไม่ใช่เป็นการบังคับให้เชื่อระหว่างกันของครูผู้สอนกับนักเรียน การเรียน การสอนผู้ เรียนมีหน้าที่รับสิ่งที่ผู้สอนหรือให้ทำตามอย่างเดียวโดยไม่โต้แย้ง อาจจะมีการโต้แย้งกัน แต่การโต้แย้งก็ต้องมาจากผู้เรียนได้รับรู้ หรือศึกษามาจากผู้รู้ หรือการใช้เหตุผลได้เป็นอย่างดีแล้ว เพื่อแสดงให้เห็น ว่าเป็นเรื่องของการใช้ความคิดและเหตุผล การเรียนรู้ทุกอย่างอยู่ที่การปลูกฝังจิตใจ ให้มีกำลังความคิด ที่มีเหตุผล เมื่อใดจิตใจอยู่ในภาวะที่มีกำลังอันสมบูรณ์ ก็จะรับรู้ได้สมบูรณ์และ ดำรงอยู่ตลอดไปด้วย ตนเอง^{๓๙}

การเรียนการสอนของทฤษฎีลัทธิรัตนินิยมนี้ ได้รับเอาวิธีการแบบกรีกมาช่วยในการ จัดการเรียนการสอน ซึ่งเป็นการเรียนการสอนแบบสนทนาโต้ตอบระหว่างผู้เรียนกับครู คือ ช่วยกัน หาความจริงในสิ่งหรือประเด็นนั้น เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าถึงปัญญาอันแท้จริง คือการเป็นผู้ที่เป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันความเป็นนิรันดร์ คือ ความจริงกับสิ่งผู้รู้เป็นอย่างเดียวกัน จากการที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรา ก็สามารถพอที่จะสรุปได้ว่าทฤษฎีลัทธิรัตนินิยมเป็นลัทธิที่มีประวัติความเป็นมาโดยได้รับอิทธิพล

^{๓๗} จานง ทองประเสริฐ, **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓๔.

^{๓๘} บรรจง จันทรสา, **ปรัชญาการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนา พา-นิช, ๒๕๒๗), หน้า ๒๔๒.

^{๓๙} อบรม สนิทบาล และชาญชัย ศรีไสยเพชร, **พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา ๑๑๑)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๗ - ๔๘.

จากแนวคิดทั้งของนักปราชญ์กรีกทั้งอริสโตเติลและโสกราตีส ในขณะเดียวกันก็มีแนวคิดทางคริสต์ศาสนาด้วย เช่น แนวคิดของโทมัส อะไควนัส โดยท่านได้นำเอาแนวคิดและวิธีการแบบกรีกมาผสมผสานเข้ากับคริสต์ศาสนา เพื่อเป็นเครื่องมือให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจ และเข้าถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระเจ้าหรือความสมบูรณ์และความจริงอันเป็นนิรันดร์ ถึงแม้ว่าจุดหมายของทฤษฎีนิรันตรนิยมมิได้ชี้ให้ผู้เรียนเข้าถึงพระเจ้าอย่างชัดแจ้ง แต่แนวคิดของยุคหลังๆ ก็ยังมีการเน้นย้ำถึงคุณสมบัติของผู้สอนว่าต้องเป็นผู้ที่จะต้องเข้าถึงความเป็นจริงมาก่อน จึงจะสามารถเป็นผู้สอนที่ดีได้ ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ผู้สอนที่ดีที่สุดน่าจะเป็นนักบวชหรือผู้ที่สอนศาสนา ซึ่งโทมัสก็เป็นนักบุญที่ได้เป็นผู้บุกเบิกการศึกษา และเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อลัทธินี้เป็นอย่างมาก^{๔๐}

๒.๒.๒ กลุ่มลัทธิสารัตถนิยม (Essentialism)

ปรัชญาการศึกษาของกลุ่มนี้ เกิดขึ้นในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในโลกกำลังผันแปรอย่างรวดเร็ว สืบเนื่องจากแนวความคิดที่ว่า ปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมเป็นการนำการศึกษาไปสู่หายนะ จึงได้เรียกร้องให้การศึกษาตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาอนุรักษนิยม ปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม (Essentialism) นี้ก็ถือได้ว่าเป็นสำนักปรัชญาที่มีประวัติความเป็นมา ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับแนวคิดอุดมคตินิยมและจิตนิยม ซึ่งรูปแบบคติในความเชื่อของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม เป็นการเชื่อมั่นถึงมรดกความเชื่อที่มาจากอดีตว่าเป็นสิ่งที่ดี มีค่าเพียงพอกับความต้องการ ในการนำเอาไปใช้ในชีวิต คนยุคหลังหรือผู้เรียน เป็นเพียงแต่ผู้รับสืบทอด หรือเอาไปใช้ปฏิบัติตามนั้น ไม่จำเป็นที่จะเสียเวลาไปกับการศึกษาค้นคว้าหาสิ่งใหม่อื่นเพิ่มเติม การเรียนการสอนของลัทธินี้ จึงถือว่าผู้สอนเป็นศูนย์กลางของการศึกษา^{๔๑} ไม่ได้ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง สถานที่เรียนก็ต้องอาศัยสถานที่ ที่เกี่ยวข้องกับอดีต ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ หรือสิ่งที่สื่อสะท้อนถึงการเข้าถึง จิตวิญญาณที่สูงส่งที่มีต่ออุดมคติของชีวิต

จุดหมายหมายของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม คือ หัวใจของกระบวนการในทางการศึกษา มีการผสมผสานเนื้อหาวิชา (The heart of the educational process is the assimilation of prescribed subject matter) เป็นจุดหมายหมายในการให้เด็กไปโรงเรียน คือ การรู้จักโลกตามสภาวะที่แท้จริง ความรู้ที่จะให้แก่เด็กจะต้องได้รับการจัดลำดับแล้วเป็นอย่างดี โรงเรียนจะต้องทำหน้าที่สร้างวินัย ในตัวผู้เรียน โรงเรียนมิใช่สถานที่ ที่จะถ่ายทอดความรู้ในเรื่องวิชาการและวัฒนธรรม

^{๔๐} พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, **ปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒ - ๘๓.

^{๔๑} อุดุลย์ ต้นประยูร, **สังคมวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙), หน้า ๙๙.

เท่านั้น แต่จะต้อง สอนในเรื่องความมีวินัยด้วย เพื่อจะได้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งจิตใจและปัญญา ความคิด ปัญหาในการละเมิดกฎหมายบ้านเมืองก็จะลดน้อยลงไป แต่การริเริ่มในการศึกษา ควรจะอยู่ที่ครูมากกว่านักเรียน (The initiative in education should lie with the teacher rather than with the pupil) ครูก็ควรจะเป็นบุคคลที่ให้การอบรมสั่งสอนแก่เด็ก และแนะนำพัฒนาการในตัวเด็ก มากกว่าปล่อยให้เด็กเจริญเติบโตเอง^{๔๒}

ประวัติความเป็นมาของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม (Essentialism) ในลัทธินี้จะเน้นถึงความสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การรักษาวินัยแบบดั้งเดิมที่มาจากอดีต ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ เพลโตและอริสโตเติล เป็นแนวคิดผสมระหว่างอุดมคตินิยมกับสำนึกนิยม ผู้ที่ยึดถือตามหลักอุดมคตินิยม จะเน้นหนักเกี่ยวกับการเรียนวิชาประวัติศาสตร์และวรรณคดี เป็นการฝึกให้นักเรียนเกิดทัศนคติซาบซึ้งในคุณงามความดี เป็นผลจากการเรียน วรรณคดีหรือประวัติศาสตร์ เป็นต้น ส่วนผู้นิยมสำนึกนิยม ก็จะยึดมั่นและเชื่อในวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ซึ่งนักปราชญ์ได้วางหลักเกณฑ์ไว้แล้ว แต่เป็นไปในรูปของการถ่ายทอดหลักเกณฑ์เก่าๆ ไว้ คำว่า Essentialism เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “Essentia” หมายถึง สารหรือที่เป็นแก่นสารที่จำเป็นหรือสารัตถะ (Essence) หากจะอธิบายถึงความหมายโดยรากศัพท์แล้วปรัชญา (Essentialism) หมายถึง ลัทธิที่มีความสนใจและความเชื่อในสิ่งที่เป็นสาระสำคัญทั้งหลาย อันเป็นแกนกลางของแต่ละสังคม ที่จะขาดเสียมิได้ เช่น ความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรมและอื่นๆ การต่อต้านความคิดประสบการณ์นิยมมีมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๒๐^{๔๓}

การก่อตั้งลัทธิปรัชญาสารัตถนิยมอย่างเป็นระบบนั้น เพิ่งเริ่มขึ้นในสหรัฐอเมริกาเมื่อประมาณ ๘๐ ปีเศษกว่า คือ ก่อตั้งในปี ค.ศ. ๑๙๓๐ โดยมีนักการศึกษาและนักปรัชญาทั้งฝ่ายจิตนิยมและฝ่ายวัตถุนิยมของอเมริกันที่มีทรรศนะทางอนุรักษ์นิยมได้รวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อรณรงค์ในการที่จะต่อต้าน แนวคิดฝ่ายพัฒนาการนิยมและในขณะเดียวกันก็เผยแพร่แนวคิดฝ่ายสารัตถนิยม โดยนักการศึกษาที่เป็นผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มสารัตถนิยมขึ้นมานั้น ได้แก่ William C. Bagley และมีนักการศึกษาที่มีชื่ออื่นๆ ร่วมอยู่ด้วยหลายท่าน เช่น Tomas Briggs, Isaac L Kandel และ Herman H Home เป็นต้น โดยผู้นำทางการศึกษาเหล่านี้ได้ตั้งเป็น “คณะกรรมการฝ่ายสารัตถภาพเพื่อความก้าวหน้าทางการศึกษาของอเมริกา” ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๓๘ คณะกรรมการนี้ได้รับรองอย่างแข็งขันมาจนถึงปี ค.ศ. ๑๙๔๖ ต่อมาภายหลัง Bagley ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว กิจกรรมของคณะกรรมการนี้ก็ซบเซาลงไป แต่อย่างไรก็ตามอิทธิพลของแนวคิดทางการจัดการศึกษาตามลัทธิปรัชญานี้ ดุยี่งจะแพร่ขยายออกไปมาก รวมถึงอิทธิพลที่มีต่อการศึกษาในประเทศต่างๆ ซึ่งเราจะ

^{๔๒} James D. Kourner, Who Controls American Education? (Boston, 1986), P. 100.

^{๔๓} วรวิทย์ วสันตสารกร, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธนรัชการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๖๒.

พบว่าแนวคิดของฝ่ายสารัตถนิยมนั้น มิได้มาจากปรัชญาบริสุทธิ์ลัทธิใดลัทธิหนึ่ง โดยเฉพาะในบางลักษณะนั้น ก็จะเห็นว่าเป็นแนวคิดมาจากลัทธิจิตนิยม และฝ่ายเทวนิยมหรือฝ่ายการศาสนา และมีส่วนหนึ่งของสารัตถนิยมที่เป็นแนวผสมระหว่างIdealism กับ Realism อยู่ด้วยกัน^{๔๔}

องค์ประกอบการศึกษาของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม (Essentialism) มีด้วยกัน ๔ ประการ คือ สถานที่เรียน ผู้สอน หลักสูตรการศึกษา และการเรียนการสอน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) **สถานที่เรียน** ในทฤษฎีของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมนั้น เราจะพบได้ว่าสถานที่เรียนหรือโรงเรียนจะต้องเป็นสถาบันที่มีการให้การอนุรักษ์วัฒนธรรม แต่ก็นั้นสภาวะแวดล้อมทางอุดมคติและสัญลักษณ์ สถานที่เรียนนั้นถือว่า มีบทบาทโดยตรงตามความคาดหวังที่สังคมต้องการ เพราะการศึกษาตามแนวคิดนี้ ต้องการให้สังคมเข้ามามีส่วนในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ที่ได้ยึดถือกันมาอย่างยาวนาน โดยการยึดเอาหลักการอบรมจิตใจของเด็กให้มีระเบียบวินัยอันดีงามที่ยึดถือกันมา เพราะเป็นสิ่งที่สามารถส่งเสริมการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข การเป็นอยู่ที่พึงพาอาศัยกันนั้น โรงเรียนต้องรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อสร้างวินัยทางจิตใจ เน้นความหมายที่เป็นนามธรรม ผู้เรียนจึงต้องได้รับการสอนให้เกิดมโนทัศน์ในเรื่องของขนบธรรมเนียมที่มีมาตั้งแต่อดีต^{๔๕}

จะเห็นได้ว่าแนวคิดของทฤษฎีสารัตถนิยม จัดเป็นวิธีการแบบดั้งเดิม ที่ใช้ระเบียบวินัยในการก่อให้เกิดการเรียนรู้และฝึกฝนทางสติปัญญา เพราะเหตุว่าธรรมชาติของความรู้ส่วนมากนั้น เป็นนามธรรมและไม่อาจจะนำมาแยกแยะเป็นปัญหาให้แก้ได้ ซึ่งลัทธิสารัตถนิยมก็เห็นว่า การสอนให้เด็กเรียนรู้นั้น ควรจะสอนให้เกิดความเข้าใจในสาระสำคัญ รับเนื้อหาสาระให้พอเหมาะกับระดับทางจิตใจ และสติปัญญาของเด็กที่พึงรับได้ การจัดสถานที่เรียนควรมีความหมายเหมือนอยู่ในชีวิตจริง ที่พร้อมด้วยอาคารและสถานที่ ห้องสมุดในรูปแบบลักษณะปัจจุบันในสมัยนั้นก็เกินไปไม่ได้ แต่การศึกษาในลักษณะแบบทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม เป็นการเอาลักษณะทางปรัชญาจิตนิยม มาเป็นเป้าหมายทางการศึกษาแนวทางปรัชญาในแง่อุดมคติในการดำเนินการ ถ้าหากเป็นในปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางปัจจัยแวดล้อมของสถานที่ เป็นเพียงปัจจัยแวดล้อมตัวหนึ่งเท่านั้น แต่ปัจจัยแวดล้อมนี้ต้องเอื้อต่อการให้บุคลากรที่ทำหน้าที่ทางการศึกษาของลัทธิสารัตถนิยม การเข้าถึงนั้นก็คือความดีและความจริงของชีวิต นอกเหนือไปจากการเป็นอยู่แบบธรรมดา และเป้าหมายของการมีความพร้อมบริบูรณ์ของปัจจัยภายนอก สิ่งที่ลัทธิสารัตถนิยมต้องการเน้น คือ การทำตามหน้าที่ของบุคคลและสถาบัน ครูทำหน้าที่ของครู นักเรียนทำหน้าที่ของนักเรียน ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ทำหน้าที่

^{๔๔} Theodore Brameld, *Philosophies of Education in cultural Perspective*, (New York : Henry Holt and company, 1955), P. 202 - 205.

^{๔๕} George F. Kneller, *Introduction to the Philosophy*, (New York : John Wiley & Son, 1964), P. 60.

ของตน และการทำหน้าที่ของตนนั้น ก็ต้องมาจากการที่ตนได้รับการฝึกฝนอบรมมาในสิ่งที่ดีงามและได้เข้าถึงสิ่งที่ดีงามนั้นแล้วด้วย^{๔๖}

ในทฤษฎีของลัทธิสารัตถนิยมนี้ จะเห็นว่าสถานที่เรียนไม่เพียงแต่เป็นสถานที่เรียน แต่ยังมีลักษณะที่เน้นเรื่องการปลูกฝังความเชื่อในแนวอุดมคติเชิงสัญลักษณ์ที่ต้องการมุ่งเน้นปลูกฝังให้เกิดความรู้สึกรักที่ดั่งงามออกมาจากจิตใจ หรือเห็นว่า โรงเรียนจะต้องเป็นอาคารสถานที่ ที่มีได้ให้ความหมายอะไรเลยเท่านั้น แต่สถานที่เรียนจะต้องเป็นสถานที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของสังคม ต้องการให้การศึกษากลายเป็นเครื่องมือที่รับใช้สังคม โดยให้ความสำคัญกับสิ่งที่ได้ผ่านการกลั่นกรองมาจากอดีต ซึ่งได้แก่การมุ่งปลูกฝัง หรือการให้อุดมคติแก่ชีวิตอย่างยั่งยืนมากกว่าการเน้นการศึกษาด้านอื่นๆ ซึ่งสถานศึกษาตามแนว คิดของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม จึงต้องตระหนักถึงภาระความรับผิดชอบด้านศีลธรรม มากกว่าสิ่งอื่นใด และการได้มาซึ่งการปลูกฝังศีลธรรมนั้น คือ การพยายามให้สถานศึกษามุ่งจัดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมศีลธรรม หรือการสร้างอุดมคติที่ดีงามต่อผู้เรียน เพื่อเป็นแรงจูงใจต่อผู้เรียน^{๔๗}

(๒) **ผู้สอน** ในทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมนี้ ได้ให้ความสำคัญกับผู้สอนเป็นอย่างมากที่สุด หรือ หมายความว่า ผู้สอนจะต้องเป็นผู้ดำเนินการเรียนของเด็กหรือผู้เรียน บทบาทของผู้สอนนั้นก็คือเป็นผู้เชื่อมโยงผู้ใหญ่มากับโลกของเด็กเข้าด้วยกัน ซึ่งการที่จะทำหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์ ผู้สอนจะต้องได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นผู้สอน จึงเป็นผู้ที่เหมาะสมกว่าที่จะเป็นผู้ดำเนินการสร้างพัฒนาการให้แก่เด็กยิ่งกว่าที่จะให้เด็กนำตัวเอง แนวคิดของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมนี้ จะให้ความสำคัญกับผู้ สอนว่าต้องเป็นผู้ริเริ่มต่อการเรียนรู้ของเด็ก เพราะผู้สอนได้ผ่าน หรือได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ มามาก และมีประสบการณ์มากกว่าผู้เรียน การเรียนจึงต้องยึดเอาตามแนวทางของผู้สอนเป็นหลัก ผู้สอนก็จะเป็นผู้นำทางวินัยและทางสติปัญญาของเด็ก ดังนั้นทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม จึงเห็นว่าการเรียนการสอนที่ดีจะต้องเป็นการเรียนการสอนที่ยึดเอาผู้สอนเป็นจุดศูนย์กลาง และเห็นว่าผู้สอนเป็นผู้ควรจะถ่ายทอดความรู้โดยตรง โดยเป็นแบบการบรรยายดังที่ทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมได้กล่าวไว้ว่า “ผู้สอนเป็นผู้ที่มีอำนาจมากในการให้ความรู้และผู้สอนไม่จำเป็นต้องเป็นครูเท่านั้น แม้แต่คำแนะนำของปราชญ์ ก็สามารถช่วยให้ผู้เรียนพ้นจากทุกข์เข็ญที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์”^{๔๘}

^{๔๖} เมธี บิลันธนาพันธ์, **ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๙๕.

^{๔๗} ศักดา ปรามค์ประทานพร, **ปรัชญาการศึกษา ฉบับพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๒๖), หน้า ๘๖.

^{๔๘} วิศว์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐ - ๔๑.

นอกจากนั้นแล้วทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมนี้ ยังมองเห็นว่าผู้สอน นอกจากจะเป็นผู้ให้ความรู้แล้วยังต้องเป็นผู้มีศีลธรรมอันดีงามอยู่ในตัวและมีความสามารถชักนำผู้เรียนให้พ้นจากความทุกข์หรือเข้าถึงสิ่งที่ตั้งามนั้นด้วย ทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมไม่เพียงแต่มองเห็นว่าผู้สอนเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อผู้เรียน เพียงอย่างเดียว แต่ผู้สอนจะต้องมีคุณสมบัติที่ถึงพร้อม หรือเป็นผู้ที่ได้รับผลจากสิ่งที่สอนนั้นด้วย ไม่เพียงแต่สอนผู้อื่นว่าคืออะไรเท่านั้น แต่ผู้สอนจะต้องทำสิ่งที่สอนนั้นได้ด้วย หรือเข้าถึงความจริงนั้นๆ ก็คือการเข้าถึงความจริงอันสูงสุดหรือความจริงอันเป็นนิรันดร์^{๔๙}

สรุปแล้วสำหรับประเด็นเรื่องผู้สอนนี้ ในทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยม เห็นว่าผู้สอนต้องเป็นจุดศูนย์กลางในการเรียนการสอนและจะต้องเป็นนักปราชญ์หรือผู้รู้ และต้องสามารถสอนผู้เรียนให้ได้รับผลอย่างเต็มที่ตนได้รับนั้นๆ ด้วย

(๓) หลักสูตรการศึกษา นักการศึกษาของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมได้ให้ความสำคัญของวิชาที่เป็นพื้นฐานหรือเป็นสาระของการศึกษา คือ การศึกษาก่อนอุดมศึกษาที่เป็นสาระของการศึกษาในระดับประถม เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ ในระดับ มัธยมศึกษา ให้ความสำคัญแก่หลักการและความคิดรวบยอดของวิชา เพราะเห็นว่าเป็นวิชาที่จำเป็นที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าหรือความสำคัญในการเรียนรู้สิ่งที่เป็นสาระสำคัญของวิชาจริงๆ ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อม เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้สึกถึงคุณค่าของจิตใจในระดับสูง ส่วนในระดับต่ำ คือ การให้ความสำคัญกับการพัฒนาหรือการเตรียมความพร้อมทางด้านร่างกาย หรือ ที่เรียกว่า กายภาพและเป็นการมุ่งการเตรียมผู้เรียนเพื่อให้เป็นพลเมืองที่ดี ซึ่งก็ต้องศึกษาให้วิชาการต่างๆ คือ วิชาหน้าที่พลเมือง ศีลธรรม พลศึกษา วิชาการและอาชีพ เนื้อหาวิชาของหลักสูตรควบคุม-การเรียนการสอนล่วงหน้า โดยจัดทำร่วมกันระหว่างครูและผู้รู้ในวงการศึกษา จะคำนึงถึงความจำเป็น ของสังคมและบุคลากรเป็นหลัก^{๕๐}

ตามหลักสูตรการศึกษาของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมนั้น วิชาที่เรียนสามารถแยกออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ ประเภทแรกเกี่ยวกับการส่งเสริมอุดมคติของชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ หรือการใช้สติปัญญาอย่างมาก เช่น วิชาคณิตศาสตร์ ภาษา วรรณคดี และประเภทที่สองเป็นวิชาประเภทการเสริมสร้างสุขภาพทางร่างกาย เป็นพวกกายบริหาร ซึ่งทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมนั้นถือว่า เป็นแนวคิดหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากแบบของประเทศกรีกที่เน้นในเรื่อง การพลศึกษา และมีการรับเอาอิทธิพลมาปรับใช้ผสมผสาน

^{๔๙} บุญเย็น วอทอง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวพันกับระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๒) หน้า ๗ - ๘.

^{๕๐} อบรม สนิทบาล, อ้างถึงใน พระจางตุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบันตามทรรศนะของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕.

จึงสรุปได้ว่าในทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมนั้นได้ให้ความสำคัญกับหลักสูตรการศึกษาที่ส่งเสริม การพัฒนาทางด้านกายภาพ หรือร่างกายเป็นเบื้องต้น และพัฒนาจิตใจในระดับสูง

(๔) การเรียนการสอน ในระบบการเรียนการสอนของทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมนี้ ถือว่าเป็น การเรียนการสอนที่มุ่งเน้นการบรรยาย การทบทวนตำรา เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ซึ่งเป็นการ ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ เพราะเห็นว่าการเรียนการสอนโดยธรรมชาติแล้ว เป็นงานที่หนัก และมักจะไม่มีหวังที่จะให้มีการนำไปใช้ได้อย่างทั่วถึงดังที่ อริสโตเติล ได้มีแนวคิดว่ายาวชนไม่ควรได้รับการสอนให้สนุกขบขันเพราะการเรียนไม่ใช่เรื่องสนุกขบขัน แต่เป็นเรื่องที่ต้องพบกับความ เจ็บปวด ซึ่งแตกต่างจากเพลโต ที่กล่าวว่า การศึกษาของเด็กๆ นั้น จะต้องไม่เป็นการบังคับหรือให้ เรียนสิ่งที่ยากเกินวิสัย การเรียนจะต้องทำให้เกิดความสนุกไม่ให้เป็นภาระที่น่าเบื่อ เป็นที่บริหารใจ เป็น สนามเด็กเล่น เป็นที่แสวงหาปัญญา การเรียนการสอนจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงออก อย่างไม่จำกัด ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการและตรงกับวัยของผู้เรียน แต่ในขณะเดียวกันนั้น ทฤษฎี ของสารัตถนิยมจะเน้น “Mastery Learning” คือ มุ่งให้นักเรียนสามารถบรรลุผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ให้ได้ครบตามวัตถุประสงค์และมาตรฐานวิชาการของแต่ละวิชา และสอดคล้องหรือส่งเสริมให้เกิด ขบวนการ “Back-to-Basic”^{๕๑}

จากแนวความคิดของทฤษฎีสารัตถนิยมเหล่านี้ จะมองเห็นว่าการเรียนเป็นเรื่องของงาน ที่หนัก ความมีระเบียบวินัยที่เคร่งครัดจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยการเรียนไม่ได้เน้นความสนใจในปัจจุบัน ของผู้เรียน หากแต่จะชี้ให้เห็นถึงผล อันเป็นจุดหมายปลายทางในอนาคต และการเรียนนั้นไม่ได้ คำนึงถึงความสนใจส่วนตัวของเด็ก แต่จะปลูกฝังให้เกิดความมานะพยายามที่อยากจะเรียนรู้ แต่ ลักษณะเช่นนี้เป็นเพียงความสนใจขั้นต้นเท่านั้น ในระดับสูงและในเรื่องที่ยากขึ้นเรื่อยๆ ความสนใจจะ ไม่เกิดขึ้นทันที ที่ในเบื้องต้น แต่จะเกิดขึ้นจากการที่ได้ทำงานยากๆ ฉะนั้นจึงไม่เป็นที่สนใจแก่ผู้เรียนใน ระยะแรก การเรียนการสอนยังคงต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับผู้เรียนอยู่ เพราะนักคิดแต่ละคนใน ลัทธินี้ก็ยังคงมีความ เห็นที่ต่างกัน แต่มีจุดหมายในเรื่องเดียวกันก็คือ มุ่งทั้งการพัฒนา ร่างกาย ปัญญา และจิตใจของผู้เรียน ถ้าหากว่าเราไม่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะทำงานหนักตั้งแต่ แรกเริ่มแล้ว ผู้เรียนก็จะประสบกับความลำบากในการที่จะสร้างวินัยในตัวเองขึ้นมาในภายหลัง นักเรียน ส่วนมากแล้วจะสามารถบังคับตัวเองได้

^{๕๑} วิชัย ดันศิริ, **หลักพื้นฐานทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอเชียดิжитอลการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓๘.

ตารางที่ ๑ สรุปปรัชญาการศึกษาของสำนักสารัตถนิยม (Essentialism)

จุดมุ่งหมาย	เน้นการถ่ายทอดความรู้ที่มีมาตั้งแต่อดีต รักษาอมรดก อารงรักษาสิ่งต่างๆ ที่เป็นอดีตเอาไว้
สถานที่เรียน	เป็นลักษณะของการรักษามรดก อารงรักษาสิ่งต่างๆ ที่เป็นอดีตเอาไว้
ผู้สอน	ผู้สอนเป็นผู้นำในการเรียนของผู้เรียน เป็นผู้เชื่อมโยงผู้ใหญ่กับโลกของเด็กเข้าด้วยกัน ผู้สอนจะต้องได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี
หลักสูตร	อนุรักษ์วัฒนธรรม แต่เน้นภาวะแวดล้อมทางอุดมคติและสัญลักษณ์
รูปแบบการจัด การศึกษา	มุ่งเน้นการบรรยาย การทบทวนตำรา เพื่อให้เกิดความเข้าใจ การถ่ายทอด ความรู้ และประสบการณ์

จะเห็นได้ว่าการเรียนการสอนของทฤษฎีสารัตถนิยมนั้น เป็นการนำเอาเนื้อหาวิชาที่เลือกสรรแล้วมาเชื่อมโยงให้ประสานกัน ซึ่งหลักการข้อนี้เป็นไปตามทฤษฎีของนักปรัชญาในทฤษฎีสำนักสารัตถนิยมฝ่ายวัตถุนิยม ที่มีความเชื่อว่า สภาพทางวัตถุและสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นปัจจัยที่คอยกำหนดว่ามนุษย์ควรจะอยู่อย่างไร จึงจะเห็นว่าการศึกษาคควรจะช่วยให้เอ็กต์บุคคลได้ตระหนักถึงในศักยภาพ หรือความสามารถของตนเอง แต่การตระหนัก การเข้าใจในความสามารถของตนเอง เช่นนั้น ไม่ใช่เป็นการนำไปสู่บุคคลทำอะไรตามความสามารถ และความพอใจของแต่ละคน หากแต่จะช่วยให้รู้ จักตัวเอง เพื่อจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของสังคม ของธรรมชาติและของโลกตามศักยภาพของตนเองตามที่เป็นจริง^{๕๒}

ดังนั้น จึงพอจะสรุปได้ว่าตามแนวคิดของทฤษฎีสารัตถนิยมอาจมีประวัติความเป็นมาจากแนวคิดของอุดมคตินิยม จิตนิยม และสสารนิยมบางส่วน มีความเจริญเป็นระบบมากขึ้น เมื่อมีนักการศึกษาของอเมริกันตั้งเป็นสมาคม โดยมีจุดมุ่งหมายการศึกษาของลัทธิ จึงต้องการพัฒนาให้ผู้เรียนมีจิต ใจที่สูงส่งมีคุณธรรมดีเลิศ ซึ่งจะเกิดได้ก็โดยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนที่มาจากอดีตเชื่อกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงามแล้ว วิชาการต่างๆ จึงต้องศึกษางานจำพวกที่เป็นผลงานที่ยอมรับกันว่าดีเลิศ (Greatbook) หรือเป็นผลงานที่เป็นที่ยอมรับ ซึ่งจะเป็นการกระตุ้น หรือช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น โดยมุ่งให้ผู้เรียนจะต้องนำเอาคำสอนไปปฏิบัติให้ได้ เป็นแนวคิดที่ยึดเอาผู้สอนเป็นศูนย์กลาง

^{๕๒} George F. Kneller, *Introduction to the Philosophy*, P. 56.

๒.๒.๓ กลุ่มลัทธิพัฒนาการนิยม (Progressivism)

ผู้นำในกลุ่มแนวคิดนี้ได้แก่ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ซึ่งมีชื่อเสียงจากการเขียนงานที่ชื่อ “School of Tomorrow”^{๕๓} นอกจากนี้ ได้แก่ คิลแพททริก (William Heard Kilpatrick) แห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบียและ โบท (Bold H. Bode) แห่งมหาวิทยาลัยโอไฮโอ ปรัชญาการศึกษาของกลุ่มทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนี้ เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านแนวคิดอุดมคติ และจิตนิยมที่ได้ปลูกฝังการสอนที่ไม่ได้ช่วยให้ผู้เรียนเป็นอิสระเสรีในการใช้ความคิด และเป็นการสอนที่เน้นในลักษณะของการยึดเอาผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งก็ได้ช่วยให้เกิดการนำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้จริงจัง เพราะในสังคมที่เด็กแวดล้อมอยู่ ได้เปลี่ยนแปลงอยู่อย่างต่อเนืองตลอดเวลา การศึกษาแบบที่ยึดเอาผู้สอน หรือหลักสูตรที่แน่นอนตายตัวโดยมิได้ดูบริบททางสังคมว่าเป็นอยู่อย่างไร จึงกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับการนำไปใช้แก้ปัญหาในสังคม ที่พึงจะได้รับจากการลงทุนที่ใช้ไปกับการศึกษา เพราะการที่ เด็กหรือผู้เรียนมาใช้ชีวิตอยู่ในสถานที่แห่งหนึ่งแห่งใดแล้วนั้น ไม่สามารถปลดปล่อยความเป็นอิสระได้ก็เหมือนหนึ่งเป็นที่จองจำแก่ผู้เรียนไป

การศึกษาตามแบบทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม คือ “การศึกษาแผนใหม่” ที่เรารู้จักกันโดยทั่วไป ถ้าจะพิจารณาถึงรากฐานแห่งแนวคิดทางปรัชญา ก็จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้มีพื้นฐานดั้งเดิมมาจากลัทธิประจักษ์वाद (Empiricism) ซึ่งมีกำเนิดมาตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ในประเทศอังกฤษ ต่อมาก็ได้มีการนำเอาแนวคิดและวิธีการ ของฝ่ายประจักษ์वादนี้มาสร้างเป็นลัทธิปรัชญาใหม่ขึ้นมา มีชื่อเรียกไปต่างๆ กัน เช่น Experimentalism, Pragmatism, Instrumentalism เป็นต้น ถ้าจะต้องพิจารณาจากรากฐานโดยตรงของการศึกษาแบบทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ก็คือ มีแนวคิดจากลัทธิ Experimentalism หรือ Pragmatism นั้นเอง อันมีผู้นำคน สำคัญ อย่างเช่น John Dewey, Charles S. Pierce และ William James เป็นต้น^{๕๔}

การศึกษาตามแบบทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม จะแบ่งปรัชญาการศึกษาออกเป็น ๒ สาขาใหญ่ๆ คือสาขาพัฒนาการนิยมและสาขาปฏิรูปนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธความเชื่อที่มาจากจิตนิยม (Spiritualism) เป็นปรัชญาการศึกษาแบบทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม ที่พึงจะมีการก่อตั้งขึ้นมาในต้นศตวรรษที่ ๒๐ นับว่าเป็นปรัชญาการศึกษาที่มีการนำเอาไปใช้อย่างแพร่หลายที่สุดในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการศึกษา ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นแนวการจัดการศึกษาตามทฤษฎีนี้ส่วนใหญ่ก็จะได้มาจากแนวคิดของ John Dewey ที่ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาเอาไว้ว่า “ปรัชญาการศึกษาไม่เรียกร้องจากภายนอกที่เป็นการเตรียมพร้อมทางอุดมคติ (Ideas) เป็นการตั้ง

^{๕๓} Vidya Ratna Taneja, **Educational thought and Practical**, P. 84.

^{๕๔} B.C. RAI, **Theory of Education**, (India : Prakshan Kendra), P. 189.

ปัญหาในการก่อตัวของทรนคติ ในการเอาใจใส่ต่อความยากของชีวิตในสังคมปัจจุบัน อันจะนำไปสู่หนทางแห่งความเป็นอิสระเสรีที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงวัฒนธรรมและสังคม^{๕๕}

ปรัชญาของทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนั้น มีความเชื่อว่า ข้อเท็จจริงของสิ่งทั้งหลายนั้นมีได้คงที่ หรือหยุดนิ่ง หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบที่มีอิทธิพลสูงสุดในการกำหนดรูปแบบ ของวัฒนธรรม และสังคมนั้นไม่ใช่ค่านิยมหรือจารีตประเพณีดั้งเดิม หากแต่เป็นเทคโนโลยี การค้นคว้าทดลองและประสบการณ์ของมนุษย์ ที่ได้รับมาจากการได้ประจักษ์และรับรู้มาจากโลกแห่งความเป็นจริง ดังนั้น การพัฒนาความสามารถให้แต่ละคน หรือแก่ผู้เรียน ต้องมีการปรับให้เหมาะสมทันกับการเปลี่ยนแปลง หรือเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น และมุ่งพัฒนาความสามารถของตนให้ต่อเนื่องตลอดเวลา พร้อมกับเอาใจใส่สังคมที่ตนอยู่ สามารถเลือกเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งต่อตนเองและสังคม^{๕๖}

จุดมุ่งหมายการศึกษาของทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนี ในทรนคติของปรัชญาการศึกษา ถือว่า เป็นการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์โดยทั่วไป คือ การศึกษาเพิ่มขึ้นอีก (The general objective of education is More education) และมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) การเรียนควรจัดตามความสนใจของนักเรียน (Learning should be directly related To Interest Of The child)

(๒) การศึกษาคือชีวิตมิใช่การเตรียมตัว (Education should be life itself, not a preparation for living) โรงเรียน คือ สถานที่จำลองรูปแบบของสังคมในแบบที่ดำรงของชีวิต และประสบการณ์ในสังคม โดยจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียนในแต่ละกลุ่ม

(๓) การเรียนโดยการแก้ปัญหาเป็นสิ่งที่ต้องมาก่อนการสอนเนื้อหาวิชา (Learning through problem solving should take precedence over the inculcating of subject matter)

(๔) บทบาทของครูมิใช่การสั่ง แต่เป็นการแนะนำ (The teacher's role is not to direct But To advise)

(๕) โรงเรียนควรเป็นสถานที่ส่งเสริมความร่วมมือช่วยเหลือกันมากกว่า เป็นการแข่งขันกัน (The school Should Encourage Cooperation Rather Than competition)

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๐.

^{๕๖} บรรจง จันทรส, **ปรัชญาการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๒๔๔.

(๖) บรรยากาศในโรงเรียนต้องเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการพัฒนาแนวความคิดและบุคลิกภาพของนักเรียน ในการพัฒนาต่อไปในอนาคต^{๕๗}

การศึกษาตามทฤษฎีของลัทธิพัฒนาการนิยมนั้น คือ ต้องการให้ผู้เรียนได้นำเอาความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง มีความสอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิตที่เป็นอยู่รอบๆ ด้านสามารถตอบ ปัญหาสังคมในขณะนั้นได้ คือ การศึกษาไม่เพียงแต่จะให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ถึงความต้องการของตนเองแล้วจะต้องให้ผู้เรียนได้เกิดแรงบันดาลใจในการลงมือฝึกฝนตนเอง ในการร่วมแก้ไขปัญหาที่เป็นอยู่ทั้งแก่ชีวิตของตนและชุมชน สังคมที่เป็นอยู่ ดังที่ John Dewey ได้กล่าวไว้ว่า

การศึกษาคือชีวิต มิใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต วิธีการที่ใช้ในการเรียนรู้ คือ ลงมือทำด้วยตัวของแต่ละคน หน้าที่ของผู้สอนหรือนักการศึกษา จึงต้องจัดเตรียมประสบการณ์ที่มีคุณค่า ซึ่งสามารถช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคม และแก่ตน การที่จะกระทำการแก้ปัญหาได้อย่างเกิดผลบรรลุเป้าหมาย ก็โดยการเรียนรู้และฝึกฝนอบรมการฝึกแก้ปัญหาต่างๆ การจะแก้ปัญหาให้บรรลุผลได้ดี ก็ต้องอาศัยการลงมือฝึกฝน”^{๕๘}

ดังนั้น จึงพบว่าจุดมุ่งหมายการศึกษาของแนวคิดในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม จึงต้องเป็นจุดมุ่งหมายที่ว่าการศึกษาควรมุ่งเทคนิคหรือการมีส่วนร่วมของผู้เรียนโดยการให้ผู้เรียนได้ลงมือฝึกฝน เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ความเข้าใจมากกว่าการศึกษาที่เป็นเพียงการเข้าใจอย่างวิชาการ (ทฤษฎี) หรือที่เคยเรียนกันมาแต่ก่อนหน้านั้น ตั้งแต่อดีตและจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้น มิได้มีความหมายเพียงแค่การใช้ประสาทสัมผัสเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการอาศัยสติปัญญา การใคร่ครวญพิจารณาจากแง่มุมต่างๆ ร่วมกันหรือการแสดงออกร่วมกัน โดยอาศัยการร่วมแรงรวมพลังแห่งความรู้เพื่อไปสู่การฝึกฝนให้เกิดความชำนาญ

องค์ประกอบการศึกษาของทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนั้น มีด้วยกัน ๔ ประการ คือ สถานที่เรียน ผู้สอน หลักสูตรการศึกษา และการเรียนการสอน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) **สถานที่เรียน** ในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนี้อย่างได้ให้ความสำคัญถึงสถานที่เรียนว่าควรเป็นสถานที่ที่ช่วยให้เกิดความร่วมมือกัน ไม่ใช่แข่งขันกันเพื่อเอาชนะและเอาชนะกัน มนุษย์เราโดยธรรมชาติแล้วมักจะไม่นิยมนอนอยู่โดดเดี่ยว หากแต่จะอยู่กันเป็นหมู่คณะ ที่เรียกว่าสังคมและความพอใจสูงสุดของมนุษย์นั้น ก็ได้มาจากที่มีความสัมพันธ์และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดังนั้น แนวคิดของนัก

^{๕๗} อุดุลย์ ต้นประยูร, สังคมวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕-๓๙), หน้า ๙๗ - ๙๘.

^{๕๘} John Dewey, **Experience and Education**, (New York : Collier Books, 1963), อ้างถึงใน- วรยุทธ ศรีวรกุลม, **ปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : นาทองการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๘.

^{๕๙} วรวิทย์ วคินสรากกร, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๒๗), หน้า ๖๕.

การศึกษาฝ่ายลัทธิพัฒนาการนิยม จึงเชื่อว่า ความรักที่ดี การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันที่ดี จะเป็นที่เหมาะสมที่ควรยิ่งกว่าการแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ส่วนตน

สถานศึกษาจึงเป็นสถานที่เพื่อสร้างสรรค์ประสบการณ์ เป็นเครื่องมือที่จะสร้างสรรค์ธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข นั่นก็คือ ใ้มนุษย์รู้จักร่วมมือกันถ้านักเรียนจะมีการแข่งขันซึ่งกันและกัน ก็เป็นการแข่งขันที่จะสร้างพัฒนาการที่ดีงามให้เกิดแก่ตน อย่างไรก็ตาม นักการศึกษาฝ่ายพัฒนาการนิยมก็ยังยืนยันอยู่นั่นเองว่า ความร่วมมือกันนั้นเป็นลักษณะที่เหมาะสมกับหลักความจริงตามธรรมชาติทางด้านชีววิทยา และทางด้านสังคมของมนุษย์มากกว่าการแข่งขัน^{๖๐}

ในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนั้น จะเล็งเห็นว่าสถานที่เรียนไม่จำเป็นว่าเป็นอาคารสถานที่แต่การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เด็กสามารถ กระทำกิจกรรมตอบสนองได้ สถานที่ เรียน จึงมิได้เน้นในด้านสถานที่เพียงแห่งใดแห่งหนึ่ง แต่ให้ถือว่าโลกและชุมชนก็เป็นห้องเรียนได้ ดังนั้น ในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม จึงต้องการเน้นถึงสาระของสถานที่ว่า ต้องมีการเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์กับชุมชน โรงเรียน และตัวผู้เรียนให้มาก สถานที่เรียนในแนวคิดของทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม จึงไม่เพียงว่าต้องมีสถานที่อย่างเป็นรูปแบบที่ชัดเจน หมายถึงสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งหรือทุกแห่งในโลกนี้ ก็สามารเป็นโรงเรียนห้องใหญ่ได้และผู้เรียนก็ต้องให้ความสนใจให้มากด้วย เพราะแนวคิดของลัทธินี้ ต้องการชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายหรือประโยชน์ การเรียนต้องได้ประโยชน์ ใช้ได้ อย่างทันที การศึกษาต้องสามารถให้ผู้เรียนรู้สึกว่าการเรียนของเขานั้นไม่ได้สูญเปล่า ไร้สาระไม่สอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่เป็นอยู่^{๖๑}

(๒) ผู้สอน ในทฤษฎีของปรัชญาการศึกษาทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนี้ ต้องหลีกเลี่ยงการสอนแบบยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ผู้สอนต้องสอนให้นักเรียนมีความสนใจในเรื่องใหม่ๆ บรรยายภาคในห้องเรียนต้องเป็นประชาธิปไตย ผู้สอนและนักเรียนต้องร่วมมือกันในการเรียนรู้ ดังนั้น ผู้สอนจึงมีหน้าที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ โดยที่ผู้เรียนทุกคนควรจะได้รับ ความสนใจ จากผู้สอนอย่างเท่าเทียมกัน ต้องถือว่าบุคคลทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกันหมด และทุกคนมีลักษณะพิเศษของตนเอง มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี โดยผู้สอนต้องให้ความสำคัญต่อความสนใจและความถนัดของเด็กแต่ละคน^{๖๒}

สำหรับแนวคิดเรื่องผู้สอนของทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนั้น พบว่า บทบาทของผู้สอนไม่ใช่เป็นผู้บ่งการหรือออกคำสั่งเพียงแต่ทำหน้าที่ในการให้คำแนะนำและคำปรึกษา เพราะผู้เรียนจะเป็นผู้กำหนดว่าตนเองต้องการอะไร มีแผนการในการเรียนอย่างไร ผู้สอนจะต้องอาศัยความรู้และ

^{๖๐} Vidya Ratna. Taneja, **Educational thought and Practical**, P. 85.

^{๖๑} George F. Kneller, **Introduction to the Philosophy**, P. 55.

^{๖๒} สุณีย์ ภูพันธ์, อ้างถึงใน สามารถ เตชะวงศ์, “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการ สถานศึกษาโรงเรียนวัดท่าตุ้มตามหลักพุทธธรรม”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

ประสบการณ์ของตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการให้คำแนะนำ ซึ่งผู้สอนเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์กว้างขวาง มีบุคลิกดีเห็นอกเห็นใจเด็ก มีความรู้ความสามารถ และเข้าใจความต้องการของผู้เรียน เพื่อคอยเฝ้าดู หรือสังเกตว่าผู้เรียนเป็นอย่างไร เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้รับการอำนวยความสะดวก การเรียนได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน หรือความสนใจของผู้เรียนที่อยากจะเรียน หรือต้องการเป็นตัวการสำคัญในการกระตุ้นเตือน และอบรมสั่งสอนผู้เรียนตามแนวทางที่รัฐกำหนด^{๖๓}

ดังนั้น ในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม จึงได้ให้ความสำคัญกับผู้สอน ให้มีบทบาทในฐานะผู้กระตุ้นหรือปลุกเร้าให้ผู้เรียนได้รู้จักคิดใคร่ครวญด้วยตัวเอง เป็นการเรียนที่มีได้มีเพียงรับเอาจากผู้สอนเท่านั้นแต่ผู้สอนเป็นเพียงผู้เริ่มต้นการเรียนรู้และการเรียนรู้เกิดจากความต้องการของผู้เรียน โดยเป็นการเอาสิ่งที่ประสบพบเห็นอยู่ ในแต่ละวันเข้ามาเป็นโจทย์ในการถามแล้วช่วยกันค้นหาคำตอบทางออกร่วมกัน

(๓) หลักสูตรการศึกษา ของทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนั้น เป็นลัทธิที่ไม่ได้เน้นหลักสูตรการศึกษาตายตัว แต่เป็นการเรียนการสอนแบบเป็นการบูรณาการความรู้ แม้ว่าจะมีเนื้อหาหลักสูตรที่แน่นอนแล้วก็ตาม^{๖๔} หลักสูตรการศึกษาเป็นเพียงแบบที่เป็นแนวทางในการเรียนเท่านั้น แต่เมื่ออยู่ในระหว่างการเรียนแล้ว ก็สามารถปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของผู้เรียนในแต่ละคนว่าเป็นอย่างไรต่อไป เพื่อให้การเรียนเป็นแนวทางไปสู่การให้ผู้เรียนแต่ละคนได้ฝึกฝนในสิ่งที่ศึกษานั้น ซึ่งการฝึกฝนก็เป็นไปโดยการให้นักเรียนรู้จักการตั้งโจทย์ปัญหาแล้วหาทางแก้ไข เพื่อเด็กจะได้รู้จักคิดใช้เหตุผลด้วยตนเอง การเรียนโดยการใช้วิธีการแก้ปัญหาย่อมจะมีความสำคัญกว่า การเรียนด้วยวิธีการท่องจำเนื้อหาวิชา และเห็นว่าความรู้เป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยให้เด็กมีประสบการณ์เท่านั้น ประสบการณ์ย่อมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกว่า การที่จะให้เด็กมีประสบการณ์ในเรื่องใดๆ ย่อมต้องอาศัยวิธีการแก้ไข ปัญหาที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบัน เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาการคมนาคม การขนส่ง ปัญหาเกี่ยวกับการค้า และปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น

ในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม จะมองสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หลักสูตรก็ควรเน้นอย่างวิทยาศาสตร์ คือ การสาธิต การค้นคว้า การอภิปราย การรายงาน การเข้าร่วม การประชุม การวางแผน และการศึกษานอกสถานที่ เพื่อให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่มีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา คือ การศึกษาที่เน้นกระบวนการแก้ปัญหาสังคมอย่างทันกับความต้องการ

^{๖๓} Vidya Ratna Taneja, **Educational thought and practical**, (India : S.K. Ghai, 1976), P.81.

^{๖๔} บรรจง จันทรสา, อ้างถึงใน พระเจ้าตฤรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบันตามพระชนมของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘.

ดังนั้น ในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม พอจะสรุปความได้ว่า ในหลักสูตรการศึกษาของ ลัทธิพัฒนาการนิยมนี้ ได้ยึดเอาวิธีการแบบอย่างหลักการวิทยาศาสตร์ เพราะสามารถวัดได้ง่าย เห็น ได้เป็นรูปธรรม การแก้ปัญหา หรือการให้ผลตอบสนองต่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ ต่อต้านลัทธิก่อนหน้านี้นี้ คือ ลัทธิสารัตถนิยม และลัทธิรีรันตรนิยม เพราะเน้นเรื่องอุดมคติ สิ่งที่เป็น นามธรรม หรือจิตใจ มากเกินไป^{๖๕}

(๔) การเรียนการสอน ในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนี้ จะถือหลักว่า ผู้เรียนควรมี บทบาทด้วยตนเองให้มากที่สุด การเรียนควรเป็นเรื่องของการกระทำมากกว่ารู้ ผู้เรียนจึงควร จะเรียนรู้ในสิ่งที่เหมาะสมแก่วัยของเขา และสิ่งที่จัดให้เด็กนั้น ควรจะเป็นไปในทางที่ก่อให้เกิด ประสบการณ์ที่ผู้ เรียนอาจจะต้องประสบเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว เรียนรู้เพื่อจะสามารถเข้าใจถึงปัญหา ของชีวิตในปัจจุบัน และหาทางปรับตัวให้เข้ากับภาวะที่เป็นจริงในปัจจุบัน

John Dewey เขียนไว้ในหนังสือ Democracy and Education ว่าการศึกษาเป็นแก่น สำคัญ เพราะถ้าปราศจากการศึกษาเสียแล้วกระบวนการและการพัฒนาก็เกิดขึ้นไม่ได้ John Dewey จึงเป็นผู้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง ซึ่งก็เป็นวิธีการในปรัชญา การศึกษาของเขา นักปฏิบัตินิยมจึงต้องการให้การเรียนเป็นการกระตุ้นความสนใจ และความรู้สึก ต้องการในธรรมชาติของเด็กเพราะเห็นถึงความเป็นธรรมชาติของความแตกต่างในแต่ละคน ซึ่งการ เรียนการสอน หากไม่ตรงกับธรรมชาติของผู้เรียนแล้วก็ไม่สามารถส่งผลที่ดีต่อผู้เรียนได้ การเรียนจึง ต้องให้เด็กได้เล่น และทำไปพร้อมกันกับการเรียน ผู้สอนก็เป็นเพียงแต่ผู้แนะนำให้ผู้เรียนสนใจในทาง ที่ถูกที่ควร มากขึ้นเท่านั้น เพราะครุมีประสบการณ์มากกว่า^{๖๖}

ทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิมนั้น จะถือว่าเด็กเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการเรียน ดังที่ ดร. คิลแพททริก (William Heard Kilpatrick) หนึ่งในนักคิดในสำนักนี้ได้สนับสนุนให้จัดโรงเรียน แบบยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child centered) ซึ่งกระบวนการเรียนนั้น จะเป็นไปตามแนวทางที่เด็ก แต่ละคนสนใจ ทั้งนี้ก็เพราะเชื่อว่าธรรมชาติของเด็กนั้น ย่อมอยากจะเรียนในสิ่งที่ตนสนใจ หรือสิ่งที่ เด็กเห็นว่าจะช่วยแก้ปัญหาของเขาได้ และในขณะเดียวกันโดยธรรมชาติของเด็กก็จะต่อต้านกับสิ่งที่ ถูกบังคับให้เรียน เพราะฉะนั้นเด็กจะเรียนในสิ่งที่เขาต้องการหรือเห็นความจำเป็นว่าจะต้องเรียนไม่ใช่ เรียนเพราะมีคนอื่นเห็นดีเห็นงามว่าเขาควรจะเรียน เด็กควรจะสามารถมองเห็นถึงความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งที่เรียนกับชีวิตของตนด้วยตัวของเด็กเอง ไม่ใช่เป็นชีวิตตามความเห็นของผู้ใหญ่ ทั้งนี้ไม่ได้ หมายความว่า ผู้ สอนจะปล่อยให้เด็กเลือกเรียนอะไรๆ ก็ได้ตามความปรารถนาของตนไปเสียทุกอย่าง

^{๖๕} Bayles, Ernest E. Pragmatism in Education, (New York : Harper & Row, Publishers, P. 60.

^{๖๖} บุญเลิศ นาคแก้ว และนางเยาว์ สุขาพันธ์, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๒.

ถ้าหากเด็กยังไม่โตพอที่จะเข้าใจจุดมุ่งหมายอันสำคัญแห่งชีวิตได้ เพราะผู้สอนเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า วิธีการ ศึกษา จึงต้องพยายามปรับปรุงให้สอดคล้องกับกาลเวลาและภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ การศึกษามีไว้จะสอนให้คนยึดมั่นในความจริง ความรู้ และค่านิยมที่คงที่ หรือถูกกำหนดไว้ตายตัว หากจะต้องหา ทางปรับปรุงการศึกษาเพื่อเป็นหนทางนำไปสู่การค้นพบความรู้ใหม่ๆ^{๖๗}

ดังนั้น ทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยม จึงมุ่งให้ผู้เรียนเกิดการรู้ด้วยตนเองผู้เรียนมีส่วนร่วม กับชุมชนที่ตนเป็นสมาชิกหรือสังกัดอยู่ เพื่อจะได้รู้จักการใส่ใจกับชุมชนและได้มีความตระหนักรู้ว่าตนเอง เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่ตนได้ด้วย

ตามหลักแบบการเรียนการสอนในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยมนั้น โรงเรียนในรูปแบบของ ลัทธิพัฒนาการนิยมจึงเป็นการมุ่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของทุกคนไม่ได้แยกว่า ผู้เรียนต้องเป็นเพียงผู้ ต้องการในการเรียนหรือผู้สอนเป็นผู้เริ่มต้น แต่ทั้งผู้สอนและผู้เรียนต้องร่วมมือกัน ในขณะเดียวกันก็ ต้องอาศัยการศึกษาจากประสบการณ์จริง หากต้องการค้นหาคำตอบในปัญหานั้นๆ ก็ต้องลงพื้นที่จริง แทนที่จะเป็นเสมือนในทฤษฎีลัทธิสารัตถนิยมและในทฤษฎีลัทธิรัตนนิยม ที่เป็นการใช้ลักษณะการ เก่งความจริงทางเหตุผลเพียงอย่างเดียว ซึ่งก็มองได้ว่ามีลักษณะการที่เห็นแก่ตัวอยู่ด้วย คือ การเอาแต่ ประโยชน์ตนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมวิถีทางแบบ ประชาธิปไตย เพื่อที่จะส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์กันทางแนวความคิดและบุคลิกภาพอย่างเสรี ซึ่ง สิ่งนี้เองคือลักษณะที่จำเป็นสำหรับแนวคิดของลัทธิพัฒนาการนิยมที่ถูกต้อง ความเห็นของฝ่ายลัทธิ พัฒนาการนิยมนั้นเห็นว่า ประชาธิปไตยก็คือการมีความร่วมมือร่วมใจกัน นั่นเอง^{๖๘}

๒.๒.๔ กลุ่มลัทธิบูรณาการนิยม หรือปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

ทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยม หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปฏิรูปนิยม ซึ่งก็เป็นทฤษฎีที่ สร้างขึ้นมาใหม่ เป็นปรัชญาการศึกษาแบบปฏิรูปนิยมและเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ.๑๙๓๐ ที่ ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งก็เป็นช่วงระหว่างที่ประเทศสหรัฐอเมริกากำลังประสบปัญหาหลายๆ ด้าน เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างระบบนายทุน จึงเกิดนักคิดกลุ่มหนึ่งที่ได้ พยายามจะแก้ปัญหาดังกล่าว โดยให้การศึกษาเป็นตัวนำในการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองและสังคม การล้มระบบเก่าที่ไม่มั่นคงและยุติธรรมลงเสียแล้วสร้างระบบสังคมใหม่ขึ้นมา โดยนักคิดกลุ่มนี้ที่เป็น ผู้เสนอบทบาทใหม่ให้กับโรงเรียน ก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมนี้ มีชื่อเรียกว่า “นักคิดแนว

^{๖๗} อุทัย บุญประเสริฐ, อ้างถึงใน สามารถ เตชะวงศ์, “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ คณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนวัดท่าตุ้มตามหลักพุทธธรรม”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๒ - ๒๓.

^{๖๘} เฉลิมลาภ ทองอาจ, ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/419487>, มหาวิทยาลัยขอนแก่น : [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].

หน้า”ผู้นำของนักคิดกลุ่มนี้ ได้แก่ จอร์จ เอส เค้าทส์ และฮาโรลด์ รีก์ กลุ่มนี้มีความเห็นด้วยกับหลักการประชาธิปไตย โดยที่ประชาชนต้องสามารถควบคุมสถาบัน และทรัพยากรต่างๆ ได้เอง โดยไม่ขึ้นอยู่กับนักการเมืองที่หวังเอาประชาชนเป็นเครื่องมือ และประชาธิปไตยดังที่กล่าวมานี้ ควรจะต้องประสานความสอดคล้องกับประชาธิปไตยในแต่ละประเทศทั่วโลก^{๖๙}

ผู้นำปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยามตอนแรกนั้น คือ John Dewey (ค.ศ. ๑๙๒๐) แต่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับ“การศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคม” นี้ยังไม่เด่นชัดจนกระทั่งประมาณ ปี ค.ศ. ๑๙๕๐ ที่ โอเตอร์ บรามเลต ได้เป็นผู้ทำให้ปรัชญาการศึกษาทฤษฎีลัทธิบูรณาการ เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง โดยการนำเสนอปรัชญาการศึกษา เพื่อการปฏิรูปสังคม ในหนังสือหลายเล่มด้วยกัน เช่น“Pattern of Education Philosophy 1950”,“Toward a Reconstructed Philosophy of Education 1956” และเรื่อง “Educations Power 1965” เป็นต้น ทำให้บรามเลตได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญาการศึกษาทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยาม หรือปฏิรูปนิยม^{๗๐}

ปรัชญาการศึกษาทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยามหรือปฏิรูปนิยมนั้น พัฒนามาจากทฤษฎีลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และได้ผนวกเอาความคิดของปรัชญาลัทธิพัฒนาการนิยาม (Progressivism) เข้าไว้ด้วยกัน โดยปรัชญาปฏิรูปนิยมเน้นไปที่เรื่อง“แรงงาน” (Labor) ว่าเป็นหัวใจของสังคม และเชื่อว่ามนุษย์จะต้องช่วยกันสร้างระบบสังคมเสียใหม่ โดยถือว่า“การทำงานคือชีวิต” ดังนั้นรูปแบบของการ ศึกษาในทฤษฎีลัทธิปรัชญาบูรณาการนิยามนี้ จึงเน้นการทำงานหรือการทำแบบฝึกหัดในบทเรียนต่างๆ อย่างมากที่สุดปฏิบัติการณ์จะเน้นในการแก้ไขปรับปรุงสภาพสังคม โดยอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือในทฤษฎีลัทธิพัฒนาการนิยามก็เน้นการพัฒนาเด็กไปสู่จุดหมายที่ผู้เรียน และผู้สอนร่วมกันกำหนดขึ้นการผสมผสานกันระหว่างความคิดสองปรัชญาทำให้ปรัชญาการศึกษาทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยามก่อตัวขึ้น โดยเน้นการพัฒนาการของบุคคล และของมวลชน เพื่อเข้าใจต่อตนเองว่ามีความต้องการอะไร สังคมประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความสามารถ และจุดมุ่งหมายของสมาชิกก็ไม่จำเป็นต้องเหมือนกันหมด ปรัชญาการศึกษาลัทธิบูรณาการนิยามจะเน้นการปฏิรูปสังคมและสร้างสรรค์รูปแบบของสังคมขึ้น มาใหม่ในอนาคต^{๗๑}

^{๖๙} ไพฑูรย์ ทิพย์สุข, **ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://gotoknow.org/posts/200904> : [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๗๐} George F. Kneller, Introduction to the Philosophy, (1971) P. 50.

^{๗๑} ทิศนา แคมมณี, **ศาสตร์การสอน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.oknation.nationtv.tv/blog/kunwee/2007/10/10/entry-9>, สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ปรัชญาการศึกษาทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยมมีหลักการสำคัญดังต่อไปนี้

(๑) การศึกษาจะต้องเป็นการสร้างระเบียบของสังคมขึ้นมาใหม่เพื่อให้ค่านิยมเบื้องต้นทางวัฒนธรรมได้บรรลุถึงความสำเร็จตามที่ต้องการ และขณะเดียวกันก็ต้องให้กลมกลืนกับสถานะของสังคมและเศรษฐกิจ

(๒) สังคมใหม่ต้องเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โดยประชาชนหรือผู้แทนที่ประชาชนเลือกมา จะต้องมีส่วนรับผิดชอบในการควบคุมผลประโยชน์ของสถาบัน และทรัพยากรต่างๆ ของประเทศด้วย

(๓) การศึกษานั้นนอกจากจะทำให้บุคคลได้พัฒนาสังคมแล้วยังทำให้บุคคลได้เรียนรู้ที่จะเข้าร่วมในการวางแผนของสังคมด้วย ดังนั้นสังคมจึงมีส่วนร่วมที่สำคัญของการศึกษา

(๔) ครูผู้สอนต้องเปิดโอกาสให้เด็ก ได้แสดงความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหา โดยครูจะต้องเชื่อและไว้วางใจเด็ก ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ตามกระบวนการของประชาธิปไตย และเป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย

(๕) วิธีการและจุดหมายปลายทางของการศึกษา คือ ต้องสนองตอบต่อความต้องการของวัฒนธรรมปัจจุบันเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงต้องปฏิบัติตามเนื้อหาวิชา วิธีการสอน การปรับปรุงโครงสร้างการบริหารใหม่ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์^{๗๒}

จุดหมายการศึกษาของปรัชญาทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยมนี้ เป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมให้โรงเรียนมีบทบาทในการปฏิรูปสังคม เพื่อใช้การศึกษาเป็นปัจจัยในการสร้างสังคมใหม่ที่มีความเสมอภาค และความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งในเรื่องดังกล่าวมานี้ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้แบ่งออกเป็นข้อๆ ไว้ดังนี้

(๑) การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมพัฒนาสังคมโดยตรง และก็ต้องช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่ด้วย

(๒) การศึกษาจะต้องมุ่งสร้างระเบียบใหม่ของสังคมบนรากฐานของประชาธิปไตยโดยต้องคำนึงถึงพื้นฐานที่มีอยู่เดิม

(๓) การศึกษาจะต้องให้เด็กเห็นความสำคัญของสังคมโดยส่วนรวมควบคู่ไปกับของตน^{๗๓}

องค์ประกอบการศึกษาของทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยมมีด้วยกัน ๔ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) หลักสูตร (๒) โรงเรียน (๓) ผู้สอน และ(๔) กระบวนการเรียนการสอน

^{๗๒} สุณีย์ ภูพันธ์, แนวคิดพื้นฐานการสร้างและพัฒนาหลักสูตร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http://www.oknation.nationtv.tv/blog/kunwee/2007/10/10/entry-9,The knowledge Center](http://www.oknation.nationtv.tv/blog/kunwee/2007/10/10/entry-9,The%20knowledge%20Center) : [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๗๓} พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, ปรัชญาการศึกษา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://isc.ru.ac.th/data/ED0001799.doc>, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง : [๗ ตุลาคม ๒๕๖๐].

หลักสูตร ส่วนใหญ่จะเน้นทางด้านสังคมเป็นแกนสำคัญ เพื่อส่งเสริมให้เด็กเข้าใจในสภาพของสังคมและศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของสังคมเป็นการเตรียมเด็กให้มีความรู้ความสามารถ ในการวิเคราะห์ปัญหาได้อย่างมีคุณภาพ ปรัชญาการศึกษาหลักสูตรบูรณาการนิยม นี้ยึดหลักสูตรแบบแกน (Core Curriculum or Wheel Curriculum) คือ การสอนเน้นหลักสูตรที่ยึดถือวิชาใดวิชาหนึ่งเป็นแกนกลาง เนื้อหาสาระในหลักสูตรมาจากปัญหาสังคมที่ผู้เรียนประสบอยู่ ทั้งนี้ก็เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีความพร้อมในทางคิดหาแนวทางการแก้ปัญหาและนำผลที่ได้มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักสูตรต้องกำหนดให้เด็กได้ศึกษาอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เด็กมองเห็นปัญหาสังคมอย่างเข้าใจแจ่มชัด และร่วม มือกันหาข้อมูล เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในอนาคตได้ เด็กจึงควรได้รับการศึกษาในเรื่องอุตสาหกรรม สื่อ สารมวลชน การขนส่ง การอนามัยและสาธารณสุข นิเวศวิทยา อาชีววิทยา รวมทั้งวิชาที่สอนในโรงเรียนด้วย ซึ่งได้แก่ วรรณคดี ดนตรี ศิลปะ ฟิสิกส์ เคมี สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และคณิตศาสตร์ การสอนวิชาต่างๆ เหล่านี้ จะทำให้เด็กเห็นถึงความสัมพันธ์ของวิชาดังกล่าว และจะทำให้สามารถเข้าใจสภาพของสังคมมากยิ่งขึ้น^{๗๔}

โรงเรียน ปรัชญาการศึกษาทฤษฎีหลักสูตรบูรณาการนิยม มีความเชื่อว่าบทบาทของโรงเรียนจะต้องสนใจใฝ่หาอนาคต และนำทางให้เด็กได้พบกับระเบียบของสังคมใหม่ โดยการให้การศึกษาและฝึกหัดในด้านความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กเพื่อให้เด็กพร้อมที่จะร่วมมือในการวางแผนให้กับสังคมใหม่ โรงเรียนมีหน้าที่สร้างบรรยากาศแบบสังคมประชาธิปไตยให้แก่เด็ก และในเวลาเดียวกันโรงเรียนก็ต้องทำงานร่วมกับสมาชิกอื่นๆ ของสังคมด้วย นั่นก็คือโรงเรียนจะต้องเป็นผู้สร้างสังคม ไม่ใช่เป็นผู้ที่ถูกสังคมสร้างขึ้นมา หากต้องการให้สังคมในอนาคตนั้นเป็นเช่นไร โรงเรียนก็สามารถจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อฝึกอบรมเด็กให้มีบุคลิกภาพทัศนคติ และความรู้ความสามารถเป็นอย่างนั้น^{๗๕}

ผู้สอน ปรัชญาการศึกษาทฤษฎีหลักสูตรบูรณาการนิยมมีความเชื่อว่าครูผู้สอนต้องสามารถทำให้เด็กเห็นว่ามีหน้าที่ที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมใหม่ โดยอาศัยกระบวนการแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในโรงเรียน มีการนำหลักการสำคัญแบบประชาธิปไตยมาใช้ ครูผู้สอนไม่ใช่มีหน้าที่คอยชี้แนะเพียงอย่างเดียวแต่ครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้คอยกระตุ้นเร้าให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์เพื่อหาทางแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบกพร่องต่างๆ ของสังคม นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ครูผู้สอน

^{๗๔} Henry Thomas & Dana Lee Thomas, *Living Biographies of great philosophers*, แปล- โดย, สมักร บุรวาส, (กรุงเทพมหานคร : หจก.แพรวพทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๒), หน้า ๑๖.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

จะต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละอุทิศตนเพื่อสังคม มีลักษณะเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม

กระบวนการเรียนการสอน การเรียนการสอนตามแนวคิดของทฤษฎีลัทธิบูรณาการนิยม มีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาลัทธิพัฒนาการนิยม คือ เป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) วิธีการแบบโครงการ (Project Method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem Solving Method) นอกจากนั้นปรัชญานี้ยังอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) และวิธีการทางปรัชญา (Philosophical Method) เข้ามาประกอบด้วย เพื่อให้การศึกษาปัญหาต่างๆ รัดกุมและสมบูรณ์ที่สุด ปรัชญาการศึกษาแบบลัทธิบูรณาการนิยม ไม่ส่งเสริมการเรียนแบบท่องจำ และการสอนแบบบรรยาย ครูผู้สอนและเด็กควรทำอะไรก็ได้เพื่อสนองความต้องการของตน การแสวงหาความรู้ด้วยตนเองสนใจปัญหาของสังคมเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหา บรรยากาศในการเรียนการสอนมีอิสระไม่ใช่บังคับ การจัดตารางสอนควรมีการยืดหยุ่น กำหนดตามเวลาเรียนในทฤษฎีการค้นคว้าของเด็ก และการอภิปรายเป็นสัดส่วนกัน โดยเน้นการอภิปรายเป็นหลัก^{๗๖}

๒.๒.๕ กลุ่มลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

ปรัชญาการศึกษาทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เกิดขึ้นเพราะต้องการต่อต้าน การศึกษาแบบจารีต แบบศาสนาที่ผ่านมามีได้ให้ผู้เรียนมีอิสระทางความคิด ในทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยมต้องการให้มนุษย์มีอิสระในการเลือกหรือตัดสินใจด้วยตัวของแต่ละคน ซึ่งแนวคิดอันเป็นรากฐานทางปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม ซึ่งมีปรากฏมาก่อนที่จะมีการเกิดขึ้นของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม เพราะปรัชญาการศึกษาของสำนักอัตถิภาวนิยมเป็นการนำเอาแนวคิดบางส่วน หรือของนักปรัชญาบางคนมากำหนดเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา จนก่อให้เกิดเป็นปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม ในขณะเดียวกันการเกิดขึ้นของปรัชญาการศึกษาแห่งสำนักอัตถิภาวนิยม ที่เกิดขึ้นเพราะเห็นว่าปรัชญาการศึกษาก่อนหน้านี้ ไม่สามารถตอบสนอง ความต้องการและแก้ไขปัญหา หรือส่งเสริมให้การศึกษาเกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีได้^{๗๗} จึงเป็นการกล่าวถึงทฤษฎีในลัทธิอัตถิภาวนิยมและพัฒนาการปรัชญาการศึกษาก่อนหน้านี้ปรัชญาการศึกษาของลัทธิอัตถิภาวนิยม

^{๗๖} สุรินทร์ รักชาติ, **ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม**, อ้างถึงใน (George F. Kneller, 1971), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http : //www.gotoknow.org/posts/200904](http://www.gotoknow.org/posts/200904) : [๗ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๗๗} พระมหาทองมา อรุณรสี (แสงอรุณ), การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอัตถิภาวนิยม, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕- ๕๓), หน้า ๑๓.

ขบวนการทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม เป็นการศึกษาแนวคิดปรัชญา หรือการศึกษาถึงแนวคิดต่างๆ ที่มีกล่าวถึงลัทธิอัตถิภาวนิยม คือทัศนะทางปรัชญาที่ให้ความสำคัญปัจเจกภาพมากกว่าสากลเสรีภาพมากกว่าระเบียบกฎเกณฑ์ เน้นการสร้างสรรค์มากกว่าอนุรักษ์ระเบียบแบบแผน ความรู้สึกมากกว่าเหตุผล และให้ความสำคัญแก่ความรู้ในเชิงอัตนัย (Subjective Knowledge) เช่น ความรู้ที่เกิดจากการประสบด้วยตนเอง มากกว่าความรู้เชิงปรนัย (Objective Knowledge) เช่น ความรู้ที่เกิดจากเหตุผล กล่าวคือ ถือว่าความรู้ในเชิงอัตนัยมีน้ำหนักมากกว่าความรู้ในเชิงปรนัย^{๗๘}

ปรัชญาการศึกษาทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม นั้น มีมาตั้งแต่สมัย โสกราตีส หรือว่าในยุคต้นๆ ของปรัชญากรีก เพียงแต่ความเป็นระบบของแนวคิดยังไม่มี หรือไม่ได้รับความสนใจ จึงเป็นแนวคิดที่ไม่สำคัญมาจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อ ชาร์ต ได้นำเอาทฤษฎีนี้ออกมาเผยแพร่ทางวรรณกรรม จึงได้เป็นที่รู้จักกันและได้มีอิทธิพลต่อจิตใจของคนรุ่นใหม่อย่างกว้างขวาง วรรณกรรมชิ้นนี้ก็ยังได้รับรางวัลโนเบลอีกด้วย แต่ ชาร์ต เขาปฏิเสธไม่รับรางวัลชิ้นนี้ จึงทำให้มีคนหันมาสนใจในแนวคิดนี้มากขึ้น และการค้นหาจุดกำเนิดของทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม ซึ่งก็เป็นปรัชญาที่เกิดขึ้นมาเนื่องจากความรู้สึกที่วามมนุษย์คิดว่าตนเองกำลังสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง การศึกษาที่มีอยู่ก็มีส่วนทำลายความเป็นมนุษย์ เพราะสอนให้ผู้เรียนอยู่ในกรอบของสังคมที่จำกัดเสรีภาพความเป็นตัวของตัวเองให้ลดน้อยลง นอกจากนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังมีส่วนในการทำลายความเป็นมนุษย์ เพราะต้องพึ่งพามากจนเกินไปนั่นเอง

ผู้ให้กำเนิดแนวความคิดใหม่ทางปรัชญาการศึกษาลัทธิอัตถิภาวนิยม คือ โซเร็น คีร์เคอร์การ์ด (Soren Kierkegard) ซึ่งเป็นนักปรัชญาชาวเดนมาร์ค เขาได้เสนอแนวความคิดว่า ปรัชญาเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน ดังนั้นทุกคนจึงควรสร้างปรัชญาของตนเองจากประสบการณ์ ไม่มีความจริงนิรันดร์ให้ยึดเหนี่ยวเป็นสรณะตัวตาย ความจริงที่แท้ คือสภาพของมนุษย์ (Human condition) ในแนวคิดของ Soren Kierkegard นี้ก็ยังมีผู้สนับสนุนอีกมากมาย ที่เป็นนักปรัชญาร่วมสมัย ในช่วงปี ค.ศ.๑๙๕๐-๑๙๖๕ แต่ความพยายามที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาก็เป็นเวลาในราว ๑๐ ปีที่ผ่านมาก็มีผู้เริ่มนำมาใช้ทดลองในโรงเรียนจริง โดยมี เอ เอส นีลล์ (A.S. Neil) เป็นผู้นำมาทดลองใช้กับโรงเรียนสาธิตและโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summer hill) ในประเทศอังกฤษ^{๗๙}

นักปรัชญาที่มีบทบาทในทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยมมีด้วยกันหลายคน ดังนี้ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger), ยังปอล ซาร์ตร์ (Jean-paul Sartre), คาร์ล จัสเปอร์ (Karl Jaspers),

^{๗๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ - ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕.

^{๗๙} S.S. Chaugule. *Existentialism in Education*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา, Article posted in ผิดพลาด! การอ้างอิงการเชื่อมโยงหลายมิติไม่ถูกต้อง : [๗ ตุลาคม ๒๕๖๐].

เมอร์ซ เมอเล ปองเต (Maurice Merleau-ponty), กาเบรียล มาร์เชล (Gabriel Marcel), ปอล ทิลลิช (Paul Tillich), และ มาร์ติน บูเบอร์ (Martin Buber) เป็นต้น^{๘๐}

ความหมายของคำว่า อัตถิภาวนิยม นั้นตรงกับภาษาอังกฤษว่า Existentialism เป็นรากศัพท์ของคำว่า อัตถิภาวนิยม มาจากศัพท์มคธ ว่าอัตถิ = เป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพ ซึ่งแปลตามรูปแบบแล้วเป็นคำศัพท์ที่มาจากภาษาละตินว่า existentia (ex= จาก + stare = ยืน) แปลว่า ความมีอยู่

การศึกษาแนวคิดของขบวนการทฤษฎีอัตถิภาวนิยม เป็นการศึกษาถึงแนวคิดของนักคิดต่างๆ เช่น โซเร็น คีร์เคอร์การ์ด (Soren Kierkegaard) เป็นผู้ให้กำเนิดทฤษฎีอัตถิภาวนิยม ต่อมาก็มีนักปรัชญารับช่วงต่อๆ กันมาหลายคนด้วยกัน เช่น มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger), ยังปอล ซาร์ตร์ (Jean-paul Sartre), คาร์ล จัสเปอร์ (Karl Jaspers), เมอร์ซ เมอเลปองเต (Maurice Merleau-ponty), กาเบรียล มาร์เชล (Gabriel Marcel), ปอล ทิลลิช (Paul Tillich), และ มาร์ติน บูเบอร์ (Martin Buber) ที่ได้มีแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีอัตถิภาวนิยม เพื่อชี้ให้เห็นถึงแนวคิดของนักปรัชญาในแต่ละท่านว่าความเป็นมาอย่างไร มีพัฒนาการที่รับช่วงต่อกันมาอย่างไร ของแต่ละแนวคิด เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่า แต่ละแนวคิดนั้นจะนำไปสู่การก่อให้เกิดปรัชญาการศึกษาของสำนักอัตถิภาวนิยมต่อไป^{๘๑}

โซเร็น คีร์เคอร์การ์ด (Soren Kierkegaard, ค.ศ.๑๘๑๓-๑๘๕๕) เป็นบิดาแห่งลัทธิอัตถิภาวนิยม โดยมีแนวคิดเป็นปรัชญาการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องส่วนบุคคล แต่ละคนก็มีปรัชญาเป็นของตนเอง โดยเฉพาะการศึกษาความคิดปรัชญาของคนอื่นก็เพื่อดูตัวอย่าง ว่าคนอื่นพบปรัชญาอย่างไร เพื่อฝึกฝนสติปัญญาให้รู้จักจับประเด็นความคิดของตัวเอง Soren Kierkegaard ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของสำนักอัตถิภาวนิยม เขาเห็นว่า ทฤษฎีอัตถิภาวนิยม เป็นพื้นฐานของความรู้จักปรัชญา แต่ก่อนเขาชอบใช้เหตุผลและเข้าใจความรู้ให้เป็นระบบอย่างเช่น ระบบปรัชญาของ เฮเกิล เป็น อาทิ คีร์เคอร์การ์ด เขาชมว่าหอคอยสร้างได้แข็งแกร่งดีมาก แต่หอคอยยิ่งแกร่งเท่าใดก็ยิ่งห่างไกลจากชีวิตจริงเท่านั้น จึงเป็นปรัชญาที่ไร้ประโยชน์ เสียเวลาหาความรู้ให้ประโยชน์แก่ตัวเราอย่างแท้จริง ตัวเรา

^{๘๐} เมธี ปิลันธนาพันธ์, อ้างถึงใน พระจางตุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบันตามพระชนมของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐ - ๓๑.

^{๘๑} กิริติ บุญเจือ, **แก่นปรัชญากรีกปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔.

เองอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เป็นจริง ส่วนปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อผู้ศึกษานั้น จะต้องเป็นปรัชญาที่ได้มาจากการตรึกตรองเกี่ยวกับอภิปวณิยม^{๔๒}

แนวคิดของ Soren Kierkegard โดยจะเน้นไปที่เรื่องเสรีภาพของมนุษย์ที่เป็นปัจเจกชนที่สามารถให้ความหมายหรือให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ ด้วยตัวของเขาเอง ดังนั้นหากนำเอาแนวคิดของ Soren Kierkegard ที่ป็นนักปรัชญาผู้เริ่มต้นขบวนการอภิปวณิยมมาใช้ในระบบการศึกษา โดยการเน้นให้เห็นถึงเสรีภาพของการศึกษาที่จะต้องให้ความสำคัญกับผู้เรียน ในการคิด ในการตัดสินใจตามความต้องการของแต่ละคน อย่างไรก็ตามการศึกษา เมื่อเป็นระบบแล้วจะต้องมีความหลากหลายในองค์ประกอบของการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นจุดมุ่งหมาย สถานที่เรียน หลักสูตร หรือการเรียนการสอน ฉะนั้น ในแนวคิดของ Soren Kierkegard การศึกษาในแนวคิดแบบทฤษฎีลัทธิอภิปวณิยม จะต้องคำนึงถึงเสรีภาพของแต่ละคน ไม่เพียงแต่ผู้เรียน แต่จะต้องคำนึงถึงบริบทแวดล้อมทางศีลธรรมที่จะต้องเข้ามามีบทบาทพร้อมด้วย เพราะ Soren Kierkegard เป็นพวกลัทธิอภิปวณิยมแบบเทวนิยมที่ยังเห็นความสำคัญทางด้านศีลธรรมอยู่ และยังเป็นส่วนหนึ่งสำคัญยิ่งไม่น้อยไปกว่าเสรีภาพของผู้เรียน ปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีลัทธิอภิปวณิยมจะต้องคำนึงถึงนั้น คือแนวคิดของ Soren Kierkegard จึงให้ความสำคัญกับมนุษย์ทุกคน ซึ่งปรัชญาการศึกษาของสำนักอภิปวณิยมได้นำไปใช้เพื่อเป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาผู้เรียน ให้ได้เป็นผู้มีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือก โดยเป็นผู้ ให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ ด้วยตัวของผู้เรียนเอง^{๔๓}

จุดมุ่งหมายการศึกษาของทฤษฎีลัทธิอภิปวณิยม (Existentialism) คือ การสร้างให้ผู้เรียนรู้จักยอมรับและมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือกและในสิ่งที่ตนกระทำนั้นหมายถึงว่า การศึกษาจะต้องสร้างให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง (Self discipline) เพื่อจะเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความอิสระเสรีในการค้นพบตัวเอง ไม่เป็นการปิดกั้นต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อให้สถานที่เรียนมิได้จำกัดเฉพาะทุกฝ่ายจึงต้องมุ่งให้ผู้เรียน ได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองให้มากที่สุด ดังคำกล่าวที่ว่า

โรงเรียน ครู หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเป็นเพียงแค่ผู้ที่คอยกระตุ้นผู้เรียนให้เขาหันมาสนใจรู้จักคิดพิจารณาตัดสินใจด้วยตัวเองการตัดสินใจเลือกของผู้เรียนนั้นต้องมีความสอดคล้องกับผลที่เกิดขึ้นมาว่า ตัวของผู้เลือกจะต้องเป็นผู้ที่รับผิดชอบต่อผลอันที่จะตามมา

^{๔๒} พระมหาทองมา อรุณรสี (แสงอรุณ), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอภิปวณิยม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔.

^{๔๓} พระมหาทองมา อรุณรสี (แสงอรุณ), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอภิปวณิยม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๕ - ๑๖.

ด้วย จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยมนี้ จึงต้องการให้บุคคลเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เข้าใจตนเอง เข้าใจโลกและความสำคัญของการมีอยู่ (Existence)^{๘๔}

ลัทธิอัตถิภาวนิยม จึงได้กล่าวถึงเสรีภาพว่า เป็นสิ่งที่สำคัญมากที่สุด จุดมุ่งหมายของการศึกษาควรเน้น หรือตอบสนองความเป็นตัวตนของผู้เรียน ของมนุษย์ทุกคนที่มีสิทธิเท่าเทียมกันในทุกสถานการณ์ แม้ในสถานการณ์ที่เราเชื่อว่า ไม่มีสิทธิหรือเสรีภาพที่จะเลือกก็ตาม ในปรัชญาของทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยมนี้ ไม่เชื่อว่ามนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะไม่เลือกตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ไม่ว่าในสถานการณ์ใดๆ ก็ตาม

องค์ประกอบการศึกษาของทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism) มีด้วยกัน ๕ ประการ คือ หลักสูตร ครู ผู้เรียน โรงเรียน และกระบวนการเรียนการสอน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักสูตร (Course) ในทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยมนี้ หลักสูตรจะไม่กำหนดตายตัว แต่ต้องเป็นหลักสูตรที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองได้ดีขึ้น เนื้อหาของหลักสูตรจะเน้นไปทางสาขามนุษยศาสตร์ (Humanities) เช่น ศิลปะ ปรัชญาวรรณคดี ประวัติศาสตร์ การเขียน การละคร จิตรกรรม ศิลปะ ประติมากรรม นักปรัชญาเชื่อว่าวิชาเหล่านี้จะฝึกฝนผู้เรียนไปทางด้านสุนทรียศาสตร์ อารมณ์ และศีลธรรม จริยธรรมอันดีงาม วิชาต่างๆ ไม่ได้จัดให้เรียนตายตัว แต่จะให้ผู้เรียนเลือกได้ตามความพอใจและความเหมาะสม เพื่อผู้เรียนจะได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง^{๘๕}

ครู (Teacher) ทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทคล้ายกับปรัชญาการศึกษาของลัทธิพัฒนาการนิยม ทำหน้าที่คอยกระตุ้นหรือเร้าให้ผู้เรียนได้ตื่นตัว ให้เข้าใจตนเอง สามารถใช้ความถนัด และความสามารถเฉพาะตัวออกมาให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด ครูจะให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมาก ให้เสรีภาพและเคารพในศักดิ์ศรีของผู้เรียนให้ผู้เรียนรู้จักรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง และครูจะต้องเป็นผู้รู้จักจริงในเรื่องที่สอนซื่อสัตย์และจริงใจต่อผู้เรียน^{๘๖}

ผู้เรียน (Learner) ทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม ถือว่าผู้เรียนเป็นผู้ที่สำคัญที่สุดในกระบวนการศึกษาและเชื่อว่าผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความคิด มีความสามารถในตนเอง มีเสรีภาพอย่างแท้จริง เป็นผู้ que เลือกแนวทางที่จะพัฒนาตนเองด้วยตัวเอง เพราะเป้าหมายการศึกษามีใช่เนื้อความรู้ มิใช่เพื่อสังคม แต่เพื่อผู้เรียนที่จะรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ด้วยเหตุนี้แนวทางจริยธรรมและการประพฤติปฏิบัติต่างๆ

^{๘๔} ศักดา ปรามศรีประทานพร, **ปรัชญาการศึกษา ฉบับพื้นฐาน**, (ชลบุรี : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔๘.

^{๘๕} ศุภชัย ศรีศิริรุ่ง, **ความหมายของลัทธิอัตถิภาวนิยม**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://thamdimisukh.Euordpress.com/2014/07/08/ความหมายของลัทธิอัตถิภาวนิยม> : [๘ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๘๖} อรสา สุขเปรม, **ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://sitawan112.Blogspot.com/2012/03/existentialism.html> : [๘ ตุลาคม ๒๕๖๐].

เป็นเรื่องส่วนบุคคลที่จะเลือกใช้วิธีทางใด แต่ทั้งนี้จะต้องมีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อการกระทำและผลที่จะเกิดขึ้นตามมา

โรงเรียน (School) ในลัทธิอัตถิภาวนิยม โรงเรียนเป็นสถานที่ต้องสร้างบรรยากาศแห่งการเสรีภาพทั้งในและนอกห้องเรียน พร้อมทั้งจัดสิ่งแวดล้อมให้ผู้เรียนเกิดความพอใจที่จะเรียน สร้างคนให้เป็นตัวของตัวเอง คือให้นักเรียนเลือกอย่างอิสระ ส่วนแนวทางในด้านจริยธรรม ทางโรงเรียนจะไม่กำหนดตายตัว แต่จะให้ผู้เรียนได้เลือกแนวทางของผู้เรียน^{๘๗}

กระบวนการเรียนการสอน (The teaching process) ในลัทธิอัตถิภาวนิยมนี้ จะเน้นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด ให้ผู้เรียนพบความเป็นจริงด้วยตัวเอง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนด้วยตัวเองของเขาเอง การเรียนจะต้องเรียนรู้จากสิ่งภายในก่อนหมายถึง จะต้องให้ผู้เรียนรู้ รู้ว่าตนเองพอใจอะไรมีความต้องการอะไรอย่างแท้จริง แล้วเลือกเรียนในสิ่งที่ตัวเองพอใจ หรือต้องการกระบวนการเรียนการสอนที่จะเน้นถึงการมีส่วนร่วมเป็นหลักสำคัญในการเรียนรู้ ก็ได้ปรัชญาการศึกษาในทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม เป็นปรัชญาที่ท้าทายแนวความคิดของคนรุ่นใหม่ และได้มีแพร่หลายไปยังประเทศต่างๆ ในประเทศไทยก็ได้มีการนำมาทดลองใช้เป็นครั้งแรก ที่โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรี เป็นความพยายามที่จะเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีอิสระเสรีภาพในการเลือกเรียนวิชาต่างๆ ปัจจุบันโรงเรียนนี้ยังได้ดำเนินการสอนอยู่ แต่ก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมตามยุคตามสมัย และนับได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง^{๘๘}

ปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยม เป็นทฤษฎีที่เน้นการให้เสรีภาพเป็นอย่างมากแต่ต้องคู่ไปกับความรับผิดชอบแม้ว่าปรัชญาการศึกษาของสำนักอัตถิภาวนิยม โดยภาพรวมแล้วจะเน้นเรื่องเสรีภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียน แต่ไม่ได้ให้เสรีภาพตามความคิดอิสระตามความเข้าใจทั่วไปเสรีภาพนั้นหมายถึง^{๘๙} การทำอะไรตามใจชอบโดยมิต้องรับผิดชอบต่อสิ่งอะไรก็ตามมาไม่ว่าดีหรือเลวหากแต่สิ่งที่ปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวนิยมต้องการคือให้ผู้เรียนยอมรับถึงความมีเสรีภาพของความเป็นมนุษย์ (ตนเอง) ที่สามารถเลือกได้ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์อย่างไร และการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดผลออกมาผู้เรียนก็ต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อสิ่งเหล่านั้นด้วยตัวเขา

^{๘๗} สมิตร์ คุณานุกร, **ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.kroobannok.Com/19891 : [๘ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๘๘} สุภา ใจบุญ, **แนวโน้มปรัชญาการศึกษาไทย** ภายในปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ ตามการคาดการณ์ของผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษา, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ**, คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อ้างถึงใน วนิดา สุริต, **การวิเคราะห์แนวทางการจัดการศึกษาตามลัทธิอัตถิภาวนิยม**, หน้า ๑๗๕ - ๑๗๖.

^{๘๙} ประทุม อังกูรโรหิต, **ปรัชญาปฏิบัตินิยม : รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๖.

เอง ซึ่งเป็น การใช้เสรีภาพในความหมายปรัชญาการศึกษาของสำนักอัตถิภาวนิยมเห็นว่ามนุษย์นั้น เป็นเสรีภาพ

ตารางที่ ๒ สรุปแนวคิดปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

ผู้เรียน	ให้ผู้เรียนรู้จักยอมรับ และมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือก ในสิ่งที่ตนกระทำ การศึกษาจะต้องสร้างให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง
โรงเรียน	สนับสนุนและส่งเสริมให้นักเรียนแต่ละคน มีพัฒนาการในด้านเป็นตัวของตัวเอง นั่นคือการให้นักเรียนมีโอกาสเลือกโดยอิสระ
ครู	ครูผู้สอนจะต้องคอยแนะนำ หรือกระตุ้นเตือนให้ผู้เรียนรู้จักรับผิดชอบทั้งการกระทำ และผลของการกระทำของตนเอง
หลักสูตร	เน้นเนื้อหาวิชาที่มีความสำคัญในการส่งเสริมให้บุคคลเลือก และตัดสินใจ อัน ได้แก่ วิชาศิลปะ ปรัชญา วรรณคดี การเขียนและการละคร ฯลฯ
การเรียนการสอน	ไม่กำหนดระเบียบแบบแผนแน่นอน จะใช้วิธีใดก็ได้เน้นให้เสรีภาพเป็นอย่างมาก แต่ต้องคู่ไปกับความรับผิดชอบ ^{๙๐}

ดังนั้น พอจะสรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษาของทฤษฎีอัตถิภาวนิยม จึงเป็นแนวคิดที่ยึดเอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียน โดยให้เสรีภาพแก่ผู้เรียนและให้ผู้เรียนเป็นผู้ลงมือปฏิบัติ ส่วนผู้สอนเป็นผู้ดูหรือเป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำปรึกษา ผู้เรียนจะมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการคิดตัดสินใจ ด้วยตนเองว่าจะเป็นอย่างไร หรือเรียนรู้อะไร เป็นผู้กำหนดทิศทางชีวิตของตนเอง

ปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาที่ประยุกต์มาจากปรัชญาทั่วไป โดยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในที่นี้จะขอกล่าวถึงปรัชญาการศึกษา ที่นักศึกษามักกล่าวอ้างถึง^{๙๑}

^{๙๐} สมชาย รัตนทองคำ, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http : www.ams.kku.ac.th/aalearn/resource/edoc/teach/56web/1phylos56.pdf](http://www.ams.kku.ac.th/aalearn/resource/edoc/teach/56web/1phylos56.pdf), มหาวิทยาลัยขอนแก่น : [๘ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๙๑} ทิศนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.oknation.nationtv.tv/blog/kunwee/2007/10/10/en-try-9>, สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : [๙ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบปรัชญาทั่วไปและปรัชญาการศึกษา

สมัย	ปรัชญาทั่วไป	ปรัชญาการศึกษา
สมัยเก่า	จิตนิยม (Idealism) สัจนิยม (Realism)	สารัตถนิยม (Essentialism)
	นีโอ-ธอมิสซึม (Neo-Thomism)	นิรันตรนิยม (Perennialism)
สมัยกลาง	ปฏิบัตินิยม (Pragmatism)	ภาวะนิยม (Existentialism) บูรณการนิยมหรือปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)
สมัยปัจจุบัน	ภาวะนิยม (Existentialism) ปรัชญาวิเคราะห์ (Philosophical Analysis)	ภาวะนิยม (Existentialism) ปรัชญาวิเคราะห์ (Philosophical Analysis) ^{๙๒}

สรุป แนวคิดปรัชญาการศึกษาทั้ง ๕ ลัทธิดังที่กล่าวมานี้เป็นปรัชญาพื้นฐานของการศึกษาและรากฐานในการกำเนิดปรัชญาการศึกษา ดังนั้น การศึกษาพื้นฐานทำให้เรามีความเข้าใจความเป็นมาแนวคิดในลักษณะปรัชญาได้ถ่องแท้มากขึ้นไม่มีจิตนิยมที่เน้นจิตเป็นสำคัญเน้นความเชื่อในโลกแห่งวัตถุ และการสัมผัส ประสบการณ์นิยมที่เน้นโลกแห่งประสบการณ์เป็นหลักให้เรามุ่งทำงาน มากกว่าเรียนแต่ทฤษฎี ในทฤษฎีลัทธิอัตถิภาวะนิยมเห็นว่ามนุษย์เกิดมากับความว่างเปล่า และให้ความสำคัญของมนุษย์มาก ปรัชญาการศึกษาทั้ง ๕ ทฤษฎีที่กล่าวมานี้ แต่ละปรัชญาก็จะมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกันการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาจะต้องพิจารณาว่าแนวทางใดจึงจะดีที่สุด ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง ปรัชญาการศึกษาลัทธิหนึ่งอาจจะเหมาะกับประเทศหนึ่งเพราะเป็นประเทศเล็กๆ แต่อีกประเทศหนึ่งซึ่งมีลักษณะแตกต่างกัน ต้องใช้ปรัชญาการศึกษาอีกลัทธิหนึ่ง ส่วนประเทศไทยก็ได้ นำเอาปรัชญาการศึกษานั้นมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมต่อไป

^{๙๒} อุดมศักดิ์ มีสุข, **ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http : www.krooban-nok.com/19891](http://www.krooban-nok.com/19891), มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : [๙ ตุลาคม ๒๕๖๐].

๒.๓ องค์ประกอบทางการศึกษา

การประเมินและวัดผลเป็นส่วนหนึ่งของการสอน และเป็นส่วนสำคัญที่ผู้สอนจะต้องแสวงหาแนวทางให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้สอนจะต้องรู้ถึงความสามารถของผู้เรียนและข้อบกพร่องของผู้เรียน โดยอาศัยกระบวนการของการวัดผลและประเมินผลการศึกษา ดังนั้น ในการจัดการศึกษาจึงต้องดำเนินการให้ครบองค์ประกอบสำคัญทั้ง ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) **ปรัชญาการศึกษา (Education Philosophy)** เป็นสิ่งที่กำหนดเป้าหมาย หรือทิศทางของการศึกษาว่าต้องการให้เกิดผลหรือคุณภาพเช่นไรแก่ผู้เรียน หรือต้องการให้ผู้เรียนมีลักษณะอย่างไร

(๒) **หลักสูตร (Curriculum)** เป็นสิ่งที่กำหนดคุณลักษณะผู้เรียนที่จะบรรลุเป้าหมายที่ต้องการจะต้องมีคุณสมบัติ คุณภาพอย่างไร และต้องเรียนรู้สิ่งใด

(๓) **การสอน (Teaching)** เป็นกระบวนการที่ชักนำ ปลุกฝังให้ผู้เรียนเกิดคุณสมบัติ คุณภาพและเรียนรู้ตามหลักสูตรที่กำหนด เพื่อจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ โดยใช้วิธีสอนและจิตวิทยาเป็นเครื่องประกอบ

(๔) **การประเมินผล (Evaluation)** เป็นกระบวนการพิจารณาตีราคาหรือตรวจสอบคุณภาพของผู้เรียนว่าบังเกิดคุณลักษณะต่างๆ ตามที่กำหนดมาน้อยเพียงใด

(๕) **การวิจัย (Research)** เป็นกระบวนการหาความจริง หรือหาสาเหตุของปัญหาต่างๆ โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ อันเป็นแนวทางนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน และการประเมินผลต่อไป^{๙๓}

องค์ประกอบทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าวนี้นี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ คือ เมื่อมีปรัชญาหรือเป้าประสงค์ ก็จะต้องมีหลักสูตรเพื่อกำหนดลักษณะกิจกรรมการเรียนการสอน เทคนิควิธีการสอน สื่อการเรียนการสอน เพื่อให้ผลที่ได้สอดคล้องกับปรัชญาทางการศึกษาหรือเป้าประสงค์ นั้น จากนั้นก็มีการวัดผลและประเมินผล การวิจัยตามมา ถ้าปรัชญาเปลี่ยน หลักสูตร การสอน การวัดผลประเมินผล การวิจัยก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย เราจึงไม่สามารถแยกหลักสูตร การเรียน การสอน และการวัดผลประเมินผลออกจากกันได้^{๙๔}

^{๙๓} สถาบันการพลศึกษา วิทยาเขตชุมพร, **วิชาการวัดผลและประเมินการศึกษา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.ipecp.ac.th/ipecp/cgi-bin/webpili/unit1/level1-3.html, สถาบันการพลศึกษา, [๙ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๙๔} Henry Allen Bullock, **A History of Negro Education in t-e South**, (New York, 1970), P. 60.

ดังนั้น การวัดผลและประเมินผลการเรียน การสอนจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอนไม่ว่าจะเป็นการเรียนการสอนในระดับใดหรือวิชาใดก็ตามการวัดผลและประเมินผลจะเป็นเครื่อง มีอย่างหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนในระดับนั้นหรือวิชานั้นๆ

๒.๔ เป้าหมายของปรัชญาการศึกษา

ในความคิดของผู้วิจัยในขณะนี้ได้มองว่าเป้าหมายของปรัชญาทางการศึกษามีอยู่ ๒ ระดับ คือ กว้างกับแคบ โดยในระดับกว้างได้แก่ การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อสังคมให้มีความเจริญฉลาด ส่วนในระดับแคบนั้น เป็นการมุ่งพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์เพื่อให้เกิดความเจริญฉลาด มีความประพฤติที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีงามของคนรุ่นหลัง

ปรัชญาการศึกษา จึงมีเป้าหมายเพื่อที่จะสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะว่ามนุษย์นั้นมีพลังธรรมชาติอยู่ในตัว พลังในที่นี้ก็คือสติปัญญา จะต้องพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ให้เต็มที่ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาสติปัญญาอย่างดีแล้วจะต้องทำอะไรอย่างมีเหตุมีผล การจัดการศึกษาก็ควรจะพัฒนาคุณสมบัติในเชิงสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ดำรงความเป็นคนดีตลอดไป ไม่เปลี่ยนแปลง^{๙๕}

ตามทฤษฎีของ โธมัส อะไควนัส เขาเห็นว่าศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญและเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความรู้ สามารถเข้าถึงพระเจ้าได้ดีกว่าการให้เหตุผลอย่างที่เคยเป็นมา เพราะเหตุผลนั้นจะไม่สามารถเข้าถึงพุทธิปัญญา หรือบรรลूसัจธรรมได้ซึ่งก็สอดคล้องกับทฤษฎีของ เดกาตซ์ ที่กล่าวว่า ท่านกำลัง “สถาปนา” มิใช่เพียงแต่ “สันนิษฐาน” ความสมเหตุสมผลของศาสนา และศีลธรรมกับวิทยาศาสตร์ เพราะเพียงแต่การให้เหตุผลก็เท่ากับเป็นการสันนิษฐานตามหลักเท่านั้น ซึ่งในที่สุดถ้าขาดเสียศรัทธาแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะได้รับสัจธรรมอันแท้จริงได้ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้าง

ดังนั้น เป้าหมายของการศึกษาจึงต้องมีการปลูกฝังศรัทธา ต่อผู้เรียนให้เกิดขึ้นพร้อมกับให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และมีความจำวิชาการต่างๆ ของคนในสมัยก่อนเป็นการนำพาผู้เรียนไปสู่พรหมแดนแห่งความสมบูรณ์หรือมุ่งให้ผู้เรียนเข้าถึงสัจจะ หรือความจริงแท้ที่ไม่เปลี่ยนแปลง มิได้สอนให้ปรับตัวเข้ากับสังคม เพราะสิ่งที่ผ่านมานั้น ได้ผ่านการค้นคว้าพิสูจน์มาเป็นอย่างดีแล้ว และธรรมชาติของ

^{๙๕} สุรินทร์ รักชาติ, ปรัชญาการศึกษาปฎิรูปนิยม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.gotoknow.org/posts/200904> อ้างถึงใน (George F. Kneller, 1971), [๙ ตุลาคม ๒๕๖๐].

มนุษย์จะเหมือนกันในทุกแห่งหนที่จะได้รับอัมตะแห่งความเป็นนิรันดร์ เพราะฉะนั้นการศึกษาก็ควรจะต้องเป็นแบบอย่างเดียวกันสำหรับทุกๆ คน ดังที่ Robert M Hutchins ได้กล่าวไว้ว่า^{๔๖}

หน้าที่ของคนในสังคมหนึ่ง ย่อมแตกต่างไปจากอีกสังคมหนึ่ง แต่หน้าที่ของคนในฐานะเป็นคนย่อมจะเหมือนกันในทุกๆ วัยและในทุกๆ สังคม ในเมื่อหน้าที่ของมนุษย์นั้นก็คือผลที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้นเป้าหมายของระบบการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาสำหรับวัยใดหรือในสังคมใด ก็ย่อมจะเหมือนกัน นั่นคือเพื่อพัฒนาคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์

ไพฑูรย์ สินลาร์ตัน ได้กล่าวถึงเป้าหมายของปรัชญาการศึกษาว่า การศึกษาต้องเป็นการศึกษาที่เกิดจากการลงมือกระทำด้วยตัวของผู้เรียนเอง จนสามารถเข้าใจได้ด้วยตนเอง หากการศึกษาไม่สามารถนำไปสู่การลงมือกระทำด้วยตัวของผู้เรียนเองได้ ก็ไม่เป็นการศึกษาที่ช่วยให้เป็นการศึกษาที่เกิดประโยชน์ การศึกษาจะเกิดประโยชน์ก็ต่อเมื่อ การศึกษาสามารถสร้างความเจริญงอกงามทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม ประสบการณ์ที่เลือกสรรมาจึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้เกิดประสบการณ์ใหม่ๆ ที่ดี การนำไปสู่ความเจริญงอกงามนั้น เป็นประสบการณ์ที่ดี จึงเป็นเครื่องมือของการศึกษาที่มีอยู่ตลอดเวลาเท่าที่การมีชีวิตอยู่ของเรา การศึกษาจะเกิดประโยชน์ และคุ้มค่าก็ต้องก่อให้เกิดการปรับตัวของผู้เรียน เพื่อการนำเอาไปใช้ในการแก้ปัญหาได้อย่างทันทั่วทั้ง และสามารถสร้างผู้เรียนให้มีลักษณะเป็นพิเศษ กระตุ้นให้เกิดความสนใจ^{๔๗}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวถึงเป้าหมายของปรัชญาการศึกษาว่า ความมุ่งหมายของการศึกษา เป็นแนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ และตรงประเด็นทำให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า ดังที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปี พ.ศ.๒๕๔๒ ได้มีการกำหนดความหมายเอาไว้ว่า ในมาตรา ๖ มาตรา ๗ และมาตรา ๘ ไว้ดังนี้

(๑) การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข

(๒) กระบวนการเรียนรู้ต้องปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ให้รู้จักรักและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพมีความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจใน

^{๔๖} จานง ทองประเสริฐ, อ้างถึงใน พระจาดรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษา- ษาไทยในสมัยปัจจุบันตามทฤษฎีของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙ - ๒๐.

^{๔๗} ไพฑูรย์ สินลาร์ตัน, อ้างถึงใน พระจาดรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษา ไทยในสมัยปัจจุบันตามทฤษฎีของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

ความเป็นคนไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากลตลอดจน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

(๓) การจัดการศึกษาจะต้องยึดหลักการดังต่อไปนี้

(๓.๑) เป็นการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน

(๓.๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

(๓.๓) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ส่วนมาตรา ๖ กฎหมายได้ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตามข้อความดังกล่าว ความมุ่งหมายของการ ศึกษาจึงอยู่ที่คนไทยทั่วไป ซึ่งจะต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นคนดี มีประโยชน์ มีความครบถ้วนในทุกด้าน คือ^{๙๘}

๑) ทางร่างกาย มีสุขภาพดี สมบูรณ์ แข็งแรง โดยที่การจัดการศึกษาต้องครอบคลุมถึง กิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพอนามัย เช่น ส่งเสริมการออกกำลังกาย ส่งเสริมการกีฬา ส่งเสริมความรู้ด้านโภชนาการ รวมทั้งจัดสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่เอื้อต่อสุขลักษณะปลอดจากภาวะมลพิษ ปลอดจากยาเสพติด และปลอดจากภัยทั้งหลายที่อาจกระทบกระเทือนต่อสุขภาพอนามัยของผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นภัยจากมนุษย์ อุบัติเหตุ การประทุษร้าย หรือธรรมชาติ น้ำท่วม ไฟไหม้ พายุ โรคภัยไข้เจ็บ นอกเหนือจากหน้าที่ในการส่งเสริมสุขภาพแล้ว ผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาต้อง คาดการณ์และ เตรียมการป้องกันไว้ล่วงหน้า เพื่อผ่อนคลายหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ทันการณ์

๒) ทางจิตใจ มีจิตใจที่อดทนเข้มแข็ง สามารถเผชิญกับปัญหาหลากหลายที่จะเกิดได้อย่างมีสติ มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัยในตัวเอง สามารถอดทนอดกลั้นต่อแรงกดดันต่างๆ

๓) ทางสติปัญญา การใช้ความคิดและเหตุผล

๔) ทางความรู้ คือการมุ่งหมายให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่เหมาะสม กับสภาพแวดล้อม ความต้องการของสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ความรู้และทักษะด้านภาษา คณิตศาสตร์ ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความรู้ความเข้าใจ และ ประสพการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และ

^{๙๘} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พรทิพย์กราฟฟิค, ๒๕๔๒), หน้า ๕ - ๖.

สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย การประยุกต์ภูมิปัญญาไทย ความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

๕) คุณธรรมและจริยธรรมนั้น จะแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ รักษาดี ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีความละเอียดต่อการประพฤติตนในทางเสื่อมเสียหรือก่อให้เกิดผลเสียหายต่อผู้อื่นและสังคม

๖) มีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต รักวัฒนธรรมไทย มีเอกลักษณ์เป็นไทย มีมารยาทและการวางตนในสังคม รู้จักประมาณตนเอง

๗) อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ผู้ที่ได้รับการศึกษาจะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม จะมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ประณีประนอม มีความเมตตากรุณา มีสัมพันธที่ดีต่อผู้อื่น และดำเนินบทบาทของตนเองได้อย่างเหมาะสม^{๙๙}

จากคุณลักษณะดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ถือได้ว่าเป้าหมายของการศึกษาจะเริ่มต้นที่ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นผู้ปลูกฝังถ่ายทอดอบรม คือ ครู ผู้บริหาร และบุคลากรทางการศึกษา ต้องเป็นตัวอย่างที่ดี รักษาและพัฒนาคุณลักษณะที่ดีไว้เป็นแบบอย่าง^{๑๐๐} คุณลักษณะที่ดีอันเป็นที่พึงประสงค์นี้ ถือได้ว่าเป็นมาตรฐานหรือดัชนีชี้วัดตัวครู ผู้บริหารการศึกษาและบุคลากรทางการศึกษา โดยผู้นำชุมชนและประชาชนต้องช่วยกันส่งเสริมสนับสนุน ยกย่องและตั้งความคาดหวังให้แก่แบบสำหรับลูกหลานตน ให้สอดคล้องกับมาตรฐานคุณลักษณะดังกล่าว เพราะหากแม่แบบไม่ดีเยาวชนก็จะยึดถือเอาเป็นแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติของพวกเขาตามไปด้วย

ดังนั้น เป้าหมายของการศึกษา คือต้องสร้างคนให้เป็นคนเก่ง ดีและมีความสุข การศึกษาต้องมีการพัฒนาให้มีสมรรถภาพ ที่มีคุณภาพ และสุขภาพ โดยการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาที่สอนให้คนคิดเชื่อมโยงจนเห็นว่าสิ่งทั้งหลายนั้นเกิดดับตามเหตุปัจจัย รู้แล้วให้ละ รู้แล้วให้วาง เพื่อให้ผู้เรียนได้มีการรู้จักใช้เหตุผลอย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ถือการให้เหตุผลแบบที่เรียกกันว่า Fallacy เหตุผลวิบัติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการศึกษาเอาไว้ว่า เป็นการพัฒนาบุคคลให้มีปัญญา คือ มีชีวิตที่หลุดพ้นจากกิเลส สามารถดำเนินชีวิตไปด้วยความเข้าใจในโลกและสังคม เพื่อเป็นเครื่องมือในการช่วยพัฒนามนุษย์ให้เกิดปัญญา เพราะเมื่อสามารถพัฒนาให้

^{๙๙} สามารถ เตชะวงศ์, “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนวัดท่าตุ้มตามหลักพุทธธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖ - ๓๘.

^{๑๐๐} ปรัชญา เวสารัชช, **หลักการจัดการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

เกิดปัญหาแล้วก็ได้ชื่อว่าเป็น “บัณฑิต” ซึ่งบัณฑิต ในความหมายก็คือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาอันนำไปสู่การมีชีวิตที่เป็นประโยชน์ มีความสุขทั้งต่อตนเองและผู้อื่น^{๑๐๑}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการศึกษาเอาไว้ว่าการศึกษาหากมุ่งแต่จะให้ความฉลาดแก่มนุษย์ อาจจะนำไปสู่การเห็นแก่ตัว การศึกษาที่ควบคุมความฉลาด มันก็จะนำมาสู่ความไม่เห็นแก่ตัวอย่างการศึกษาของคนโบราณที่มุ่งศึกษาเพื่อสร้างให้เป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี เป็นสาวที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี และเป็นมนุษย์ที่ดี คือ เต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ การศึกษาต้องช่วยให้เราได้ว่าคนเรานั้นไม่ได้อยู่คนเดียวในโลกใบนี้ การศึกษากับศาสนาต้องอยู่เคียงคู่กันไป เพราะการศาสนานั้นเป็นหนทางฝ่ายจิต ส่วนการศึกษานั้นเป็นทางฝ่ายกาย ดังนั้น ทั้งจิตและกายจะต้องเคียงคู่กันไปจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปเสียมิได้ การศึกษาต้องเป็นการศึกษาที่ควบคุมความฉลาดและความฉลาดที่มาจากการศึกษาตัวเอง เป็นการสร้างสันติสุขส่วนบุคคลและของโลกนี้ โดยการปฏิบัติให้ถูกต้องตามจริยธรรมที่เรียกว่ามรรคมีองค์ ๘ เพราะการปฏิบัติตนตามมรรคมีองค์ ๘ ก็เพื่อนำไปสู่อุดมคติทางการ ศึกษา คือ การดับทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง หหมดสิ้นซึ่งสัญญาตญาณอย่างสัตว์^{๑๐๒}

เป้าหมายการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาที่เคยผ่านมามีในอดีตที่สอดคล้องกับแนวคิดของลัทธิจีนันตรวาท และลัทธิสารัตถนิยม ที่ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงสาระความจริงของชีวิตว่าเป็นสิ่งที่สำคัญสุดกว่าสิ่งอื่นใดเป้าหมายของการศึกษา จึงต้องเป็นไปเพื่อการลดความเห็นแก่ตัวให้น้อยลงไปเรื่อยๆ และเป็นการดับทุกข์ของชีวิตที่แท้จริง เป้าหมายการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ จึงต้องการให้การศึกษาเป็นไปตามมรรคมีองค์ ๘ จึงจะสามารถทำให้การศึกษาที่เป็นการศึกษาเพื่อการพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงจะเป็นการศึกษาที่ดับทุกข์ได้ หากแต่การศึกษาไม่สามารถช่วยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็ยังไม่ชื่อว่าเป็น “การศึกษา”^{๑๐๓}

ดร. สาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการศึกษา มีด้วยกัน ๔ ประการดังต่อไปนี้

(๑) เป้าหมายที่เกี่ยวกับผู้เรียน เนื่องมาจากผู้เรียนก็มีร่างกาย มีความรู้สึก มีความจำ มีลักษณะอื่นๆ ของจิตใจ และมีความรู้อยู่บ้างแล้ว แต่ก็ยังมีความโลภ โกรธ หลงอยู่ ดังนั้น การศึกษาจึงจะต้องไม่มุ่งพัฒนาความโลภ โกรธ และหลง เพราะฉะนั้นการศึกษาจะต้องทำให้ความโลภ ความโกรธ และความหลงลดลงให้ได้

^{๑๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๓ - ๔.

^{๑๐๒} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาที่สามารถกำจัดความเห็นแก่ตัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^{๑๐๓} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาที่สามารถกำจัดความเห็นแก่ตัว, หน้า ๑๕.

(๒) เป้าหมายเกี่ยวกับสังคม สังคมไทยเป็นสังคมที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และนิยมใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เราก็จะเข้าใจสังคมได้ดีขึ้น มีความรัก มีความเคารพ และไม่ตกใจไปกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม แต่สามารถควบคุมดูแลให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นประโยชน์

(๓) เป้าหมายเกี่ยวกับลักษณะของการเรียนรู้การศึกษาจะต้องพัฒนาวิธีคิดและการใช้เหตุผลในตัวผู้เรียน เพื่อให้สามารถนำเอาความรู้ไปแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้อย่างผู้มีปัญญา

(๔) เป้าหมายเกี่ยวกับความร่มเย็นของชีวิตมนุษย์ทุกๆ ไป การศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม และมีศีลธรรม เพื่อให้เกิดความร่มเย็นแก่ชีวิตในสังคม

จากทฤษฎีของท่าน ดร. สโรช บัวศรี ท่านเสนอว่าให้มีการนำพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา เป้าหมายของการศึกษาจึงควรให้ความสำคัญ เกี่ยวกับความมีอิสระครอบคลุมทั้งบุคลากรทางการศึกษาและผู้เรียน ซึ่งการศึกษานั้นไม่เพียงแต่สิ้นสุดลงเมื่อออกจากห้องเรียนแล้วเท่านั้น แต่การศึกษาของแต่ละคนนั้น จะต้องดำเนินไปตลอดชีวิต^{๑๐๔}

อนึ่งเราพบว่า ดร. สโรช บัวศรี ได้เน้นถึงเป้าหมายของการศึกษาว่า เป็นการพัฒนาร่างกาย จิตใจ ปัญญาและจิตสาธารณะ อย่างมีอิสระเสรีของผู้เรียน การพัฒนาผู้เรียนให้มีสติปัญญาดี ให้มีกิเลสน้อยลง เพื่อพัฒนาสังคมให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข การพัฒนาการเรียนรู้ต้องเป็นการพัฒนาวิธีการคิดให้เป็นการบูรณาการสิ่งที่การศึกษาของสังคม โดยการนำเอาหลักธรรมทางพุทธปรัชญามาบูรณาการ เติมเต็มส่วนที่ขาดจากการศึกษา^{๑๐๕}

ข้อสรุป เป้าหมายของการศึกษา คือพระพรหมคุณาภรณ์และพุทธทาสภิกขุ จะมองถึงเป้าหมายของการศึกษาเหมือนกัน คือ การศึกษาเพื่อการหลุดพ้น มีอิสระภาพ สามารถดับทุกข์ของชีวิต แต่ท่าน ดร.สโรช บัวศรี เห็นว่าการศึกษาต้องเน้นพัฒนาการ ๓ ด้าน คือ ผู้เรียน สังคมและกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่า ดร. สโรช บัวศรี เป็นนักการศึกษาโดยตรง ส่วนท่านพระพรหมคุณาภรณ์และท่านหลวงพ่อดุสิตทาสภิกขุเป็นนักการศึกษาทางศาสนา ดังนั้น รูปแบบของการมองจึงแตกต่างกัน แต่ทั้ง ๓ ท่านก็มีความเห็นโดยสรุปคล้ายกันว่า การศึกษามีความสำคัญทั้งชีวิตของมนุษย์ในลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อตนและเกื้อกูลทั้งประโยชน์ผู้อื่น การศึกษาต้องค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไปต้องมีการวางเป้าหมายทางการศึกษาไว้ให้ชัดเจนว่า การศึกษานั้นต้องเป็นไปเพื่อ

^{๑๐๔} สโรช บัวศรี, การศึกษาและจริยธรรม ศาสตราจารย์ ดร. สโรช บัวศรี, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการจัดสร้างอนุสาวรีย์ ศาสตราจารย์ ดร. สโรช บัวศรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^{๑๐๕} สโรช บัวศรี, การศึกษาและจริยธรรม ศาสตราจารย์ ดร. สโรช บัวศรี, หน้า ๖.

กระบวนการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา โดยการพัฒนาตนบนหลักไตรสิกขาหรือมรรคมืองค์แปด

สรุปแล้วว่า ทรรศนะของทั้ง ๓ ท่านนี้ เห็นว่า สถานที่เรียนต้องมีลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียนผู้สอนและทุกฝ่ายเกิดแรงกระตุ้นความใฝ่ดี สถานที่เรียนต้องเป็นแหล่งการเรียนรู้ เพื่อเป็นการทำงานร่วมกันเป็นการศึกษาค้นคว้า เป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งที่ตั้งงามต่อกัน สถานที่เรียนจึงมีความหมายในการเป็นกรอบในการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักคิด แยกแยะสิ่งที่เหมาะสมกับตนเอง เพื่อให้สถานที่เรียนเป็นส่วนในการเสริมสร้างแรงกระตุ้นที่ตั้งงามให้ออกมา และช่วยในการจูงใจให้เกิดแรงปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่ใช่เป็นการป้อนข้อมูลแต่ต้องการมุ่งเน้นการได้ฝึกทักษะโดยตรง ทั้งทางด้านความคิดและจิตใจ

๒.๕ ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย

๒.๕.๑ ประวัติศาสตร์การศึกษาไทยในสังคมอดีต การศึกษาไทยสมัยโบราณ มีวิวัฒนาการมาเป็นระยะๆ ตามกาลเวลาดังต่อไปนี้

การศึกษาไทยสมัยโบราณ	(พ.ศ.๑๘๐๐ - ๒๔๑๑)
สมัยกรุงสุโขทัย	(พ.ศ.๑๘๐๐ - ๑๙๒๑)
สมัยกรุงศรีอยุธยา	(พ.ศ.๑๘๙๓ - ๒๓๑๐)
สมัยกรุงธนบุรี	(พ.ศ.๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	(พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๔๑๔)
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ หรือสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	(พ.ศ.๒๔๑๔ - ๒๔๗๔)
สมัยปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ	(พ.ศ.๒๔๗๕ - ๒๔๙๓)
สมัยพัฒนาการศึกษา	(พ.ศ.๒๔๙๔ - ปัจจุบัน)
สมัยก่อนกรุงสุโขทัย คือสมัยลัณนาภิกรรมทางการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของคนไทยในอาณาจักรลัณนา คือ	
- กิจกรรมอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ชาวลัณนาสนใจศึกษาและปฏิบัติตาม พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง	
- ความรู้ความสามารถด้านศิลปกรรม และประติมากรรม ตลอดจนศิลปะ ช่างต่างๆ เช่น ช่างทอง ช่างเงิน และช่างเหล็ก	

การศึกษาไทยสมัยโบราณ (พ.ศ.๑๘๐๐ - ๒๔๑๑) การจัดการศึกษาไทยในสมัยโบราณนั้น เริ่มมีหลักฐานที่ชัดเจนมากขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งเจริญรอยสืบต่อกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือ ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ.๑๘๐๐ - ๑๙๒๑) การศึกษาโดยทั่วไปในสมัยกรุงสุโขทัยกับการครองชีวิตเป็นเรื่องเดียวกัน การศึกษาสมัยนี้จะเป็นในลักษณะการบวชเรียน การศึกษาไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต แต่การศึกษาคือชีวิต (Education is Life) การศึกษาคือการแก้ปัญหาเป็นการศึกษาโดยการปฏิบัติจริง (Learning by doing) พระพุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย การศึกษาในสมัยสุโขทัยจึงแบ่งออกได้เป็น ๒ สาย คือ^{๑๐๖}

(๑) สายฆราวาส การศึกษาในสายนี้จะแบ่งออกเป็น ๒ ด้านด้วยกันดังนี้

- ด้านวิชาชีพ ศึกษาและเรียนรู้ภายในครอบครัวจากพ่อแม่และเครือญาติ
- ด้านความประพฤติ ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์

โดยมี พระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอนอบรม มีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาอบรม

(๒) สายบรรพชิต คือการศึกษาของพระสงฆ์ หรือการบวชเรียน ในยุคสมัยกรุงสุโขทัยนี้เมื่อได้บวชเรียนแล้วก็ต้องศึกษาพระไตรปิฎกอย่างลึกซึ้ง พระเจ้าแผ่นดินก็ให้การสนับสนุน โดยทรงพระราชทานพระราชสำนักให้เป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ มีการอาราธนาพระที่รอบรู้พระธรรมวินัยจากแหล่งต่างๆ มาเผยแผ่ความรู้ยังกรุงสุโขทัย ในสมัยนี้มีการสนใจศึกษาเป็นอย่างมาก จะเห็นได้ว่าในช่วงปี พ.ศ. ๑๒๐๕ พ่อขุนรามคำแหงพระองค์ท่านทรงได้ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นมาใหม่ เรียกว่า “ลายสือไทย” หนังสือไตรภูมิพระร่วงที่พระมหารัชมหาราชลิไท ที่ทรงพระนิพนธ์ ก็ให้พระสงฆ์ศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนชาวบ้านต่อไป

การศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.๑๘๘๓ - ๒๓๑๐) เมื่ออนุมานจากหลักฐานทางประวัติ ศาสตร์และโบราณคดีได้กล่าวเอาไว้ว่า ในช่วงที่ยังไม่มีการติดต่อกับฝรั่งเศส กรุงศรีอยุธยามีธรรมเนียมการศึกษาเช่นเดียวกับกรุงสุโขทัย คือ มีวัดเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ทั้งฆราวาสและบรรพชิตแล้วก็เป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม พระสงฆ์จะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนประชาชน การที่วัดเป็นสำนักสั่งสอนวิชาการต่างๆ นั้น ได้สืบประเพณีมาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนวิชา ชีพในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คือ การทำสวน ทำนา การช่างต่างๆ เช่น ช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างเงิน ช่างหล่อ และช่างบาตร ซึ่งก็เป็นการสอนกันในครอบครัว หรือวงศาตคณาญาติ สำหรับชายหนุ่มที่หวังจะเอาดีในทางวิชาการต่อสู้และป้องกันตัว เช่น วิชามวย วิชาฟันดาบ และวิชากระบี่กระบองก็ต้องเล่าเรียนจากสำนักต่างๆ ส่วนทางฝ่ายราชสำนักนอกจากจะส่งพระราชกุมารไปศึกษากับพระสงฆ์ตามพระอารามต่างๆ แล้วก็มักจะมีพระมหาราชครูและโหราธิบดีเข้ามาสอนวิชา

^{๑๐๖} รุ่ง แก้วแดง, **ปฏิวัติวัฒนธรรมการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

นิติศาสตร์ อักษรศาสตร์ ราชประเพณีตลอดจนวิชาการปกครองและการรบพุ่งอื่นๆ อีกด้วย^{๑๐๗} พระมหาราชครูและพระโหราธิบดีส่วนมากจะเป็นพราหมณ์ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้รับปรัชญาการศึกษาจากทางฝ่ายราชสำนักและจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งก็ทำให้ปรัชญาการศึกษาฝ่ายพุทธและพราหมณ์อยู่คู่กันมาตราบเท่าทุกวันนี้ นอกจากนี้ ก็ยังมีการเรียนภาษาต่างประเทศด้วย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาพม่า ภาษาเขมร ภาษาจีน ภาษาฝรั่งเศสและมีโรงเรียนบาทหลวงสอนศาสนาได้อย่างเสรี ในสมัยนี้ได้เกิดหนังสือแบบเรียนขึ้น เล่มแรกของสยามคือ หนังสือแบบเรียนชื่อ “จินตามณี” ผู้แต่ง คือ พระมหาราชครู โดยเขียนลงบนสมุดไทยจารึกลงในใบลาน วิธีการเรียนก็จะใช้วิธีการท่องจำจากบทเรียนผู้เรียนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายเนื่องจากผู้หญิงนั้นจะต้องเรียนการบ้านการเรือน ซึ่งในช่วงสมัยนี้จะในช่วงแผ่นดินกำลังเฟื่องฟูวรรณกรรมสุดขีด คือ แผ่นดินของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะมีการติดต่อค้าขายกับชาวฝรั่งเศสอย่างกว้างขวางเพราะพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในด้านอักษรศาสตร์เป็นพิเศษ ในสมัยนี้ก็มีเสือโคคำฉันท์ สมุทโฆษคำฉันท์ ลิลิตพระลอ อนิรุทธิ์คำฉันท์ กำสรวลศรีราชัญ ทวาทสมาศ โคลงนิราศหริภุญไชย รำพันพิลาปคำฉันท์ เป็นต้น **กวีคนสำคัญ** ในสมัยนี้ก็มีพระ มหาราชครูศรีปราชญ์ พระศรีมโหสถขุนเทพกวี และสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การศึกษาสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.๒๓๑๐- ๒๓๒๕) ถึงแม้ว่ากรุงธนบุรีจะเป็นพระนครหลวงของไทยอยู่เพียง ๑๕ ปีก็ตาม แต่เป็น ๑๕ ปีแห่งการทำสงคราม ถึงกระนั้นกรุงธนบุรีก็ยังได้วางพื้นฐานทั้งในด้านการค้า การศาสนา และอักษรศาสตร์ ไว้ให้กับราชอาณาจักรไทยอย่างมั่นคง ทั้งนี้ก็ด้วยพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโดยแท้ การศึกษาในสมัยกรุงธนบุรี ถึงแม้จะไม่เจริญก้าวหน้า แต่นัก แต่ก็เป็นการเริ่มต้นทางด้านการศึกษาที่เป็นพื้นฐานทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางด้านการ ศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ต่อไป^{๑๐๘}

การศึกษาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น(พ.ศ.๒๓๒๕- ๒๔๑๔) แนวทางการจัดการศึกษาจะมีแบบแผน ในสมัยนี้ก็มีแบบเรียนขึ้นแล้ว มีหนังสือจินตามณี เป็นหนังสือประถม ก กา และปฐมมลา การศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ไม่ผิดแผกไปจากสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่าใดนัก คือ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ในช่วงที่กำลังเก็บรวบรวมตำราจากแหล่งต่างๆ ที่รอดพ้นจากการถูกทำลายของพม่า โดยเน้นการบำรุงตำราในทางพระพุทธศาสนา ศิลปะและวรรณคดี ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ทรงฟื้นฟูการศึกษาทางด้านอักษรศาสตร์ จน

^{๑๐๗} รุ่ง แก้วแดง, **ปฏิวัติวัฒนธรรมการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓.

^{๑๐๘} พิสมัย วิถีธรรม, **ประวัติการศึกษาไทย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.slideshare.net/chaleepop/ss-10391931>, [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

มาถึงในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้มีชาติโปรตุเกสเข้ามาติดต่อทำการค้ากับประเทศไทยใหม่หลังจากเลิกการไปช่วงเวลาหนึ่ง ในสมัยนี้ก็ได้ส่งเสริมการศึกษาทั้งวิชาสามัญ โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์และจรรยาศาสตร์ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงส่งเสริมการศึกษาด้านการศาสนาเป็นพิเศษ โดยมีนายแพทย์ ดี ปี บรัดเลย์ ได้นำเอากิจการทางการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาในประเทศไทย เช่น การผ่าตัดเข้ามารักษาให้คนไข้และตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๓๗๙ หลังจากนั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีชาวยุโรปและชาวอเมริกันเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายกับประเทศไทย มีการนำเอาวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาปรับใช้ในเมืองไทย และได้สอนศาสนาไปด้วย โดยมีหลักสูตรเกี่ยวกับการอ่านและการเขียนภาษาไทยทั้งในด้านการเขียนโคลง ฉันท์ กาพย์ และ กลอน

ส่วนการศึกษาของสามัญชน ในสมัยนี้ก็มีวัดเป็นศูนย์กลางให้ความรู้ มีพระเป็นผู้สอนหนังสือ ให้รู้จักการอ่าน การเขียน คิดเลขได้ พร้อมทั้งสอดแทรกจริยธรรมของพระพุทธศาสนาไปในตัว มีการกำหนดหลักการและวิธีการในการจัดการศึกษา เรียกว่า “มาติกาการศึกษา” โดยมีหลักฐานปรากฏว่ามีหนังสือเรียนอยู่จำนวน ๕ เล่ม ดังต่อไปนี้

- ๑) หนังสือประถม ก กา
- ๒) หนังสือสัพพินทกุมาร
- ๓) หนังสือปฐมมาลา
- ๔) หนังสือประถมจินตามณี ๑
- ๕) หนังสือประถมจินตามณี ๒^{๑๐๙}

ก่อนที่จะมีการปฏิรูปการศึกษาของบ้านเมืองเรา ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ ๕) วัดมีความสำคัญในฐานะที่ทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษาของกุลบุตร นับ ตั้งแต่โบราณนานมา ซึ่งการศึกษาของคนไทยในสมัยนั้น^{๑๑๐} ก็จะศึกษาด้วยการสืบทอดตลอดจนสร้างสรรค์วัฒนธรรมโดยอัตโนมัติและเป็นเรื่องของการประพฤติตนเป็นคนดี สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่น ในสังคมด้วยความสงบสุข การศึกษาสมัยนั้น อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาวิชาชีวิตที่มีแนวความคิดภายใต้อุดมการณ์ ของสังคมในพระพุทธศาสนาและค่านิยมตามประเพณีในสังคม บรรดาพ่อแม่เมื่ออยากให้ลูกได้มีความรู้ ก็มักจะนำบุตรหลานไปฝากเป็นลูกศิษย์ของพระ เพื่อจะได้มีโอกาสได้เล่าเรียนเขียนอ่านหนังสือ ทั้งนี้ก็เพราะพระสงฆ์เป็นบุคคลกลุ่มเดียวที่ทรงคุณความรู้

^{๑๐๙} พิศมัย วิจิตรธรรม, **ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.slideshare.net/chaleepop/ss-10391931>, [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๑๑๐} เอ. บี. กริสโวลด์, **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม**, แปลโดย ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๘ - ๑๐.

นอกจากพระจะเป็นผู้ให้ความรู้ทางการเล่าเรียนเขียนอ่านแล้วพระยังเป็นผู้สั่งสอนอบรมศีลธรรมให้แก่เด็กด้วยโดยเฉพาะ เด็กที่แก่นแก้ว หรือประพุดิตนเป็นเด็กเหลือขอกก็จะถูกอบรมบ่มนิสัยจนถึงให้บวชเณร เพื่อให้อยู่ในกรอบวินัย สำหรับการศึกษาชั้นสูงนั้น วัดก็ยังเป็นแหล่งการศึกษาแห่งเดียวในสมัยนั้น ดังที่ เอ.ปี.กริสโวลด์ ได้กล่าวเอาไว้ว่า

ประเทศไทยในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไม่มีมหาวิทยาลัย หรือโรงเรียนนอกจากวัด ...พระสงฆ์ที่เปรียบเสมือนอาจารย์ในมหาวิทยาลัย คือมีหน้าที่ทั้งทางด้าน การศึกษาและวิจัยพระสงฆ์บางรูปชำนาญในภาษาบาลี...แต่บางรูปก็มีความชำนาญในการฝึกฝนจิตใจตนเองให้บริสุทธิ์สะอาดด้วยการบำเพ็ญสมาธิ... การศึกษาภายในวัดของเจ้านายฝ่ายชาย จะควบคู่ไปกับการศึกษาในวังของเจ้านายฝ่ายหญิง ซึ่งจะเล่าเรียนราชประเพณี และระเบียบวินัยของกุลสตรี ซึ่งการบวชนั้นจะถือได้ว่าเป็นเสมือนการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เมื่อศึกษาเวลาเทศออกมาก็จะได้รับการยกย่องจากสังคมว่าเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมศึกษามาเป็นอย่างดีและมีโอกาสก้าวหน้าต่อไปอาจเป็นเจ้าคุณและสมเด็จพระเจ้าก็ได้ หรือว่าถ้าฝากเนื้อฝากตัวกับเจ้าขุนนายมูลก็อาจจะเป็นใหญ่เป็นโตในทางราช การได้^{๑๑๑}

การศึกษาไทยในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕

(พ.ศ.๒๔๑๔ - พ.ศ. ๒๔๗๔)

การปฏิรูปการศึกษานั้น จะอยู่ในช่วงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) หลังจากที่พระองค์ท่านได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้วทรงปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้าน ทั้งในด้านการปกครอง การศาล การคมนาคม และสาธารณสุข เป็นต้น โดยเฉพาะด้าน การศึกษานั้นพระองค์ท่านได้ทรงตระหนัก เพื่อที่จะปรับปรุงคนในประเทศให้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยให้ประเทศชาติได้มีความเจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้าน ดังพระราชดำรัสที่ว่า “วิชาหนังสือเป็นวิชาที่นานับถือ และเป็นที่น่าสรรเสริญมาแต่โบราณว่า เป็นวิชาอย่างประเสริฐ ซึ่งผู้ยิ่งใหญ่นับแต่พระมหากษัตริย์เป็นต้นมา ตลอดจนราษฎรพลเมืองสมควรและจำเป็นจะต้องรู้เพราะเป็นวิชาที่อาจจะทำให้การทั้งปวงสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่าง” การที่พระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษา จึงได้มีการจัดการศึกษาอย่างมีระเบียบแบบแผน (FOMAL EDUCATION) มีโครงการศึกษาชาติมีโรงเรียนเกิดขึ้นในวังและในวัด มีการกำหนดวิชาที่เรียนมีการเรียนการสอนสอบไล่ และมีทุนเล่าเรียนหลวงให้ไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ ซึ่งปัจจัยที่มีผลในการปฏิรูปการศึกษาในครั้งนี้มีหลายปัจจัยด้วยกัน ดังต่อไปนี้

(๑) แนวคิดและวิทยาการต่างๆ ของชาติตะวันตก ซึ่งคณะมิชชันนารีก็ได้นำเอาวิทยาการเข้ามาเผยแพร่ในด้านการแพทย์ การพิมพ์หนังสือและระบบโรงเรียนของพวกสอนศาสนาามาตั้งแต่

^{๑๑๑} อคิน รัตพัฒน, สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๔๑๖, แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรบุญมี, (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, ๒๕๒๑), หน้า ๓๓.

ใน สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบเนื่องมาจน ถึงในสมัยนี้ เป็นเหตุให้ไทยต้องรับและปรับปรุงแนวคิดในการจัดการศึกษาขึ้นมา เพื่อประโยชน์ในการ พัฒนาประเทศต่อไป^{๑๑๒}

(๒) ภัยจากการคุกคามของประเทมหาอำนาจในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หรือปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังแผ่ขยายมายังประเทศต่างๆ ในเอเชียซึ่งประเทศเพื่อนบ้านของเรา เช่น พม่า ญวน เขมร และมลายู เป็นต้น ต่างก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศมหาอำนาจ ส่วนประเทศไทยมีจุดอ่อนทั้งในเรื่องความล้าหลัง ระบบการปกครองและการกำหนดเขตแดนที่ชัดเจน พระองค์จึงทรงห่วงใยบ้านเมือง จึงดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบประนีประนอมและเร่งปรับปรุงประเทศ โดยเน้นการศึกษาของชาติเป็นหลัก

(๓) ความต้องการบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ เข้ามารับราชการเนื่องจากพระองค์ทรงปรับปรุงและขยายงานในส่วนราชการต่างๆ จึงจำเป็นต้องจัดตั้งโรงเรียน เพื่อสอนคนให้เข้ามารับราชการ

(๔) โครงสร้างของสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลง โดยมีการเลิกทาสและมีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้นวัฒนธรรมแบบอย่างตะวันตกได้แพร่หลาย จึงจำเป็นต้องทำการปรับปรุงด้านการศึกษาเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น

(๕) การที่พระองค์ได้เสด็จต่างประเทศทั้งในเอเชียและยุโรป ทำให้ได้แนวความคิดเพื่อนำมาปฏิรูปด้านการศึกษาและใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมือง^{๑๑๓}

การศึกษาไทยในช่วงปี พ.ศ.๒๔๓๕ ซึ่งก็เป็นปีแรกของการจัดตั้งกระทรวงธรรมการจนมาถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้นเป็นก้าวแรกของการศึกษาไทยที่อยู่ภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระมหากษัตริย์ไทย ๓ พระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๓๕) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.๒๔๕๓- ๒๔๖๘) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.๒๔๑๑ - ๒๔๓๕) พระองค์ท่านได้วางแนวนโยบายในการจัดการศึกษาที่สำคัญที่สุด คือ การขยายการศึกษาออกไปให้ทั่วบริเวณกรุงเทพมหานครและตามหัวเมืองต่างๆ ให้กว้างขวางออกไป และที่สำคัญที่สุดพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับปรุงและขยาย

^{๑๑๒} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มณฑล, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๑๑๓} ดวงจิต แก้วอุบล, **การศึกษาไทยและความเป็นครูไทย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.oservice.s.kru.ac.th/ebook/lesson.asp?title_code=428&type=2&no=8 : คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ออกไปให้ถึงประชาชนพลเมืองให้มากที่สุด ดังที่ปรากฏข้อความในประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๘ ตอนหนึ่งว่า “..ด้วยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า วิชาหนังสือ เป็นต้นเค้าคุณความเจริญของราชการบ้านเมืองยิ่งกว่าศิลปศาสตร์วิชาการอย่างอื่นๆ ทั้งสิ้น..”^{๑๑๔}

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราโชบายในการจัดการศึกษาที่สำคัญ คือ ส่งเสริมการขยายการศึกษาให้สำหรับประชาชนทั่วไป ออกไปให้กว้างขวาง โดยได้ออกพระราชบัญญัติบังคับเด็กเข้าเล่าเรียนในขณะเดียวกันพระองค์ก็ได้ทรงพยายามส่งเสริมการศึกษาด้านวิชาชีพ และการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป อันได้แก่ มัธยมศึกษาและอุดมศึกษารวมทั้งการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความรู้สึกลึกซึ้งแก่ประชาชนด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านได้ทรงวางแนวนโยบายในการจัดการศึกษาที่สำคัญ คือ การขยายการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติการประถมศึกษาออกไปให้กว้างขวาง ส่งเสริมการเรียนวิชาชีพในโรงเรียนทุกระดับโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษา รวมทั้งปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ดังจะได้ทรงกล่าวไว้ในที่ประชุมสมุหเทศาภิบาลคราวหนึ่งว่า “การศึกษาสมัยนี้ควรถือเอาคุณภาพ (Quality) ไม่ใช่ถือเอาจำนวน (Quantity)”^{๑๑๕}

การจัดตั้งสถานศึกษา ในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ ได้จัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เพื่อฝึกคนให้เข้ารับราชการมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในขณะนั้นเป็นหลวงสารประเสริฐและเป็นอาจารย์ใหญ่ โดยมีการสอนหนังสือไทย การคิดเลขและขนบธรรมเนียมราชการ การจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับการสอนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวังเกิดจากแรงผลักดันทางการเมือง ที่ส่งผลให้ไทยต้องเรียนภาษาอังกฤษ เพื่อจะได้เจรจากับมหาอำนาจตะวันตกและมีการส่งนักเรียนไทยไปฝึกวิชาครูที่ประเทศอังกฤษ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๒๓ ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนสุนันทาลัยในพระบรมมหาราชวังขึ้น ซึ่งก็เป็นโรงเรียนสตรี อีกหนึ่งปีต่อมา ในปี พ.ศ.๒๔๒๔ ได้ปรับปรุงโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบให้เป็นโรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก ต่อมาก็ได้กลายมาเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๕๓ และในช่วงปี พ.ศ.๒๔๕๔ ได้ตั้งเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๒๕ ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนแผนกที่ขึ้นมาแล้ว ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๒๗ ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นตามวัดในกรุงเทพมหานครหลายแห่งด้วยกัน ส่วนโรงเรียนแห่งแรก คือ โรงเรียนวัดมหรณพาราม ในปี พ.ศ.๒๔๓๒ ได้จัดตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้น เรียกว่า โรงเรียน

^{๑๑๔} สุมณ อมรวิวัฒน์, อ้างถึงใน พระชาติศรี ชุตินธโร (อนุเคราะห์), “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗.

^{๑๑๕} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๕ ศ. ๑/๓ เล่ม ๑, ลายพระหัตถ์กรมหมื่นสมตอมรพันธ์ เรียนเจ้าพระยาภาสกรวงศ์, ร.ศ. ๑๑๒.

แพทยากร ตั้งอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำหน้าโรงพยาบาลศิริราช ใช้เป็นที่สอนวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๓๕ ได้จัดตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดต่างๆ ไป ทั้งในกรุงเทพมหานครและหัวเมือง โดยประสงค์จะขยายการศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทยให้แพร่หลายเป็นแบบแผนยิ่งขึ้น และตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นแห่งแรกที่ตำบลโรงเลียงเด็ก ต่อมาก็ได้ย้ายไปอยู่ที่วัดเทพศิรินทราวาส ในปี พ.ศ.๒๔๓๗ นักเรียนฝึกหัดครูชุดแรก ๓ คนสำเร็จการศึกษาได้รับ ประกาศนียบัตรเป็นครูสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในปี พ.ศ.๒๔๔๔ ย้ายโรงเรียนฝึกหัดครู ซึ่งตั้ง อยู่ที่วัดเทพศิรินทราวาสไปรวมกับ โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก (บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา) ปรับปรุงหลักสูตรให้สูงขึ้นเป็นโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์สอนหลักสูตร ๒ ปี จะรับนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยม ศึกษา ในปี พ.ศ.๒๔๕๖ ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย^{๑๑๖}

การบริหารการศึกษา เมื่อจำนวนโรงเรียนเพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีหน่วยงานที่รับผิดชอบ การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก เช่น ในปี พ.ศ.๒๔๓๐ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการโดยโอนโรงเรียนที่สังกัดในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นผู้บัญชาการอีกตำแหน่งหนึ่งในปี พ.ศ.๒๔๓๒ ก็รวมกรมศึกษาธิการเข้าไปอยู่ในบังคับบัญชาของกรมธรรมการและใน ปี พ.ศ.๒๔๓๕ ก็ได้ประกาศตั้งกระทรวงธรรมการ มีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดีมีหน้าที่ในการจัดการศึกษา การพยาบาล พิพิธภัณฑสถานและศาสนา^{๑๑๗}

การจัดแบบเรียนหลักสูตร และการสอบไล่ ในปี พ.ศ.๒๔๑๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เรียบเรียงแบบเรียนหลวงขึ้น ๑ เล่ม ชุดมูลบรรพกิจ เพื่อใช้เป็นบทหลักสูตรวิชาชั้นต้นในปี พ.ศ.๒๔๒๗ ได้กำหนดหลักสูตรชั้นประโยคหนึ่ง โดยอนุโลมตามแบบเรียนหลวงหกเล่ม นับเป็นปีแรกที่ได้จัดให้มีการสอบไล่วิชาสามัญ และมีการกำหนดหลักสูตรชั้นประโยคสอง ซึ่งเป็นหลักสูตรที่เกี่ยวกับวิชาสามัญศึกษา อันหมายถึงความรู้ต่างๆ ที่ต้องการใช้สำหรับเสมียนในราชการพลเรือนตามกระทรวงต่างๆ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๓๑ กรมศึกษาธิการ จัดทำแบบเรียนเร็วใช้แทนแบบเรียนหลวงชุดเดิมผู้แต่งคือพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ๑ ชุด มี ๓ เล่ม ในปี พ.ศ.๒๔๓๓ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติวิชา พ.ศ.๒๔๓๓ จึงมีผลทำให้หลักสูตรภาษาไทยแบ่งออกเป็น ๓ ประโยค หลักสูตรภาษาอังกฤษแบ่งออกเป็น ๖ ชั้น ปี พ.ศ.

^{๑๑๖} พระไพศาล วิสาโร, อ้างถึงใน พระเฉลิมชาติ ชาทิวโร (อิทธรงค์), ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๓.

^{๑๑๗} อรสา สุขเปรม, **ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http : sitawan112.Blogspot. Com/2012/03/existentialism. Html](http://sitawan112.Blogspot.Com/2012/03/existentialism.Html) : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

๒๔๓๔ ก็ได้แก้ไขการสอบไล่จากเดิมปีละครั้งเป็นปีละสองครั้ง เพื่อไม่ให้นักเรียนเสียเวลานานเกินไป^{๑๑๘}

การบริหารการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีการรวมกรมศึกษาธิการเข้าด้วยกัน เรียกว่า“กรมธรรมการ” ในปี พ.ศ.๒๔๓๒ และให้เป็นกรมที่มีเสนาบดีเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด เมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๓ ได้ยกฐานะเป็นกระทรวงขึ้นในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๓๕ เรียกว่า“กระทรวงธรรมการ”มีพระยาภาสกรวงศ์เป็นเสนาบดีคนแรกของกระทรวง ปัจจุบันนี้จึงถือว่าวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๓๕ เป็นวันเกิดของกระทรวงศึกษาธิการ หรือกระทรวงธรรมการ เมื่อแรกตั้งเป็นกระทรวงก็มีกรมในสังกัดอยู่ ๕ กรมด้วยกัน คือ

(๑) **กรมการกลาง** ทำหน้าที่เหมือนสำนักงานปลัดกระทรวงในปัจจุบันมีกรมราชบัณฑิตตอนหลังได้เรียกว่า กรมตำรา อยู่ในสังกัดด้วย

(๒) **กรมศึกษาธิการ** รับผิดชอบในการจัดการศึกษาของโรงเรียนต่างๆ โดยตรง

(๓) **กรมพยาบาล** รับผิดชอบดูแลโรงพยาบาลศิริราช และโรงพยาบาลต่างๆ ที่ได้ตั้งขึ้นในภายหลังทั้งหมด

(๔) **กรมพิพิธภัณฑ** รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาสสมบัติวัฒนธรรมของชาติ

(๕) **กรมสังฆการี** รับผิดชอบกิจการต่างๆ อันเกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระศาสนา เหมือนกรมการศาสนาในปัจจุบัน^{๑๑๙}

๒.๕.๒ การศึกษาไทยสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๙๓) ซึ่งก็เป็นสมัยการปกครองในระบบรัฐธรรมนูญ การศึกษาในสมัยนี้ ชั้นมัธยมตอนปลายแบ่งออกเป็น ๓ ตอน

(๑) **แผนกกลาง** จะให้เรียนวิชาสามัญอย่างหลักสูตรเดิม

(๒) **แผนกภาษา** จะให้เรียนภาษาต่างประเทศ และให้วิชาอื่นเบาลงหรืองดไปเลย

(๓) **แผนกวิทยาศาสตร์** จะให้เรียนหนักทางวิทยาศาสตร์และคำนวณ ให้เบาวิชาอื่นหรืองดไปเลยบางวิชา หลักสูตรนี้ใช้มาจนถึงปี พ.ศ.๒๔๗๖ จึงได้ทำการยกเลิกแผนกกลาง คงมีแต่ภาษาไทยและวิทยาศาสตร์^{๑๒๐}

การศึกษาสมัยการปกครองระบบรัฐธรรมนูญ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นในระบบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

^{๑๑๘} อบรม สันนิบาตและชาญชัย ศรีไสยเพชร, **พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา ๑๑๑)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๐ - ๗๑.

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

^{๑๒๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **แผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช ๒๕๒๐**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๕.

ในปี พ.ศ.๒๔๗๕ แล้วคณะราษฎร ได้ประกาศว่า “การศึกษาเป็นนโยบายหลักอย่างหนึ่งของรัฐบาล โดยมุ่งหมายจะอบรมพลเมืองให้รู้และเข้าใจในระบบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญอย่างเต็มที่ ให้มีการศึกษา ๓ ด้าน คือ จากธรรมชาติ จากการทำงาน และจากการสมาคม ฝึกให้บุคคลรู้จักคิดหาเหตุผลด้วยตนเอง มีจรรยาบรรณและมีร่างกายแข็งแรง ไม่ทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีไทย และให้รู้วิชาประกอบอาชีพ ที่เหมาะสม”^{๑๒๑}

เพื่อให้การศึกษามุ่งผลตามเจตนารมณ์ของรัฐบาลปฏิบัติ รัฐบาลจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาขึ้นมาคณะหนึ่ง โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นประธาน หลวงศรีปริชาธรรมปาฐกเป็นเลขานุการ มีพระยาประมวญวิชาพูล ซึ่งกำลังทำการแทนเสนาบดีกระทรวงธรรมการอยู่ พระยาอนุศาสน์พณิชยการ พระยาประชาชนุศาสน์และพระเรียมวิรัชชพากย์เป็นกรรมการ ให้มีหน้าที่ทำร่างแผนการศึกษาชาติใหม่พร้อมด้วยแผนปฏิบัติการ ในขณะเดียวกันก็มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ ตั้ง “สภาศึกษา” ขึ้นมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางกระทรวงธรรมการ ซึ่งก็เป็นตำแหน่งใหม่ แทนเสนาบดีเป็นประธาน มีกรรมการสภาการศึกษาทั้งหมด ๑๕ คน ซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่าย ทั้งที่เป็นราชวงศ์ นายทหาร และข้าราชการพลเรือนโดยให้หลวงศรีปริชาปาฐกเป็นเลขานุการของคณะกรรมการการศึกษาของรัฐบาลมาเป็นเลขานุการของสภาการศึกษาด้วย และให้ใช้แผนการศึกษาชาติของปี พ.ศ.๒๔๗๕ เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๔๗๕ หลังจากนั้นปรากฏว่าสภาการศึกษาก็เลิกล้มไป จากปี พ.ศ.๒๔๗๕ - ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ การศึกษาของชนชั้นผู้นำที่ผูกขาดเป็นกลุ่มใหม่ โครงสร้างไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่อิทธิพลทางการเมือง ซึ่งมีผลกระทบต่อการศึกษา เพราะฉะนั้น ผลที่ได้ตามมาจากการปฏิรูป การเมืองการปกครองอันนี้ จึงส่งผลให้มีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งสถาบันการศึกษาขึ้นมาอย่างเป็นทางการ เพื่อให้การศึกษาแก่เชื้อพระวงศ์และข้าราชการไพร่พลใกล้ชิด ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในชนชั้นนำ โดยมีเป้าหมายสำคัญ เพื่อป้องกันคนให้กับระบบราชการที่ถูกปฏิรูปขึ้นใหม่ ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญให้กับชนชั้นผู้นำ ในการอำนวยความสะดวก และเปลี่ยนแปลงประเทศให้ก้าวหน้า และทันสมัยอย่างประเทศตะวันตก ดังจะเห็นว่าสถาบันการศึกษาที่เกิดขึ้นมาเป็นครั้งแรก อันได้แก่ โรงเรียนทำแผนที่โรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนปกครองของกระทรวงมหาดไทยและโรงเรียนข้าราชการพลเรือน^{๑๒๒}

ดังนั้น การเกิดขึ้นของการศึกษาไทยอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่เริ่มแรกจึงได้รับอิทธิพลโดยตรงจากปัจจัยทางการเมือง โดยเริ่มจากการคุกคามจากภายนอกก่อน และส่งผลในการปฏิรูปภายในขึ้น เพื่อรักษาเอกราชและการรักษาอำนาจภายในของชนชั้นผู้นำในขณะนั้น แม้ในระยะต่อมาจะมีการ

^{๑๒๑} กิติมา ปรีดีติลล, **ปรัชญาการศึกษา ความรู้เบื้องต้นกับปรัชญาการศึกษา เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประเสริฐการพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๓๖.

^{๑๒๒} อัครพงษ์ สัจจวาที, อ้างถึงใน เอกกมล สายจันทร์, **บทบาทของการศึกษาต่อบุคคล สังคม และรัฐ**, (เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑ - ๑๒.

ขยายการศึกษาออกไปยังประชาชนให้ทั่วๆ ไป แต่ผลที่เกิดขึ้นไม่ได้แตกต่างกันมากนัก คือมุ่งให้คนเข้ารับราชการ และการที่มีค่านิยมของการเข้ารับราชการได้ยึดถือในเวลาต่อมา จึงทำให้ระบบราชการซึ่งโดยตลอดมาทำหน้าที่รักษาอำนาจและผลประโยชน์ให้สังคมกลุ่มน้อยของไทย สามารถใช้เป็นเครื่องมือได้เป็นอย่างดี ในการตูดกลืนผู้สำเร็จการศึกษาในระดับสูง ไม่ให้มีปฏิกิริยาต่อระบบที่เป็นอยู่ ซึ่งในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นลักษณะของระบบการศึกษาในระบบการเมือง ที่ไม่มีการแข่งขันและสังคมไม่มีความเสมอภาค เช่น ที่ Curle วิเคราะห์เอาไว้ ซึ่งก็มีผลกระทบต่อการศึกษาไทย^{๑๒๓}

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ส่งผลกระทบในครั้งนี้ มีอยู่ ๒ กรณีคือ

กรณีแรก ค่อนข้างที่จะอยู่ในวงจำกัดและในระดับสูง คือการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง โดยเหตุที่การปกครองก่อนปีพ.ศ.๒๔๗๕ นั้นเป็นการปกครองแบบศักดินาที่มีการแบ่งชนชั้นระหว่างเจ้ากับไพร่หรือชนชั้นผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองอย่างชัดเจน หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ.๒๔๗๕ เกิดขึ้น โดยได้ยกเลิกระบบเดิมที่ผ่านมาพยายามที่จะนำเอารูปแบบในระบบประชาธิปไตยแบบตะวันตกเข้ามา ซึ่งยึดถือหลักแห่งความเสมอภาค และการปกครองโดยสถาบันทางการเมืองที่เป็นตัวแทนของประชาชนมาใช้แทน^{๑๒๔}

ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างส่วนบนของการปกครองแล้วนั้น คณะผู้ทำการเปลี่ยนแปลง คือ **คณะราษฎร** โดยเฉพาะผู้นำฝ่ายพลเรือน จึงเห็นว่าสมควรจะมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อทางการเมืองของประชาชน ให้สอดคล้องกับระบบใหม่นี้ ดังนั้น สถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งจึงถูกจัดตั้งขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่อันนี้ ในปี พ.ศ.๒๔๗๖ (ปัจจุบันนี้เปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ถึงแม้มหาวิทยาลัยแห่งนี้ในระยะเริ่มแรกเป็นมหาวิทยาลัยเปิด คือ รับผู้สมัครทุกคนที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กำหนด โดยไม่มีการสอบคัดเลือกหรือแข่งขันกันแต่อย่างใด แต่เนื่องจากการศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น เป็นระดับสูงสุดของการศึกษา ซึ่งมีประชากรเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่สามารถเข้ารับการศึกษาในระดับนี้ได้เพราะฉะนั้นวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถาบันการศึกษานี้ เพื่อทำหน้าที่ทางการเมืองดังกล่าว จึงส่งผลน้อยมาก แต่อย่างไรก็ดีเป็นที่น่าสังเกตว่านักศึกษามหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ทั้งจากอดีตและจนถึงปัจจุบัน เมื่อสำเร็จการศึกษาไปประกอบอาชีพส่วนตัวแล้ว ก็จะมีบทบาททางการเมืองค่อนข้างมากกว่านิสิตนักศึกษาจาก

^{๑๒๓} เอกกมล สายจันทร์, อ้างถึงใน อัครพงษ์ สัจจวาทิต, **อิทธิพลทางการเมืองที่มีต่อการศึกษาไทย : นโยบายและการจัดการศึกษา**, (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖.

^{๑๒๔} สภาการศึกษาหมากมูกุฎราชวิทยาลัย, **พุทธศาสนประวัติสมัยรัตนโกสินทร์ และราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๘.

มหาวิทยาลัยอื่นๆ การเกิดขึ้นของเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ก็มีจุดเริ่มต้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่ทั้งนี้คงจะมีปัจจัยอื่นๆ เสริมเข้ามาด้วย^{๑๒๕}

กรณีที่สอง เป็นของอิทธิพลทางการเมือง ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการศึกษาในช่วงนี้ คือ เรื่อง การศึกษาประชาบาล **อภิชัย พันธเสน** เป็นหนึ่งในคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ในปี พ.ศ.๒๕๑๗ ได้ตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้ว่า เมื่อมีการประกาศใช้ พ.ร.บ. ประถมศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ.๒๕๑๘ ซึ่งเรียกว่าการศึกษาประชาบาลนั้น เป็นการจัดการศึกษาที่ประชาชนเป็นผู้สนับสนุน อย่างแท้จริง เพราะรายได้ที่นำมาใช้นั้นเป็นรายได้จากการเก็บภาษีจากประชาชนที่บรรลุนิติภาวะแล้วในท้องถิ่นนั้นๆ (เรียกว่าภาษีพิหรือพลี) มาจัดการศึกษา แต่หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.๒๕๑๕ เนื่องจากคณะผู้ก่อการเกรงการต่อต้านจากเชื้อพระวงศ์ที่อยู่ตามหัวเมือง จึงมีการปรับ ปูระบบการบริหาร และการปกครองถูกรวบอำนาจมาไว้ที่ส่วนกลางมากขึ้น ซึ่งมีผลต่อโอกาสที่จะหารายได้ช่วยตัวเองในการจัดการศึกษาเอง ในปี พ.ศ.๒๕๑๘ จึงให้กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วย งานส่วนกลางที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเข้าไปรับผิดชอบดำเนินการ และยิ่งกว่านั้นในปี พ.ศ.๒๕๑๑ ก็ได้มีการเปลี่ยนฐานะครูประชาบาลให้เป็นข้าราชการกรมสามัญศึกษา ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ จึง ทำให้กระทรวงศึกษาธิการ ได้เข้ามามีส่วนครอบงำการศึกษาท้องถิ่นอย่างเต็มที่ แต่ประเด็นทางการเมือง ที่เกี่ยวกับการศึกษาประชาบาลที่น่าสนใจมากในระยะต่อมา คือ การต่อสู้เพื่อแย่งการศึกษาประชาบาลระหว่างกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงศึกษาธิการ จนกลายเป็นประเด็นทางการเมืองที่สำคัญ ยิ่งประเด็นหนึ่งในปัจจุบัน การเคลื่อนไหวในนโยบายที่จะโอนการศึกษา ให้ไปขึ้นอยู่กับหน่วยงานการปกครองท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทย นั้นก็ได้เริ่มเคลื่อนไหวตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ภายหลังการยึดอำนาจของ **จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์** และได้สำเร็จลงในปี พ.ศ.๒๕๐๙^{๑๒๖}

การศึกษาไทยสมัยพัฒนาการศึกษา (พ.ศ. ๒๔๙๒ - ๒๕๓๔)

การศึกษาไทยในสมัยพัฒนาการศึกษานี้ ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ในปี พ.ศ.๒๔๙๔ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๐๓ จึงได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ และประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ ในเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๐ แต่ในปี พ.ศ.๒๕๑๒ ได้มีการจัดตั้ง “โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง” ที่ถนนประสานมิตร ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๖ ก็ได้เปลี่ยนเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา ปี พ.ศ.๒๕๑๔ ประกาศใช้ “แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๑๔” โดยมีความแตกต่าง

^{๑๒๕} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, **คู่มือคณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑ – ๑๒.

^{๑๒๖} บุญเย็น วอทอง, **มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวพันกับระบบประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๒), หน้า ๗ - ๘.

จากแผนการศึกษาฉบับก่อนๆ คือ มีการกำหนดองค์สี่แห่งการศึกษา คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษาและหัตถศึกษา ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลปรัชญาการศึกษาแบบอเมริกัน แผนการศึกษาฉบับนี้ได้ยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลในกรมสามัญศึกษา ขึ้นเป็นกรม “**ประชาศึกษา**” เพื่อทำหน้าที่เกี่ยว กับการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาพิเศษ นอกจากนี้ก็ยังคงมีความพยายามที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับ ออกเป็น ๗ ปีอีกด้วย^{๑๒๗}

ในวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๓ ได้มีการประกาศใช้ “แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๓” ขึ้นแผนนี้ร่างโดยคณะกรรมการ ๗๗ คนจากหลายสาขาอาชีพโดยมี หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้นเป็นประธานแผนการนี้มุ่งจัดระบบการศึกษาให้เข้ากับระบบสากลของโลก โดยเน้นการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ จากแผนฯ นี้ได้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับออกเป็น ๗ ปี ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๐๕ ได้มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.๒๕๐๕” มีสาระสำคัญว่า เมื่อตำบลใดมีความเหมาะสมที่จะประกาศการศึกษาภาคบังคับถึงประโยคประถมศึกษาตอนปลายได้ ก็ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประกาศได้เป็นตำบลๆ ไป ปรากฏว่าจนถึง พ.ศ.๒๕๒๐ สามารถประกาศได้ถึง ๓,๕๘๓ ตำบล^{๑๒๘}

ปี พ.ศ.๒๕๑๐ มีการ “ประกาศใช้หลักสูตรโรงเรียนมัธยมแบบผสม” ขึ้น โดยโครงสร้างหลักสูตรประกอบไปด้วยวิชาบังคับและวิชาเลือก ให้ผู้เรียนเลือกได้ตามความสนใจ และมีการประเมินผลเป็นรายวิชา

เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๒ ได้มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติวิทยาลัยเอกชน พ.ศ. ๒๕๑๒” โดยให้เอกชนสามารถดำเนินการจัดตั้งวิทยาลัยเอกชนได้ และดำเนินการสอนได้ถึงในระดับปริญญาตรี

ปี พ.ศ.๒๕๑๖ จัดสอบเอนทรานซ์เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยรวมกันเป็นปีแรก โดยก่อนหน้านั้นมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งจะจัดให้มีการสอบเข้าเรียนกันเอง^{๑๒๙}

ปี พ.ศ.๒๕๑๗ รัฐบาลของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้จัดตั้ง “คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา” เพื่อให้ทำหน้าที่ในการเสนอแนวทางการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบอบประชาธิปไตย ต่อมาในเดือน

^{๑๒๗} อภิชัย พันธเสน, การศึกษา : การปฏิรูปหรือการปฏิวัติ, (กรุงเทพมหานคร : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๓๗๔ - ๓๘๓.

^{๑๒๘} อภิชัย พันธเสน, การศึกษา : การปฏิรูปหรือการปฏิวัติ, (กรุงเทพมหานคร : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๓๘๓.

^{๑๒๙} รังสิมา จำรัส, การศึกษาไทยและครูชั้นวิชาชีพในสังคมไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.rangsimajamri.blogspot.com/2013/03/4-2492-2534.html : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สิงหาคม ในปีเดียวกัน กรมวิชาการก็ได้ริเริ่มจัดสัมมนา “การศึกษาเพื่อมวลชน” ขึ้น และได้เสนอรายงานปฏิรูปการศึกษาว่าด้วย “การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม” แก่รัฐบาลเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗

ปี พ.ศ.๒๕๒๐ ในวันที่ ๓๐ มิถุนายน ได้มีการประกาศใช้ “แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐” โดยได้จัดการศึกษาระดับประถมและมัธยมเป็นระบบ ๖ : ๓ : ๓ คือ ชั้นประถมศึกษา ๖ ชั้น มัธยมศึกษา ๖ ชั้น (มัธยมต้น ๓ ชั้น มัธยมปลาย ๓ ชั้น) ซึ่งเป็นระบบในปัจจุบันนี้ แผนการศึกษาฉบับนี้ ยังได้ให้ความสำคัญกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นพิเศษอีกด้วยด้วยแผนการศึกษา ๒๕๒๐ นี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบบริหารการประถมศึกษาครั้งยิ่งใหญ่

ปี พ.ศ.๒๕๒๕ ได้มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน” โดยบัญญัติให้เรขานุการคณะกรรมการการศึกษาเอกชน เป็นผู้มีอำนาจอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนในส่วนกลาง และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้มีอำนาจอนุญาตสำหรับโรงเรียนในส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อให้การขอจัดตั้งโรงเรียนเป็นไปด้วยความรวดเร็ว (ก่อนหน้านี้ต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐมนตรีว่าการฯ)^{๑๓๐}

ในปี พ.ศ.๒๕๒๗ ได้ประกาศใช้ “พระราชบัญญัติวิทยาลัยครู (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๒๗” ให้วิทยาลัยครูผลิตครูได้ถึงระดับปริญญาตรีและเปิดสอนวิชาต่างๆ ได้ตามความต้องการของท้องถิ่น ในปี พ.ศ.๒๕๓๓ ทำการปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาทั้ง ๒ ระดับ คือ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง ๒๕๓๓) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย การศึกษาสมัยปัจจุบัน ซึ่งการจัดการศึกษาในปัจจุบันได้มุ่งยึดแนวนโยบายที่สอดคล้อง กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕- ๒๕๕๙) โครงสร้างการบริหารงานและการจัดการศึกษาเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและให้สอดคล้องกับยุคสารสนเทศและเทคโนโลยี เมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ ได้สิ้นสุดลงในปี พ.ศ.๒๕๕๙ รัฐบาลสมัยปัจจุบันก็มีการผลักดันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ ออกมาใช้มีระยะเวลา ๕ ปีด้วยกัน คือตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๖๐ - ๒๕๖๔ ซึ่งมีการบรรจุแผน การศึกษาแห่งชาติไว้ด้วยทุกฉบับที่ผลักดันออกมาใช้ในเวลาดังกล่าวมานี้^{๑๓๑}

วิวัฒนาการการศึกษาในสมัยปัจจุบัน โลกมีการเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป จากความก้าวหน้าในเชิงวิชาการ และวิวัฒนาการของเครื่องมือสื่อสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้ข้อมูลที่ค้นพบและสร้างขึ้น มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นถูกกระจายออกไปทั่วโลกอย่างไร้ขอบเขต เป็นความรู้ที่เข้าถึงได้ง่ายขึ้น สามารถต่อยอดไปสู่ความรู้ใหม่ๆ ได้ง่ายขึ้น ต่างกับในอดีตที่ความรู้คงอยู่เฉพาะในสถาบัน ปรากฏอยู่ทั้งในรูปแบบเอกสาร วารสาร หนังสือ และรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต การศึกษา

^{๑๓๐} รังสิมา จำริ, การศึกษาไทยและครูชั้นวิชาชีพในสังคมไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.rangsi-majamri.blogspot.com/2013/03/4-2492-2534.html : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๑๓๑} ชัยณรงค์ มหารักษ์, วิวัฒนาการการศึกษาไทยและการศึกษาโลก, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.slideshow.net/ChainarongMaharak/ss-40004424 : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับชีวิตของเราทุกคน และเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องแสวงหาองค์ความรู้ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต การทำงานและการสร้างความสำเร็จให้กับชีวิตของเราทุกคน เราจะปฏิเสธไม่ได้ว่าการศึกษา นั้นมีอิทธิพลต่อสังคมโลกในปัจจุบัน ต่างคนต่างแสวงหาหลักสูตร สถาบัน และสถานที่เก็บเกี่ยวความรู้ นั้นๆ อย่างจริงจัง และเป็นที่ยึดมั่นว่าจะค้นพบตนเองได้จากการศึกษาในสาขา หรือหลักสูตรนั้นๆ ด้วยเช่นกัน^{๑๓๒}

ประเทศไทยทุกวันนี้ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้ง่ายขึ้น เช่น ระบบการสมัครออนไลน์ การสมัครผ่านไปรษณีย์และอื่นๆ อีกหลายวิธีที่จะเข้าถึงระบบการศึกษา สถาบันศึกษาก็มีการปรับเปลี่ยนบทบาทเป็นอย่างมาก มีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้อำนวยความสะดวกสำหรับผู้ศึกษา เช่น ระบบลงทะเบียนออนไลน์ ระบบการแจ้งผลการเรียน ทางออนไลน์ เป็นต้น การพัฒนาหลักสูตรหรือปรับปรุงหลักสูตรก็เป็นอีกประการสำคัญที่จะเป็นที่ดึงดูดผู้ที่สนใจศึกษาให้เข้ามาศึกษา แล้วยังมีการพัฒนาบุคลากรในหลากหลายวิชาชีพ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตร และความต้องการของสังคม รวมไปถึงเพื่อใช้สำหรับงานที่ผู้ศึกษาคาดหวังในการประกอบอาชีพในอนาคต ทุกวันนี้ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงแหล่งเทคโนโลยีเพื่อใช้ประโยชน์ต่อการศึกษา การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสามารถทำได้ง่ายดายเช่น ผ่านทางอุปกรณ์อย่างโทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ต หรืออื่นๆ อีกมากมาย ที่จะช่วยให้ผู้สนใจศึกษาสามารถค้นหาข้อมูลได้ด้วยตนเองโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ที่มีความแตกต่างเหมือนแต่ก่อน ที่การศึกษาจะอยู่แต่ในชั้นเรียนหรือในสถานที่ ที่ใช้สำหรับศึกษาหาความรู้ อย่างเช่น ห้องสมุดเท่านั้น การศึกษาของไทยตั้งแต่อดีต ได้นำเอาพุทธปรัชญามาใช้กับการศึกษา เพราะพุทธปรัชญามีความเกี่ยว ข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต และจิตใจของคนให้สูงขึ้น ให้เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริงผลงานความแตกต่างของแต่ละคนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบร่มเย็น ไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่าย มีความเอื้ออารี และมีมิตรไมตรีต่อกันที่ดี^{๑๓๓}

^{๑๓๒} ชัยณรงค์ มหารักษ์, *วิวัฒนาการการศึกษาไทยและการศึกษาโลก*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.slideshow.net/ChainarongMaharak/ss-40004424 : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๑๓๓} กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวง, *การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ อดีต - ปัจจุบัน*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๘๗.

บทที่ ๓

แนวคิดปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓.๑ พระราชประวัติในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศไทยเป็นอนันต์ พระเกียรติคุณที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การส่งเสริมเพื่อการศึกษาและทรงนำมาพัฒนาประเทศ ให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาประเทศด้วยพระราชปณิธานในอันที่จะปกป้องอธิปไตยของประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพระนามเดิมว่า สมเด็จเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ พระองค์ท่าน ได้รับสมัญญาว่า “พระปิยมหาราช” แปลว่า มหาราชผู้ทรงเป็นที่รักยิ่งของปวงชนชาวไทย หรือ “พระพุทธเจ้าหลวง” และยังทรงมีพระนามที่สมเด็จพระบรมชนกนาถเรียกขานอีกว่า “พ่อใหญ่” พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในราชวงศ์จักรี พระราชสมภพเมื่อวัน อังคาร ที่ ๒๐ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๐ พระองค์ท่านทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๙ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี (พระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์) พระองค์ทรงมีพระชนิษฐาและพระอนุชารวม ๓ พระองค์ได้แก่^๑

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี กรมหลวงวิสุทธิกษัตริย์ (สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์) ด้วยพระโรคหิวาตกโรค เมื่อพระชนมายุ ๘ พรรษา

(๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาดุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ (ต้นราชสกุลจักรพันธุ์) ประสูติเมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๙ สิ้นพระชนม์ด้วยโรคหิวาตกโรค

(๓) จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (ต้นราชสกุล ภาณุพันธุ์) ประสูติเมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๔๐๒^๒

พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชนมายุได้ ๙ พรรษา ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ ต่อมาเมื่อพระชนมายุถึงกำหนดโสกันต์ ใน พ.ศ. ๒๔๐๘ ครั้งนั้น

^๑ อวรรรณ ทรัพย์พลอย, พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๒ - ๕.

^๒ วิกีพีเดีย, พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.scoop.mthai.com/specialdays/5451.html, : [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้มีรับสั่งให้จัดการพระราชพิธีโสกันต์อย่างสมพระเกียรติตามโบราณราชประเพณี ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงพระนามเจ้านายฝ่ายในตามราชประเพณีนิยม พระองค์ท่านจึงได้รับพระราชทานนามว่า **สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพมหามงกุฏ บวรยศรัตนราชวรางค์วรุตมพงศบริพัตร สิริวัฒนราชกุมาร** ซึ่งคำว่า “จุฬาลงกรณ์” นั้น แปลว่า เครื่องประดับผม อันหมายถึง “**พระเกี้ยว**” ที่มีรูปเป็นส่วนยอดของพระมงกุฎหรือยอดขลุ่ย

พระพุทธรูปประจำพระองค์ พระพุทธรูปประจำพระชนมวารพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระพุทธรูปพระไม้แก่นจันทน์ และได้โปรดให้สร้างขึ้นแทน ปางไสยาสน์ เพราะทรงพระราชสมภพวันอังคาร โดยทรงให้สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๕๓ สร้างด้วยทองคำ ความสูงรวมฐาน ๓๔.๖๐ เซนติเมตร ส่วนพระพุทธรูปประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระพุทธรูปปางขัดสมาธิเพชร พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิง เนื้อพระเศียรทาสีด้วยฉัตรปรุทอง ๓ ชั้น สร้างในราวปี พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘ หน้าตักกว้าง ๗.๒ นิ้ว สูงเฉพาะองค์พระ ๑๑.๘ เซนติเมตร สูงรวมฉัตร ๔๗.๓ เซนติเมตร^๓

พระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นตราสัญลักษณ์กลมรี กว้าง ๕.๕ เซนติเมตร ยาว ๖.๘ เซนติเมตร โดยมีตราพระเกี้ยวหรือพระจุลมงกุฏ ซึ่งประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า ๒ ชั้น มีฉัตรบริวารตั้งขนาบทั้ง ๒ ข้าง ถัดออกไปจะมีพานแว่นฟ้า ๒ ชั้น ทางด้านซ้ายวางสมุดตำราและทางด้านขวาวางแว่นสุริยกานต์เพชร โดยพระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ซึ่งเป็นการเจริญรอยจำลองมาจากพระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างพระราชลัญจกรประจำพระองค์นั้น จะใช้แนวคิดมาจากพระบรมนามาภิไธยก่อนทรงราชย์นั่นคือ “**จุฬาลงกรณ์**” ซึ่งแปลว่า เครื่องประดับศีรษะ หรือ จุลมงกุฏ ดังนั้น จึงได้เลือกใช้ พระเกี้ยว หรือ จุลมงกุฏ มาใช้เป็นพระราชลัญจกรประจำพระองค์^๔

พระอิสริยยศและพระเกียรติยศ

(๑) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพมหามงกุฏ บวรยศรัตนราชวรางค์วรุตมพงศบริพัตร สิริวัฒนราชกุมาร

(๒) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมหมื่นพิชนเสวีสุรสังกาศ

(๓) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิริยดิศประชาภ

(๔) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว

^๓ วิกิพีเดีย, **พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว>, : [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^๔ อัมทิพย์ ปัตตะโชติ ชูฮาร์โต, ตามรอย “รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสเกาะชาวสามครา”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บัวสรวย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓ - ๑๕.

(๕) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๕

สมเด็จพระปิยมหาราช เป็นพระนามที่ได้รับการถวาย โดยสมเด็จพระฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้คิดถวาย ซึ่งปรากฏอยู่บนจารึกใต้ฐานของพระบรมรูปทรงม้า (พ.ศ. ๒๔๕๑) พระนามนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงเขียนชมเชย สมเด็จพระฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้คิดพระนามนี้ถวาย ในคืนวันเสาร์ ที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประชมพระวิภาค (ไต) พิการ กระทั่งเวลา ๒๔ นาฬิกา ๔๕ นาที พระองค์ก็ได้ทรงเสด็จสู่สวรรคต สิริรวมพระชนมายุ ๕๗ พรรษา ทรงเสวยราชย์ ๔๒ ปี วันที่ ๒๓ ตุลาคมของทุกๆ ปีประชาชนคนไทยทั้งชาติ จึงนับเป็นวันแห่งการรำลึกถึงพระองค์ท่านอย่างไม่มีวันเสื่อมคลายหรือเป็นวาระคล้ายวันที่พระองค์ท่านเสด็จสู่สวรรคต ซึ่งก็เป็นประเพณี ในวันสำคัญที่สุดอีกวันหนึ่งเป็นวันรวมใจเพื่อเทิดพระเกียรติ พระปิยมหาราช เอาไว้ตลอดกาลนาน วันที่ ๒๓ ตุลาคมของทุกๆ ปี จึงเป็นวัน “ปิยมหาราช” เป็นวันที่เหล่าพสกนิกรชาวไทยต้องนำดอกไม้ธูปเทียนพวงมาลามาทถวายบังคมต่อพระบรมราชานุสรณ์ขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือพระปิยมหาราช เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณนานาประการ ที่พระองค์ท่านมีต่อพวงชนชาวไทยอย่างหาที่สุดมิได้^๖

พระมเหสี พระราชินี เจ้าจอม พระราชโอรส และ พระราชธิดา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๗ ทรงมีพระมเหสีและเจ้าจอม รวมทั้งหมด ๙๒ พระองค์ โดยมีพระราชโอรส ๓๒ พระองค์ มีพระราชธิดา ๔๔ พระองค์ประสูติจากพระมเหสีและเจ้าจอมมารดาเพียง ๓๖ พระองค์ อีก ๕๖ พระองค์ไม่มีพระราชโอรสและพระราชธิดาเลย พระองค์จึงทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดา รวมทั้งสิ้น ๗๗ พระองค์ สำหรับพระมเหสีที่สำคัญที่จะกล่าวถึงดังต่อไปนี้ มี ๓ พระองค์

(๑) สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตนพระบรมราชเทวี (อัครมเหสีพระองค์แรก) หรือสมเด็จพระนางเจ้าเรือล่ม ซึ่งเกิดอุบัติเหตุทางเรือที่เสด็จได้ล่มลงทำให้พระองค์ท่านต้องสิ้นพระชนม์พร้อมกับพระธิดา ที่มีพระชนมายุเพียง ๒ พรรษาเท่านั้น ส่วนสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตนพระบรมราชเทวีก็มีพระชันษาอย่างเข้า ๒๑ พรรษา (๑ ปี ๙ เดือน ๒๐ วัน) และกำลังทรงพระครรภ์

^๕ อัมทิพย์ ปัตตะโชติ ชูฮาร์โต, ตามรอย “รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสเกาะชาวสามครา”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บัวสรวย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕

^๖ วิกีพีเดีย, พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.scoop.mthai.com/specialdays/5451.html, : [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^๗ MCOT TV9, พระราชประวัติรัชกาลที่ ๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.irrigation.rid.go.th/rid15/ppn/Datebook/king5.htm, Radio FM 100.8 : [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

๕ เดือน อยู่ด้วย อุบัติเหตุนี้เกิดที่ ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันจันทร์ที่ ๓๑ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๔๒๓^๘

(๒) สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาพระบรมราชเทวี (อัครมเหสีพระองค์ที่ ๒)

พระองค์ท่านทรงเป็นสมเด็จพระย่าขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ต่อ มาได้เลื่อน พระยศเป็นสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระองค์ท่านสิ้น พระชนม์เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๙๙ มีพระชนมายุขณะนั้น ๙๓ พรรษา^๙

(๓) สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระองค์ท่านทรงเป็นพระชนนีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ และพระองค์ทรงได้รับวางพระราชหฤทัยให้ดำรงตำแหน่ง เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสยุโรปเมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๐ (เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก) พระองค์ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๖ และพระองค์ท่านได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๖๒ สิริรวมพระชนมายุได้ ๕๖ พรรษา^{๑๐}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า "พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษรัตนราชวิวงศวรุตมพงศบริพัตร วรชติยราชนิกรโธม จาตุรันบรมมหารัชมังคลาธิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธเคราะหณีจักรีบรมนาถอดิศวรราชรามวรังกูร สุภาธิการรังสฤษดิ์ ธิญลักษณ์วิจิตรโสภาคยสรพวงค์ มหาชนโตมางคประนตบาทบงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผลอุดม บรมสุขุมมालย์ ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณอดุลยวิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ วิสิษฐศักดิ์สมญาพินิตประชานาถ เปรมกระมลขัตติยราชประยูร มุลมุราชดิลลคมหาปรีวารนายกอนันตมหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษสิรินทร อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปดลเศวตฉัตรดิฉัตรสิริรัตนโนปลักษณ์มหาบรมราชาภิเษกาทิลาภิต สรรพทศทิศวิชิตชัย สกลมหิสวริยมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทร มหารามาทิราชวโรดมบรมนาถาติอาชาวศรีย พุทธาภิไธยรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิ์อรรคนเรศราธิบติ เมตตากฤษณาสิลลหฤทัย

^๘ MCOT TV9, พระราชประวัติรัชกาลที่ ๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.irrigation.rid.go.th/rid15/ppn/Datebook/king5.htm, Radio FM 100.8 : [๑๒.ตุลาคม.๒๕๖๐].

^๙ สุนน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลารัตน์, **ปรีชาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕ - ๔๗.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

อโนปมัยบุญการสกลไพศาล มหารัษฎาธิบดินทร ประมินทรธรรมิกหาราชาราชิราช บรมนาถบพิตร พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว"^{๑๑}

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๑๑ ที่ประชุมของพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และพระสงฆ์ได้ตกลงเห็นชอบอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ขึ้นสืบราชสมบัติขณะที่พระองค์มีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษาเศษ จึงจำเป็นจะต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ที่ประชุมทั้งหมดจึงได้ลงมติเห็นชอบเลือกเอาสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งพระองค์ท่านก็สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ได้ด้วยความสำเร็จดีทุกประการ^{๑๒}

ในเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมายุครบ ๒๐ พรรษา ในปี พ.ศ.๒๔๑๖ พระองค์ท่านจึงได้เสด็จออกทรงผนวช ณ พัทธสีมาพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วประทับอยู่ที่พุทธรัตนสถานในบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นเวลา ๑๕ วัน จึงได้ทรงลาผนวชไป เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๑๖ หลังจากนั้นพระองค์ได้ทรงรับพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกครั้งที่สองตลอดระยะเวลา ๔๒ ปีแห่งการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านทรงได้ปฏิบัติพระราชภารกิจด้วยพระปรีชาสามารถ และพระวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง ทรงปกครองแผ่นดินให้สงบสุขร่มเย็นอยู่ตลอดมา โดยทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ อันมีคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติมาอย่างยิ่ง พสกนิกรต่างซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างสูงและทรงจัดการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองไว้เป็นอเนกประการ อันเป็นรากฐานแห่งความเจริญของประเทศมาจน ถึงปัจจุบันนี้ พระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญนั้นกว้างขวางครอบคลุมไปทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง ซึ่งทรงเป็นนักปกครองที่ยอดเยี่ยมมาก ทรงได้ดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายเพื่อความเจริญและความสุขของบ้านเมือง โดยทรงปฏิรูประเบียบการบริหารราชการแผ่นดินใหม่

การศึกษาอบรม องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการศึกษาอบรมอย่างสมบูรณ์ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระบรมชนกนาถได้ทรงคัดเลือกและจัดให้อย่างดีเยี่ยม เพื่อเป็นการเตรียมสร้างศักยภาพให้ทรงพร้อมที่จะรับพระราชภาระของพระมหาษัตริย์ ซึ่งก็เป็นภาระที่หนักยิ่งต้องทรงใช้พระราชอุตสาหะอันสูงส่ง และปรีชาญาณอันล้ำเลิศในการทรงราช การงานเมืองและการปกครองทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป สมเด็จพระบรมชนกนาถ จึงได้ทรงให้การอบรมดูแลฝึกฝนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

^{๑๑} สุมณ อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลารัตน์, **ปรีชาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๖.

^{๑๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙ พ.ศ. ๒๔๑๗ หน้า ๓ อ้างถึงใน วุฒิชัย มูลศิลป์, **การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๓๑.

พระองค์เองอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะด้านรัฐประศาสนศาสตร์ราชประเพณีและศิลปวิทยาต่างๆ ทำให้ทรงพร้อมที่จะรับพระราชภาระได้อย่างมีสติรู้เท่าทัน เมื่อเวลานั้นมาถึงอย่างกะทันหัน และก็ทรงฝ่าฟันอุปสรรคข้อขัดข้องนานาประการในการขึ้นครองราชย์ต่อมา^{๑๓}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเตรียมพระองค์ให้รู้กว้างรู้รอบในสรรพวิชาทั้งมวล เพื่อการเป็นผู้นำดังจะเห็นได้จากในวิชาการแขนงต่างๆ ที่ทรงเรียนรู้ นั้น มีทั้งแบบโบราณราชประเพณีที่ขัดติยราชกุมารจะพึงทรงเรียนรู้ และตามแบบแผนสากล ในเบื้องต้นก็ทรงได้ศึกษาในสำนักของพระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสถรรฐสุตา ซึ่งเป็นครูสตรีฝ่ายในเสียก่อน ต่อมาได้ทรงศึกษาภาษาเขมรจากท่านหลวงราชาภิรมย์ ทรงได้ศึกษาการยิงปืนไฟจากพระยาอภัยพิริยวงศา แต่หลังจากนั้น พระบรมชนกนาถก็ได้ทรงจัดหาครูผู้สอนที่รอบรู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ มาถวายการสอน ทั้งทางด้านภาษา บาลี ปันไฟ มวยปล้ำ กระบี่กระบอง อัศวกรรม คชกรรม^{๑๔} รัฐประศาสน์ราชประเพณีและโบราณคดี ส่วนในทางแบบแผนสากลพระบรมชนกนาถก็ได้ทรงเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาตามแบบแผนสากล จึงได้ทรงจ้างครูชาวฝรั่งชื่อนางแอนนา เลียวโนเวนส์ สตรีชาวอังกฤษที่เดินทางมาจากประเทศสิงคโปร์ เพื่อมาถวายการสอนแด่องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากนั้นนางแอนนาได้ขอลาเดินทางกลับประเทศ พระองค์ท่านก็ทรงได้รับการศึกษากับหมอมันดเล และนายแปตเตอร์สัน ในเวลาต่อมาก็ทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงสามารถเตรียมพระองค์ด้วยการเรียนรู้ศาสตร์ต่างๆ อย่างครบถ้วนลึกซึ้ง อันจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญให้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศที่ได้ทรงสั่งสมไว้จากการศึกษาอย่างครบถ้วน

เนื่องจากสภาพการณ์ของบ้านเมือง ในขณะที่ยังทรงพระเยาว์นั้น เป็นช่วงที่กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านความรู้ความคิดและความเจริญต่างๆ ที่หลั่งไหลแพร่หลายมาจากประเทศทางตะวันตกเข้าสู่เมืองไทยอย่างรวดเร็ว^{๑๕} ทั้งจากบรรดาชาวต่างชาติที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและจากหมอสอนศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนา แล้วก็นำเอาแนวคิดทางการศึกษาเข้ามาริเริ่มจัดการศึกษาในประเทศ รวมทั้งการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ต่างๆ ทำให้เมืองไทยเกิดการตื่นตัวและรับเอาอิทธิพลทางด้านต่างๆ เข้าสู่วิถีชีวิตการจัดการในด้านต่างๆ มากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงศึกษาแนวคิด ความรู้ในด้านต่างๆ และการปฏิบัติตัวของชาว

^{๑๓} ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙ พ.ศ. ๒๔๑๗ หน้า ๓ อ้างถึงใน วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๓๑.

^{๑๔} วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา, พระประวัติตรัสเล่า, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๑๘๖.

^{๑๕} วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา, พระประวัติตรัสเล่า, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๑๘๗.

ต่างประเทศ เพื่อเตรียม พระองค์ให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องเกิดมากขึ้นในอนาคตจึงทรงศึกษาเรียนรู้จากพระอาจารย์ ชาวต่างประเทศและทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง เพื่อให้ทรงรู้เท่าทันต่อแนวคิดต่างๆ และการเปลี่ยน แปลงที่จะเกิดขึ้นนั้นเสมอ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาวิชาความรู้ตามแบบแผนใหม่ และการเรียนรู้แนวคิดความรู้ตามแบบสากลของชาวต่างประเทศ แต่จากการที่ได้ทรงรับการศึกษาอบรมให้มีพื้นฐานที่มั่นคงหนักแน่น รู้จักในความเป็นไทยทั้งในด้านการศึกษา ที่ทรงได้เรียนรู้อักษรสมัยวิชาความรู้ต่างๆ ตามแบบโบราณราชประเพณีของไทยเรา อย่างครบถ้วน และการศึกษาทางธรรมด้วยการทรงผนวชเป็นสามเณรและเป็นภิกษุเมื่อทรงเจริญวัยครบตามพระราชประเพณีทำให้ทรงตระหนักในคุณค่าของความเป็นไทยและสืบทอดความเป็นไทยมา โดยตลอด ดังที่ทรงได้ส่งเสริมให้มีการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของไทยด้านต่างๆ เช่น การสร้างและ ทำนุบำรุงวัดวาอารามการสร้างหอพระสมุดวชิรญาณรวมไปถึงด้านการศึกษาที่ทรงโปรดฯให้ตระหนัก ถึง“รากเหง้าของความเป็นไทย”^{๑๖} ในการจัดการศึกษา โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการเรียนการสอนในวัดดังวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมที่ได้ปฏิบัติกันมา สิ่งเหล่านี้เองที่เป็นพื้นฐานให้ทรงมีพระปรีชาญาณในการที่จะทรงนำบ้านเมืองไปสู่ความเจริญก้าวหน้า โดยไม่ทิ้งรากฐานของความเป็นไทยอันทรงคุณค่าแต่อย่างใด

พระราชกรณียกิจที่สำคัญต่างๆ ขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีดังต่อไปนี้

พระราชกรณียกิจด้านการเลิกทาส, พระราชกรณียกิจด้านการปกครอง พระราชกรณียกิจด้านการแพทย์ กิจการโรงพยาบาลและสาธารณสุข, พระราชกรณียกิจด้านการไปรษณีย์โทรเลข, พระราชกรณียกิจด้านการกฎหมายและการศาล, พระราชกรณียกิจด้านการขนส่งและการสื่อสาร, พระราชกรณียกิจด้านการไฟฟ้า, พระราชกรณียกิจด้านการเสด็จประพาส, พระราชกรณียกิจด้านศิลปวัฒนธรรม, พระราชกรณียกิจด้านการเปลี่ยนแปลงระบบเงินตรา และพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา

^{๑๖} สำนักข่าวเจ้าพระยา, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : prayane ws.com/2009/03/13/พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว/ : [๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๐].

๓.๒ อิทธิพลปรัชญาการศึกษาจากตะวันตก

สภาพการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น ก็เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ส่งผลถึงด้านการมีพระปรีชาญาณอันสูงส่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ สภาพการณ์ของบ้านเมืองในขณะ ที่พระองค์ทรงครองราชย์นั้น^{๑๗} เป็นเรื่องที่เร่งเร้าให้ทรงต้องรีบเร่งสร้างความมั่นคงให้ กับประเทศชาติ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง สภาวะวิกฤตอีกประการหนึ่งที่เร่งเร้าให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องทรงพัฒนาและรับการพัฒนา เพื่อการอยู่รอดของประเทศชาติ คือ การแพร่ขยายลัทธิอาณานิคมของประเทศในทางแถบตะวันตก โดยมีการคุกคามของประเทศเหล่านี้ได้เริ่มมาตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกเหล่านี้ ได้เริ่มทำสงครามรุกรานดินแดนประเทศต่างๆ ในแถบเอเชียไม่ว่าจะเป็นพม่าหรือจีนประเทศไทยเองก็ต้องเสียเปรียบประเทศเหล่านั้น นับแต่การทำสนธิสัญญาทางการค้ากับอังกฤษและประเทศอื่นๆ ต่อ มาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยเราต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งเป็นสิทธิประโยชน์ทางการค้าและสิทธิต่างๆ มากมายในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านของเรา เช่น เขมร และญวนก็มีที่ทำที่จะตกเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติตะวันตก สภาพการณ์เช่นนี้ นับว่าล่อแหลมต่อความอยู่รอดปลอดภัยของไทยเป็นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงภัยอันตราย จึงได้ทรงรีบเร่งศึกษาหาความรู้ความคิดแบบสากลอย่างจริงจัง เพื่อนำประเทศชาติให้ทัน สมัย และทรงปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงงานด้านต่างๆ อันเป็นรากฐานของความเจริญ เพื่อให้ทัดเทียมอารยประเทศ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง การปกครอง หรือด้านการศึกษา พระองค์ก็ทรงรีบเร่งพัฒนาพระองค์เอง ด้วยการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทั้งแบบไทยและแบบแผนใหม่ ทรงจัดให้บรรดาราชนวงศ์และบุคคลต่างๆ ให้ได้รับการศึกษาทั้งภายในและต่างประเทศ อันเป็นการรีบเร่งสร้างคนที่มีคุณภาพมารับการพัฒนาบ้านเมืองต่อไป

๓.๓ บริบทการศึกษาไทย

นโยบายการจัดการศึกษาของไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้วางแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ของประเทศให้มีความสมบูรณ์ และสมดุลทางปัญญา ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต อันจะพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้าทันต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของโลก โดยกำหนดให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ซึ่งก็รวมไปถึงการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยให้เป็นคนที่มีทั้งความรู้และทักษะในการเรียนรู้ที่จำเป็นในการพัฒนาตนเอง

^{๑๗} สวัสดิ์ จงกล, ไพฑูรย์ สีนลรัตน์, และสมน อมรวิวัฒน์, ปรีชาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๒ - ๕๓.

อย่างมีคุณภาพ และประสิทธิภาพ ทั้งนี้ นับตั้งแต่ได้มีการริเริ่มปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ เป็นต้นมา โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาของชาติ ได้มีการปรับเปลี่ยนในรูปแบบอย่างกว้างขวาง เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการการบริหารสถานศึกษาตามองค์ประกอบที่ได้กำหนดเอาไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ การบริหารและจัดการศึกษาแบบ **School based Management** การจัดทำแผนพัฒนาสถานศึกษา การจัดทำระบบข้อมูลสารสนเทศ การจัดทำระบบการตรวจสอบและประเมินตนเอง การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา การจัดกระบวนการเรียนการสอน โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด การได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร และแผนการเรียนการสอนที่หลากหลาย เป็นต้น^{๑๘}

การปฏิรูปการศึกษาตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปี พ.ศ.๒๕๔๒ จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และเปิดโอกาสให้ประเทศไทย ก้าวสู่ความร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติในการสานต่อแนวคิดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป ในทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในเดือนธันวาคมปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ นครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ในที่ประชุมสหประชาชาติมีมติประกาศให้ปี พ.ศ. ๒๕๔๘- ๒๕๕๗ เป็นทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (United Nations Decade of Education for Sustainable Development - DESD) พร้อมทั้งได้มอบหมายให้องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และ วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) เป็นหน่วยงานหลักประสานการดำเนินงานตลอดทศวรรษดังกล่าว ทั้งนี้ นายโคอิชิโร มัตสึระ (Koishiro Mutsura) ผู้อำนวยการใหญ่องค์การยูเนสโก ได้เป็นประธานในพิธีเปิดทศวรรษดังกล่าวอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๔๘ ณ สำนักงานใหญ่องค์การสหประชาชาติ นครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเชิญชวนให้ประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ร่วมกันบูรณาการแนวคิดการพัฒนายั่งยืน เข้ากับระบบการศึกษาของชาติ ตลอดจนจัดทำแผนปฏิบัติการทศวรรษแห่งการศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับนานาชาติ เพื่อเป็นกรอบแนวทางสำหรับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประเทศและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินงานให้บรรลุผลตามเป้าหมายของทศวรรษดังกล่าว^{๑๙}

^{๑๘} สารสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ กับพันธกิจที่ต้องปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษา, เอกสารชุดการปฏิรูปการศึกษา : วาระแห่งชาติ เล่มที่ ๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พฤษภาคม ๒๕๔๔, หน้า ๓.

^{๑๙} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “ทรรศนะ แนวคิด แนวทางในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http : phdb.moph.go.th](http://phdb.moph.go.th). วารสารราชบัณฑิตยสถาน, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม ๒๕๔๒ - มกราคม ๒๕๔๓) : [๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๐].

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของไทย ก้าวแรกสู่เป้าหมายของทศวรรษในขณะนี้ปัจจุบันนโยบายของรัฐด้านการศึกษาที่มุ่งการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ของคนไทย เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทักษะ ความเข้าใจ ทักษะคิดระบบความเชื่อต่างๆ ตลอดจนพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและเอื้อต่อการดำรงชีวิตของประชากรไทยอย่างสงบสุขและต้องสอดคล้องกับสถานการณ์ในสังคมโลกปัจจุบันและอนาคต อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยเหตุที่กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีความซับซ้อนและยากต่อการทำความเข้าใจในระยะเริ่มแรกดำเนินการ การเผยแพร่แนวคิดของการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนแนวทางการดำเนินงานด้านส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศึกษาในบริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยอาศัยกลไกของการวิจัย พัฒนาและฝึกอบรมจึงน่าจะเป็นภารกิจเบื้องต้นที่สำคัญของทุกฝ่ายที่สนใจและเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เป้าหมายในการดำเนินงานดังกล่าวนี้ คือ การผลักดันให้สาธารณชนได้เข้าใจถึงความสำคัญของการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว กลุ่มกิจกรรมที่องค์กรและหน่วยงานต่างๆ ด้านพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน ควรให้ความสำคัญในระยะ ๕-๑๐ ปีข้างหน้า มีดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาสถานการณ์ของประเทศไทย เพื่อวิเคราะห์ถึงโอกาสและทางเลือกในการขับเคลื่อนเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา ในบริบทของการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒) การเผยแพร่แนวคิดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสู่ระดับนโยบาย โดยการจัดหลักสูตรอบรมเชิงปฏิบัติการสำหรับผู้แทนจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

๓) การสร้างเครือข่ายพันธมิตร เพื่อกระตุ้นความร่วมมือระหว่างบุคคลและองค์กร ให้เกิดกระบวนการทำงาน ที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายของการจัดระบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

๔) การผลักดันให้มีการบูรณาการแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเข้าไปในแผนการศึกษาแห่งชาติ

๕) การจัดทำระบบข้อมูลและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการพัฒนาช่องทางหลักในการเผยแพร่ข้อมูลที่มีคุณภาพแก่สาธารณชน

๖) การพัฒนาศักยภาพของครูประจำการและผู้นำชุมชน เพื่อทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่น

๗) การผลิตคู่มือการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่สำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ (อาทิ นักบริหาร ครู นักเรียน นักธุรกิจ อุตสาหกรรม เกษตรกร ผู้นำชุมชน) และผู้สนใจทั่วไป

๘) การส่งเสริมสิ่งแวดล้อมการศึกษาในบริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืน ในโรงเรียนและชุมชนในขณะเดียวกัน บูรณาการประเด็นเกี่ยวกับความสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม เข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเมื่อก้าวมาถึงขั้นนี้ คำถามหนึ่งที่

ผู้คิดขึ้นในใจของเรา คงเป็นคำถามที่ว่า “ใครหรือหน่วยงาน/องค์กรใด จะเป็นผู้อำนาจริเริ่มขับเคลื่อนกระบวนการส่งเสริมและจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย” ซึ่งก็อาจจะหาคำตอบได้ไม่มากนัก เนื่องจากเป็นภารกิจค่อนข้างใหม่และมีความซับซ้อนอยู่ในตัว^{๒๐}

สรุปบทความได้ว่า การดำเนินงานตามแนวทางของทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในส่วนนี้ผู้เรียบเรียงได้สรุปกิจกรรมและโครงการแล้ว ซึ่งจะจัดทำโดยหน่วยงานขององค์การสหประชาชาติ ประเทศสมาชิกและองค์กรต่างๆ ทั่วโลก นับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๘ เป็นต้นมา จนถึงเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๕๐ เพื่อให้มองเห็นภาพหรือตัวอย่างของรูปแบบการดำเนินงานตามแนวทางและเป้า หมายของทศวรรษแห่งการศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก ซึ่งเป็นหน่วยงานหลัก ขององค์การสหประชาชาติภายใต้แผน ปฏิบัติการทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (พ.ศ. ๒๕๔๘ -๒๕๕๗) มีภารกิจหลัก อาทิ ทดลองศึกษาแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดมาตรฐาน การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนรวมถึงการพัฒนา ศักยภาพและสนับสนุนความร่วมมือระหว่าง ประเทศ โดยจัดทำกิจกรรมภายใต้แผนงานหลัก ๙ หมวด ดังต่อไปนี้^{๒๑}

๑. แผนงานผู้นำและผู้สนับสนุนทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนระดับสากล
๒. แผนงานบูรณาการแนวทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
๓. แผนงานปรับโครงสร้างการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ให้เป็นไปตามแนวทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
๔. แผนงานบูรณาการแนวทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กับการศึกษาและฝึกอบรมระดับวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา
๕. แผนงานบูรณาการแนวทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา
๖. แผนงานพัฒนาครูสำหรับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

^{๒๐} UNESCO, Promotion of a Global Partnership for the UN Decade of Education for Sustainable Development : The International Implementation Scheme for the Decade in – Brief (ED-2006/WS/60), Paris, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : Website : [http : //www.unesco.org/education/desd](http://www.unesco.org/education/desd), [๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๒๑} [http : //unesdoc.Unesco.org/images/0014/001476/147621E. pdf](http://unesdoc.Unesco.org/images/0014/001476/147621E.pdf), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http : www.qca.org.uk/7.html](http://www.qca.org.uk/7.html) และ [http : //esd.rgs.org/](http://esd.rgs.org/). : [๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๐].

๗. แผนงานจัดระบบความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเพื่อจะสนับสนุนการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมสำหรับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

๘. แผนงานการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน^{๒๒}

๙. แผนงานการศึกษาเกี่ยวกับระบบนิเวศและวิถีชีวิตที่ยั่งยืน

๓.๔ แนวคิดและการจัดการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

การศึกษาคือรากฐานของการพัฒนาชีวิตและการพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มวางรากฐานการศึกษาแบบแผนใหม่ ที่เป็นระบบขึ้นมาในบ้านเมือง ทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาในพระบรมมหาราชวัง แล้วขยายผลการจัดออกไปสู่ราษฎรทุกระดับชั้นด้วยแนวคิดและวิธีการที่เป็นระบบแบบแผนแนวพระราชดำริ พระบรมราชโองการ และพระราชดำรัสของพระองค์ที่ปรากฏอยู่ในด้านการศึกษาแสดงให้เห็นถึงแนวคิดพื้นฐานในด้านการจัดการศึกษาของพระองค์ในหลายๆ ประการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาทรงชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ประชาชนจะต้องได้รับการศึกษา เพราะการศึกษาทำให้คนฉลาด รู้จักคิด รู้ปฏิบัติอันจะส่งผลถึงความเจริญของงานบ้านเมือง ดังพระบรมราโชวาทในตอนหนึ่งว่า^{๒๓}

“...วิชาหนังสือเป็นวิชาที่นับถือ แลเป็นที่สรรเสริญมาแต่โบราณว่าเป็นวิชาอย่างประเสริฐ ซึ่งผู้ที่เป็นใหญ่ยิ่ง นับแต่พระมหากษัตริย์เป็นต้นจนตลอดราษฎรพลเมือง สมควรเล้าเป็นจะต้องรู้เพราะเป็นวิชาที่อาจทำให้การทั้งปวงสำเร็จไปได้ทุกสิ่งทุกอย่างโดยการทรงจำรำเรียน แลเป็นวิชาที่ทำให้ผู้ได้รู้ มีความฉลาดได้เร็ว ได้ง่ายขึ้น ถึงว่าผู้ใดจะเป็นผู้มีปัญญาไม่รู้หนังสือ แต่ผู้หนึ่งไม่มีปัญญารู้หนังสือ ผู้ที่ไม่มีปัญญานั้น^{๒๔} มักจะตีเทียมเท่ากับผู้ที่มิปัญญาฤติขึ้นไปกว่าก็มีโดยมาก ถึงว่าความนับถือวิชาหนังสือนี้ จะเสื่อมทรามไปบ้างเล็กน้อยเป็นครั้งเป็นคราว ก็จักกลับเป็นที่นับถือยิ่งใหญ่อขึ้น ในเวลาอื่นอีก เพราะเป็นวิชาอันประเสริฐเมื่อจะเทียบดูกับการแต่ก่อนกับเดี๋ยวนี้เล่าพระเจ้าแผ่นดินเคยทรงรับแต่ฎีกา กับบัญชีเล็กน้อย ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เกิดหนังสือมากขึ้น แต่ยังไม่ถึงทุกวันนี้ หนังสือที่ฉันได้รับอยู่เดี๋ยวนี้ นับด้วยพันเป็นอันมาก วิชาหนังสือในเวลานี้เป็นเวลากำลัง ต้องการจะ

^{๒๒} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, ๒๕๑๑), หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๒๓} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๖.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

พรรณนาคุณหนังสือให้ทั่วถึงไปก็จะเป็นการยาวเวลานั้น จึงขอตัดความลงว่า ในการเวลานี้ผู้ซึ่งจะเป็นข้าราชการ ไม่รู้หนังสือแล้วเกือบจะเป็นอันใช้ไม่ได้ทีเดียว ได้คิดตั้งใจอยู่ว่า การต่ออายุหน้า จะต้องเลือกกว่าผู้ใดไม่รู้ หนังสือไล่ได้ตามสมควรแก่ที่จะกำหนด ผู้นั้นจะเป็นขุนนางไม่ได้เลย แต่ในเวลาข้าราชการเก่าที่ไม่รู้หนังสือดีมีอยู่บ้าง ซึ่งจะเลือกได้ยังมีน้อย จึงตั้งกำหนดอย่างนี้ยังไม่ได้ จึงต้องคอยพวกที่เรียนใหม่ๆ นี่จะเป็นผู้ตั้งแบบแผนต่อไปในภายหน้า เพราะฉะนั้น ฉันจึงได้มีความมุ่งหมายตั้งใจที่จะจัดการเล่าเรียนทั่วไปทั้งบ้านทั้งเมืองให้เป็นการรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยเร็ว...”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมคนและพัฒนาคนเพื่อรองรับงานและการพัฒนาต่างๆ ของบ้านเมืองให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นและได้ผล ทรงเห็นว่าสิ่งที่พัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถและมีคุณภาพได้ดีที่สุด คือ การให้การศึกษา ดังพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปยังพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เกี่ยวกับความต้องการของบ้านเมืองที่ต้องการคนเข้ารับราชการ เป็นจำนวนมาก แต่ติดขัดที่หาผู้ที่มีความรู้ความสามารถเพียงพอไม่ได้ อันส่งผลให้การพัฒนาทุกอย่างต้องชะงักไปหมด ดังมีความในตอนหนึ่งว่า

...ส่วนกรมที่ใกล้เคียงกล่าวคือทหารและกรมวังมหาดเล็ก ซึ่งน่าจะหาคนง่ายก็หนาแน่นไปด้วยคนผุนครา จะใช้การก็ไม่ได้เต็มที่ ผลักไปทางไหนก็ไม่ใคร่จะพ้น... ตกลงก็เป็นใจความว่า ในเมืองเราเวลานี้ไม่ขัดสนอันใดยิ่งกว่าคน การเจริญอันใดจะเป็นไปไม่ได้เร็วก็เพราะเรื่องคนนี้อย่างเดียว...^{๒๕}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวเพื่อการ “พัฒนาคน” ขึ้นมา ด้วยการทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนต่างๆ ขึ้นเพื่อการศึกษาแก่บุคคลอันจะนำไปสู่การพัฒนาบ้านเมืองในด้านต่างๆ ต่อไป ดังเช่น โรงเรียนแผนกที่โรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนฯ ซึ่งโรงเรียนเหล่านี้ ได้ผลิตคนที่เป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติในเวลาต่อมาเป็นจำนวนมากมาย^{๒๖}

พระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาคน เพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาด้านอื่นนั้น ปรากฏชัดอีกครั้ง เมื่อพระองค์ทรงใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการให้การศึกษาอบรมแก่ทาสให้คงความเป็นไทได้ตลอดไป หลังจากถูกปลดปล่อย ดังพระราชดำริที่ได้กล่าวไว้ว่า

^{๒๕} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เล่ม ๒ หน้า ๒๔๖.

^{๒๖} วิชัย เสวมาตย์, การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๑), หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖.

“...เห็นว่าการโรงเรียนหนังสือที่ในเมืองเรานี้ ก็ควรจะให้มันขึ้นได้จริงๆ สักแห่งหนึ่ง เหมือนหนึ่งโรงเรียนพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งได้โปรดให้สอนหนังสือมาแต่ก่อนนั้นเดกๆ ก็ได้รู้หนังสือกันไปมากคนที่ เป็นเสมียนเขียนหนังสือก็เป็นคนออกจากโรงเรียนอยู่โดยมาก แต่ไม่มีใครจะมากออกได้ ไม่ใคร่จะรู้จริงๆ เพราะครูอาจารย์ไม่ใคร่จะเอาใจใส่ในการที่จะสอนเด็ก แล้วเดกนั้นจะมาก็ได้ ไม่มาก็ได้ตามใจชอบ การจึงไม่เรียบร้อย ไม่เป็นการจริงเข้าได้อันนี้ ก็ได้ตั้งโรงเรียนวัดสอนหนังสือลูกขุนนางก็เรียนพอรู้บ้าง ดีกว่าที่โรงเรียน แต่ก็ยังมาบ้างไม่มาบ้าง ซ้ำปีเข้าวันจึงได้รู้ ทุกวันนี้ผู้ซึ่งทำการต่างๆ จะหาเสมียนไม่ใคร่จะพอใช้กับการ ถ้าคนรู้หนังสือแล้วขุนน้ำขุนนางก็อยากจะหาใช้มากถึงจะหาเกินการจ้างก็ได้ คนที่รู้หนังสือจะเป็นทาสตราคราญก็ไม่น้อยตัว จึงเห็นว่า การหนังสือนี้จะช่วยทาสให้เป็นไทยได้จริงๆ...”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นการพัฒนาคนให้สมบูรณ์นั้นต้องพัฒนาในทุกๆ ด้านและได้ทรงเร่งรัดจัดตั้งโรงเรียน เพื่อวางรากฐานการศึกษาและพัฒนากำลังคนให้กับประเทศชาติที่กำลังอยู่ในภาวะเปลี่ยนแปลงและขยายตัวในด้านต่างๆ อย่างมากมาย อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ที่ทรงชี้ให้เห็นว่า ในการพัฒนาคนนั้นมิใช่เพียงการให้ความรู้ความสามารถแก่ตัวบุคคลที่จะออกไปประกอบอาชีพได้เท่านั้น แต่สาระและจุดหมายที่แท้จริงของการศึกษานั้น จะต้องพัฒนาบุคคลในทุกด้าน ทั้งด้านความรู้พื้นฐานความรู้ในอาชีพศิลปการดำรงชีวิตในการทำงานและความมีศีลธรรมจรรยา ในตัวเอง เพื่อที่จะดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักเรียนว่า^{๒๗}

...อนึ่งถึงว่าการที่เรียนรู้วิชาหนังสือมากไม่เป็นการเที่ยงแท้ว่าจะทำให้ผู้ที่รู้นั้น เป็นคนดีอย่างเดียวยกด้วยเหตุว่า ความประพฤติพื้นเดิมของผู้คนนั้น เมื่อได้รู้วิชาแล้ว แต่ชอบใจในทางประพฤติชั่วก็พาไปให้ชั่ว ถ้าชอบใจในทางประพฤติดีก็จะพาให้ดีได้เป็นความจริงอยู่ก็แต่เกิดมาเป็นมนุษย์ เมื่อเรียนรู้แล้วย่อมจะอยากประพฤติการซึ่งตัวเห็นว่าเป็นความดีอยู่ด้วยกันทั่วหน้าถึงแม้ว่าทางประพฤติ ซึ่งผู้คนคิดเห็นว่าดีจะไม่เป็นที่สรรเสริญไปได้ทั่วหน้า ว่าดีจริงโดยรอบคอบ ก็คงยังมีความดีอยู่ในความประพฤตินั้น อย่างใดอย่างหนึ่งผู้ที่คิดเห็นว่าดี จึงอาจยืนยันว่าเป็นความดีได้เพราะฉะนั้น การเรียนรู้ของคนทั้งปวง คงจะเป็นเหตุทำให้ตัวผู้เรียนรู้ดีขึ้นได้ อย่างใดอย่างหนึ่ง มากกว่าที่จะทำให้ชั่วเสียไปเพราะเรียนรู้หลายสิบเท่า แลคงจะมีส่วนที่ได้มาข้างดีมากกว่าผู้ไม่ได้เรียนรู้เป็นแน่แท้ ไม่พึงสงสัยเลย เพราะฉะนั้น คราวแล้วนักเรียนทั้งปวงจะรู้วิชาความรู้แล้วเลือกเฟ้นข้อปฏิบัติแต่ที่ดีแต่ดียิ่ง แล้วประพฤติตามจะได้เจริญประโยชน์

^{๒๗} เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๙๐.

ความสุขแก่ตน เป็นทางที่หากินโดยชอบธรรม เป็นที่ตั้งแห่งวงศ์ตระกูลของตนสืบไปภายหน้า

๒๘

...

ตามแนวพระราชดำรินี้ในข้อนี้ นับว่าทรงเข้าพระราชหฤทัยถึงแก่นแท้ของการศึกษา และความเป็นไปในสังคมไทยอย่างแท้จริง กล่าวคือทรงเห็นว่าการศึกษาคือเครื่องมือในการพัฒนาบุคคลให้มีสติปัญญาองอาจ สามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ ในที่นี้ทรงเน้นว่าเป็นการประกอบอาชีพตามตระกูลตามบรรพบุรุษ ไม่ใช่หวังคายเป็นเสมียนเพียงอย่างเดียวตามที่คิดหวังกันไว้ ในสมัยนั้น ทั้งนี้การศึกษาจะต้องให้ความรู้อบรม สั่งสอน ให้ผู้เรียนมีศีลธรรมจรรยาที่ดีมากพอที่จะดูแลกำกับตัวเองไม่ให้ใช้ความรู้ไปในทางที่ผิดๆ ต่อผู้อื่นที่มีความรู้ด้อยกว่าไปพร้อมกัน ด้วยหากประเทศนี้สามารถจัดการศึกษาให้แก่ราษฎรตามแนวพระราชดำรินี้แล้วจะได้ราษฎรที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะเป็นกำลังที่มีคุณภาพของประเทศชาติต่อไป พระราชดำรินี้ยังจัดเป็นแนวคิดร่วมสมัยในความคิดของนักปราชญ์ และนักการศึกษาหลายท่าน เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ เป็นต้น^{๒๙}

ด้วยแนวคิดพระปรีชาญาณด้านหลักการจัดการศึกษาที่เป็นพื้นฐาน ที่ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาในการพัฒนาพลเมือง ให้มีความรู้ให้มีความสามารถ อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาชาติบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงวางหลักการจัดการศึกษาของชาติไว้หลายประการ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการด้านการศึกษาต่อไป ดังในพระราชดำริที่ทรงแสดงไว้ในหลายๆ โอกาส ซึ่งจะได้วิเคราะห์ถึงหลักการจัดการศึกษาที่พระองค์ท่านได้แสดงออกไว้ดังนี้

...เมื่อได้กล่าวถึงโรงเรียนนี้ ว่าจะเป็นการสงเคราะห์แต่ตระกูลเจ้านายดังนี้ ใช่ว่าจะลืมนตระกูลราชการแลราษฎรเสียเมื่อไร โรงเรียนที่มีอยู่แล้วก็จะตั้งขึ้นต่อไปในภายหน้าโดยมากได้คิดจัดการโดยอุทิศสำหรับเต็มกำลังที่จะให้เป็นการศึกษาบริบูรณ์พร้อมเพียงเหมือนอย่างโรงเรียนนี้ แลคิดจะให้แพร่หลายกว้างขวางเป็นที่คนเรียนได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อนทั้งจะมีโรงเรียนวิชาอย่างสูงขึ้นไปอีก ซึ่งได้กำลังคิดจัดอยู่ บัดนี้ เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้องลงไปตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำสุดจะให้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกันไม่ว่าเจ้าขุนนางว่าไพร่ เพราะฉะนั้น จึงขอ

๒๘

เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสมุณ, ๒๕๑๑), หน้า ๙๑.

๒๙

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑-๑๒ ร. ศ. ๑๑๑ - ๑๒๙ เอกสาร ศ. ๒/๕.

บอกได้ว่าการเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้จะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่ง ซึ่งฉันจะอุตส่าห์จัดให้เจริญขึ้น
จงได้...^{๓๐}

๓.๔.๑ หลักการคิดและการจัดการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

หลักการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ กระทรวงธรรมการ มีหน้าที่ คือ การศึกษา การศาสนา การสาธารณสุข และการวัฒนธรรม การจัดการศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีการวางแผนงานหรือโครงการศึกษาไว้อย่างรัดกุม ซึ่งก็เป็นโครงการระยะยาว เพื่อให้การจัดการศึกษาได้มีความต่อเนื่อง เพราะการจัดการศึกษาจะต้องหวังผลระยะยาวจะให้เห็นผลทันตาอย่าอมเป็นไปไม่ได้ ดังนั้น ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงแผนหรือโครงการศึกษาลดน้อยเกินไปนั้น อาจทำให้มีผลกระทบกระเทือนต่อการพัฒนาบ้านเมืองได้^{๓๑}

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ซึ่งในขณะนั้นเป็นอัครราชทูตพิเศษประจำประเทศอังกฤษ ภายหลังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาสมเด็จพรสุเรนทราธิบดีเป็นเสนาบดีคนที่ ๓ ของกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. ๒๔๔๔- ๒๔๕๘) ได้ศึกษาถึงระบบการศึกษาของประเทศอังกฤษมาเป็นอย่างดี จึงได้เขียนโครงการศึกษาขึ้นมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ให้สำหรับประเทศไทย แล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพิจารณาโครง การศึกษา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงได้พิจารณาโปรดเกล้าฯ ใช้เป็นแผนการศึกษาฉบับแรกของประเทศไทย

ลักษณะสำคัญของโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ หรือแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกของไทย ซึ่งมีใจความดังต่อไปนี้ การศึกษาจะแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ การศึกษาสามัญกับการศึกษาพิเศษ

การศึกษาสามัญ คือ การศึกษาวิชาสามัญนั่นเอง โดยแบ่งการเรียนออกเป็นดังนี้

- การเล่าเรียนเบื้องต้น (ชั้นมูลศึกษา)
- การเล่าเรียนเบื้องต้น (ชั้นประถมศึกษา)
- การเล่าเรียนเบื้องต้นกลาง (ชั้นมัธยมศึกษา)
- การเล่าเรียนเบื้องต้นสูงสุด (ชั้นอุดมศึกษา)

การศึกษาพิเศษ หมายถึง การอาชีวศึกษารวมทั้งการฝึกหัดครูด้วย การศึกษาพิเศษมาแยกออกในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เรียกว่า **สาละวินวิทยาลัย** มีด้วยกัน ๔ ชั้น คือ อายุ

^{๓๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๒๙ เอกสาร ศ. ๒/๕.

^{๓๑} วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖), หน้า ๖๒.

ระหว่าง ๑๘-๒๒ ปี การศึกษาพิเศษ (อาชีวศึกษา) ในระดับอุดมศึกษาจะไม่จำกัดอายุ เปิดสอนครั้งแรก ได้แก่ วิชาการฝึก หัตถครู หรือฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนวิศวกรรมศาสตร์ การค้า การเพาะปลูก และอาชีพอย่างอื่นแล้วแต่ความต้องการของสังคม และท้องถิ่น^{๓๒}

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๔๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงตรวจการศึกษา ๓ คน เดินทางไปดูการศึกษาที่ประเทศญี่ปุ่น คือ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) พระยาอนุกิจวิฑูรย์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และพระยาชำนาญบรรณาคม (อ่อน สาริกบุตร)^{๓๓} โดยให้สมทบไปกับพระยาวิสุทธรังษี ซึ่งไปรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เมื่อกลับมาถึงประเทศไทยแล้วก็ได้จัดทำร่างแผนการศึกษาแห่งชาติแล้วนำเสนอขึ้นมาใหม่

แผนการศึกษา ฉบับแรกจึงได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๔๕ แล้วก็ได้จัดแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ระดับ มีดังต่อไปนี้

(๑) สามัญศึกษา (General Education) ได้แก่ การศึกษาต่างๆ ในวิชาความรู้และการฝึกในสิ่งที่ทุกคนควรรู้สำหรับเป็นหนทางในการประกอบอาชีพ และเพื่อเป็นทุนในการศึกษาต่อในชั้นสูงต่อไป วิชาที่ใช้สอนในระดับสามัญศึกษาได้แก่ การอ่าน การเขียน การคิดเลข บัญชี และศีลธรรม

(๒) วิสามัญศึกษา (Special or Technical Education) ได้แก่ การศึกษาวิชาความรู้ ศิลปะการฝึกหัด หรือความรู้ในการที่จะประกอบวิชาชีพ ซึ่งทุกคนก็ไม่จำเป็นต้องรู้เหมือนกัน จัดเป็นวิชาพิเศษ เช่น วิชาครู แพทย์ ช่าง และวิชาชีพอย่างอื่น

จะเห็นได้ว่าแม้จะมีการเปลี่ยนแปลง แผนการศึกษาแห่งชาติ จากฉบับแรกมาเป็นฉบับที่ ๒ เร็วมาก คือห่างกันเพียง ๕ ปี แต่การเปลี่ยนแปลงก็ไม่ได้แตกต่างกันนัก ฉบับแรกนั้นดูเหมือนจะสวยงามดีก็จริง แต่ปฏิบัติไม่ได้ในเวลาอันสั้น ครั้นมาถึง พ.ศ.๒๔๕๐ กระทรวงธรรมการก็ได้เปลี่ยนแผนการศึกษาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจัดลำดับชั้นเรียนเสียใหม่ แต่ก็ยังแบ่งออกเป็น ๒ สายเหมือนเดิม โดยแยกออกจากกันเด็ดขาด คือ สายสามัญศึกษา และสายอาชีวศึกษา (สายวิสามัญศึกษา) แต่ยังคงเริ่มวิชาอาชีวศึกษาก็ต่อเมื่อจบสายประถมศึกษามาแล้ว การที่เริ่มสายอาชีวศึกษานั้นจะเริ่มที่ประถมวิสามัญศึกษา ซึ่งถือว่าประถมแต่เทียบเท่ามัธยมของสายสามัญศึกษา ส่วนมัธยมวิสามัญศึกษาจะ

^{๓๒} อบรม ลินทิบาลและชาญชัย ศรีไสยเพชร, **วิชาพื้นฐานการศึกษา (ศึกษา ๑๑๑)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๒ - ๗๓.

^{๓๓} ละออทอง อัมรินทร์รัตน์, “การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๕”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๓๐.

เทียบเท่าอุดมศึกษาของสายสามัญศึกษาทีเดียว ก็แสดงว่าเป็นการให้เกียรติสายวิสามัญศึกษาหรือ อาชีวศึกษามากเลยทีเดียว ส่วนการกำหนดอายุเรียนก็มากำหนดในปี พ.ศ.๒๔๕๑ ส่วนในระดับ มัธยมศึกษาพิเศษหรืออาชีวศึกษานั้นควรให้จบอายุไม่เกิน ๑๗ ปี^{๓๔}

ช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ในเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๒ ซึ่งก็เป็นเวลาประมาณ ๒๕ ปี หลังการ ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับทวยราษฎร์ (โรงเรียนประชาบาล) แห่งแรกขึ้นที่วัดมหรณพารามใน กรุงเทพฯ ระบบการปกครองของไทยก็เปลี่ยนแปลงไป มีการแบ่งเขตการปกครองประเทศเป็นมณฑล มีเทศาภิบาลมณฑลเป็นผู้บริหาร มีกระทรวงมหาดไทยดูแลการปกครองในส่วนภูมิภาค กระทรวงนครบาลดูแลการปกครองในกรุงเทพฯ การประชุมเทศาภิบาลมณฑลปี พ.ศ.๒๔๕๒ ตกลงกันใน เทศาภิบาลมณฑลรับผิดชอบจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ โดยให้มีข้าหลวงกรรมการของกระทรวง ธรรมเป็นผู้จัดการ ศึกษาในมณฑลที่ขึ้นตรงต่อเทศาภิบาลมณฑล หรือกระทรวงมหาดไทย จัด การศึกษาในระดับประถมศึกษานั้นเอง^{๓๕}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้หลักการจัดการศึกษาแบบค่อยเป็นค่อย ไป มีขั้นตอนจัดอย่างต่อเนื่อง ทำให้การศึกษาค่อยๆ ขยายตัวออกไปสู่ราษฎรอย่างมั่นคง โดยทรงเริ่ม เพียงจุดเล็กๆ ใกล้พระองค์ก่อน นั่นคือ การจัดตั้งโรงเรียนในพระบรมมหาราชวัง แล้วจึงขยายออกไป เรื่อยๆ ตามความพร้อมของบุคลากรและประชาชน เช่น ทรงเปิดโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ เมื่อมีครู ชาวต่างประเทศเข้ามาสอนทรงขอให้พระและวัดจัดการศึกษา เนื่องจากเป็นที่ให้การศึกษาแก่มาตั้งแต่ ดั้งเดิม จึงได้รับการยอมรับจากชุมชนเพราะไม่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังสำเนาใน พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ซึ่งในขณะนั้นดำรง บรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ความในตอนหนึ่งว่า

...ในปีนี้ได้คิดจัดการขึ้นถึงว่าเป็นแต่โรงเรียนเล็กๆ น้อยๆ ก็เป็นการก่อสร้างใหญ่ให้เป็นภาคพื้นไว้ คือได้จัดการกับพระ เอากรมหมื่นวชิรญาณเป็นประธานใช้วัดเป็นโรงเรียนทั่วราชอาณาจักร แต่เมืองมลายูหวังใจว่าจะเป็นการสำเร็จได้ โดยอาศัยประเพณีโบราณและความนิยมของไทย โรงเรียนคงจะเกิดขึ้นได้ปีละหลายๆ ร้อยโดยไม่สู้ต้องเสียอะไรมา...

เมื่อการศึกษาขยายตัวออกไปมากขึ้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนเฉพาะ สาขาขึ้น เพื่อสนองความต้องการของกรมกองต่างๆ และทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวง มหาดไทยและกรมศึกษาธิการ ได้ร่วมกันรับผิดชอบการจัดการศึกษาในระดับและส่วนต่างๆ ของ

^{๓๔} สมบูรณ์ พรหมนาภพ, **ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาพื้นฐานการ ศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๔), หน้า ๕ - ๖.

^{๓๕} อัครพงษ์ สัจจวาที, อ้างถึงใน เอกกมล สายจันทร์, **บทบาทของการศึกษาต่อบุคคล สังคม และรัฐ**, (เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

ประเทศ พระองค์ทรงเน้นความสำคัญของโรงเรียน เพื่อราษฎรและการศึกษาในส่วนหัวเมืองมากเช่นกัน^{๓๖}

๓.๔.๒ วิธีการคิดการจัดการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการศึกษาโดยนำรูปแบบการศึกษาจากตะวันตกเข้ามาปรับเปลี่ยนการศึกษาแบบดั้งเดิมโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๔ และในครั้งนั้นนับเป็นโรงเรียนแรก ที่มีขึ้นตรงตามศัพท์ “โรงเรียน” ที่เข้าใจกันในปัจจุบันนี้ และได้ทรงมอบหมายให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรสทรงเป็นประธานจัดการศึกษาทั่วทั้งประเทศ ซึ่งก็เป็นเหตุให้พระสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษา ตั้งแต่เดิมนั้นการศึกษาจะอยู่ตามวัดอยู่แล้ว แต่ต้องการจัดการศึกษาให้เป็นระบบที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการศึกษาฝ่ายสงฆ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๒ ที่วัดมหาธาตุเรียกชื่อว่า “**มหาธาตุวิทยาลัย**” นับเป็นวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย และต่อมาพระองค์ได้เปลี่ยนชื่อเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลังจากนั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “**มหามกุฏราชวิทยาลัย**” ขึ้นมาสำหรับสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

พระปรีชาญาณเกี่ยวกับกิจกรรมด้านการศึกษาพระองค์ท่าน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการริเริ่มปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการจัดการศึกษาด้านต่างๆ หลายประการ ทั้งในส่วนที่ทรงปฏิบัติเองและในส่วนที่เป็นพระราชดำริให้ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษานำไปปฏิบัติ เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่ทรงมุ่งหวังไว้ สิ่งเหล่านี้จะมีปรากฏอยู่ในกิจกรรมการศึกษาประการต่างๆ ดังต่อไปนี้

การวางแผนการศึกษา ก็นับว่าเป็นพระปรีชาญาณที่ทรงแสดงออกให้เห็นอย่างเด่นชัดในหลายๆ ช่วงแห่งการวางรากฐานการศึกษาและการริเริ่มทางการศึกษาของบ้านเมืองขึ้น การที่ทรงวางแผนจัดการศึกษาขึ้น ก็เพื่อสนองความต้องการกำลังคนของทางราชการ ซึ่งกำลังขยายตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น นับเป็นการวางแผนทางที่ส่งผลให้ไปถึงการจัดดำเนินการในอนาคตเป็นอย่างดี เพราะสามารถนำผลการจัดประโยชน์ที่ผู้เรียนได้รับจากการเล่าเรียนและความนิยมที่เพิ่มขึ้น มาขยายผลสู่การจัดตั้งโรงเรียน เฉพาะสาขาและโรงเรียนสำหรับราษฎรต่อไป^{๓๗}

^{๓๖} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๕๘.

^{๓๗} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๘๕.

พระปรีชาญาณในด้านนี้ ที่ทรงแสดงเด่นชัดให้เห็นอีกประการหนึ่ง คือ พระราชดำริที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการศึกษาในส่วนภูมิภาคด้วย โดยอาศัยบารมีของพระสงฆ์และวัดในการจัดการศึกษาด้วย

ซึ่งนับว่าเป็นพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศยิ่งในการใช้ เพราะการจัดการศึกษาโดยให้โรงเรียนอยู่ในวัดนั้น นอกจากจะได้ประโยชน์ คือ การส่งเสริมการศึกษา ซึ่งดั้งเดิมก็มีกันมาในวัดอยู่แล้ว ทางราช การไม่ต้องหาสถานที่หรืออาคารเรียนให้สิ้นเปลืองงบประมาณแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมให้เด็กสนใจในศาสนาและศีลธรรมจรรยา เพราะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีและใกล้ชิดกับพระ อันนับเป็นกุศโลบายที่ดียิ่ง

นอกจากนี้พระองค์ก็ยังทรงวางแนวทางการจัดการศึกษา ที่เกิดผลดีแก่บ้านเมืองอีกหลายประการ เช่น การส่งนักเรียนทุน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอไปเรียนรู้อริราช การในด้านต่างๆ ที่ต่างประเทศ เพื่อให้กลับมารับภาระราชการต่อไป พระราชวงศ์และบุคคลเหล่านี้ก็กลับมาเป็นเสาหลักในการดำเนินงานด้านต่างๆ ให้กับบ้านเมืองสมดังพระราชประสงค์ การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บุคคลต่างๆ ไปสืบสวนแนวทางการจัดการศึกษาของประเทศต่างๆ เพื่อนำเอา มา ใช้พิจารณาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของไทย กิจกรรมในการวางแผนหลายๆ ประการที่ได้ทรงดำเนินการนั้น ปรากฏให้เห็นในภาพรวมเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมเกี่ยวกับการจัดการศึกษา เพื่อวางรากฐานให้มั่นคง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัส เมื่อเริ่มการประชุม เป็นความบางตอนว่า^{๓๘}

...ในการประชุมวันนี้ เพื่อจะปรึกษาจัดการเล่าเรียน.. แต่การขึ้นต้นนี้มีใช่เป็นการประชุมใหญ่การจะหาฤกษ์บัดนี้ คือว่าการโรงเรียนจะควรตั้งรูปลงอย่างไรให้เป็นการมั่นคงและแพร่หลายออกไปภายนอก การในเมืองไทยก็ย่อมรู้อยู่ด้วยกันว่า สู้ประเทศอื่นเขาไม่ได้ เพราะเราจัดภายหลังเขามาก แม้แต่เมืองญี่ปุ่นซึ่งนับว่าได้จัดการบ้านเมืองมาเป็นเวลาเท่ากับเมืองเรานั้น ก็ผิดกันมาก การที่เมืองเราล้าหลังเขาอยู่ดังนี้ ก็เพราะเหตุที่หาคนที่มีความรู้ไม่ได้ ฤกษ์ที่มีความรู้ก็ไม่มี ความพยายามทำงานได้พอ ถ้าวางใจความก็คือ หาผู้รู้ไม่ได้พอแก่การ การเล่าเรียนนี้มีข้อสำคัญอยู่ที่จะทำให้เร็วไม่ได้ ต้องตั้ง ๑๐ ปี ๒๐ ปี จึงจะได้ ถ้าไม่รีบคิดตั้งมูลรากลงไว้ให้มั่นคงเป็นหลักฐานได้แล้ว อีกเยเนเรชั่น ๑ (Generation) ก็ไม่พอเป็นที่ป่วยการเวลานัก ความต้องการของราชการในภายนอก ต้องให้มีผู้รู้ไว้ใช้ในราชการจงได้ การเล่าเรียนที่จะตั้งให้เป็นรูปขึ้นมาตามที่กรมหมื่นดำรงไธริเริ่มไว้ก็ดีหนักหนาแล้ว แต่จะเอาเป็นหลักฐานสำหรับจัดทั่วไปในพระราชอาณาเขตไม่ได้ครั้นต่อมาเจ้าพนักงาน ก็ทำไปตามแบบที่กรมหมื่นดำรงตั้งไว้นั้น แต่

^{๓๘} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เล่ม ๒

(พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำชูสภา, ๒๕๐๖ [1963]), หน้า ๑๓๓.

เป็นด้วยความเข้าใจผิดไป ฤ็ทำตามแบบไม่ได้ ฤ็เพื่อจะลงตัวเองคือหาแต่คะแนนโรงเรียนให้ได้มากๆ เช่น ลงเบอ (Number) หนังสือราชการ ซึ่งมีผู้นิยมกันคราวหนึ่งว่าออฟฟิศได้นั้นมีน้ำเบอมาก ก็ถือกันว่าเป็นเกียรติยศแก่ออฟฟิศนั้น ฉะนั้น โรงเรียนที่มีอยู่บัดนี้ ก็เป็นแต่มีจำนวนไม่มีความจริงอยู่ในนั้น และการที่กรมศึกษาธิการจัดต่อมาจนบัดนี้ ก็เป็นแต่ดีเท่าที่ทำมาแต่ก่อนแล้วไม่ดียิ่งขึ้นไปอีกเหมือนหนึ่งไม้กระถาง ซึ่งไม้นั้นโตจนเต็มกระถางแล้วก็จะไม่งอกงามขึ้นไปอีก การที่จะคิดจัดต่อไปนี้ อยากจะให้เหมือนไม้ที่ลงดินให้งอกงามแพร่หลายออกไปได้ยิ่งกว่าแต่ก่อน จึงขอปรึกษาว่าจะจัดอย่างไร จึงจะตั้งมันแลแพร่หลายออกไปได้จุดันไหนอันมีรากแลกิ่งก้านงอกงามแผ่ไพศาลมิใช่ไม้กระถาง...”^{๓๙}

นับว่าเป็นการวางแผนวางรากฐานการศึกษาของชาติให้มั่นคงสืบต่อไป ด้วยทรงตระหนักถึงความสำคัญของการวางแผนตั้งแต่ต้น เพื่อการพัฒนาให้งอกงามต่อไปในภายภาคหน้า

การสืบค้นแนวปฏิบัติทางการศึกษาของต่างประเทศ โดยมีกิจกรรมทางการศึกษาประการหนึ่งที่เกิดจากพระราชดำริและส่งผลยิ่งใหญ่ต่อการจัดการศึกษาของชาติ คือ การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัครราชทูตไทยประจำอังกฤษ คือ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ และอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศสสืบสวนแบบแผนการจัดการศึกษาของประเทศทั้งสอง แล้วเขียนรายงานถวายเพื่อทรงใช้เป็นข้อมูลในการจัดการศึกษาของไทย รายงานที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ถวายนั้น เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก และได้ใช้แนวทางนี้ในการจัดแบบการศึกษาของชาติไม่น้อย นอกจากนี้ยังทรงใช้วิธีการนี้เสมอในการรวบรวมข้อมูลไม่ว่าจะเป็นเวลาที่เสด็จประพาสต่างประเทศหรือการส่งขุนนางไปศึกษาปฏิบัติทางการศึกษาในต่างประเทศเป็นระยะๆ เช่น ประเทศญี่ปุ่น เยอรมนี และพม่า^{๔๐}

การจัดตั้งโรงเรียนขึ้น เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิบัติตลอดรัชสมัยของพระองค์อันเป็นการวางรากฐานการจัดการศึกษาจนถึงปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ริเริ่ม ให้จัดตั้งการศึกษาอย่างเป็นแบบแผนขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้นภายในพระบรมมหาราชวังก่อนแล้วค่อยขยายออกสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนสวนกุหลาบนั้น แต่เดิมใช้ผลิตคนเพื่อส่งเข้าไปศึกษาต่อในโรงเรียนมหาดเล็ก และต่อมาก็ได้ผลิตให้กับกรมอื่นๆ ด้วย แต่ก็ไม่ทันความต้องการ กรมต่างๆ จึงได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น เพื่อผลิตคนของตัวเอง โรงเรียนต่างๆ ก็ได้จัดตั้งตามความต้องการจำเป็นเร่งด่วนทั้งสิ้น เช่น ในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ได้จัดตั้งโรงเรียนท่าแพนที่ขึ้น เนื่องจากมีข้อพิพาทเกี่ยวกับดินแดนและ

^{๓๙} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร. ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ. ๑๑๐-๑๑๘ เล่ม ๑ เอกสาร ศ. ๑๒/๗.

^{๔๐} สุมณ อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลารัตน์, **ปรีชาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๒.

สมัยนั้นไม่มีผู้อ่านหรือชำนาญด้านแผนที่กันเลย ในปี พ.ศ.๒๔๓๕ ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้น เพราะการศึกษาและโรงเรียนหลวง ได้ขยายตัวออกไปมากมีการขาดแคลนครูผู้สอน ในปี พ.ศ.๒๔๔๐ จึงได้จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม เนื่องจากไทยมีกรณีพิพาทกับต่างชาติตะวันตก หลายครั้งและเสียเปรียบทางด้านการทำสัญญาต่างๆ รวมทั้งเสียเปรียบด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ด้วย ในปี พ.ศ.๒๔๔๒ ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนเพื่อขยายการศึกษาด้านต่างๆ ให้ กว้างขวางออกไป นอกจากนี้ ก็ยังมีโรงเรียนเฉพาะทางด้านอื่นๆ ที่จัดตั้งขึ้น เช่น โรงเรียนไพบรณีย์ โทรเลข โรงเรียนเพาะปลูก โรงเรียนแพทยากร โรงเรียนผดุงครรภ์ ซึ่งผลิตคนออกสู่อาชีพต่างๆ โดยตรงนอกเหนือจากการศึกษาสำหรับราษฎรที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้น อย่างแพร่หลายทั่วไป ทั้งในนครบาลและหัวเมือง โรงเรียนมูลสามัญเขลยศักดิ์ และโรงเรียนราษฎรอีกมากมาย ที่จัดตั้งขึ้นมาก็เพื่อตอบสนองความต้องการทางการศึกษาและเผยแพร่การศึกษาสู่ประชาชน

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงให้แก่บุคคลต่างๆ ที่สอบคัดเลือกได้ให้ไปศึกษาต่างประเทศทุกปีใน สาขา วิชาต่างๆ อันเป็นการเปิดโอกาสให้แก่ชนทุกระดับชั้นได้มีโอกาสเท่าเทียมกับเจ้านายใน ราชวงศ์^{๔๑}

การจัดการศึกษาสำหรับราษฎรทุกระดับชั้น พระราชปณิธานประการหนึ่งที่ทรงแสดง เอาไว้ในพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา คือ ราษฎรทุกคนตั้งแต่พระเจ้าลูกยาเธอลงไปจนถึง ราษฎรที่ต่ำสุดจะได้มีโอกาสได้รับการศึกษาเสมอกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง ปฏิบัติตามพระราชปณิธานดังกล่าวอย่างสมบูรณ์ที่สุด นั่นคือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรง เรียนสำหรับราษฎรขึ้น เมื่อทรงวางรากฐานการจัดตั้งโรงเรียน เพื่อผลิตคนเข้ารับราชการได้มั่นคงพอ สมควรแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานที่ตั้งของโรงเรียนสำหรับราษฎรอยู่ในวัด ด้วยความ เหมาะสมที่ว่ามิมีพระสงฆ์คอยสั่งสอนและมีสถานที่อยู่แล้ว โรงเรียนประเภทนี้เจริญแพร่หลายอย่างรวดเร็ว สู่หัวเมืองและส่วนต่างๆ ของประเทศ อันจะส่งผลให้เกิดความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของไพร่ฟ้าราษฎร สืบมา แต่ในแนวทางพระราชดำริในการจัดการศึกษาทุกระดับชั้นแก่ราษฎรนี้ จะเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นในที่ “ประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา (โรงเรียนเขลยศักดิ์และโรงเรียนวิเศษเขลยศักดิ์) ร.ศ. ๑๑๑” ที่เจ้า พระยาภาสกรวงศ์ได้ร่างขึ้น เพื่อกำหนดหลักสูตรของโรงเรียนมูลสามัญ ทั้งในนครบาลและในชนบท โดยกำหนดแบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ชั้น คือ มูลศึกษา (ประถมศึกษา) มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ถึง

^{๔๑} สุมณ อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลารัตน์, **ปรัชญาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้าน การศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๓.

แม้ประกาศนี้ จะไม่สัมฤทธิ์ผลในเชิงปฏิบัติในเวลานั้น แต่ก็นับเป็นการวางแนวทางการศึกษาทุกระดับ สำหรับราษฎรอย่างเป็นระบบแบบแผนเป็นครั้งแรก^{๔๒}

การจัดการศึกษาทุกระดับชั้นอย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาของชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการศึกษาทุกระดับอย่างต่อเนื่องไม่หยุดชะงัก กล่าวคือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการทีละขั้นตอนอย่างช้าๆ ไม่เร่งรีบ เพื่อให้การศึกษาในแต่ละขั้นเป็นไปอย่างมั่นคง เป็นรากฐานของการพัฒนาในทุกด้านอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากจุดหมายหลักในการจัดการศึกษาของพระองค์ท่าน ซึ่งทรงมุ่งสนองประโยชน์หลายๆ ประการพร้อมกันไม่ว่าจะเป็นการผลิตคนเพื่อเข้ารับราชการ ตามความต้องการของบ้านเมืองในเวลานั้น การพัฒนาคนในชาติให้มีความรู้ความสามารถเพื่อเป็นฐานของการพัฒนาบ้านเมือง หรือการทูลบำรุงพระศาสนาให้มั่นคงถาววยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่า ทรงเริ่มจัดการศึกษาเพื่อสนองประโยชน์ทีละอย่าง แต่ก็ทรงดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อยกระดับขั้นทีละน้อย นั่นคือ จากโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งมุ่งจะผลิตคนเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กก็ขยายการรับนักเรียนเพิ่มมากขึ้น และผลิตคนให้กรมกองอื่นด้วย ต่อมาเมื่อผลิตได้ไม่เพียงพอกับความต้องการ ก็มีการจัดตั้งโรงเรียนเฉพาะด้านขึ้น เช่น โรงเรียนทำแผนที่ของกรมทหารมหาดเล็ก ซึ่งตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ.๒๔๒๕ โรงเรียนฝึกหัดครูของกระทรวงธรรมการในปี พ.ศ.๒๔๓๕ โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ โรงเรียนฝึก หัดวิชาข้าราชการพลเรือน^{๔๓} ในปี พ.ศ.๒๔๔๒ ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนมหาดเล็กในปี พ.ศ.๒๔๔๕ โรงเรียนนี้ได้ผลิตคนออกไปรับราชการอันเป็นกำลังสำคัญของชาติอย่างมากมาในเวลาต่อมา และนับได้ว่าเป็นต้นเค้าของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยในอีก ๑๗ ปีต่อมา หลังจากนั้นมาก็ยังมีโรงเรียนอีกหลายแห่ง เช่น โรงเรียนเพาะปลูกของกระทรวงเกษตรธิการ โรงเรียนไปรษณีย์โทรเลข และโรงเรียนทางฝ่ายทหารและตำรวจ เป็นต้น ซึ่งก็นับได้ว่าในรัชสมัยของพระองค์ท่านนั้น ได้มีการจัดการศึกษามาอย่างต่อเนื่องในทุกระดับชั้น อันเป็นรากฐานของการศึกษา ในหลายๆ ระดับของไทยเราในปัจจุบัน

^{๔๒} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำชูสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๒๐๕ - ๒๐๗.

^{๔๓} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, อ้างถึงใน วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๒๐๔ - ๒๐๕.

๓.๔.๓ เป้าหมายการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

เป้าหมายหลักขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีด้วยกัน ๓ ประการดังต่อไปนี้

- ๑) เพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ
- ๒) เพื่อให้ราษฎรได้มีความรู้สูงขึ้น จะได้เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและเป็นรากฐานที่สำคัญในการปรับปรุงพัฒนาประเทศชาติบ้านเมือง
- ๓) เพื่อประโยชน์ทางด้านศาสนาและต้องการให้เด็กได้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนามากขึ้น จะได้เป็นรากฐานในการศึกษาพระพุทธศาสนาสืบต่อไป^{๔๔}

สืบเนื่องมาจากสภาพการณ์ของบ้านเมือง ในขณะที่ยังทรงพระเยาว์นั้น ก็เป็นช่วงที่กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านความรู้ ความคิด และความเจริญต่างๆ ที่หลั่งไหลแพร่หลายมาจากประเทศทางตะวันตก เข้าสู่เมืองไทยอย่างรวดเร็ว ทั้งจากบรรดาชาวต่างประเทศที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี จากหมอสอนศาสนาที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาแล้วนำแนวคิดทางการศึกษาเข้ามาริเริ่มจัดการศึกษาในประเทศไทย รวมทั้งเผยแพร่ข่าวสารความรู้ต่างๆ ซึ่งทำให้เมืองไทยเริ่มต้นตัวและรับเอาอิทธิพลด้านต่างๆ เข้าสู่วิถีชีวิตการจัดการด้านต่างๆ มากขึ้น จึงเกิดผลพวงตามมาในภายหลัง คือ

(๑) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมาก เพราะการศึกษาสมัยใหม่ได้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาบุคคลทุกระดับ ให้มีความรู้ความเข้าใจต่อการปรับตัวเข้าสู่ความทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก

(๒) สามารถสนองต่อการปฏิรูปราชการสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี เพราะระบบราชการสมัยใหม่ต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้และคิดเลขเป็น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ต้องการในเบื้องต้น

(๓) เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ของบุคคลที่ถูกปลดปล่อยออกมาจากระบบไพร่และทาส^{๔๕}

(๔) ส่งผลให้อาชีพรับราชการเป็นที่นิยมของสังคมไทยตั้งแต่นั้นมา เพราะทางราชการได้เสริมสร้างให้คนมีการศึกษาได้เข้ารับราชการ แล้วได้รับอภิสิทธิ์เหนือกว่าผู้อื่น

(๕) การปฏิรูปการศึกษาได้เป็นพื้นฐานที่จะพัฒนาบุคคลให้ได้รับการศึกษาในระดับสูงต่อไปในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศตะวันตก ซึ่งคนเหล่านี้ต่างก็ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ โดยมีเจ้านาย ขุนนาง และข้าราชการ ภายหลังที่จบการศึกษาจากต่างประเทศแล้ว

^{๔๔} เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๙ - ๑๑.

^{๔๕} สุนน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, ปรัชญาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑) หน้า ๑๐๕.

บุคคลเหล่านี้ก็จะกลายเป็นผู้นำสมัยใหม่ ที่มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในระยะหลังต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเป็นผลผลิตของนโยบายการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕

เป้าหมายการศึกษาสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง

สิ่งที่น่าสังเกตทางการศึกษา คือ แต่เดิมการศึกษาอยู่ในอำนาจและวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ แต่มาในสมัยนี้รัฐเป็นผู้บริหารประเทศ และเป็นผู้จัดการรับผิดชอบส่งเสริมการศึกษาของประเทศโดยตรง โดยได้กำหนดเป้าหมายของการศึกษาเอาไว้อย่างเด่นชัดแน่นอนลงในแผนการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเริ่มตั้งแต่แผนการศึกษาในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นไป มีดังต่อไปนี้

(๑) เพื่อต้องการให้พลเมืองทุกคน ไม่เลือกเพศ ไม่เลือกศาสนาและไม่เลือกชาติ ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่สภาพของตน พอควรแก่ภูมิปัญญาและทุนทรัพย์ เพื่อทุกคนจะได้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองในอาชีพที่ตนเกิดมาสำหรับกระทำ

(๒) เพื่อการอาชีพของตน กุลบุตรกุลธิดา ควรได้รับการศึกษาที่สามัญและวิสามัญศึกษา ทั้งสองฝ่ายกำหนดไว้เป็นขั้นๆ ตามภูมิปัญญาและทุนทรัพย์

(๓) การจัดการศึกษาทั้ง ๓ ส่วน ให้พอเหมาะสมแก่วัย คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา^{๔๖}

สรุป เป้าหมายปรัชญาการศึกษาในลัทธิรัชกาลที่ ๕ การศึกษามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคน พัฒนาเศรษฐกิจการเมืองและสังคมให้เจริญก้าวหน้าเป็นอารยชนและอารยประเทศ ด้วยเหตุนี้การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนา ความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ตลอดจนคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขทั้งตนเอง สังคม และประเทศชาติ

เป้าหมายของการศึกษา จึงมุ่งให้คนมีความรู้ มีสติปัญญา เฉลียวฉลาด มีคุณธรรม ประกอบสัมมาอาชีพที่สุจริต มีสุขภาพร่างกายจิตใจที่ดี บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง สังคม และชาติบ้านเมือง

สรุปได้ว่า การศึกษา คือ เครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ เจตคติ ค่านิยมและคุณธรรมของบุคคล เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขทั้งตนเองและสังคม ดังนั้น การศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคน เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมให้เจริญก้าวหน้าเป็นอารยชนและอารยประเทศสืบต่อไป

^{๔๖} พระเจ้าบรมวงศ์เธอ อาจารย์สุโก (ชูศรี), การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบันตามพระชนมของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๕ - ๘๖.

๓.๔.๔ ผลสำเร็จในการจัดการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

พระราชกรณียกิจด้านการศึกษา เป็นพระราชกรณียกิจอีกด้านหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็นรากฐานของการพัฒนาทุกๆ ด้านที่ได้ทรงดำเนินการริเริ่มจัดการมาอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ และก่อให้เกิดผลดีต่อชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ คือ พระราชกรณียกิจในด้านการศึกษา ซึ่งทรงตั้งเป็นพระราชหฤทัยอันแน่วแน่ ที่จะพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญขึ้นให้ได้ นับแต่ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ พระองค์ก็ได้ทรงดำเนินการปฏิรูปการจัดการศึกษาครั้งใหญ่ เพื่อวางรากฐานการศึกษาให้มั่นคงเป็นปึกแผ่น จึงกล่าวได้ว่า พระปรีชาญาณด้านการศึกษาของพระองค์นั้นสูงส่งยิ่ง สมควรที่จะได้รับการวิเคราะห้ถึงพระอัจฉริยภาพด้านการศึกษาของพระองค์ท่าน ซึ่งก็ทรงแสดงออกในประการต่างๆ ดังต่อไปนี้^{๔๗}

การจัดตั้งโรงเรียนขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้กำเนิดโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้คัดเลือกสรรสุกผู้ดีมาฝึกหัด จัดเป็นกรมทหารมหาดเล็กสำหรับรักษาพระองค์ และให้เป็นที่ศึกษาหาความรู้ในราชสำนักสำหรับราชการด้วย และพระองค์เองก็ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก ครั้นเมื่อกรมทหารมหาดเล็กเจริญขึ้นก็ทรงพระราชดำริว่า เชื้อสายราชสกุลชั้นหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์มีอยู่มากแต่ยังไม่ได้รับการอบรม บางคนประพฤติเสเพลเป็นนักเลงหัวไม้ เมื่อเกิดถ้อยความก็ขึ้นชื่อว่า เชื้อเจ้านายไปรังแกผู้อื่น จึงโปรดให้หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ ซึ่งมีอายุสมควรจะฝึกหัด เข้าเป็นทหารมหาดเล็ก

ต่อมากรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก ได้ทรงพระราชดำริที่จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นแห่งหนึ่ง เพื่อฝึกหัดหม่อมเจ้า และหม่อมราชวงศ์โดยเฉพาะให้เป็นทหารมหาดเล็ก ทั้งนี้เนื่องจากฐานะทหารมหาดเล็กได้เสื่อมไปไม่เหมือนแต่ก่อน ประกอบกับสมัยนั้นราชการกระทรวงต่างๆ ก็เปลี่ยนแปลงแบบแผนเป็นอย่างใหม่ ซึ่งเป็นที่นิยมของคนหนุ่มๆ ขึ้นมากไม่เหมือนสมัยก่อนซึ่งมีเพียงทหารมหาดเล็กอย่างเดียว ดังนั้น กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงคิดว่าควรที่จะจัดตั้งโรงเรียนจะได้มีผู้สมัครเข้ามามาก กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงได้นำเอาความเห็นขึ้นกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับความเห็นชอบด้วย พระองค์ดำรัสสั่งให้จัดตั้งโรงเรียนตามที่คิดนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับจะทรงอุดหนุน ครั้นจะเลือกหาที่ตั้งโรงเรียนในโรงเรียน มหาดเล็กก็ไม่มีที่พอแก่การจัด จึงได้เลือกพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งตอนนั้นใช้เป็นคลังรกรังอยู่ไม่ได้เป็นประโยชน์นัก จึงกราบทูลฯ ขอ พระองค์ท่านก็ทรงพระ

^{๔๗} พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ถึงพระมนตรียพจนกิจ ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ในพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑, หน้า ๑.

กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในที่นั้นได้ อาศัยเหตุนี้จึงได้เรียกชื่อว่า "โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ" ในเมื่อปี พ.ศ.๒๔๒๕ เป็นต้น^{๔๘}

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบได้จัดการเรียนการสอนทั้งการฝึกหัดอย่างทหาว และ การเรียนแบบสามัญเหมือนโรงเรียนทั่วๆ ไป ต่อมากิจการงานของโรงเรียนก็ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ โดยมีหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์และบุตรหลานของข้าราชการ สมัครเข้ามาเรียนมากขึ้นทุกๆ ปี จนเกินจำนวนตำแหน่งนายทหารมหาดเล็ก ฉะนั้น ณ จุดนี้เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงตัดสินพระทัยว่า ถ้าหากเปลี่ยนให้เป็นโรงเรียนสำหรับข้าราชการทั่วไปแล้ว ก็เกิดประโยชน์ แก่บ้านเมืองยิ่งกว่าเป็นโรงเรียนสำหรับนายทหารมหาดเล็กกรมเดียว จึงได้เปลี่ยนฐานะของนักเรียนจากทหารมาเป็นนักเรียนพลเรือน นอกจากนั้นพระองค์ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึกยาวทางพระราชวังด้านใต้ เพื่อจะใช้เป็นที่เล่าเรียนและที่อยู่นักเรียนอีกหลังหนึ่งด้วย การจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบจึงนับว่าสำเร็จบริบูรณ์ในเมื่อ ปีระกา พ.ศ.๒๔๒๗ นั้นเอง โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบจึงมีนักเรียนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทุกๆ ปี จนกระทั่งในเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงขยายออกไปตั้งนอกพระบรมมหาราชวัง และจากเหตุนี้เองจึงได้เรียกชื่อเพียง "โรงเรียนสวนกุหลาบ"^{๔๙} กับได้แยกเป็น ๒ แห่ง คือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายไทย และ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายอังกฤษ

หลังจากออกย้ายจากพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนสวนกุหลาบก็ได้เคลื่อนย้ายไปยังศาลา ๔ หลัง ของวัดมหาธาตุด้านทิศเหนือเรียกว่า โรงเรียนสวนกุหลาบวัดมหาธาตุด้านทิศเหนือ เพื่อรอการก่อสร้างโรงเรียนแห่งใหม่ ซึ่งในช่วงนี้มีโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายไทยอยู่ ๒ ที่ ซึ่งอีกที่หนึ่งอยู่ที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมมหาราชวัง เรียกว่า โรงเรียนสวนกุหลาบไทยในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งโรงเรียนนี้คาดว่าเกิดจากการเคลื่อนย้าย ไปยังวัดมหาธาตุนั้นเคลื่อนย้ายไปไม่หมด ต่อมากระทรวงธรรมการก็ได้งบประมาณในการก่อสร้างที่ว่าการกระทรวงใหม่ และกระทรวงต้องการให้โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นโรงเรียนสำหรับฝึกหัดทดลองวิธีสอนและตำราเรียน จึงยกตึกหลังแรกใน ๓ หลัง ให้เป็นโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เรียกว่า โรงเรียนสวนกุหลาบวังหน้า ซึ่งจริงๆ กระทรวงต้องการให้โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษมารวมกันที่นี่ แต่สถานที่คับแคบไป จึงนำมาเฉพาะโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายไทยเพียงฝ่ายเดียว ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๕๒ กระทรวงธรรมการ ก็ได้ย้ายสถานที่ใหม่ ดังนั้นโรงเรียนสวน

^{๔๘} สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, **ความทรงจำ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมาศตร์ แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕), หน้า ๑๓๒ - ๑๘๐.

^{๔๙} สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, **ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาประเทศสยาม**, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๓), หน้า ๘ - ๙.

กุหลาบจึงต้องย้ายด้วย ซึ่งได้ย้ายไปอาศัยอยู่ ณ บริเวณศาลาวัดมหาธาตุด้านใต้เป็นการชั่วคราว จนกระทั่งย้ายมาอยู่ที่โรงเรียนเด็กกริมคลองมหานาค (โรงเรียนสวนกุหลาบโรงเรียนเด็กกริมคลองมหานาค) หลังจากนั้นโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายไทยก็ได้ย้ายไปตามสถานที่ต่างๆ ถึง ๕ แห่ง โรงเรียนสวนกุหลาบก็ได้กลับมารวม กันอีกครั้งที่ "ตึกแถวหลังยาววัดราชบูรณะ" โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมโยธาธิการออกแบบ แล้วใช้งบประมาณของวัดราชบูรณะเพื่อจัดเช่าสถานที่ และทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กำหนดเป็นโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาพิเศษแล้วให้ตั้งชื่อว่า "โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย" และการรวมตัวครั้งนี้ก็เป็นการรวม "สวนกุหลาบ" ทั้งหมด ซึ่งรวมทั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายอังกฤษด้วย^{๕๐}

ต่อมาการเดินทางอันยาวนานของ "สวนกุหลาบ" จึงได้สิ้นสุดลงในเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๔ โดยโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ก็ได้รวมเข้ากับฝ่ายไทยและได้แหล่งที่พำนักถาวร พร้อมกับนามว่า "โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย" ถึงตรงนี้ โรงเรียนสวนกุหลาบทั้งสองฝ่ายก็ได้มารวมกันอีกครั้งโดยอยู่ในพื้นที่ของวัดราชบูรณะ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงให้สร้างตึกยาวขึ้นเพื่อดำเนินการสอน การที่พระองค์ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างตึกยาวนี้ ทรงมอบให้กรมโยธาธิการเป็นผู้ออกแบบโดยใช้งบประมาณของวัดราชบูรณะ ซึ่งในเวลานั้น เป็นเงินที่สร้างตึกให้ชาวบ้านเช่าโดยเปลี่ยนเป็นให้โรงเรียนเช่า เพื่อใช้เป็นโรงเรียนแผนใหม่ ทั้งนี้ด้วยความคิดของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) ซึ่งเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนเลขประจำตัวหมายเลข ๒ ของโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้น โดยมีการเซ็นสัญญาเช่ากับพระธรรมดิลก เจ้าอาวาสวัดราชบูรณะในสมัยนั้น โดยมีนายเอง เลียงหยง เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๑๐,๑๕๐ บาท จึงได้เกิดตึกยาว รวมนักเรียนสวนกุหลาบจากที่ต่างๆ มาอยู่ร่วมกันจนถึงปัจจุบันนี้

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทอดพระเนตรการก่อสร้างด้วยพระองค์เอง ก่อนสวรรคตในปี พ.ศ.๒๔๕๓ นั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ก่อกำเนิดโรงเรียนนี้โดยแท้ นับเป็นมหากุณาริคุณแก่ทวยราษฎร์อย่าง ล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้^{๕๑}

^{๕๐} วิกีพีเดีย, *โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย> : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๕๑} วิกีพีเดีย, *โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย> : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้กำเนิดโรงเรียนฝึกหัดครูไทย

สถาบันการฝึกหัดครูไทย มีกำเนิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในนาม "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์" สังกัดกระทรวงธรรมการ ทำหน้าที่ผลิตครูเพื่อรองรับการขยายตัวของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ตั้งแต่วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๔๓๕ ณ บริเวณโรงเรียนเด็ก ตำบลสวนมะลิ ถนนบำรุงเมือง จังหวัดพระนคร

จากนั้นได้มีการประกาศจัดตั้ง "วิทยาลัยครู" ๓๖ แห่ง กระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ภายใต้สังกัดกรมการฝึกหัดครู (กฝ.) กระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) เพื่อผลิตครูให้แก่โรงเรียนประถมและมัธยมศึกษาทั่วประเทศ ที่มีการขยายขึ้นอย่างมากมาย จึงมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติวิทยาลัยครู ทำให้วิทยาลัยครูสามารถเปิดสอนสาขาวิชาการอื่นๆ ได้นอกเหนือจากวิชาชีพครูถึงปริญญาตรี ส่งผลให้มีการขยายและพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของ "ท้องถิ่น" และประเทศชาติมาโดยลำดับ

เมื่อวิทยาลัยครูผลิตบัณฑิตหลากหลายสาขานอกเหนือจากวิชาชีพครูเพิ่มมากขึ้นแต่สังคมไทยส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อว่า หากเป็นวิทยาลัยครูก็ต้องผลิตบัณฑิตครูเท่านั้น นับเป็นสาเหตุหนึ่งของการขอพระราชทานนามว่า "สถาบันราชภัฏ" และ "ตราสัญลักษณ์" ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙

ปัจจุบัน "สถาบันราชภัฏ" ทั้ง ๔๐ แห่ง ได้เปลี่ยนมาเป็น "มหาวิทยาลัยราชภัฏ" แทน ต่อท้ายด้วยชื่อ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ฯลฯ ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) กระทรวงศึกษาธิการ แต่ก็ยังคงมีหน้าที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของ "วิชาชีพครู" คู่ไปกับภาระหน้าที่อื่นๆ ที่กำหนดไว้ใน "พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ" มหาวิทยาลัยราชภัฏ ที่ถือกำเนิดมาจากการเริ่มต้นผลิตครู มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ จนล่วงมาถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๕ นับครบรอบ ๑๒๐ ปี การฝึกหัดครูไทย^{๕๒}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้กำเนิดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น โดยให้ย้ายการสอนพระปริยัติธรรม จากศาลาบอกพระปริยัติธรรมภายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปตั้งที่วัดมหาธาตุ เพื่อให้เป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายและคฤหัสถ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๐ และโปรดให้เรียกว่า "มหาธาตุวิทยาลัย"

^{๕๒} มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ประวัติวิทยาลัยการฝึกหัดครู, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.cte.pnru.ac.th/about-us/history/ : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

มหาธาตุวิทยาลัยได้เปิดทำการสอนเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๓๒ ต่อมา พระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้ยกร่างพระราชบัญญัติฉบับแรกของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียกว่าร่างพระราชบัญญัติมหาธาตุวิทยาลัย ร.ศ.๑๑๑ (พ.ศ.๒๔๓๕) ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงนำเข้าปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีร่างพระราชบัญญัตินี้ยังไม่ได้ลงพระปรมาภิไธย จึงถือได้ว่ายังมิได้เป็นพระราชบัญญัติที่มีผลบังคับใช้แต่อย่างใด

ประเด็นที่น่าสนใจในร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ซึ่งมี ๒๔ มาตราอยู่ที่มาตรา ๑ ที่กำหนดให้วิทยาลัยแห่งนี้เป็นสถานศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ดังนี้

“มาตรา ๑ มหาธาตุวิทยาลัยนี้ให้ตั้งขึ้นโดยราชูปถัมภ์ยกบำรุงพระบรมพุทธานุศาสนนาเป็นที่สั่งสอนพระบาลีคัมภีร์พระไตรปิฎก พุทธพจนานาธิต แก่ภิกษุสามเณร ฝ่ายคณะมหานิกายและคฤหัสถ์ตามแต่มีความศรัทธาจะศึกษาสืบเสาะข้อวัตรปฏิบัติพุทธาธิต ซึ่งจะได้เป็นคณาจารย์สืบไป”^{๕๓}

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าให้คิดแบบสร้างถาวรวัตถุ เรียกว่า “สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย” ขึ้นในวัดมหาธาตุ เพื่อใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศลพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ และทรงมีประสงค์จะอุทิศถวายถาวรวัตถุนี้ ให้เป็นสังฆิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรมและวิชาชั้นสูง โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาท้าวพระฤกษ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ.๒๔๓๙ และได้พระราชทานเปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัยเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์ ตามประกาศพระราชปรารภในการท้าวพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ.๒๔๓๙) ความตอนหนึ่งว่า

หนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดบวรนิเวศวิหาร พระอารามหลวง พระราชทานนามว่า “**มหามกุฏราชวิทยาลัย**” “...อีกสถานหนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดมหาธาตุราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวงนี้ มีนามว่ามหาธาตุวิทยาลัย ได้เปิดการเล่าเรียนมาตั้งแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ ศก ๑๐๘ สืบมา แต่สังฆิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ ยังไม่เป็นที่สมควรแก่การเล่าเรียนหนัก เมื่อการบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนนั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะได้ทรงพระราชอุทิศถวายถาวรวัตถุนี้ ให้เป็นสังฆิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรมและวิชาชั้นสูงสืบต่อไปในภายหน้า โดยพระองค์ท่านได้พระราชทานเปลี่ยนนามใหม่ว่า “**มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**” เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสืบต่อไป...”

๕๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติการก่อตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.MCU.ac.th/site/history.php : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนเดิมมาในนามมหาธาตุวิทยาลัยตลอดมา จนกระทั่งวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ.๒๔๙๐ พระมหาเถรานุเถระ ฝ่ายมหานิกายจำนวน ๕๗ รูป มีพระพิมลธรรม (ซ้อย ฐานทัตตเถร) เป็นประธานได้ประชุมกัน ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุ ประกาศให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดำเนินการจัดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยขึ้น ตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เปิดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๙๐ เป็นต้นมา

ในช่วงเตรียมการประชุมพระมหาเถรานุเถระเพื่อประกาศให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยนั้น หลวงวิจิตรวาทการ ก็ได้ทำบันทึกโครงการปรับปรุงมหาธาตุวิทยาลัยหรือมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อประกอบการพิจารณาของที่ประชุม^{๕๔}

บันทึกดังกล่าวนี้ ท่านหลวงวิจิตรวาทการได้เสนอว่า สถานศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยที่วัดมหาธาตุนี้ ถ้าใช้ชื่อมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะได้ประโยชน์มาก ที่สำคัญคือมีสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยตามกฎหมาย หลวงวิจิตรวาทการได้อ้างประกาศพระราชปรารภในการก่อพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ.๒๔๓๙) แล้วสรุปประเด็นไว้ว่า

“ชื่อมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นชื่อที่มีอยู่ในประกาศรัชกาลที่ ๕ ซึ่งก็มีผลเป็นกฎหมาย ถ้าใช้ชื่อนี้ได้ และอาจทำให้สำนักเรามีฐานะเป็นมหาวิทยาลัยตามกฎหมาย การให้ปริญญาจะเป็นการสมบูรณ และทางบ้านเมืองก็ต้องรับรองฐานะของมหาวิทยาลัยนี้เท่าเทียมกับมหาวิทยาลัยของบ้านเมืองเอง”

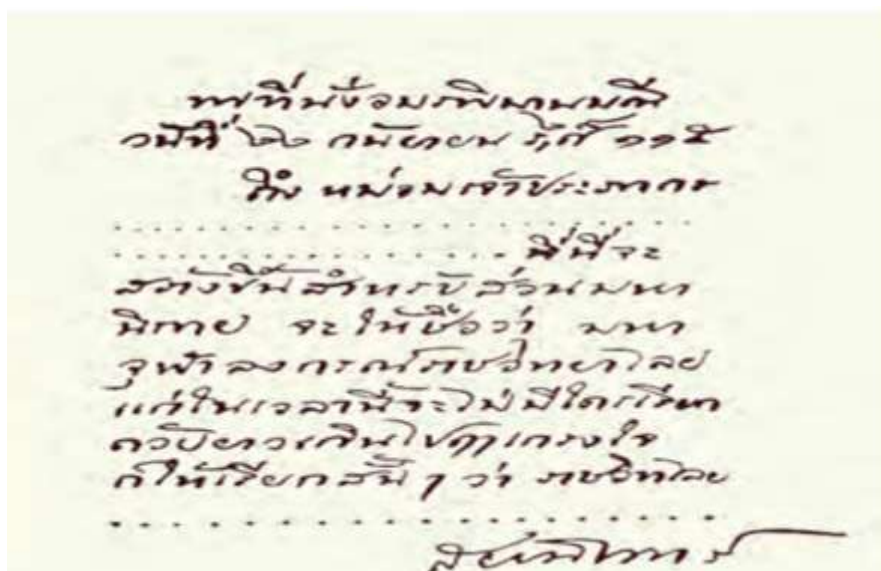
อย่างไรก็ตาม แม้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะได้เปิดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๐ เป็นต้นมา ทางบ้านเมืองก็มิได้รับรองสถานภาพให้เป็นมหาวิทยาลัยตามกฎหมาย นั่นก็คงเป็นเพราะว่า ประกาศพระราชปรารภในการก่อพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ.๒๔๓๙) ที่หลวงวิจิตรวาทการกล่าวถึงนั้น เป็นเพียงประกาศพระราชปรารภในการวางศิลาฤกษ์อาคารของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งไม่อาจที่จะถือได้ว่าเป็นพระราชบัญญัติมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ด้วยเหตุที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไม่มีพระราชบัญญัติที่มารับรองสถานภาพการเป็นมหาวิทยาลัยตามกฎหมาย รัฐบาลและคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัย จึงได้ดำเนินการต่างกรรมต่างวาระในช่วงเวลากว่า ๔๐ ปี เพื่อให้มีการตราพระราชบัญญัติรับรองสถานภาพการเป็นมหาวิทยาลัยให้แก่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๕๔} วิกีพีเดียสารานุกรมเสรี, ประวัติมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปณิธานในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาบุคลากรของประเทศให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน มีความสามารถในการรักษา และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น ในปี พ.ศ.๒๔๘๙ พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานุตตเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ รูปที่ ๑๕ มีความประสงค์จะปรับปรุงการศึกษาภายในสถาบันการศึกษาที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น จึงมอบหมายให้พระมหาบุญเลิศ ทตตสุทธิ ป.ธ.๘ (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมมหาวิรา นุวัตร) อาจารย์แห่งมหาธาตุวิทยาลัยและบรรณารักษ์ของห้องสมุดมหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งกำลังปรับปรุงกิจการห้องสมุดของมหาธาตุวิทยาลัย ได้ช่วยรวบรวมความเป็นมาด้านการจัดการศึกษาของมหาธาตุวิทยาลัยทั้งปวง เพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานทางเอกสารของมหาธาตุวิทยาลัยสืบต่อไป^{๕๕}

เมื่อพระมหาบุญเลิศ ทตตสุทธิ ได้ไปติดต่อกับนายธนิต อยู่โพธิ์ หัวหน้าแผนกวรรณคดี ได้ให้ความอนุเคราะห์ด้วยดี และได้ขอความร่วมมือจากนายยิ้ม ปันทยางกูร หัวหน้ากองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร ช่วยอำนวยความสะดวกอีกต่อหนึ่ง และได้พบเอกสารสำคัญที่เกี่ยวกับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เอกสารที่พบนี้ คือ ลายพระหัตถ์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปถึงหม่อมเจ้าประภากร ลงวันที่ ๒๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕ ดังจะขออัญเชิญ สำเนาลายพระราชนิพนธ์ มาแสดงดังต่อไปนี้^{๕๖}

^{๕๕} S-MCU-Corat, ประวัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://sites.google.com/site/smcucorat/home/khxmud-web/prawati-m-cr> : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๕๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ แผ่น ศ. ๒ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ. ๑๑๐ - ๑๑๘ เล่ม ๑ เอกสาร ศ. ๑๒/๗.

เมื่อพระมหาบุญเลิศ ทตตสุทธิ ได้พบลายพระหัตถ์นี้แล้ว จึงได้นำสำเนาลายพระหัตถ์นี้ไปถวายพระพิมลธรรม (ซ้อย จานทตเถร) ซึ่งพระพิมลธรรมได้นำเรื่องนี้ไปปรึกษาหารือกับพระเถรานุเถระในวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์และต่างวัดโดยทูลเกล้าฯ ถวายพร้อมทั้งขอพระราชทานให้ไปตามพระราชปณิธานที่ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระราชทานไว้ (ความนี้ปรากฏอยู่ในส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ชื่อเรื่อง “พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย” ของ นายมนัส เกิดปรำงค์, พ.ศ.๒๕๒๗) จนกระทั่งในที่สุดพระพิมลธรรม (ซ้อย จานทตเถร) จึงได้มีหนังสือนิมนต์พระเถระทั้งจากวัดมหาธาตุ และวัดอื่นๆ จำนวน ๕๗ รูป และฆราวาสอีกจำนวนหนึ่งมาประชุมกัน ณ หอปริยัติ วัดมหาธาตุฯ ในวันจันทร์ที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๙ เวลา ๑๗.๐๐น. โดยถือเป็นการประชุมที่ด่วนมาก และลับเฉพาะ จะสังเกตเห็นได้ชัดก็คือ หนังสือนัดประชุมออกเมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม เพื่อนิมนต์เข้าประชุมในวันที่ ๒๓ ธันวาคม เป็นการออกหนังสือเชิญล่วงหน้าเพียงหนึ่งวันเท่านั้น โดยผู้ที่ได้รับอาราธนาหรือเชิญเข้าประชุมในครั้งนี้ ซึ่งประกอบไปด้วยทั้งฝ่ายบรรพชิต ๗ รูป และฝ่ายฆราวาส ๔ คน ซึ่งทุกท่านจะได้รับเอกสารบันทึกโครงการปรับปรุงมหาธาตุวิทยาลัย หรือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดทำโดย หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการให้ถือว่าบันทึกนี้เป็นความลับและอ่านได้เฉพาะผู้ที่ได้รับเชิญมาประชุมเท่านั้น

ต่อมาพระพิมลธรรม (ซ้อย จานทตเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในสมัยนั้น จึงจัดประชุมพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายจำนวน ๕๗ รูป เมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ.๒๔๙๐ และประกาศให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ดำเนินการจัดการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงในระดับมหาวิทยาลัย เปิดสอนระดับปริญญาตรี คณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรกเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๙๐ หลังจากนั้นปี พ.ศ.๒๕๐๐ ได้มีการปรับเปลี่ยนระบบการวัดผลมาเป็นระบบหน่วยกิต โดยกำหนดให้นิสิตต้องศึกษาอย่างน้อย ๑๒๖ หน่วยกิต และปฏิบัติศาสนกิจ ๑ ปีก่อนรับปริญญาบัตร

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๐๕ เปิดสอนคณะครุศาสตร์ และในปี พ.ศ.๒๕๐๖ เปิดสอนหลักสูตรแผนกอบรมครูศาสนศึกษา ระดับประกาศนียบัตรและเปิดสอน คณะเอเชียอาคเนย์ และเปลี่ยนเป็นคณะมานุษยสังคมศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๖ และในปี พ.ศ.๒๕๑๒ ปรับหลักสูตรแผนกอบรมครูศาสนศึกษาเป็นวิทยาลัยครูศาสนศึกษา และปรับเปลี่ยนหน่วยกิตเป็น ๒๐๐ หน่วยกิต อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนการสอนในช่วง ๒ ทศวรรษแรก ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์และรัฐเท่าที่ควร ทำให้ประสบปัญหาด้านสถานะของมหาวิทยาลัย และงบประมาณเป็นอย่างมาก แต่ก็สามารถจัดการศึกษาได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันนี้^{๕๗}

^{๕๗} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ประวัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย> : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้กำเนิดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร พระราชทานนามว่า “**มหามกุฏราชวิทยาลัย**” โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร ได้ทรงอุทิศพระราชทรัพย์บำรุงประจำปีและก่อสร้างสถานศึกษาวิทยาลัยแห่งนี้ได้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย พระองค์ทรงรับมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าบำรุงประจำปี อาศัยพระราชประสงค์ดัง กล่าว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงตั้งวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสามเณร
๒. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและของต่างประเทศ
๓. เพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในเมื่อกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดดำเนินการแล้ว ปรากฏว่าพระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้รับผลเป็นที่น่าพอใจตลอดมา เพื่อให้พระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้ผลดียิ่งขึ้น ดังนั้น ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยพร้อมด้วยพระเถรานุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้งสถาบันการศึกษาชั้น สูงในรูปแบบมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยนามว่า สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้^{๕๘}

๑. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
๒. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศ
๓. เพื่อให้เป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
๔. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน
๕. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ และมีความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบ หรืออภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
๖. เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย

^{๕๘} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร.ศ.

๗. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนาทั้งนี้

ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า กรรมการสภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาแห่งนี้ ได้เริ่มเปิดให้การอบรมศึกษาแก่ภิกษุสามเณร ตั้งแต่วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ.๒๔๘๙ จนถึงปัจจุบัน

เหตุผลที่ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระดำริจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ นั้น มี ปรากฏในรายงานประจำปีของมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าพระเถรานุเถระทั้งหลาย ที่มีความประสงค์ ในการจัดตั้งวิทยาลัยเป็นที่ฝึกสอนพระปริยัติธรรม แลอักขระสมัยของภิกษุสามเณร และศิษย์วัดนั้น ด้วยเห็นว่าธรรมเนียมในประเทศนี้ วัดทั้งหลายเป็นโรงเรียนที่ศึกษาวิชาความรู้ของราษฎรพลเมือง ตั้งแต่

(หนังสือลงพระปรมาภิไธ รัชกาลที่ ๕ ที่ ๘/๑๖๑ พระ ดร.อนิลมาน ธมมสากิโย มอบให้เมื่อวันที่ ๒๕ ก.ย. ๕๐)^{๕๙}

เรียนอักขระฝักริยามารยาทตลอดจนถึงเรียนพระปริยัติธรรม บรรดาราษฎรที่มีบุตรหลานก็นำเข้ามาฝากเป็นศิษย์วัดให้เรียนวิชาความรู้ จนถึงเติบโตใหญ่ก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ บางพวกก็ได้อยู่ไปจนเป็นคณาจารย์ปกครองกันต่อไป บางพวกอยู่สมควรแก่ศรัทธาแล้วก็ลาสิกขาบท สึกไปประกอบอาชีพเลี้ยงชีพของตนในทางฆราวาส มีธรรมเนียมเป็นพื้นเมืองมาดังนี้

^{๕๙} หนังสือลงพระปรมาภิไธ รัชกาลที่ ๕ ที่ ๘/๑๖๑ พระ ดร. อนิลมาน ธมมิกิโย ได้มอบให้เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๕๐.

วิธีการปกครองของวัดนั้น ไม่ได้จัดเป็นชั้นตามสถานที่ ว่าสถานที่นั้นสอนชั้นสูง สถานที่นั้นสอนชั้นต่ำ ดูท่วงทีเหมือนในวัดหนึ่งจะมีทั้งชั้นสูงชั้นต่ำ คือราชนิกุลนำบุตรหลานเข้ามาฝากภิกษุสามเณรให้เรียนอักขระแลฝึกกริยามารยาทเป็นต้น การฝึกสอนชั้นนี้จัดว่าเป็นการฝึกในชั้นต่ำ การฝึกสอน ภิกษุสามเณรให้เล่าเรียนมคธภาษาก็ดี ให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมก็ดี การศึกษาชั้นนี้จัดว่าเป็นการฝึกในชั้นสูง แต่การหาดำเนินไปโดยเรียบร้อยดังวิธีที่จัดไม่ เพราะข้อขัดขวางดังต่อไปนี้

ราษฎรผู้จะนำบุตรหลานมาฝากต่อพระภิกษุสามเณรในวัดนั้น ก็จะฝากในสำนักที่ตนรู้จักคุ้นเคย พระภิกษุสามเณรผู้เป็นอาจารย์นั้น บางรูปก็มีความรู้มาก บางรูปก็มีความรู้่น้อย ทั้งไม่มีหลักสูตรแห่งการเล่าเรียนว่าถึงไหนจัดเป็นใช้ได้ ความรู้ของศิษย์จึงไม่เสมอกัน ตั้งแต่กรมศึกษาธิการได้เข้ามาจัดหลักสูตรสำหรับการสอนความรู้ขึ้นแล้ว การเล่าเรียนจึงมีกำหนด แต่เพราะความรู้ของพระภิกษุสามเณรผู้เป็นอาจารย์ไม่เสมอกันทั้งความนิยมของเด็กผู้เล่าเรียนก็ดี ของผู้ใหญ่ก็ดี ของเด็กก็ดี เป็นแต่เพียงอ่านออกเขียนได้เท่านั้นก็พอประสงค์ ความรู้ของนักเรียนที่ออกจากวัดจึงยังจัดว่าถึงกำหนดแท้ไม่ได้ ส่วนการเล่าเรียนมคธภาษานั้นแต่เดิมไม่บังคับแล้วแต่ใครสมัครจะเรียน ในทุกวันนี้ความนิยมในการเล่าเรียนมคธภาษาน้อยลง ด้วยผู้ที่มาบวชเป็นพระภิกษุสามเณร จะหาผู้ที่มีศรัทธาแท้เป็นอันยาก ทั้งพื้นเพเดิมก็เป็นคนขัดสนอยู่แล้ว ต้องการแต่ความรู้ที่จะให้ผลเป็นเครื่องเลี้ยงชีพได้ โดยประจักษ์ตา ไม่ต้องการความรู้ที่เป็นอารมณ์ของบุรุษ หรือความรู้ที่เป็นเครื่องเจริญผล โดยเพิ่มสติปัญญาสามารถ แลวิธีฝึกสอนเด็กก็เป็นการเน้นซ้ำ หากจะมีผู้อุตสาหะเรียนบ้าง จะหาอาจารย์ผู้บอกให้รู้จริงเห็นจริงก็ไต่ยาก ทั้งผู้เรียนจะชำนาญในภาษาของตนมาก่อนก็ได้โดยยาก หลักสูตรก็มากขึ้น แลการสอบความรู้ก็ห่าง^{๖๐} ต่อล่วงหลายปีจึงสอบครั้งหนึ่ง ด้วยอาศัยเหตุเหล่านี้ จึงมีอาจารย์สอนให้รู้จริงเห็นจริงได้น้อยตัว เรียนไม่ทันรู้ละทิ้งไปเสียก็มี บางทีเรียนรู้พอจะสอบความรู้ได้ อยู่ไม่ถึงกาลสอบก็มี เข้าสอบจนเป็นบาเรียนแล้วก็มี แต่จะหาผู้สอบได้จนจบหลักสูตรได้น้อยถึงนับตัวถ้วน เพราะหลักสูตรที่ตั้งไว้มากเกิน เมื่อความเล่าเรียนเสื่อมทรามไป ผู้ที่มาเรียนเพียง ๔ ประโยค ๕ ประโยค ก็กว้างขวางพอมิผู้ับหน้าถือตา แสงหาผลเลี้ยงตัว พอตั้งตัวได้แล้วก็ไม่คิดที่จะเป็นนักเรียนต่อไป บางรูปก็รับตำแหน่งพระราชาคณะปกครองหมู่คณะเสีย ในระหว่างยังไม่ทันได้แปลจบหลักสูตรอาศัยเหตุนี้ การเรียนมคธภาษาจึงไม่เจริญทันเวลาที่เป็นอยู่บัดนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใฝ่พระทัยในการศึกษารูปแบบใหม่ๆ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการตั้งโรงเรียนขึ้น เพื่อเปิดสอนให้กับประชาชนทั่วไปให้ได้รับการศึกษากันโดยทั่วไป เพราะการศึกษาในสมัยนั้น ส่วนใหญ่ยังอยู่ในวัด การศึกษาจึงไปไม่ถึงประชาชนมาก เมื่อมีการสร้าง

^{๖๐} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, **ประวัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.mbu.ac.th/index.php/2021-11-14-02-09-47/2012-11-14-02-25-50#.wemM9tooPIU : [๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

โรงเรียนขึ้นและการศึกษาก็เจริญก้าวหน้า เท่ากับว่าเป็นการบ่งบอกถึงความเจริญทางด้านวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนหลวงแห่งแรกขึ้น ในเมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๔ โดยมีหลวงสารประเสริฐเป็นอาจารย์ใหญ่ สอนวิชาให้กับผู้เข้ารับราชการ จะได้มีความรู้ในการทำงานและบริหารประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๖๑}

ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้อย่างแน่วแน่ที่จะจัดการศึกษา ให้เจริญขึ้นมาในบ้านในเมืองให้จงได้ เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ได้เพียง ๔ ปี ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เพื่อฝึกอบรมกุลบุตรให้มีความรู้พอที่จะเข้ารับราชการได้ แต่ในขั้นแรกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระบรมราชโองการชักชวนพระราชวงศ์และข้าราชการ ให้ส่งบุตรหลานมาเข้าเรียน ทรงเน้นถึงประโยชน์ของการศึกษาในการอบรมสั่งสอนบุคคลให้มีวิชาความรู้ ให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี อันจำเป็นต่อการเข้ารับราชการ เพื่อเป็นการจูงใจบุคคลให้เข้าเรียน ดังพระบรมราชโองการประกาศเรื่องโรงเรียนดังต่อไปนี้^{๖๒}

ประกาศเรื่องโรงเรียน

มีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่ หม่อมเจ้า หม่อมหม่อมราชวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งได้นำบุตรทูลเกล้าฯ ถวายให้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในกรมมหาดเล็กบ้าง ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาราชการองค์บ้าง มีเป็นอันมาก จึงได้ทรงพระราชดำริว่าบุตรหลานของท่านทั้งปวง บันดาที่เข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณนั้น แต่ล้วนเป็นผู้มีชาติมีตระกูล ควรจะรับราชการต่อไปในเบื้องหน้า แต่ที่ยังไม่รู้หนังสือไทยแลขนบธรรมเนียมราชการโดยมาก ที่รู้อยู่บ้างแต่ยังใช้อักษรเอกโทแลตัวสะกดผิดๆ ไม่ถูกต้องตามแบบอย่างก็มีอยู่มาก แลการรู้หนังสือนี้ก็เป็นคุณที่สำคัญข้อใหญ่ เป็นเหตุจะได้รู้วิชาแลขนบธรรมเนียมต่างๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรมอาลักษณ์ ตั้งให้เป็นขุนนางพนักงานสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย แลคิดเลข ขนบธรรมเนียมราชการ พระราชทานเงินเดือนให้ครูสอน ให้สมควรพอใช้สอยส่วนผู้เรียนหนังสือนั้น จะพระราชทานเสื้อผ้านุ่งห่มกับเบี้ยเลี้ยงกลางวันเวลาหนึ่งทุกวัน ครูสอนนั้นจะให้สอนโดยอาการเรียบร้อย ไม่ให้ด่าตีหยาบคาย อนึ่งถึงบุตรหลานของข้าราชการ ซึ่งยังไม่ได้นำเข้ามามีทูลเกล้าฯ ถวายนั่นก็ถ้าสมควรจะเข้ามาฝึกหัดเล่าเรียนหนังสือไทย ก็ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับไว้ฝึกหัดเล่าเรียน เพื่อจะให้รู้หนังสือ แลคิดเลข

^{๖๑} วาริ อัมไพรวรรณ, พระราชประวัติ พระมหากษัตริยาธิราชและพระบรมราชินี ในราชวงศ์จักรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยวิสูตร, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๕.

^{๖๒} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๘.

ชนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจน จะได้รับพระราชทานฉลองพระเดชพระคุณต่อไป ถ้าท่านทั้งปวงได้ทราบหมายประกาศนี้แล้ว จงมีใจยินดี หมั่นตักเตือนบุตรหลานของท่านทั้งปวงให้เข้ามาฝึกหัดหนังสือไทย ถ้าเล่าเรียนได้ชำนาญ ในการหนังสือแล้ว ความดีงามความเจริญ ก็จะมีแก่บุตรหลานของท่านทั้งปวงไปสืบกาลนาน^{๖๓}

ประกาศมา ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรมสามค่ำ ตรีกศ ศักราช ๑๒๓๓

จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖ หน้า ๒๕๗

เมื่อการศึกษาได้ขยายออกไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวางแล้ว รวมถึงได้นำเอาความรู้ที่ได้ศึกษามาประกอบอาชีพได้หลายทาง เมื่อการศึกษาได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมามากแล้วพระองค์ท่านก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างโรงเรียนเพื่อสอนภาษาอังกฤษเป็นครั้งแรก เมื่อมีโรงเรียนหลวงเกิดขึ้นแล้วหลายแห่ง จึงมีพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้เขียนตำราเรียนขึ้นมา เรียกว่า “แบบเรียนหลวง ๖ เล่ม” คือ แบบเรียนมูลบทบรรณกิจ แบบเรียนวาทินิธิกร แบบเรียนอักษรประโยค แบบเรียนสังโยคพิธาน แบบเรียนไวพจน์พิการณ และแบบเรียนพิศาลกานต์ ตำราทั้ง ๖ เล่มนี้พระยาศรีสุนทรโวหารเขียนขึ้นมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ และทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบไล่สามัญศึกษาขึ้น เพื่อเป็นการทดสอบความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาและทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนหลวงขึ้นมามากอีกหลายแห่ง กระจายกระจายออกไปตามวัดต่างๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โรงเรียนหลวงแห่งแรกที่สร้างขึ้น คือ **โรงเรียนวัดมหรณพาราม** เป็นโรงเรียนหลวงที่ตั้งขึ้น เพื่อให้บุตรหลานของประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้กัน การศึกษาก็ได้ขยายตัวเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ ด้วยความสนใจของประชาชนที่ต้องการมีความรู้มีการศึกษามากขึ้นพระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้โอนโรงเรียนเหล่านี้ไปอยู่ภายใต้การควบคุมของกระทรวงศึกษาธิการ^{๖๔}

ส่วนการศึกษาของสตรีนั้น พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสตรีขึ้นมามีชื่อว่า **โรงเรียนบำรุงสตรีวิทยา** ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ซึ่งเป็นโรงเรียนเพื่อสตรีแห่งแรกของประเทศไทย และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นอีกในหลายๆ แห่งไม่ว่าจะเป็นในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ด้วยทรงเห็นว่าการศึกษาของสตรีนั้น เป็นเรื่องจำเป็นมากขึ้น เพราะโลกได้เจริญขึ้นไปมากแล้ว การเรียน การศึกษา จึงเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับทุกคน ไม่ว่าบุรุษหรือสตรีต้องมีการศึกษา หลังจากประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาขั้นต้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระ

^{๖๓} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖ หน้า ๒๕๗, เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๓๖ - ๓๗.

^{๖๔} พลตติย สิริธัญกิจ, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมีพระราชดำริที่จะขยายการจัดการศึกษาให้กว้างขวางออกไปยิ่งขึ้น พระองค์ท่านก็ได้ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาราชากรทุกคนให้มีความรู้ เพื่อการพัฒนาชาติบ้าน เมืองต่อไป ดังจะเห็นในประกาศตั้งโรงเรียนต่อไปนี้^{๖๕}

ประกาศตั้งโรงเรียน

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระราชวงศานุวงศ์แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยในพระบรมมหาราชวังแลพระราชวังบวรฯ กับทวยราชกรทั้งปวงให้ทราบทั่วกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเห็นว่าการวิชาหนังสือเป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง จึงสมควรที่จะทะนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป เพราะคนในพื้นที่บ้านเมืองสยามเรานี้ ที่จนโตใหญ่ไม่รู้หนังสือก็มีโดยมากที่รู้พออ่านได้เขียนได้ แต่ไม่ถูกถ้วนนั้นก็มีโดยมาก เพราะโรงเรียนที่สอนวิชาตามแบบหลวงยังมีน้อย ไม่พอกับผู้ที่จะได้เรียน มีเล่าเรียนมีพระราชประสงค์จะให้พระราชวงศานุวงศ์ แลบุตรหลานข้าราชการ แลราชกรทั้งปวง ได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทยให้รู้โดยละเอียดตามแบบที่ถูกต้อง จึงทรงเสียดสพระราชทรัพย์ออกตั้งโรงเรียน แลจ้างครูสอนบำรุง การเล่าเรียนสิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก โรงเรียนซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้ว ตามพระอารามหลวงเป็นหลายแห่ง แลยังทรงมีพระราชดำริจะให้ตั้งโรงเรียนให้มีสำหรับพระอารามหลวงทุกๆ พระอาราม เพื่อจะให้บุตรหลานของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้เล่าเรียนโดยสะดวก ไม่ต้องเสียเงินทองอะไรเลย แลโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ก็โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้วที่พระตำหนักสวนกุหลาบแห่งหนึ่ง ยังจะตั้งโรงเรียนสำหรับข้าราชการอีกแห่งหนึ่ง พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการโรงเรียนทั้งปวงนี้ ก็เพราะทรงพระมหากรุณาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน แลมีพระราชประสงค์จะให้วิชาหนังสือไทยรุ่งเรืองแพร่หลายเป็นคุณแก่ราชการแลเป็นความเจริญแก่การบ้านการเมืองยิ่งขึ้นไป^{๖๖}

จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๑๖๕

จากพระราชดำรัสจะเห็นได้ว่า ได้ทรงใช้ผลสำเร็จที่เกิดจากโรงเรียนแรกที่ทรงจัดตั้งขึ้นมาขยายการจัดการศึกษาออกไป พระราชประสงค์ของพระองค์ที่ได้ปรากฏชัดยิ่งขึ้น ก็เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนเพื่อสามัญชนทั่วไปในเวลาต่อมา โรงเรียนเพื่อสามัญชนแห่งแรกที่ตั้งขึ้น อยู่ที่วัดมหรณพาราม ตำบลเสาชิงช้า จังหวัดพระนคร เป็นผลจากการที่ทรงพยายามจัด

^{๖๕} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๗ - ๑๘.

^{๖๖} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๑๖๕, เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๗ - ๑๘.

การศึกษาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติบ้านเมือง นั่นคือการใช้วัดเป็นสถานที่เรียนและพระเป็นผู้สอน นับว่าเป็นยุทธศาสตร์การขยายการศึกษาสู่ปวงชนอย่างชาญฉลาด เพราะวัดก็มีอยู่ทั่วไปทุกหนแห่งในเมืองไทย ชาวไทยก็คุ้นเคยกับการเล่าเรียนในวัดอยู่แล้ว การจัดตั้งโรงเรียนหลวงจึงขยายตัวออกไปได้โดยเร็วตามหัวเมืองต่างๆ แต่การจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรในครั้งนี้ก็เกิดมีอุปสรรคขึ้น เมื่อมีประชาชนหัวนเกรงว่าจะเป็นวิธีการเกณฑ์เด็กไปเป็นทหาร จึงไม่ยอมส่งบุตรหลานเข้าเรียน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศชี้แจงในความเป็นความว่า^{๖๗}

...บัดนี้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ราษฎรเล่าลือกันว่า ซึ่งก็โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนนั้น มีพระราชประสงค์จะเก็บเด็กนักเรียนเป็นทหาร ผู้ที่จะส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนหนังสือ ก็มักจะพากันหวาดหวั่นครั่นคร้าม ว่าบุตรหลานจะต้องเป็นทหารเป็นอันมาก ที่พูดเล่าลืออย่างนี้เป็นความจริง ห้ามอย่าให้ผู้ใดพลอยตื่นตื่นเชื่อฟังคำเล่าลือนี้เป็นอันขาด คนที่ควรจะชักเป็นทหารก็มีอยู่พวกหนึ่งอีกต่างหากไม่ต้องตั้งโรงเรียนเกลี้ยกล่อมเด็กมาเป็นทหารเลย อนึ่งเด็กทั้งปวงนี้ก็ล้วนแต่เป็นบุตรหลานไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งสิ้นด้วยกัน ถ้าจะเก็บเอามาเป็นทหารเสียตรงๆ นั้นจะไม่ได้หรือ จะต้องตั้งโรงเรียนเกลี้ยกล่อมให้ลำบากและเปลืองพระราชทรัพย์ด้วยเหตุใด ผู้ที่เล่าลือโจษกันอย่างนั้นเหมือนเป็นคนไม่มีกตัญญู ไม่รู้พระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันทรงพระกรุณาทรงพระราชดำริจัดการจะให้เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ประชาราษฎรทั่วไปในพระราชอาณาจักร ถ้อยคำของคนเช่นนั้น ใครไม่ควรจะเอาเป็นประมาณถ้าใครมีบุตรหลานอยากให้ได้เล่าเรียนให้มีวิชาความรู้ สำหรับตัวก็ส่งเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนที่ใกล้เคียงเขตบ้านที่อยู่ นั้นเถิด อย่าคิดหวาดหวั่นครั่นคร้ามด้วยข้อที่บุตรหลานจะต้องติดเป็นทหารนั้นเลย^{๖๘}

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือนหก แรม ๓ ค่ำ ปีระกา สัปตศก ๑๒๔๗

(พ.ศ.๒๔๒๘) เป็นปีที่ ๑๘ ฤกษ์วันที่ ๖๐๖๑ ในรัชกาลปัจจุบันนี้...”

จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๒๑๒๔๖ หน้า ๑๖๕

ต่อมาเมื่อทรงมีพระราชดำริจะขยายการศึกษาสู่มหาชนอย่างกว้างขวางจริงจังเพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสเล่าเรียนเท่าเทียมกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นให้ตั้งอยู่ภายในวัดเพื่อให้พระผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไปได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบการ

^{๖๗} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๑๖๕, อ้างถึงใน สุมน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลารัตน์, **ปรัชญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๘.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.

จัดการศึกษา โรงเรียนแรกที่สร้างขึ้น คือ โรงเรียนวัดมหรณพาราม และโรงเรียนอื่นๆ อีก บางโรงเรียนก็ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ เช่น วัดประยูรวงศ์ (ธนบุรี) ก็มีพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค ต่อมาก็มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา) เป็นผู้อุปการะ หรือที่วัดระฆัง ก็มีวัดและเอกชนรับอุปการะร่วมกัน เป็นต้น นับว่าการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรของพระองค์เป็นการผดึกกำลังจากส่วนต่างๆ ของบ้านเมืองมาร่วมกันรับผิดชอบในการจัดการศึกษา

เมื่อการศึกษาขยายตัวออกไปมาก ก็ได้พระราชทานพระราชดำริจัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นเพื่อรับผิดชอบการจัดการศึกษาของพลเมือง ต่อมาก็ได้มีการขยายการจัดตั้งโรงเรียนออกสู่หัวเมืองให้แพร่หลายและเป็นระบบมากขึ้น ขอยกเอาใจความสำคัญในประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา มีดังต่อไปนี้^{๖๙}

ประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา

ด้วยพระยาภาสกรวงศ์เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้รับบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระราชาคณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญ เจ้าอธิการผู้ใหญ่ผู้น้อยพระอนุจรในพระอารามหลวง ซึ่งได้รับนิยัตน์แล้วตราษฎรทั้งในกรุงแลหัวเมือง แลผู้ว่าราชการเมือง กรมการหรือผู้หนึ่งผู้ใด ที่มีใจศรัทธาในการกุศล ซึ่งเป็นการเอื้อกุลแก่เพื่อนมนุษย์ที่จะให้ได้ว่าวิชาความรู้นั้นก็ดี หรือผู้ที่มีอุปการะเกื้อกูลอุดหนุนการเล่าเรียนอยู่แล้ว บัดนี้ก็ดี หรือบิดามารดาของเด็กนักเรียนหรือตัวเด็กนักเรียนเองก็ดี ให้ทราบทั่วกันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์มีพระบรมราชประสงค์ที่จะให้เรียนรู้วิชาหนังสือไทยแลภาษาต่างประเทศ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ เพื่อได้ประกอบกิจการเลี้ยงชีวิตได้โดยสะดวก ด้วยการที่รู้หนังสือนั้นได้ความฉลาดมากยิ่งกว่าไม่รู้หนังสือ เพราะวิชาหนังสือนี้เป็นที่ตั้งของวิทยาทั้งปวง ผู้ที่จะศึกษาในกิจวิทยาใดๆ เมื่อรู้หนังสืออยู่เป็นภาคพื้นก่อนแล้วอาจที่จะทราบได้ตลอดแลแม่นยำในวิทยานั้นๆ ทุกประการทั้งยังจะได้ความฉลาดรอบรู้กิจการต่างๆ ทั้งที่ไกลแลที่ใกล้ โดยชัดเจนเป็นความเจริญของประชาราษฎร์ด้วย เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงพระราชดำริมั่นคงอยู่ โดยพระมหากรุณาธิคุณในการศึกษาเล่าเรียนนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นในกระทรวงพระธรรมการ เพราะว่ามีพระราชประสงค์จะจัดการศึกษาเล่าเรียนให้แพร่หลายออกไป ได้ออกพระราชทรัพย์ในการศึกษา เป็นเงินเดือนอาจารย์ตามโรงเรียน แลเจ้าพนักงาน แลการก่อสร้างโรงเรียน แลเครื่องใช้ต่างๆ สำหรับโรงเรียน แลสมุดตำราเรียนต่างๆ ปีหนึ่งหลายพันชั่ง..

^{๖๙} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ.

จึงเป็นการสมควรที่จะมีจัดการ แกไขการศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทย ให้แพร่หลายออกไป เพื่อให้ประชากรราษฎรได้รับประโยชน์การเล่าเรียนเต็มบริบูรณ์ทั่วหน้ากัน จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานกระทรวงพระธรรมการ จัดการศึกษาที่จะให้เป็นแบบแผนในการเล่าเรียนสืบไป แบ่งการเล่าเรียนเป็นลำดับขั้นตามสมควรแก่อาจารย์ที่จะสอน แลกลุบุตรที่จะเล่าเรียนให้รู้ยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับนั้นบรรดาการเล่าเรียนในชั้นแรก ซึ่งเรียกว่ามูลศึกษาให้แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น คือโรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นต่ำชั้น ๑ โรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นสูงชั้น ๑...”^{๗๐}

เมื่อประชาชนเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาแล้ว ต่างก็นิยมส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนมากขึ้นทั้งในกรุงเทพมหานครและส่วนหัวเมืองนั้น จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งกรมขึ้นมารับผิดชอบการศึกษาของพลเมืองโดยตรง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ดังมีในประกาศต่อไปนี้

ประกาศตั้งกรมศึกษาธิการ

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกัน การเล่าเรียนวิชาเป็นการสำคัญของราชการบ้านเมือง แต่ก่อนมายังหาได้จัดตั้งขึ้นเป็นแบบแผน ให้แพร่หลายและยังหาได้มีเจ้าพนักงานสำหรับบังคับบัญชาราชการ ฝ่ายการเล่าเรียนทั้งปวงไม่ บัดนี้ได้ทรงทำนุบำรุงในการเล่าเรียนให้เป็นแบบอย่างเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้มาก และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีเจ้าพนักงานรับกระแสพระราชดำริจัดการนั้นตลอดมา เมื่อการเล่าเรียนเจริญขึ้น ผู้ซึ่งรับราชการในการเล่าเรียน คือ เจ้าพนักงานสำหรับใช้บังคับจัดการเล่าเรียนและอาจารย์ผู้ฝึกสอนวิชาเป็นต้นนั้น ก็มีมากขึ้นโดยลำดับผู้ซึ่งรับราชการในตำแหน่งการทั้งปวงเหล่านี้ ก็เป็นข้าราชการที่รับราชการแผ่นดินฉลองพระเดชพระคุณในส่วน ๑ เหมือนกับข้าราชการกรมอื่นๆ แต่ยังหาได้มีตำแหน่งในราชการไม่ เพราะราชการฝ่ายการเล่าเรียนยังไม่ได้ตั้งสังกัดขึ้นเป็นกรม ๑ เหมือนกับประเทศอื่นๆ

บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน สำหรับจัดการเล่าเรียนทั้งปวงรวมเป็นกรม ๑ เรียกว่ากรมศึกษาธิการ ซึ่งผู้ได้รับกระแสพระราชดำริ เป็นหัวหน้าพนักงานจัดการเล่าเรียนเป็นตำแหน่งข้าหลวงผู้บัญชาการศึกษา และเป็นผู้ซึ่งได้รับราชการอยู่ในพนักงานจัดการเล่าเรียนทั้งปวงสังกัดขึ้นอยู่ในกรมศึกษาธิการตามตำแหน่ง ที่ได้รับราชการนั้นทุกคน ให้กรมศึกษาธิการนี้เป็นกรม ๑ ในราชการฝ่ายพลเรือนเหมือนกับกรมอื่นๆ สืบไป

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุล นพศก จุลศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐)

^{๗๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๘ เล่ม ๑ เอกสาร ศ. ๑๒/๗.

จาก ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.๒๔๑๔ - ๒๕๐๗ หน้า ๕๑^{๗๑}

การจัดการศึกษาเพื่อราษฎรทุกคน ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเริ่มต้นวางรากฐานการศึกษาของชาติด้วยการจัดตั้งโรงเรียนในพระบรมมหาราชวังขึ้น ซึ่งมุ่งรับนักเรียนที่เป็นบุตรหลานของพระราชวงศ์และข้าราชการเท่านั้น แต่จุดมุ่งหวังและหลักการจัดการศึกษาที่แท้จริงของพระองค์ท่านมิได้อยู่เพียงนั้น โรงเรียนในพระบรมมหาราชวังก็เป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่ทรงทดลองปฏิบัติให้เกิดผลดี เพื่อการขยายผลออกไปให้กว้างขวางขึ้น ดังในพระราดำรัสตอนหนึ่งที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้

เมื่อมีคนที่ยอมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กมากขึ้น จนมีนักเรียนเกินอัตราที่ต้องการสำหรับฝึกหัดเป็นนายทหารมหาดเล็ก จึงเกิดปัญหาขึ้นว่า ในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบนั้นจะควรรับนักเรียนตามความนิยมของผู้เรียนหรือจะรับแต่เสมออัตราที่ต้องการสำหรับเป็นนายทหารมหาดเล็กพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริที่จะขยายการศึกษาให้กว้างขวางแพร่หลายออกไป ดังมีพระราดำรัสที่กล่าวไว้ว่า

“...การเล่าเรียนเป็นการสำคัญของบ้านเมืองอย่างหนึ่ง เมื่อความ นิยมเริ่มเกิดขึ้นอย่างนี้แล้วยากที่จะสกัดกั้นได้เสีย ด้วยหวังแต่ประโยชน์ของกรมทหารมหาดเล็กกรมเดียวเท่านั้น หากว่าไม่ในกระทรวงราชการต่างๆ ก็ต้องการคนที่ได้เล่าเรียนมามีวิชาความรู้เข้าตำแหน่งรับราชการอยู่เป็นอันมากเหมือนกัน ให้คิดจัดเป็นโรงเรียนชั้นสูงสำหรับพระราชวงศ์ และผู้ที่จะเป็นข้าราชการให้เป็นประโยชน์กว้างขวางสำหรับราชการบ้านเมืองทั่วไปเถิด...”

เมื่อการศึกษาขยายตัวออกไปมากขึ้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนเฉพาะสาขาขึ้น เพื่อสนองความต้องการของกรมกองต่างๆ และทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงมหาดไทยและกรมศึกษาธิการร่วมกันรับผิดชอบการจัดการศึกษาในระดับและส่วนต่างๆ ของประเทศ พระองค์ทรงเน้นถึงความสำคัญของโรงเรียน เพื่อราษฎรและการศึกษาในส่วนหัวเมืองมากเช่นกัน

การจัดการศึกษาที่มีบูรณาการแบบแผนเดิมกับแบบแผนสากล จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการศึกษาทั้งตามแบบแผนเก่าดั้งเดิม คือ การศึกษาอักษรวิธี และศิลปวิทยาการต่างๆ ที่พระราชกุมารพึงจะเรียนรู้กันตามแบบแผนใหม่ คือ การศึกษาภาษาอังกฤษและความรู้ตามแบบตะวันตกทั้งหลาย ทำให้ทรงเป็นนักการศึกษาที่รอบรู้ ทรงสามารถนำเอาข้อดีข้อ เสียของการศึกษาแต่ละแบบมาคิดวิเคราะห์ความเป็นไปได้และให้มีลักษณะบูรณาการกัน เพื่อให้การจัดการศึกษาแก่สยามประเทศเป็นไปอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ พระองค์ก็ทรงใช้ข้อมูลที่ทรงมีและข้อมูลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รวบรวมจากที่ต่างๆ มาใช้ในการวางแผน

๗๑

ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๑๔ - ๒๕๐๗ หน้า ๕๑, เอกสารจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๒๒-๒๓.

ทางการจัดการศึกษา ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทย และโรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษตามแบบที่ทรงเคยศึกษามาก่อนนั้น เนื่องจากทรงตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษา เพื่อจะเตรียมบุคคลเข้ารับราชการ เมื่อเสด็จประพาสต่างประเทศก็ทรงสนพระราชหฤทัยศึกษาการจัดการศึกษาของแต่ละแห่งเพื่อนำมาใช้กับเมืองไทย ทรงรวบรวมข้อมูลด้านการจัดการศึกษาอย่างกว้างขวางด้วยการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทูตไทยในอังกฤษและฝรั่งเศสส่งรายงานการศึกษา แบบแผนการจัดการศึกษาของประเทศดังกล่าวอย่างละเอียดมาถวาย พระราชดำริในครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของประเทศไทยอย่างมาก เพราะเดิมที่เราไม่เคยจัดการศึกษากันอย่างมีระเบียบแบบแผนมาก่อน ดังมีรายงานต่อไปนี้^{๗๒}

รายงานความเห็นที่จะจัดการศึกษาของนักเรียนสยามในประเทศอังกฤษของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) อัครราชทูตไทยประจำในประเทศอังกฤษ จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพราะทำอย่างละเอียดครอบคลุมทุกด้านความคิดเห็นที่สำคัญของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ คือ การทำให้นักเรียนไทยไปเรียนประเทศอังกฤษได้ผลดีและประสบความสำเร็จโดยเร็ว การวางรากฐานการศึกษาภายในประเทศให้กว้างขวางและได้มาตรฐาน เมื่อจะส่งนักเรียนไปเรียนต่างประเทศก็ต้องมีการสอบแข่งขันคัดเลือกเอาผู้ที่มีความรู้สูงสุด การส่งนักเรียนไปเรียนต่างประเทศควรลดลงเรื่อยๆ และจัดการศึกษาแบบขยายการศึกษาภายในประเทศให้ได้มาตรฐาน มีการแปลและแต่งตำราเป็นภาษาไทย มีการเรียนภาษาต่างประเทศที่ดี มีการเน้นความสำคัญจำเป็นของการขยายการศึกษาภายในประเทศ ให้แพร่หลาย และได้มาตรฐาน นอกจากนี้ยังได้เสนอให้มีการจัดตั้งโรงเรียนทุกระดับชั้น ตั้งแต่ประถมศึกษา มัธยมศึกษา (มัธยมศึกษา) ปริญญาศึกษา (อุดมศึกษา) และให้เยาวชนทั้งหลายทั้งชายและหญิงได้เล่าเรียนโดยเท่าเทียมกัน^{๗๓}

ผลของรายงานฉบับนี้ ทำให้มีการคัดเลือกนักเรียนไปเรียนต่างประเทศ อย่างมีระบบมากขึ้น และยังเป็นแนวทางให้กระทรวงธรรมการจัดทำ “โครงการแผนการศึกษาในกรุงสยาม” ขึ้นในเวลาต่อมา ทั้งยังได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาชมเชยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในความตอนหนึ่งว่า “...เราขอชมเชยความอุสาหพยายามและความบริสุทธิ์ โดยรอบคอบ

^{๗๒} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ. ๑๑๑ - ๑๒๙.

^{๗๓} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ. ๑๑๑ - ๑๒๙.

แลเหนียบแหลมของพระยาวิสุทธิ ซึ่งก็ได้คิดอ่านแนะนำมายังกระทรวงในครั้งนี้เป็นอันมาก แลขอ
ยืนยันว่าได้เห็นชอบในความคิดนั้นทุกอย่าง...”^{๗๔}

ผลจากรายงานของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ได้ก่อให้เกิดการคิดพิจารณา เรื่องการจัด
การศึกษาขึ้นอย่างกว้างขวาง ได้มีการเสนอความคิดเห็นเรื่องการจัดการศึกษา ตามหัวเมือง ตาม
มณฑลต่างๆ และการจัดการศึกษาทั่วประเทศขึ้นโดยได้มีการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาด้วย

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้า
หลวงตรวจการศึกษาหลายคน เป็นกรรมการไปศึกษาดูงานการจัดการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น ช่วงปี
พ.ศ.๒๔๔๕ เพื่อนำแนวคิดมาพิจารณาปรับใช้ ซึ่งคณะกรรมการชุดนี้ได้กล่าวไว้ในรายงานตอนหนึ่งว่า

เวลานั้นประเทศญี่ปุ่นได้วางแผนการศึกษาชาติลงแล้ว ด้วยวิธีที่ตั้งข้าหลวงตรวจแผนการ
ศึกษาของชาติต่างๆ ในยุโรปและอเมริกา แล้วก็กำหนดวางลงเป็นแผนการศึกษาชาติญี่ปุ่น
คณะข้าหลวง ประสบโอกาสได้ชมมือเปิบจากแผนการศึกษาของชาติญี่ปุ่น ซึ่งเป็นแผนรวมที่
ใหม่ที่สุดเวลานั้น^{๗๕}

แผนการศึกษาที่ศึกษาจากญี่ปุ่นได้มีการนำมาดัดแปลงปรับปรุงแล้วนำขึ้นกราบทูล เพื่อ
เป็นข้อมูลในการจัดการศึกษาของไทยในระยะต่อมา จึงอาจจะกล่าวได้ว่าหลักการศึกษาที่สำคัญ
ประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือการจัดให้มีบูรณาการในข้อมูลเก่าและ
ใหม่ที่ได้มาจากแหล่งต่างๆ มาใช้ประโยชน์ในการจัดการศึกษา เมื่อทรงมีแนวคิดพื้นฐาน และหลักใน
การจัดการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาบุคคลในชาติทุกชนชั้น เพื่อการพัฒนาชาติบ้านเมือง ดังได้
เสนอมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินงาน
การจัด การศึกษาตามแนวพระราชดำริที่ทรงได้ยึดมั่นในทันที ด้วยการทรงใช้กุศโลบายในการ
ดำเนินงาน มีดัง ต่อไปนี้^{๗๖}

เริ่มจัดแต่น้อยแล้วขยายผลไปเรื่อยๆ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ริเริ่มจัดการศึกษาแต่เพียงน้อยกับบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับพระองค์ เมื่อ
ได้ผลดี จึงจะขยายออกไปสู่ภายนอก ดังที่ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระมหาราชวังก่อน แล้วค่อย
ขยายโรงเรียน โดยขยายจำนวนนักเรียนออกไปเรื่อยๆ จนทรงมั่นใจแล้วจึงได้ขยายไปถึงโรงเรียน
สำหรับราษฎรหรือสามัญชนที่มีวัดเป็นฐาน เพื่อเป็นการวางรากฐานให้มั่นคง ไม่ใช้การบังคับให้ส่ง

^{๗๔} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ**, (กรุงเทพมหานคร :
๒๕-๐๔), หน้า ๒๓.

^{๗๕} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ**, (กรุงเทพมหานคร :
๒๕๐๔), หน้า ๒๓.

^{๗๖} **เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (พระนคร : โรง
พิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๙ - ๑๑.

บุตรหลานเข้าเรียน แต่ทรงใช้ประกาศชักจูงชี้แนะให้เห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษา แทน สิ่งเหล่านี้ ทำให้ประชาชนยอมรับการศึกษาว่าเป็นส่วนสำคัญ ของการพัฒนาส่วนตนและส่วนรวมในเวลาต่อมา^{๗๗}

ประกาศกระแสพระบรมราชโองการ

เรื่อง การเล่าเรียนของประเทศสยาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ทรงพระอนุสรคำนึงถึง การเล่าเรียนของประเทศสยามซึ่งได้มีสืบมาแต่โบราณ คือวัดเป็นสำนักที่เล่าเรียนหนังสือและบ้านเป็นที่เรียนศิลปวิชาการหาเลี้ยงชีพต่างๆ ตามเหล่าตามตระกูลตลอดมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ บัดนี้การติดต่อกันระหว่างนานาประเทศ ทัวโลกมีมากขึ้นแล้วทางทะเลก็มีเรือกลไฟทางบกก็มีรถไฟ ความต้องการแลกเปลี่ยนสินค้ากระทำให้นานาประเทศคบหาสมาคมกัน อันเป็นเหตุให้ความรู้ทั้งฝ่ายวิชาและฝ่ายศิลป การทำด้วยฝีมือต้องหันเหียนไปหาที่ถูกที่ดีและที่ได้ประโยชน์ยิ่ง วิชาหรือศิลปใดก็แพ้เสียเปรียบ หรือต้องเปลี่ยนแปลงไปให้สู้กันได้ในประเทศเดียวกันอันความยิ่งหย่อนเป็นลุ่มๆ ดอนๆ ในส่วนศิลปวิชาการทั้งปวงนี้ เมื่อครั้งการไปมาระหว่างนานาประเทศยังไม่ติดต่อกันได้สะดวกความยิ่งหย่อนเป็นลุ่มๆ ดอนๆ นี้ก็อาจมีอาจเป็นอยู่ได้ในที่ต่างๆ กัน แต่ครั้นความติดต่อกันได้มาถึงเข้าแล้ว ดังในสมัยนี้ ความรู้ศิลปวิชาการทั้งปวงจำต้องหันเข้าหาความสม่าเสมอเป็นลำดับไปทุกทีเพราะเหตุในสมัยนี้และความเป็นไปของประเทศบ้านเมืองได้เปลี่ยนมาฉะนี้ จึงจำเป็นต้องคิดบำรุงศิลปวิชาการทั้งปวงของเราให้เจริญขึ้น ป้องกันไม่ให้เสื่อมทรามลงไปด้วยอำนาจที่ต้องแข่งขันกับเขาอื่น ความทะนุบำรุงและป้องกันเช่นนี้ก็มิได้แต่รับจัดการฝึกหัดสั่งสอนกันให้เกิดความรู้และความสามารถยิ่งยวดขึ้น จำเดิมแต่รัฐบาลได้เริ่มตั้งโรงเรียนมาเป็นเวลานานแล้วก็ดี แต่โดยที่ความประสงค์ในขั้นต้นต้องหัดคนเข้ารับราชการก่อน จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดไปว่า การเล่าเรียนนั้นสำหรับแต่ผู้ที่รับราชการ ไม่ใช่หน้าที่ของคนทั้งปวง ซึ่งจะต้องฝึกหัดตัวของตัวในวิชาความรู้แล้วเมื่อได้ขยาย การเล่าเรียนให้แพร่หลายออกไปทั่วพระราชอาณาเขต จึงพากันหลงมกยไปว่าการเล่าเรียนทั้งหลายต้องเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะทุนรอนให้หมด ความเข้าใจผิดอันนี้ เป็นเครื่องหน่วงความเจริญของบ้านเมืองให้เนิ่นช้า แท้ที่จริงการเล่าเรียนนี้ เป็นเครื่องชักจูงให้เกิดความฉลาด ให้รู้จักประพฤติตัวดีให้สามารถในศิลปวิชาการหาเลี้ยงชีพ ไม่ว่าวิชาหรือศิลปวิชาตั้งแต่ที่เป็นครูเป็นแพทย์ตลอดไปจนถึงเป็นพ่อค้าและเป็นช่างย่อมต้องเรียนก่อน จึงจะสำเร็จเป็นอย่างดีได้ ก็คนที่เกิดมา จำต้องหาเลี้ยงชีพในทางใดทางหนึ่งทุกคนด้วยกัน

เหตุฉะนั้นมรดกที่บิดามารดาเด็กจะให้แก่เด็กอะไรไม่ดียิ่งไปกว่าวิชาความรู้ ซึ่งจะเป็นทุนหนุนตนให้สูงขึ้น ให้เป็นที่ตั้งแห่งความประพฤติที่ดีมีความสุขและโภคทรัพย์ได้แท้จริงยิ่งกว่ามรดกที่ให้เป็นทุนหนุนทรัพย์นั้น ซึ่งก็อาจจะหมดเปลืองและสูญสิ้นไปได้นั้นอีก^{๗๘} เมื่อทรงพระราชดำริดังนี้แล้ว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า แต่บัดนี้ไปให้เป็นหน้าที่ของบิดามารดาและผู้ปกครองเด็ก ที่จะสั่งสอนและแสวงหา

การเล่าเรียนให้แก่เด็ก โดยสมควรแก่ถำณานุรูปและกำลังทุนทรัพย์ ฝ่ายรัฐบาลก็จะได้วางรูปโครงการของการเล่าเรียนสำหรับชาติบ้านเมืองลงไว้ให้เป็นหลัก ดังที่เจ้าหน้าที่ คือกระทรวงธรรมการจะได้ประกาศให้ทราบทั่วกันเป็นลำดับต่อไป ความประสงค์จำนงหมายในการสั่งสอนฝึกหัดกันนั้นให้มุ่งต่อผลสำเร็จดังนี้ คือ ให้เป็นผู้แสวงหาศิลปวิชาเครื่องอบรมปัญญาความสามรถและความประพฤติดี ประพฤติชอบ ให้ดำรงรักษาวงศ์ตระกูลของตนให้โอบอ้อมอารีแก่พี่น้อง ให้มีความกลมเกลียวร่วมทุกข์สุขกัน ในระหว่างสามิภรรยาให้มีความซื่อตรงต่อกันในระหว่างเพื่อน ให้รู้จักกระหม่อมกระหม่อมเจียมตัวมีความเมตตาจิตรแก่ผู้อื่นทั้งปวง ให้อุดหนุนสาธารณประโยชน์อันจะเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งหมดให้ประพฤติตามพระราชกำหนดกฎหมาย เมื่อถึงคราวที่จะต้องช่วยชาติและบ้านเมือง ให้มอบกายสวามิภักดิ์ด้วยกล้าหาญ และด้วยจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงให้รำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อยู่ทุกเมื่อ

เมื่อใดความรู้สึกต่อหน้าที่เหล่านี้ทั้งหมดได้เข้าฝังอยู่ในสันดานจนปรากฏด้วยอาการกิริยาภายนอกแล้ว เมื่อนั้นความสั่งสอนฝึกหัดถือว่าสำเร็จและผู้ใดเล่าเรียนถึงผลสำเร็จนี้แล้ว ผู้นั้นถือว่าเป็นราษฎรอันสมควรแก่ประเทศสยามยิ่งนัก^{๗๙}

ประกาศ ณ วันที่ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๙ ตรงกับวันที่ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างมาก ที่ประกาศฉบับนี้ยังมิได้ประกาศใช้ เนื่องจากระหว่างที่ทรงปรึกษากับกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเสด็จสวรรคตก่อน แต่อย่างไรก็ดีประกาศนี้ยังยืนยันให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงพระปรีชาญาณอันสูงส่งของพระองค์ด้านการดำเนินงานการศึกษา

การศึกษาต้องสนองประโยชน์แก่ผู้เรียนและสังคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นถึงคุณค่าของการศึกษาอยู่เสมอ ทั้งในส่วนของการพัฒนาผู้เรียนในด้านต่างๆ และการมีส่วนสำคัญในการพัฒนาสังคม การดำเนินงานการศึกษาในแต่ละขั้นตอนของพระองค์แม้ว่าจะ

^{๗๘} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๑๓๖.

^{๗๙} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, หน้า ๑๓๘.

ทรงเริ่มจากโรงเรียนเล็กๆ ในพระบรมมหาราชวัง แต่ได้ทรงกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา อันแสดงนัยถึงประโยชน์ที่บุคคลจะได้รับจากการศึกษาอย่างเด่นชัด นั่นคือการมุ่งผลิตคนเข้ารับราชการ ซึ่งนอกจากจะทรงแสดงถึงความมุ่งหมายนี้ในพระบรมราชโองการ แล้วยังทรงปฏิบัติให้เห็นเป็นข้อพิสูจน์ด้วย ดังมีประกาศต่อไปนี้

“...มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่ายพลเรือนขึ้นแต่ ร.ศ.๑๑๘ การโรงเรียนนั้นได้เจริญขึ้นโดยลำดับ จึงได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นักเรียนในโรงเรียนนั้นได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กมีตำแหน่งรับราชการใกล้ชิดพระองค์ ต่อมาบัดนี้ทรงพระราชดำริเห็นควรจะให้โรงเรียนนั้น มีนามสมแก่ที่นักเรียนได้เป็นมหาดเล็ก แลสมกับประเพณีอันมีมาแต่โบราณที่ข้าราชการโดยมากย่อมได้ถวายตัวศึกษาวิชาการในกรมมหาดเล็กก่อนไปรับตำแหน่งในราชการกรมอื่นนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โรงเรียนฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่ายพลเรือนใช้นามว่า “โรงเรียนมหาดเล็ก” สืบไป แลโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ๑ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ผู้จัดการ ๑ เจ้าหมื่นสรรพรพีเชษฐภักดี ๑ เป็นกรรมการตรวจตราแลอำนวยการโรงเรียนนี้ ให้มีความเจริญเรียบร้อยตามพระราชประสงค์สืบต่อไป...”^{๘๐}

ประกาศมา ณ วันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ซึ่งนับว่าเป็นพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศยิ่งในการใช้ เพราะการจัดการศึกษาโดยให้โรงเรียนอยู่ในวัดนั้น นอกจากจะได้ประโยชน์ คือ การส่งเสริมการศึกษา ซึ่งดั้งเดิมก็มีกันในวัดอยู่แล้ว ทางราช การไม่ต้องหาสถานที่หรืออาคารเรียนให้สิ้นเปลืองงบประมาณแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมให้เด็กสนใจในศาสนาและศีลธรรมจรรยา เพราะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีและใกล้ชิดกับพระ อันนับเป็นกุศโลบายที่ดียิ่ง แนวทางพระราชดำริในการจัดการศึกษาทุกระดับชั้นแก่ราษฎรนี้ เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นใน “ประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา (โรงเรียนเชลยศักดิ์และโรงเรียนพิเศษเชลยศักดิ์) ร.ศ. ๑๑๑” ที่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้ร่างขึ้น เพื่อกำหนดหลักสูตรของโรงเรียนมูลสามัญทั้งในนครบาลและชนบท โดยกำหนดแบ่งการศึกษาเป็น ๓ ชั้น คือ มูลศึกษา (ประถมศึกษา) มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ซึ่งถึงแม้ประกาศนี้ จะไม่สัมฤทธิ์ผลในเชิงปฏิบัติในเวลานั้น แต่ก็นับว่าเป็นการวางแนวทางการศึกษาทุกระดับชั้น ให้สำหรับราษฎรอย่างเป็นระบบแบบแผนเป็นครั้งแรก^{๘๑}

^{๘๐} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๒๕๖.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕ - ๒๐๗.

ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง

...มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ให้ประกาศพะเดียงแก่พระภิกษุสงฆ์ทราบทั่วกันว่า ทรงรำพึงโดยพระราชจริยานุวัติ จะทำนุบำรุงความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดทั่วไปตลอดพระราชอาณาจักร เพื่อให้สมรณพราหมณาจารย์แลอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายให้มีความสุขสำราญยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน จึงได้ทรงพระราชดำริเห็นว่าความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดแต่ความประพฤติชอบแลการเลี้ยงชีวิตที่ชอบเป็นที่ตั้งคนทั้งหลายจะประพฤติชอบ แลจะหาเลี้ยงชีวิตโดยชอบนั้นเล่า ก็ย่อมไสรยการได้สดับฟังโอวาทคำสั่งสอนที่ชอบแลการที่ได้ศึกษาวิชาความรู้ ในทางที่จะให้บังเกิดประโยชน์มาแต่ย่อมเยา แลจะฝึกซ้อมสั่งสอนให้น้อมในทางสัมมาปฏิบัติ แลเจริญปัญญาให้สามารถในกิจการต่างๆ อันจะเป็นเครื่องประกอบการหาเลี้ยงชีพเมื่อเติบโตใหญ่ จึงชื่อว่าได้เข้าสู่ทางความเจริญเป็นความจริงดังนี้ ก็แลประชาชนในสยามราชอาณาจักนี้ ก็ย่อมจะเป็นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยมาก พุทธศาสนิกชนในพระราชอาณาจักรย่อมได้สดับตรับฟังพระสัทธรรม ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติ สอนไว้เป็นวิถีทางสัมมาปฏิบัติจากพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีอยู่ในสังฆารามทั่วพระราชอาณาจักร แลได้ฝากบุตรหลานเป็นศิษย์ เพื่อให้รำเรียนพระบรมพุทโธวาทแลวิชา ซึ่งจะให้บังเกิดประโยชน์ขึ้น กล่าวก็คือหนังสือวิชาเป็นต้น ในสำนักพระภิกษุสงฆ์เป็นประเพณีที่สืบมาแต่โบราณกาลจนบัดนี้ ว่าพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ก็ได้กระทำประโยชน์แก่พุทธจักร แลพระราชอาณาจักรทั้งสองฝ่ายเป็นอันมาก^{๘๒}

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภ ถึงการที่จะทำนุบำรุงประชาชนทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ แลให้เอื้อเฟื้อในการที่จะศึกษาวิชาอันจะเป็นประโยชน์ เพื่อให้ถึงความเจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ จึงทรงพระดำริเห็นว่า ไม่มีทางอย่างอื่นจะประเสริฐยิ่งกว่าจะแก้กุลพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย โดยพระราชทางพระบรมราชูปถัมภ์ให้มีกำลังสั่งสอนธรรมปฏิบัติ แลวิชาความรู้แก่พุทธศาสนิกชนบริบูรณ์ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน บัดนี้การฝึกสอนในกรุงเทพฯ ได้เจริญแพร่หลายมากขึ้นแล้ว ก็สมควรที่จะจัดการฝึกสอนในหัวเมืองให้เจริญขึ้นตามกัน เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดการตีพิมพ์หนังสือเรียนแบบหลวงทั้งในส่วนที่จะสอนธรรมปฏิบัติแลวิชาความรู้อย่างอื่นเป็นอันมาก เพื่อจะพระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ไว้สำหรับฝึกสอนกุลบุตรให้ทั่วไป แลทรงอาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จพระราชาคณะใหญ่ให้ทรงรับภาระอำนวยการ ให้พระภิกษุ

^{๘๒} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒/๓ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร.

สงฆ์สั่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติ แลมีความรู้โปรดให้บังคับการพระอารามในหัวเมือง ซึ่งเป็นส่วนการพระศาสนาแลการศึกษาได้ทั้งในหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ ทั้งในมณฑลหัวเมือง ตลอดจนพระราชอาณาจักรโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็น เจ้าหน้าจัดการอนุกุลในกิจที่ฝ่ายฆราวาสจะพึงทำ จัดการพิมพ์แบบเรียนต่างๆ ที่จะ พระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ให้ไปฝึกสอนเป็นต้น ตลอดจนการที่จะเบิกพระราชทรัพย์จาก พระคลัง ไปจ่ายในการที่จะจัดตามพระบรมราชประสงค์นี้ แลโปรดเกล้าฯ ให้ยกโรงเรียนพุทธ ศาสนิกชนในหัวเมืองทั้งปวงมารวมขึ้นอยู่ในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เพื่อจะ ได้เป็นหมวดเดียวกัน

ขอพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย จงเห็นแก่พระพุทธรศาสนาแลประชาชนทั้งปวง จงช่วยเอาภาระธุระ สั่งสอนกุลบุตรทั้งหลาย ให้ได้รับศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนไตรย์ แลมีวิชาความรู้อันเป็น สารประโยชน์ยิ่งขึ้นให้สมดังพระบรมราชประสงค์ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ อาราธนามานี้จงทุกประการเทอญ^{๘๓}

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๗ เป็นวันที่ ๑๐๙๕๘ ในรัชกาล ปัจจุบันนี้...

ต่อมาพระองค์ท่านทรงรู้สึกห่วงใยในเรื่องการสอนธรรมแก่นักเรียน ซึ่งหากเมื่อมีความรู้ แล้ว แต่ไม่มีธรรมในใจ น่าจะเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสังคม จึงทรงพระราชปรารภเรื่องนี้ไว้ในพระราช หัตถเลขาที่กราบบังคมทูลไปถึงสมเด็จพระมหันต์วชิรญาณวโรรส เป็นความในตอนหนึ่งว่า

“...เรื่องการศึกษานี้ขอให้ทรงช่วยคิดให้มากๆ จนถึงรากเหง้าของการศึกษาในเมืองไทย อย่า ดัดช่องไปแต่การข้างวัดอีกประการหนึ่ง การสอนศาสนาในโรงเรียน ทั้งในกรุงและหัวเมือง จะต้องให้มีขึ้น ให้มีความวิตกไปว่าเด็กชั้นหลังจะห่างเหินจากศาสนา จนเลยเป็นคนไม่มีธรรม ในใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จะถือว่าเหมือนอย่างทุกวันนี้คนที่ไม่รู้อะไรก็มีมากต่อไปภายหน้า ถ้าจะเป็นคนที่ได้เล่าเรียน คงจะได้ประพฤติตัวดีกว่าคนที่ไม่ได้เล่าเรียนนั้นหาถูกไม่ คนที่ไม่มี ธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม คงจะหันไปหาทางทุจริตโดยมากถ้ารู้มากก็โกงคล่องขึ้นและโกง พิสดารมากขึ้น การที่หัดให้คนรู้อ่านอักขรวิธีไม่เป็นเครื่องฝึกหัดให้คนดีและคนชั่ว เป็นแต่ได้วิธี ที่สำหรับจะเรียนความดีความชั่วได้คล่องขึ้น จึงเห็นว่าถ้ามีหนังสืออ่านสำหรับโรงเรียน ที่บังคับ ให้โรงเรียนต้องสอนกันแต่ให้เป็นอย่างใหม่ๆ ที่คนเข้าใจได้ง่ายๆ แลเป็นความประพฤติของ คลุ่หัตถ์ชั้นต่ำๆ ขึ้นได้จะเป็นคุณประโยชน์อย่างมาก หนังสือเช่นนี้เสมออธิบายธรรม จักขุก็ยิ่ง สูงอยู่ ต้องให้เป็นหนังสือชาวบ้านให้มากๆ ขึ้น และระวังอย่าให้มีโทษและถ้ามีคำสำหรับครูสอน

^{๘๓} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๒๐๖.

ถาม เช่น ศิล ๕ จะถามว่าอะไรเป็นองค์ที่ ๑ ที่ ๒ เป็นต้น ซึ่งให้เด็กต้องจำใจในคำ ซึ่งเป็นหัวข้อเช่นนั้นได้ จะเป็นการดี...”

ในพระราชหัตถเลขา ได้ทรงเน้นให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีหนังสือไว้สอนในด้านศิลป ธรรม ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงสนองพระราชดำริ ด้วยการนิพนธ์ หนังสือ “เบญจศิลป์เบญจธรรม” ขึ้น เพื่อใช้ประกอบการเรียนศิลปธรรมจรรยาของนักเรียนและหนังสือเล่มนี้ได้เป็นที่นิยมใช้กันแพร่หลายในเวลาต่อมา^{๘๔}

การจัดสอนศิลปธรรมมีระบบแบบแผนยิ่งขึ้น เมื่อได้มีการกำหนดไว้ชัดเจนในวิชาและเวลาเรียน ตามหลักสูตรมูลสามัญชั้นต่ำและชั้นสูง ได้กำหนดให้ผู้เรียนต้องเรียนธรรมจารี (ศิลปธรรม) ด้วยสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมงและการสอนศิลปธรรมหรือจรรยาก็ปรากฏอยู่ในหลักสูตรอื่นๆ อีกหลายหลักสูตร เช่น หลักสูตรโรงเรียนนายร้อยทหารบก เป็นต้น

การจัดให้มีสื่อการศึกษา กิจกรรมในทางด้านสื่อการศึกษาอีกประการหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ ในการจัดการศึกษาตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การจัดทำแบบเรียนขึ้นใหม่เดิมใช้แบบเรียน ๖ เล่ม คือ แบบเรียนมูลบทบรรพกิจ แบบ เรียนวาทนิตกร แบบเรียนอักษรประโยค แบบเรียนสังโยคพิธาน แบบเรียนไวยากรณ์ พิจารณ์ และแบบ เรียนพิศาลการันต์ ซึ่งนักเรียนมักจะเรียนไม่ใคร่จบกัน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้ทรงคิดแบบเรียนเร็วขึ้น เมื่อทรงผนวชแล้วทอดพระเนตรเห็นเด็กชวามาเรียนหนังสือที่วัดด้วยหนังสือมูลบทบรรพกิจและอ่านไม่ได้ เมื่อทรงสืบสวนถึงสาเหตุ ก็พบว่าเด็กมีเวลาเรียนเพียงปีละ ๓ เดือน พอถึงหน้าทำนาก็ต้องกลับไปช่วยพ่อแม่พอกกลับมาเรียนใหม่ก็สับสนต้องตั้งต้นกันใหม่ จึงทรงคิดแบบเรียน เร็วขึ้น เพื่อให้เด็กอ่านและจบได้ภายใน ๓ เดือน ด้วยการเอาสิ่งที่จดจำได้ง่ายๆ เช่น ก. ไก่ ข. ไข่ ซึ่งเด็กเห็นเสมอๆ มาช่วยให้เด็กจับความเร็วขึ้น เนื้อเรื่องก็จะเลือกเอาแต่ที่เด็กจะชอบ แบบเรียนเร็วนี้ ได้เริ่มใช้กันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๑ แม้บางโรงเรียนจะยังใช้แบบ ๖ เล่มอยู่ เพราะไม่มีการบังคับว่าจะให้ใช้แบบใด

นอกจากแบบเรียนเร็วแล้ว ก็ยังมี “เบญจศิลป์เบญจธรรม” ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อใช้ในการสอนศิลปธรรมและมีหนังสืออื่นๆ อีกหลายเล่มที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนที่ขยายขึ้นอย่างรวดเร็วอีกด้วย^{๘๕}

^{๘๔} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร. ศ. ๑๑๐ - ๑๑๘ เล่ม ๑ เอกสาร ศ. ๑๒/๗.

^{๘๕} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๓๖ - ๓๗.

การไล่วิชา (การสอบไล่) นอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้นแล้วในการจัดการ ศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดกิจกรรมการศึกษาอันเป็นประโยชน์ยิ่งอีกกิจกรรมหนึ่งขึ้นมา นั่นก็คือ การไล่วิชาสอบ เนื่องจากเดิมใช้การเรียนแบบเรียนหลวง ๖ เล่มของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ด้วยการกำหนดว่าเรียนจบทั้ง ๖ เล่มแล้ว จะถือว่าจบวิชาขั้นต้น แต่ไม่มีใครจะมีผู้ใดเรียนจนจบ มักจะออกจากโรงเรียนไปประกอบอาชีพกันมากกว่า จึงได้มีการคิดที่จะให้มีการสอบไล่หนังสือไทย ทำนองเดียวกับการสอบพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ให้กระทรวงกำหนดระดับความรู้ ของคนที่จะเข้ารับราชการ นักเรียนจึงจะอยู่เรียนจนสอบได้ถึงระดับที่กำหนดไว้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คิดแบบวิธีไล่หนังสือไทยขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ แล้วทรงตั้งข้าหลวงสำหรับตัดสินการไล่หนังสือไทยขึ้น

ประกาศกรมศึกษาธิการ

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยแลพ่อค้าราษฎรทั้งปวงทั่วกัน ด้วยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่า วิชาหนังสือเป็นต้นเค้าคุณความเจริญของราชการบ้านเมืองยิ่ง กว่าศิลปศาสตร์วิชาการอื่นๆ ทั้งสิ้น ถ้าผู้ใดเล่าเรียนถ่องแท้จริง ถึงแม้ว่าจะเป็นคนตระกูลสูงหรือตระกูลต่ำอย่างใดก็สมควรที่จะทรงพระกรุณาชุบเกล้าฯ เลี้ยงให้มียศศักดิ์รับราชการบ้านเมืองฉลองพระเดชพระคุณ ตามคุณานุรูปถ้วนทั่วกัน ทุกวันนี้ผู้ที่เล่าเรียนวิชาหนังสือไทยก็มีเป็นอันมาก แต่บางคนเรียนรู้จบตำราเรียนบ้าง ที่เรียนได้แต่ครั้งหนึ่งค่อนหนึ่ง แล้วเลิกเรียนเสียก็เป็นอันมาก เพราะไม่มีกำหนดอันใดเป็นที่สังเกตที่จะรับประกันว่าผู้ใดรู้ถ่องแท้จริง แลผู้ใดไม่รู้จริง จึงยังเป็นความขัดขวางแก่พระราชประสงค์ ซึ่งจะทรงชุบเกล้าฯ เลี้ยงแลพระราชทานคุณความดี ให้แก่ผู้เล่าเรียนอยู่เพราะเหตุฉะนี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้แต่งแบบหลวงสำหรับสอบไล่วิชาหนังสือไทย นักเรียนทั้งปวงจะโปรดเกล้าฯ ให้มีข้าหลวงเป็นเจ้าพนักงานผู้ไล่หนังสือปีละครั้งหนึ่งเสมอต่อไปถ้านักเรียนคนใดมีความรู้ไล่ได้ตลอดวิชา โดยกำหนดไว้เพียงชั้นเดียวก็จะโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ได้คุณวิเศษ โดยควรแก่ผู้มีความรู้ในวิชาชั้นนั้นทั่วกันกำหนดวิชาที่จะไล่ชั้นชั้นประโยคต้นจะสอบวิชาตลอดแบบเรียนหลวงวิชาตลอดแบบเรียนหลวงทั้ง ๖ เรื่อง คือ ตั้งแต่มูลบทบรรพกิจจนจบถึงพิศาลการันต์ ถ้าผู้ใดไล่ได้ตลอด ก็จะได้รับหนังสือสำหรับตัวใบหนึ่ง ลงชื่อข้าหลวงพร้อมกับรับรองว่าผู้นั้นเป็นคนมีความรู้จริง ได้สอบวิชาในที่ประชุมข้าหลวงแล้วหนังสือฉบับนี้จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเจ้าของในเมื่อเวลาที่จะไปทำการใดๆ จะได้ถือไปเป็นประกันสำหรับตัวถ้าผู้นั้นอยากจะใคร่เล่าเรียนเพื่อจะได้มีคุณวิเศษในวิชาชั้นสูงต่อไป ก็จะเข้าเรียนในโรงเรียนหลวงสำหรับสอนวิชาชั้นสูงได้ตามพระราชบัญญัติสำหรับโรงเรียนวิชาที่จะไล่ชั้นประโยค ๒ นั้นมี ๘ อย่าง คือ ลายมือหวัดแลบรรจงอย่างหนึ่ง เขียนหนังสือใช้ตัววาง

วรรคถูกตามใจความไม่ต้องดูแบบอย่างหนึ่ง ทานหนังสือผิดคัดจากลายมือหัดอย่างหนึ่ง คัดสำเนาความแลย่อใจความอย่างหนึ่ง แต่งจดหมายอย่างหนึ่ง^{๘๖} แต่งแก้กระตู้ความร้อยแก้วอย่างหนึ่ง วิชาเลขอย่างหนึ่ง ทำบัญชีอย่างหนึ่ง ผู้ใดมีความรู้ไล่สอบได้ตลอดวิชาทั้ง ๘ อย่าง เป็นประโยค ๒ นี้ ถ้าเป็นไพร่หลวงหรือไพร่สมกรมใดๆ ก็จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขาดจากสังกัดเดิม ได้หนังสือพิมพ์คุ้มสักตลอดชีวิต ถ้าเป็นผู้จะรับราชการสนองพระเดชพระคุณก็จงทรงพระกรุณาชุบเกล้าฯ เลี้ยงตามสมควรแก่คุณานุรูปทุกคนถ้าไม่สมควรจะรับราชการจะทำการใดๆ ก็จงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ไม่ขัดขวาง กำหนดจะไล่หนังสือตั้งแต่ปัจจุสมณนี้ต่อไป ถ้าผู้ใดจะใคร่ทราบความแลวิธีแบบสำหรับไล่หนังสือโดยละเอียด ก็ให้ไปถามที่ออฟฟิศที่เจ้าพนักงานจัดการโรงเรียนหรือตาม โรงเรียนหลวงแห่งหนึ่งนั้นเกิด

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือนสาม ขึ้นสองค่ำ ปีระกา สัปตศก จุลศักราช ๑๒๔๗ เป็นวันที่ ๖๒๙๖ ในรัชกาลปัตยุบันนี้^{๘๗}

จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๕๒๕

เมื่อมีวิธีสอบไล่หนังสือไทยขึ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัลและประกาศนียบัตรแก่นักเรียนทุกปี ทำให้โรงเรียนเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยเร็ว นักเรียนที่สอบวิชาได้ถือเป็นประกาศนียบัตรรองรับจะไปสมัครงานราชการที่ใดก็เป็นที่ยังประสงค์ จึงนับว่าได้ผลยิ่ง วิธีการไล่หนังสือนั้น ปรากฏในรายงานการไล่หนังสือเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ มีดังนี้

“...ข้าพระพุทธเจ้าได้ปรึกษาพร้อมกัน เลือกคัดความในหนังสือแบบวิธีเรียนตั้งแต่มูลบทบรรพกิจจนจบพิศาลการันต์ มาจัดเป็นคำถามแบ่งเป็นข้อๆ ลงพิมพ์เป็นใบไล่วิชา แล้วแบ่งคำเทียบในหนังสือมูลบทบรรพกิจ แลหมวดศัพท์ในไวยากรณ์พิจารณแลพิศาลการันต์ทำเป็นประโยคจับฉลาก แบบสำหรับไล่วิชาเหล่านี้ได้จัดแบ่งสำหรับที่จะไล่เป็นชั้นๆ ตามคุณวิเศษของนักเรียน เมื่อ ณ วันจันทร์ เดือนห้า ขึ้นแปดค่ำ ปีระกา ยังเป็นฉศกศักราช ๑๒๔๖ ข้าพระพุทธเจ้าได้ประชุมพร้อมกัน ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง ได้แจกหนังสือที่จะไล่ให้นักเรียน จำนวนนักเรียนที่เข้าสอบสวนหนังสือครั้งนี้รวม ๔๐ คน แบ่งเป็น ๕ ชั้น ชั้นที่หนึ่งคนที่เรียนจบพิศาลการันต์แล้ว ไ้จนถึงพิศาลการันต์ ชั้นที่สอง คนที่เรียนจบไวยากรณ์ พิจารณไล่เพียงไวยากรณ์พิจารณ ชั้นที่สาม คนที่เรียนจบสังโยคพิธานไล่เพียงสังโยคพิธาน ชั้นที่สี่ คนที่

^{๘๖} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๕๒๕, เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๓๖.

^{๘๗} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๕๒๕, เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๓๗.

เรียนมูลบทบรรพกิจจบแล้วไล่เพียงมูลบทบรรพกิจ ชั้นที่ห้า คนที่เรียนมูลบทบรรพกิจยังไม่จบ เป็นแต่ให้เขียนคำเทียบในมูลบทบรรพกิจได้ส่งใบไล่เป็นคำถามไปให้นักเรียนเขียนตอบ ตั้งแต่เวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง จนบ่าย ๒ โมงครึ่ง จึงแล้วเสร็จ อยู่ข้างจะช้ามากไปถึง ๔ ชั่วโมง เพราะการไล่หนังสือครั้งนี้เป็นคราวแรก ยังรับพระราชทานประมาณหนังสือที่ไล่กับเวลาหาถูกไม่ จึงได้ช้าเวลามาก ดังนั้นครั้นนักเรียนเขียนคำตอบเสร็จแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้พร้อมกันรับพระราชทานตรวจหนังสือที่นักเรียนเขียนมา ที่ตอบถูกกับคำถามบ้าง แต่ที่เคลื่อนคลาดกับคำถามบ้างตามชั้นที่ไล่ แลนักเรียนที่ได้รับพระราชทานตรวจเห็นพร้อมกันว่าจะเป็นผู้รู้หนังสือไทยบริบูรณ์ ตามแบบที่สอนอยู่ที่โรงเรียนใน เวลานี้ ๔ คน คือ หม่อมเจ้าชัชวลัยในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมขุนบดินทร ไพศาลโสภณ ๑ หม่อมเจ้าราชวงศ์จัน บุตรหม่อมเจ้าภานุในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงมหิศวรินทรากรม ๑ หม่อมราชวงศ์ช่ออัน บุตรหม่อมเจ้าถึกในพระบรมราชวงศ์เธอเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ๑ หม่อมราชวงศ์สำเร็จ บุตรหม่อมเจ้าเปียกในพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ๑ นักเรียนนอกนั้นก็สอบสวนตามชั้นที่ไล่ ถูกตามแบบบ้าง เคลื่อนคลาดไปบ้างต่างๆ กัน แต่นักเรียนที่ไล่ยังไม่จบพิศาลการันต์นั้น ยังนับว่าเป็นผู้รู้หนังสือบริบูรณ์ไม่ได้^{๘๘}

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าการไล่หนังสือครั้งนี้ ซึ่งเป็นครั้งแรกแบบวิธีเรียนในวิชาหนังสือไทยก็ยังไม่บริบูรณ์ แลนักเรียนที่จะได้เข้าไล่หนังสือ ก็ได้เรียนหนังสือไม่สู้จะนานนัก ที่ไล่ได้เพียงเท่านี้ ก็จัดว่าเป็นความดีของอาจารย์ที่ได้ฝึกสอนนักเรียนโดยละเอียดได้รวดเร็ว แลนักเรียนก็ประกอบด้วยความอุตสาหะพากเพียรในการเล่าเรียนโดยเต็มกำลัง ควรเป็นที่หมายได้ว่าต่อไปในภายหน้าการฝึกสอนแลสอบข้อมิวิชา คงจะเจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ...”^{๘๙}

การสอบไล่อันเป็นกิจกรรมการจัดการศึกษา ได้มีการพัฒนาให้เป็นระบบแบบแผนมาเป็นลำดับ จนมีพระราชบัญญัติการสอบวิชาหนังสือไทยขึ้น และมีข้อบังคับสำหรับการสอบไล่ของกรมศึกษาธิการในสมัยต่อมา เพื่อให้การจัดการสอบเป็นไปด้วยความเรียบร้อยชัดเจน ในแง่การปฏิบัติ ดังมีประกาศโดยสรุปต่อไปนี้

“...ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สั่งว่าเดิมได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งแบบวิธีสอบวิชาภาษาไทยขึ้น โดยให้มีข้าหลวงเป็นเจ้าพนักงานวิชานักเรียน ปีละ ๑ ครั้ง บัดนี้ได้พระราชทานพระราชดำริเห็นว่า การสอบแบบเดิมยังมีข้อจำกัดอยู่หลายด้าน และปัจจุบันการเล่าเรียนก็เจริญแพร่หลายขึ้นมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับการสอบ โดย

^{๘๘} พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ถึงพระมนตรียพจนกิจ, ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ในพระราชหัตถเลขา...เล่ม ๑, หน้า ๑.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

ให้กระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง และจะได้กำหนดรายละเอียดวิชาที่จะสอบ เพื่อให้ได้ประโยชน์ที่ ๑ ประโยชน์ที่ ๒ และประโยชน์ที่ ๓ จึงจัดให้มีการสอบวิชาภาษาอังกฤษด้วย กำหนดสอบให้มีการสอบปีละ ๒ ครั้ง และได้มีการกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะเข้าสอบ และสิทธิของผู้จบด้วย...”^{๙๐}

สรุป ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงได้ตระหนักถึงในอิทธิพลของอำนาจประเทศทางตะวันตก ที่กำลังแผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคนี้ จึงจำเป็นต้องปรับปรุงบ้านเมืองและพัฒนาคนไทยให้มีความรู้ทางวิชาการตะวันตก โดยที่ในรัชสมัยของพระองค์ท่านก็ได้มีเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ซึ่งพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

เมื่อปี พ.ศ.๒๔๑๔ ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยอย่างมีแบบแผนขึ้นมาเป็นครั้งแรก ให้แก่มหาดเล็กทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ภายในพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นอาจารย์ใหญ่ดูแลควบคุมบริหารจัดการ ต่อมาอีกไม่นานก็ได้ก่อตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้น อยู่ในบริเวณประตูพิมานชัยศรี โดยมีนายฟรานซิส ยอร์แพทเทอร์สัน ชาวอังกฤษเป็นครูสอน เปิดสอนภาษาอังกฤษมาได้ ๕ ปี โดยประมาณ โรงเรียนก็ต้องปิดไปชั่วคราว เพราะนายฟรานซิส ยอร์แพทเทอร์สัน จะต้องเดินทางกลับประเทศอังกฤษ โรงเรียนจึงต้องปิดลงชั่วคราว ในปี พ.ศ.๒๔๒๒ ก็ได้ทำการเปิดโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษแห่งนี้อีกครั้งหนึ่ง

หลังจากที่ตั้งโรงเรียนขึ้นมาแล้วหนังสือแบบเรียนต่างๆ ก็ยังไม่ทันสมัย พระองค์ท่านจึงได้คิดที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลง รูปแบบหนังสือเรียนให้ทันสมัยขึ้นในยุคนั้น จึงได้ทำการจัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนหลวง หรือแบบเรียนภาษาไทยขึ้นมาใช้ใหม่ เป็นหนังสือแบบเรียนหลวงชุด ๖ เล่ม คือ แบบ เรียนมูลบทบรรพกิจ แบบเรียนวาทินิกร แบบเรียนอักษรประโยค แบบเรียนสังโยคพิธาน แบบ เรียนไวยากรณ์พิจารณา และแบบเรียนพิศาลการันต์ ซึ่งแต่งโดยพระยาสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่ใช้สำหรับเป็นแบบเรียนแทนหนังสือจินตามณีแบบเก่า ซึ่งเป็นหนังสือชุดเก่าที่ใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในปี พ.ศ.๒๔๑๗ ได้ตั้งโรงเรียนสตรีวังหลัง หรือโรงเรียนวังหลังขึ้น เป็นโรงเรียนประจำสำหรับสตรีแห่งแรกของไทย

ในปี พ.ศ.๒๔๒๒ ได้ทำการเปิดโรงเรียนสอนภาษาขึ้นอีกครั้ง หลังจากที่ได้ปิดไปแล้ว ๓-๔ ปีครั้งนี้เปิดใหม่ขึ้นที่พระราชวังนันทอุทยานโดยมีดอกเตอร์แม็ค ฟาร์แลนด์ ชาวอเมริกัน เป็นอาจารย์ใหญ่ดูแลควบคุมบริหาร

ในปี พ.ศ.๒๔๒๓ ได้ตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นที่ปากคลองตลาด ชื่อโรงเรียนสุนันทาลัย

^{๙๐} สุมน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลรัตน์, **ปรีชาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการ- ศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๕.

ในปี พ.ศ.๒๔๒๔ ได้ตั้งโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กขึ้น ที่พระตำหนักสวนกุหลาบ เพื่อฝึกทหารนายร้อย และนายสิบ

ในปี พ.ศ.๒๔๒๕ ตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม เพื่ออบรมสั่งสอนด้านพุทธศาสนา และตั้งโรงเรียนทำแผนที่ ใช้ฝึกทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยมีนายแม็คคาธิ เป็นอาจารย์ใหญ่

ในปี พ.ศ.๒๔๒๗ ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไปขึ้นที่วัดมหรณพาราม กรุงเทพมหานคร นับว่าเป็นโรงเรียนหลวงแห่งแรกของประเทศไทยที่จัดสำหรับให้ราษฎรเรียน ซึ่งก็เป็นการขยายการศึกษาไปสู่ราษฎร และต่อมาก็ได้ทำการขยายออกไปตามมณฑลต่างๆ ทั่วประเทศไทย

ต่อมาก็ได้มีการจัดให้มีการสอบไล่ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีหลักสูตร ๒ ประโยค คือ ประโยค ๑ เรียนภาษาไทยจำนวน ๖ เล่ม ประโยค ๒ เรียนคัดลายมือ เขียนตามคำบอก ทานหนังสือ แต่งจดหมาย แต่งกระทู้ ย่อความ เลข และบัญชี

ปี ในพ.ศ.๒๔๓๐ ได้จัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลการดำเนินงานด้านการศึกษา โดยมีกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ) เป็นผู้บัญชาการ เนื่องจากว่า กิจการด้านการศึกษา ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางในส่วนภูมิภาค ในขณะนั้นได้มีโรงเรียนเกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร และในหัวเมืองแล้ว ๓๔ โรงเรียน มีครูจำนวน ๘๑ คน มีนักเรียน ๑,๙๙๔ คน ในบรรดาโรงเรียนในหัวเมือง ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดราชบุรี จังหวัดลพบุรี จังหวัดนครปฐม จังหวัดชัยนาท จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสระบุรี

ในปี พ.ศ.๒๔๓๑ ได้มีประกาศใช้แบบเรียนเร็ว ๓ เล่ม ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ แทนแบบเรียนหลวง ๖ เล่ม ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาเรียนถึง ๓ ปี ส่วนแบบเรียนเร็วจะใช้ระยะเวลาเรียนแค่เพียง ๑ ปีครึ่งเท่านั้น และในปีเดียวกันนั้น ศาสตราจารย์ จอห์น เอ. เอकिन ชาวอเมริกัน ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กชายขึ้นที่ตำบลกุฎีจีน จังหวัดธนบุรี

ในปี พ.ศ.๒๔๓๒ ได้ตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้นมา เรียกว่า โรงเรียนแพทยากร ตั้งอยู่ที่บริเวณโรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบันนี้ เพื่อใช้เป็นที่พักเรียนวิชาการแพทย์แผนปัจจุบัน

ในปี พ.ศ.๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เป็นทูตพิเศษไปดูงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่างประเทศ

ในปี พ.ศ.๒๔๓๕ ได้ประกาศตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นมา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๓๕ โดยมีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดี กระทรวงธรรมการคนแรก

ในปี พ.ศ.๒๔๓๘ ได้จัดทำแผนการโครงการศึกษา โดยแบ่งหลักสูตรและชั้นเรียนออกเป็น ๓ ประโยค คือ ประโยค ๑ และประโยค ๒ เรียน ๓ ปี ประโยค ๓ เรียน ๔ ปี นับเป็นการจัดการศึกษาอย่างมีแบบแผน

ในปี พ.ศ.๒๔๓๙ ได้จัดตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยจัดในรูปแบบของ (Public School) ซึ่งเป็นแบบอย่างมาจากประเทศอังกฤษ โดยมีนายเชซิล คาร์เตอร์ เป็นอาจารย์ใหญ่ควบคุมดูแลบริหาร

ในปี พ.ศ.๒๔๔๐ จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมและจัดตั้งโรงเรียนเสาวภา เพื่อสอนวิชาการเรือนให้สำหรับสตรี พร้อมทั้งได้จัดตั้งโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เพื่อฝึกนายทหารกองทัพบก โดยมีการกำหนดให้มีการสอบชิงทุนการศึกษา เพื่อไปเรียนต่อยังต่างประเทศหรือในประเทศยุโรป เรียกว่า ทุนเล่าเรียนหลวง (Kings Scholarship)

ในปี พ.ศ.๒๔๔๑ ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๑ โดยมีพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นผู้จัดทำแผนการศึกษา เพื่อเสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ โดยถือเอาแบบอย่างเค้าโครงการศึกษา มาจากประเทศอังกฤษ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ภาค คือ ว่าด้วยการศึกษาในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ และการศึกษาในเขตพื้นที่หัวเมือง

ในปี พ.ศ.๒๔๔๕ ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๕ โดยยึดถือเอาแบบอย่างการจัดการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นเป็นส่วนใหญ่ ที่แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ สามัญศึกษาเป็นวิชาความรู้ทั่วไปที่ทุกคนควรรู้ และวิชาสามัญศึกษาเป็นการศึกษาวิชาความรู้เฉพาะอย่าง เพื่อใช้ประกอบอาชีพ

จัดตั้งโรงเรียนราชินี ปากคลองตลาด เป็นการเปิดสอนในวิชาสามัญและวิชาช่างตามแบบ อย่างในต่างประเทศ

จัดตั้งโรงเรียนคริสเตียนวิทยาลัย โดยพวกสอนศาสนาชาวอเมริกัน ก็นับได้ว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์แห่งแรกของประเทศไทยในขณะนั้น

ในปี พ.ศ.๒๔๔๙ ได้แต่งตั้งข้าหลวงธรรมการ เพื่อไปประจำตามมณฑลต่างๆ ทั่วประเทศ และเพื่อควบคุมดูแลการบริหารการศึกษาต่อไป

ในปี พ.ศ.๒๔๕๐ ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๕๐ โดยได้แก้ไขเพิ่มเติมจากโครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๕ แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ สามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา

ในปี พ.ศ.๒๔๕๒ ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๕๒ โดยใช้หลักสูตร ๒ อย่าง คือ หลักสูตรมัธยมสามัญและหลักสูตรมัธยมพิเศษ มีด้วยกันถึง ๔ ระดับดังต่อไปนี้ ระดับมูลศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาสูง

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาของชาตินั้น องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการศึกษาทุกระดับอย่างต่อเนื่องโดยที่ไม่หยุด ชะงัก กล่าวก็คือ พระองค์ท่านทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการไปทีละขั้นตอนอย่างช้าๆ ไม่เร่งรีบ เพื่อให้การศึกษาในแต่ละขั้นตอนเป็นไปอย่างมั่นคงพร้อมทั้งเป็นรากฐานของการพัฒนาในทุกๆ ด้านอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากจุดหมายหลักในการจัดการศึกษาของพระองค์ ซึ่งก็

ทรงมุ่งที่จะตอบ สอนในประโยชน์หลายๆ ประการไปพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นการผลิตคนเพื่อเข้ารับราชการ ตามความต้องการของบ้านเมืองในเวลานั้น การพัฒนาคนในชาติให้มีความรู้ความสามารถ เพื่อเป็นฐานของการพัฒนาบ้านเมือง หรือการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาววยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าพระองค์ท่านทรง เริ่มจัดการศึกษา เพื่อสนองตอบประโยชน์ที่ละอย่าง แต่ก็ทรงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับขึ้นทีละน้อย จากโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งมุ่งผลิตคนเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็ก ได้ขยายการรับนักเรียนเพิ่มมากขึ้นและผลิตคนให้กรมกองอื่นๆ ด้วย ต่อมาเมื่อผลิตได้ไม่เพียงพอกับความต้องการ ก็มีการจัดตั้งโรงเรียนเฉพาะด้านขึ้นมา เช่น โรงเรียนทำแผนที่ของกรมทหารมหาดเล็ก ซึ่งก็ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๒๕ โรงเรียนฝึกหัดครูของกระทรวงธรรมการ ที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๓๕ โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๔๐ โรงเรียนฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือน ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๔๒ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นโรงเรียนมหาดเล็กในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ โรงเรียนนี้ได้ผลิต คนออกมารับราชการอันเป็นกำลังสำคัญของชาติอย่างมากมาในเวลาต่อมา ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นต้นเค้าของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยในปีที่ ๑๗ นอกจากนี้ก็ยังมีโรงเรียนอีกหลายแห่ง เช่น โรงเรียนเพาะปลูกของกระทรวงเกษตรธิการ โรงเรียนไพรณีย์โทรเลข และโรงเรียนทางฝ่ายทหารและตำรวจ เป็นต้น ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นรัชสมัยของพระองค์ที่ได้มีการจัดการ ศึกษาอย่างต่อเนื่องในทุกๆระดับชั้น อันเป็นรากฐานของการศึกษาในหลายๆ ระดับของไทยในปัจจุบัน

บทที่ ๔

วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของรัชกาลที่ ๕

๔.๑ วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

การศึกษาวิจัยในบทที่ ๔ นี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ในการที่จะพัฒนาประเทศสิ่งสำคัญยิ่ง คือ การจัดการศึกษาซึ่งพัฒนาที่มุ่งความสมดุลและยั่งยืนนั้น จะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมทุนของประเทศ ที่อยู่ให้เข้มแข็งมีพลัง เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ การพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลง อันจะเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้า สถานการณ์การพัฒนาเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับด้านการศึกษาที่ผ่านมา ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ส่งผลกระทบต่อคนในสังคมมาอย่างต่อเนื่อง

พระราชกรณียกิจอีกด้านหนึ่ง ที่ถือว่าได้เป็นรากฐานของการพัฒนาทุกด้าน ที่ทรงดำเนิน การริเริ่มจัดการมาอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ และก่อให้เกิดผลดีต่อประเทศชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ คือ พระราชกรณียกิจด้านการศึกษา ซึ่งทรงตั้งพระราชหฤทัยแน่วแน่ที่จะพัฒนาให้เจริญขึ้นให้ได้นับแต่เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ พระองค์ทรงดำเนินการปฏิรูปการจัดการศึกษาครั้งใหญ่เพื่อวางรากฐานการศึกษาให้มั่นคงเป็นปึกแผ่น จึงกล่าวได้ว่า พระปรีชาญาณด้านการศึกษาของพระองค์นั้นสูงส่งยิ่ง สมควรที่จะได้วิเคราะห์ถึงพระอัจฉริยภาพด้านการศึกษาของพระองค์ ซึ่งทรงแสดงออกในประการต่างๆ โดยเฉพาะด้านการศึกษาในสมัยของพระองค์ท่าน การศึกษาไทยได้วิวัฒนาการขึ้นเป็นลำดับมีการปรับปรุงการศึกษาให้เป็นระเบียบแบบแผนสากลเหมือนประเทศต่างๆ ได้มีการจ้างชาวอังกฤษมาเป็นครูสอนหนังสือแก่เจ้าฟ้าและเจ้านายในวังในระหว่างสอนหนังสือครูชาวอังกฤษก็ได้แต่งแบบเรียน ภาษาอังกฤษ เช่น แบบสอนอ่าน แบบการแต่งประโยค สอนการแปลไทยเป็นอังกฤษ ไวยากรณ์ และการแต่งจดหมายเป็นภาษาอังกฤษนอกจากนั้นยังได้วางหลักสูตรให้แก่โรงเรียนราชกุมารและโรงเรียน ราชกุมารี ซึ่งเป็นโรงเรียนหลวงสำหรับเจ้านายฝ่ายชายและเจ้านายฝ่ายหญิง^๑

การศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นเป็นช่วงการศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง หรือเรียกอีกอย่างว่า สมัยปฏิรูปการศึกษา (พ.ศ.๒๔๑๒ -๒๔๗๕) ซึ่งเป็นช่วงที่องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๕ ศ. ๒ / ๓, *ตรวจและจัดโครงการศึกษา*, ร.ศ. ๑๑๓.

การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา หรือการปฏิรูปการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ หรือเหตุการณ์ต่างๆ อันเกิดจากอิทธิพลทั้งภายนอกและภายในประเทศ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า การปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ภายในประเทศ ในขณะนั้น ซึ่งได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทางด้านการปกครอง ทางด้านการคลัง และทางด้านการศาล ซึ่งมีด้วยกัน ๔ ด้านดังต่อไปนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงทางด้านการจัดการศึกษา
๒. การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา
๓. การเปลี่ยนแปลงทางด้านหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา
๔. การเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิดที่เกี่ยวกับค่านิยมของการศึกษา

๑) การเปลี่ยนแปลงทางด้านการจัดการศึกษา ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) ซึ่งก็เป็นช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ (Transition period) ของการศึกษาไทย เพราะได้มีความตื่นตัวกับการศึกษาแบบสมัยใหม่ตามแบบอย่างทางประเทศตะวันตก ภายหลังเมื่อพระองค์ท่านได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ก็ทรงทำการปรับปรุงระบบการศึกษาของไทยให้ทัดเทียมนานอารยประเทศ โดยได้เปลี่ยนแปลงจากในยุคสมัยแบบโบราณมาสู่รูปแบบที่มีแบบแผนที่ทันสมัย คือจาก (Informal Education) ในปี พ.ศ.๒๔๑๔ ไปสู่การศึกษาในรูปแบบ (Formal Education) ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา^๒

๒) นับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๑๔ เป็นต้นมา การปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงได้ดำเนินไปเรื่อยๆ และมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อีกหลายครั้ง แต่สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานั้น จำแนกออกได้เป็น ๒ นัยดังนี้ นัยที่หนึ่ง เป็นวัตถุประสงค์ด้านนักเรียนหรือบุคคลที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษา นั่นก็คือ การจัดการศึกษาเพื่อใคร นัยที่สองนั้น เป็นวัตถุประสงค์ทางด้านการนำเอาผลของการศึกษาไปใช้ โดยพิจารณาว่า ผลของการศึกษาที่ถูกนำไปใช้นั้น นำไปใช้เพื่อประโยชน์อะไร

๓) การเปลี่ยนแปลงทางด้านหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาในยุคโบราณนั้น ได้แบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายพุทธจักรและฝ่ายอาณาจักร ซึ่งก็จะทำให้สถาบันศาสนา (วัด) และสถาบันพระมหากษัตริย์ (วัง) เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาตามรูปแบบ (Informal Education)

ดังนั้น ก่อนรัชสมัยขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหน่วยงานที่มีหน้าที่

^๒ สมบูรณ์ พรหมนาภพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย, ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๖), หน้า ๑๓๓.

รับผิดชอบในการจัดการศึกษา จึงแบ่งได้สองฝ่าย คือ วัด กับ วัง แม้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ได้พยายามที่จะจัดตั้งหน่วยงานสำหรับทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา คือ กรมธรรมการ หรือกรมธรรมการสังฆการี ซึ่งได้จัดขึ้นแล้วก็ตาม แต่ปรากฏว่า หน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาก็ยังคงแยกกันอยู่

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๑๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนแบบใหม่ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ขึ้น จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ขึ้นมาดังกล่าว

๔) การเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิดเกี่ยวกับค่านิยมของการศึกษา ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า ค่านิยมทางการศึกษาของคนไทยในยุคโบราณนั้น คือ การยอมรับว่าความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้นเป็นความรู้อันมีค่าสูงสุด จึงทำให้การศึกษาฝ่ายพุทธจักร ได้รับความสนใจมากกว่าการศึกษาฝ่ายอาณาจักร ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทย คือ นับตั้งแต่สมัยล้าน นาทโยและสมัยสุโขทัยเป็นต้นมา จนมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ว่าการปรับปรุงการศึกษาก็คือการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานั้นเอง^๓

ต่อมาในรัชสมัยขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ค่านิยมทางการศึกษาก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตรงกันข้ามกับค่านิยมทางการศึกษาไทยในยุคสมัยโบราณ คือ มีการยอมรับว่า วิชาหนังสือ เป็นความรู้อันมีค่าสูงสุด ซึ่งก็เป็นการสนับสนุนการศึกษาทางฝ่ายอาณาจักรมากกว่าการศึกษาทางฝ่ายพุทธจักร ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. พระบรมราชโองการประกาศเรื่องโรงเรียน พ.ศ.๒๔๑๔

“....ถ้าเล่าเรียนได้ชำนาญในการหนังสือแล้ว ความดีความเจริญก็จะมีแก่บุตรหลานของท่านทั้งปวงไปสืบกาลนาน....”

ประกาศเรื่องโรงเรียน

มีพระบรมราชโองการมานพระบันฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่ หม่อมเจ้าหม่อมราชวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งได้นำบุตรทูลเกล้าฯ ถวายให้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในกรมมหาดเล็กบ้าง ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์บ้าง มีเป็นอันมากจึงทรงพระราชดำริที่ว่าบุตรหลานของท่านทั้งปวง บันดาที่เข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณนั้น แต่ล้วนเป็นผู้มีชาติมีตระกูล ควรจะรับราชการต่อไปในเบื้องหน้า แต่ที่ยังไม่รู้หนังสือไทยเลขขนบธรรมเนียมราชการโดยมากที่รู้อยู่บ้างแต่ยังใช้อักษรเอกโทแลตัวสะกดผิดๆ ไม่ถูกต้องตามแบบอย่างก็มีอยู่มาก แลการรู้หนังสือนี้ก็เป็นคุณสำคัญข้อใหญ่ เป็นเหตุจะได้รู้วิชาเลขขนบธรรมเนียมต่างๆ

^๓ สมบูรณ์ พรหมนาภพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย, ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๖), หน้า ๑๑๔.

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงสอนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรม
อาลักษณ์ ตั้งให้เป็นขุนนางพนักงานสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย แลคิดเลข ขนบธรรมเนียม
ราชการ พระราชทานเงินเดือนให้ครูสอน ให้สมควรพอใช้สอยส่วนผู้เรียนหนังสือนั้น จะ
พระราชทานเสื้อผ้านุ่งหมกับเบี้ยเลี้ยงกลางวันเวลาหนึ่งทุกวัน ครูสอนนั้นจะให้สอนโดยอาการ
เรียบร้อย ไม่ให้ด่าตีหยาบคายหนึ่งถึงบุตรหลานของข้าราชการ ซึ่งยังไม่ได้นำเข้ามามีขึ้นทูลเกล้าฯ
ถวายนั้นก็ถ้าสมักรจะเข้ามาฝึกหัดเล่าเรียนหนังสือไทย ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับ
ไว้ฝึกหัดเล่าเรียน เพื่อจะให้รู้หนังสือ แลคิดเลข ขนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจนจะได้รับ
พระราชทานฉลองพระเดชพระคุณต่อไป ถ้าท่านทั้งปวงได้ทราบหมายประกาศนี้แล้ว จงมีใจ
ยินดีหมั่นตักเตือนบุตรหลานของท่านทั้งปวงให้เข้ามาฝึกหัดหนังสือไทย ถ้าเล่าเรียนได้ชำนาญ
ในการหนังสือแล้ว ความดีงามความเจริญก็จะมีแก่บุตรหลานของท่านทั้งปวงไปสืบกาลนาน^๔

ประกาศมา ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรมสามค่ำ ตรัส ณ ศักราช ๑๒๓๓

จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖ หน้า ๒๕๗

๒. พระราชดำรัสซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้แก่นักเรียนโรงเรียน พระตำหนักสวนกุหลาบ พ.ศ. ๒๔๒๗

“...วิชาหนังสือเป็นวิชาที่นับถือ แลเป็นที่สรรเสริญมาแต่โบราณ ว่าเป็นวิชาอย่างประเสริฐ
ซึ่งผู้ที่เป็นใหญ่ยิ่งนับแต่พระมหากษัตริย์เป็นต้นจนตลอดราชภพเมืองสมควรแลจำเป็น
จะต้องรู้ เพราะเป็นวิชาที่อาจทำให้การทั้งปวงสำเร็จไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยการทรงจำรำ
เรียน แลเป็นวิชาที่ทำให้ผู้รู้มีความฉลาดได้เร็วได้ง่ายขึ้น ถึงว่าผู้ใดจะเป็นผู้มีปัญญาไม่รู้
หนังสือ แต่ผู้หนึ่งไม่มีปัญญารู้หนังสือ ผู้ที่ไม่มีปัญญานั้น มักจะตีเทียมเท่ากับผู้ที่มิปัญญาฤทธิขึ้น
ไปกว่าก็มีโดยมาก ถึงว่าความนับถือวิชาหนังสือนี้ จะเสื่อมทรามไปบ้างเล็กน้อยเป็นครั้งเป็น
คราว ก็จะกลับเป็นที่นับถือยิ่งใหญ่อขึ้น ในเวลาอื่นอีก เพราะเป็นวิชาอันประเสริฐเมื่อจะเทียบดู
กับการแต่ก่อนกับเดี๋ยวนี้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินเคยทรงรับแต่ฎีกา กับบัญชีเล็กน้อย ครั้นมาใน
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เกิดหนังสือมากขึ้น แต่ยังไม่ถึงทุกวันนี้
หนังสือที่ฉันได้รับอยู่นับด้วยพันเป็นอันมาก วิชาหนังสือในเวลานี้ เป็นเวลากำลังต้องการ
จะพรรณนาคุณหนังสือให้ทั่วถึง ไปก็จะเป็นการยาวเวลา จึงขอตัดความลงว่า ในการเวลานี้ผู้ซึ่ง
จะเป็นข้าราชการ ไม่รู้หนังสือแล้วเกือบจะเป็นอันใช้ไม่ได้ทีเดียว ได้คิดตั้งใจอยู่ว่า การต่ออายุ
หน้า จะต้องเลือกกว่าผู้ใดไม่รู้หนังสือไม่ได้ตามสมควรแก่ที่จะกำหนด ผู้นั้นจะเป็นขุนนางไม่ได้
เลย แต่ในเวลานี้ข้าราชการเก่าที่ไม่รู้หนังสือดีมีอยู่บ้าง ผู้ซึ่งจะเลือกได้ยังมีน้อย จึงตั้งกำหนด

^๔ เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๖.

อย่างนี้ยังไม่ได้ จึงจะต้องคอยพวกที่เรียนใหม่ๆ นี้ จะเป็นผู้ตั้งแบบแผนต่อไปภายหน้า^๕ เพราะฉะนั้นฉัน จึงได้มีความมุ่งหมายตั้งใจที่จะจัดการเล่าเรียนทั่วไปทั้งบ้านทั้งเมือง ให้เป็นการรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยเร็ว...”

พระราชดำรัสดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ย่อมทำให้เข้าใจได้ว่าในการปฏิรูปการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ การผลิตคนสำหรับให้เข้ามารับราชการ โดยถือเอาความสามารถทางการเล่าเรียนหนังสือ หรือความรู้ต่างๆ ผู้ที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนนั้น สิ่งที่ได้จากการมาเรียนในโรงเรียนนั้น ก็คือ จะได้รับความรู้อันสูงสุดจากโรงเรียน สำหรับนำไปใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดมาตรฐานความสามารถของตนเอง หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ได้เป็นแนวความคิดในการจัดการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก็เป็นแนวความคิดที่สอดคล้อง กันกับแนวความคิดของนักปรัชญาชาวกรีกโบราณ คือ โซคราติส นั่นเอง เพราะโซคราติสได้เคยสอนเอาไว้ว่า “ความดี และความรู้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้น พลเมืองที่ดี ก็คือพลเมืองที่มีความรู้และความสามารถนั่นเอง”

จากการปฏิรูปทางการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผล ทำให้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านรูปแบบของการจัดการศึกษา และแนวความคิด หรือปรัชญาการศึกษา ซึ่งก็ย่อมมีทั้งผลดีและผลเสียตามมา สำหรับผลดีนั้น คือ การผลิตคนให้เข้ามารับราชการได้ตาม ความต้องการของประเทศในขณะนั้น ส่วนผลเสียที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนนั้น ก็มีอยู่ ๒ ประการ คือ หนึ่ง คนล้นงาน เพราะทุกคนมุ่งที่จะเข้ารับราชการ และมีคนต้องละทิ้งอาชีพและถิ่นฐานเดิมของตน เพราะทุกคนก็มุ่งที่จะเข้าศึกษาเล่าเรียนวิชาหนังสือแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งก็เป็นผลเสียที่ก่อให้เกิดปัญหามาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน^๖

วัตถุประสงค์หลักที่สำคัญในการปฏิรูปการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การจัดการศึกษาให้สำหรับบุตรหลานของเจ้านายและข้าราชการเท่านั้น หรือบุคคลที่มีโอกาสควรจะได้รับการศึกษาอย่างได้แก่บุตรหลานของบรรดาข้าราชการที่ใกล้ชิดพระองค์และเชื้อพระวงศ์เท่านั้น ดังมีปรากฏอยู่ในพระบรมราชโองการประกาศเรื่องโรงเรียน พ.ศ. ๒๔๑๔ ดังนี้

“...ให้ประกาศแก่หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งได้นำบุตร หล่อเกล้าฯ ถวาย ให้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณในกรมมหาดเล็กบ้างในกรมมหาดเล็ก

^๕ เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๖ - ๑๘.

^๖ อัครพงษ์ สัจจวาที, อิทธิพลทางการเมืองที่มีต่อการศึกษาไทย : นโยบายและการจัดการศึกษา, (เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖ - ๑๗.

รักษาพระองค์บ้าง ที่มีเป็นอันมาก” ทรงพระราชดำริว่า บุตรหลานของท่านทั้งปวง บรรดาที่ข้าราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่นั้น ล้วนแต่เป็นผู้มีชาติมีตระกูล ควรจะรับราชการในเบื้องหน้าต่อไป แต่ยังไม่รู้หนังสือไทย และขนบธรรมเนียมราชการอยู่โดยมาก ที่รู้อยู่บ้างแต่ก็ยังใช้อักษรเอกโทและตัวสะกดผิดๆ ไม่ถูกต้องตามแบบอย่างก็มีอยู่มากและการรู้หนังสือก็เป็นคุณสำคัญข้อใหญ่ เป็นเหตุจะได้รู้วิชาแลขนบธรรมเนียมต่างๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง...”

๔.๑.๑ หลักการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

ด้วยแนวคิดพื้นฐานที่ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาในการพัฒนาพลเมืองให้มีความรู้ความสามารถอันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาชาติบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางหลักการจัดการศึกษาของชาติไว้หลายประการ เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการดำเนินการด้านการศึกษาต่อไป ดังในพระราชดำริที่ทรงแสดงไว้ในหลายๆ โอกาส ซึ่งจะได้ทำการวิเคราะห์ถึงหลักการจัดการศึกษาในที่พระองค์ท่านได้แสดงออก ดังนี้

การจัดการศึกษาเพื่อราษฎรทุกคน แม้องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเริ่มต้นวางรากฐานการศึกษาของชาติด้วยการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งก็มุ่งที่จะรับนักเรียนที่เป็นบุตรหลานของพระราชวงศ์และข้าราชการเท่านั้น แต่จุดมุ่งหวังและหลักการจัดการ ศึกษาที่แท้จริงของพระองค์มิได้อยู่เพียงเท่านั้น โรงเรียนในพระบรมมหาราชวังเป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่ทรงทดลองปฏิบัติให้เกิดผล เพื่อการขยายผลออกไปให้กว้างขวางขึ้น ดังมีพระราชดำรัสในตอนหนึ่งว่า

...เมื่อได้กล่าวถึงโรงเรียนนี้ ว่าจะเป็นการสงเคราะห์แต่ตระกูลเจ้านายดังนี้ ไซ้ว่าจะล้มตระกูลข้าราชการแลราษฎรเสียเมื่อไร โรงเรียนที่มีอยู่แล้ว แลที่จะตั้งขึ้นต่อไปภายหน้า โดยมากได้คิดจัดการ โดยอุทิศส่ำห้เต็มกำลังที่จะให้เป็นการเรียบริ้อยพร้อมเพียงเหมือนอย่างโรงเรียนนี้ แลคิดจะให้แพร่หลายกว้างขวางเป็นที่คนเรียนได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อนทั้งจะมีโรงเรียนวิชาอย่างสูงขึ้นไปอีก ซึ่งได้กำลังคิดจัดอยู่ บัดนี้ เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้องลงไปตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำสุด จะให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้าขุนนางว่าไพร่ เพราะฉะนั้น จึงขอบอกได้ว่าการเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้จะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่ง ซึ่งฉันจะอุทิศส่ำห้จัดให้เจริญขึ้นจงได้...”

^๗ สมบูรณ์ พรธนาภพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย, ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๖), หน้า ๑๑๖.

^๘ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ. ๑๑๑ - ๑๒๙ เอกสาร ศ. ๒/๕.

หลักการจัดการศึกษาในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ให้กระทรวงธรรมการมีหน้าที่ คือ การศึกษา การศาสนา การสาธารณสุข และการวัฒนธรรม การจัดการศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีการวางแผนงานหรือโครงการศึกษาไว้อย่างรัดกุม เป็นโครงการระยะยาว เพื่อให้การจัดการศึกษามีความต่อเนื่อง เพราะการศึกษานั้นจะต้องหวังผลระยะยาว จะให้เห็นผลทันตาอยู่เป็นไปไม่ได้ ดังนั้นถ้ามีการเปลี่ยนแปลงแผน หรือโครงการศึกษาบ่อยเกินไป จะทำให้กระทบกระเทือนต่อการพัฒนาบ้านเมืองได้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้ตระหนักในอิทธิพลของอำนาจประเทศตะวันตกที่กำลังแผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคนี้ จึงจำเป็นต้องปรับปรุงบ้านเมืองและพัฒนาคนไทยให้มีความรู้ทางวิชาการตะวันตก โดยที่ในรัชสมัยของพระองค์ท่านมีเรื่องราวเกี่ยวกับการจัดการศึกษาพอที่จะสรุปได้ดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ.๒๔๑๔ มีการตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยอย่างมีแบบแผนขึ้นมาเป็นครั้งแรก ให้แก่มหาดเล็กทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ภายในพระบรมมหาราชวัง โดยได้มีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นอาจารย์ใหญ่ควบคุมดูแลการบริหาร

ต่อมาได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้น อยู่ในบริเวณประตูพิมานชัยศรี โดยมีนายฟรานซิส ยอร์ชแพทเทอร์สัน ชาวอังกฤษเป็นครู เปิดสอนภาษาอังกฤษมาได้ ๕ ปีโดยประมาณก็ต้องปิดโรงเรียนไปชั่วคราว เพราะนายฟรานซิส ยอร์ชแพทเทอร์สัน จะต้องเดินทางกลับประเทศอังกฤษ และ ในปี พ.ศ.๒๔๒๒ โรงเรียนสอนภาษาแห่งนี้ก็ได้เปิดอีกครั้งหนึ่ง^๙

หลังจากที่ตั้งโรงเรียนมาแล้วหนังสือแบบเรียนต่างๆ ก็ยังไม่ทันสมัย พระองค์ท่านจึงทรงคิดที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลง รูปแบบหนังสือเรียนให้ทันสมัยในยุคนั้น จึงได้ทำการจัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนหลวง หรือแบบเรียนภาษาไทยขึ้นมาใช้ใหม่ เป็นหนังสือแบบเรียนหลวงชุด ๖ เล่ม คือ แบบเรียนมูลบทบรรพกิจ แบบเรียนวาทิตินิกร แบบเรียนอักษรประโยค แบบเรียนสังโยคพิธาน แบบเรียนไวยากรณ์พิจารณา และแบบเรียนพิศาลการันต์ แต่งโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ใช้สำหรับเป็นแบบเรียนแทนหนังสือจินตามณี ซึ่งเป็นหนังสือชุดเก่าที่ใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในปี พ.ศ.๒๔๑๗ ได้ตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง หรือโรงเรียนวังหลังขึ้น เป็นโรงเรียนประจำสำหรับสตรีแห่งแรกของไทย

ในปี พ.ศ.๒๔๒๒ ก็ได้ทำการเปิดโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษอีกครั้ง หลังจากที่ได้ปิดไปแล้วกว่า ๓-๔ ปี คราวนี้เปิดใหม่ที่พระราชวังนันทอุทยาน โดยมี ดอกเตอร์แม็ค ฟาร์แลนด์ ชาวอเมริกัน เป็นอาจารย์ใหญ่

ในปี พ.ศ.๒๔๒๓ ได้ตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นที่ปากคลองตลาด ชื่อโรงเรียนสุนันทาลัย

^๙ สุนน อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลรัตน์, ปริชาณดรมสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๐ - ๖๑.

ในปี พ.ศ.๒๔๒๔ ได้ตั้งโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กขึ้นที่พระตำหนักสวนกุหลาบ เพื่อฝึกทหารนายร้อย และนายสิบ

ในปี พ.ศ.๒๔๒๕ ตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม เพื่ออบรมสั่งสอนด้านพระพุทธศาสนา และตั้งโรงเรียนท่าแพนที่ ฝึกทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ มีนายแมคคาธิ เป็นอาจารย์ใหญ่^{๑๐}

พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งในการทำนุบำรุงพระศาสนา คือ การออกพระ ราชบัญญัติลักษณะการปกครองของสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๐ เพื่อให้สงฆ์ปกครองกันเอง อันจะทำให้พระภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยความเรียบร้อย ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลักสืบต่อไป

การจัดสอนศีลธรรมให้เป็นระบบยิ่งขึ้น การจัดสอนศีลธรรมอย่างเป็นระบบแบบแผน ในโรงเรียนเป็นกิจกรรมการศึกษาประการหนึ่งที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมี พระ ราชดำริไว้ตั้งแต่แรกเริ่มการศึกษา การที่พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นใน วัดก็เพื่อมีจุดมุ่งหวังประการหนึ่ง คือ การส่งเสริมให้เด็กสนใจในศาสนา และพระสงฆ์ที่เป็นครูสอน ย่อมสั่งสอนศีลธรรมแก่เด็กควบคู่ไปด้วยวัดจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีแก่เด็ก ซึ่งได้ทรงแสดงพระราช ประสงค์ที่จะ ให้พระสงฆ์ได้เข้ามาช่วยกันรับภาระการสั่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมและมีความรู้ อันจะเป็นการ นำพาบ้านเมืองไปสู่ความเจริญสืบต่อไป ดังพระบรมราชโองการต่อไปนี้^{๑๑}

ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง

...มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ผู้ทรงมีคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ให้ประกาศณะเคียงแก่พระภิกษุสงฆ์ทราบทั่วกันว่า ทรงรำพึงโดยพระราชจริยานุวัติ จะทำนุบำรุงความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดทั่วไปตลอดพระ ราชอาณาจักร เพื่อให้สมณะพราหมณาจารย์ แลอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายมีความสุขสำราญ ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ทรงพระราชดำริเห็นว่า ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดแต่ความ ประพฤติชอบ แลการเลี้ยงชีวิตชอบ เป็นที่ตั้งคนทั้งหลายจะประพฤติชอบ แลจะหาเลี้ยงชีวิต โดยชอบนั้นเล่า ก็ย่อมไครยการได้สดับฟังโอวาทคำสั่งสอนที่ชอบแลการที่ได้ศึกษาวิชาความรู้ ในทางที่จะให้บังเกิดประโยชน์มาแต่ย่อมเยา แลฝึกซ้อมสันทนให้นุ่มในทางสัมมาปฏิบัติ แล เจริญปัญญาสามารถในกิจการต่างๆ อันเป็นเครื่องประกอบการหาเลี้ยงชีพเมื่อเติบโตใหญ่ จึงชื่อว่า ได้เข้าสู่ทางความเจริญเป็นความจริงดังนี้

^{๑๐} อบรม สิบนิบาล และชาญชัย ศรีไสยเพชร, **พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา ๑๑๑)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๐ - ๗๑.

^{๑๑} คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมถวัลยราชสมบัติ ครบรอบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ผู้รวบรวม, **เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (พระ-นคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

ก็แลประชาชนในสยามราชอาณาจักรนี้ ย่อมเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยมากพุทธศาสนิกชนในพระราชอาณาจักรย่อมได้สดับตรับฟังพระสัทธรรม ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าบัญญัติสอนไว้เป็นวิถีทางสัมมาปฏิบัติจากพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีอยู่ในสังฆารามทั่วพระราชอาณาจักร แลได้ฝากบุตรหลานเป็นศิษย์ เพื่อให้ร่ำเรียนพระบรมพุทโธวาทแลวิชา ซึ่งจะให้บังเกิดประโยชน์กล่าวคือหนังสือวิชา เป็นต้น ในสำนักพระภิกษุสงฆ์เป็นประเพณีมีสืบมาแต่โบราณกาลจนบัดนี้ ก็นับว่าพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ได้กระทำประโยชน์แก่พุทธจักร แลพระราชอาณาจักรทั้งสองฝ่ายเป็นอันมาก^{๑๒}

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภ ถึงการที่จะทำนุบำรุงประชาชนทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ แลก็ให้เฝ้าเพื่อในการที่จะศึกษาวิชาอันเป็นประโยชน์ เพื่อจะให้ถึงความเจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า ไม่มีทางอย่างอื่นจะประเสริฐยิ่งกว่า จะเกื้อกูลพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย โดยพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้มีกำลังสั่งสอนธรรมปฏิบัติ และวิชาความรู้แก่พุทธศาสนิกชนบริบูรณ์ขึ้นยิ่งกว่าแต่ก่อน บัดนี้ การฝึกสอนในกรุงเทพฯ ได้เจริญแพร่หลายมากขึ้นแล้วสมควรจะจัดการฝึกสอนในหัวเมืองให้เจริญขึ้นตามกัน เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดการตีพิมพ์หนังสือเรียนแบบหลวง ทั้งในส่วนที่จะสอนธรรมปฏิบัติ แลวิชาความรู้อย่างอื่นขึ้นเป็นอันมาก เพื่อจะพระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ไว้สำหรับฝึกสอนกุลบุตรให้ทั่วไป แลทรงอาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสที่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ ให้ทรงรับภาระอำนวยการให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติ แลมีความรู้โปรดให้บังคับการพระอารามในหัวเมือง ซึ่งเป็นส่วนการพระศาสนา แลการศึกษาได้ทั้งในหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ ทั้งในมณฑลหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักรโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นเจ้าหน้าที่จัดการอนุเคราะห์ในกิจที่ฝ่ายฆราวาสจะพึงทำ จัดการพิมพ์แบบเรียนต่างๆ ที่จะพระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ไปฝึกสอน เป็นต้น ตลอดจนการที่จะเบิกพระราชทรัพย์จากพระคลัง ไปจ่ายในการที่จะจัดตามพระบรมราชประสงค์นี้ แลโปรดเกล้าฯ ให้ยกโรงเรียนพุทธศาสนิกชนในหัวเมืองทั้งปวงมารวมขึ้นอยู่ในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ก็เพื่อจะได้เป็นหมวดเดียวกัน

ขอพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย จงเห็นแก่พระพุทธศาสนาแลประชาชนทั้งปวง ช่วยเอาภาระธุระสั่งสอนกุลบุตรทั้งหลาย ให้ได้ศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย แลมีวิชาความรู้อันเป็นสารประโยชน์

^{๑๒} คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบรอบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ผู้รวบรวม, เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระ-นคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๐๗.

ยิ่งขึ้นให้สมดังพระบรมราชประสงค์ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศอาราธนามานี้
จงทุกประการเทอญ...^{๑๓}

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๗ เป็นวันที่ ๑๐๙๕๘ ในรัชกาล
ปัจจุบันนี้

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้ตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไปขึ้นที่วัดมหรณพาราม
กรุงเทพมหานคร ก็นับว่าเป็นโรงเรียนหลวงแห่งแรกของไทยที่ได้จัดให้สำหรับราษฎรเรียน ซึ่งก็เป็นการ
ขยายการศึกษาไปสู่ราษฎร ต่อมาก็ได้ทำการขยายออกไปตามมณฑลต่างๆ ทั่วประเทศไทย

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ตั้งกรมศึกษาธิการ เพื่อทำหน้าที่ดูแลการดำเนินงานด้านการศึกษา
โดยมีกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ) เป็นผู้บัญชาการ เนื่องจากว่ากิจการ
ด้านการศึกษาได้ขยายไปอย่างกว้างขวางในส่วนภูมิภาค ในขณะนั้นได้มีโรงเรียนในกรุงเทพฯ และหัว
เมืองแล้ว ๓๔ โรง มีครูจำนวน ๘๑ คน มีนักเรียน ๑,๙๙๔ คน ในบรรดาโรงเรียนในหัวเมือง ได้แก่
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดราชบุรี จังหวัดลพบุรี จังหวัด
นครปฐม จังหวัดชัยนาท จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดสระบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ^{๑๔}

เมื่อประชาชนเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาได้แล้ว ต่างก็นิยมส่งบุตรหลาน
เข้ามาเรียนมากขึ้น ทั้งในกรุงเทพมหานครและส่วนหัวเมือง จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งกรมขึ้นมา
รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาของพลเมืองโดยตรง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรม
ศึกษาธิการขึ้นมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ดังในประกาศต่อไปนี้

ประกาศตั้งกรมศึกษาธิการ

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกัน การเล่าเรียนวิชาเป็นการ
สำคัญของราชการบ้านเมือง แต่ก่อนมายังหาได้จัดตั้งขึ้นเป็นแบบแผน ให้แพร่หลายและยัง
หาได้มีเจ้าพนักงานสำหรับบังคับบัญชาราชการฝ่ายการเล่าเรียนทั้งปวงไม่ บัดนี้ได้ทรงทำนุ
บำรุงการเล่าเรียนให้เป็นแบบอย่างเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้มาก และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้มีเจ้าพนักงานรับกระแสพระราชดำริจัดการนั้นตลอดมา เมื่อการเล่าเรียนเจริญขึ้น ผู้ซึ่งรับ
ราชการในการเล่าเรียน คือเจ้าพนักงานสำหรับบังคับจัดการเล่าเรียนและอาจารย์ผู้ฝึกสอนวิชา
เป็นต้นนั้น ก็มีมากขึ้นโดยลำดับผู้ซึ่งรับราชการในตำแหน่งการทั้งปวงเหล่านี้ ก็เป็นข้าราชการ
รับราชการแผ่นดินฉลองพระเดชพระคุณในส่วน ๑ นั้นเหมือนกับข้าราชการกรมอื่นๆ แต่ก็ยัง

^{๑๓} คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมฉลองราชสมบัติ ครบรอบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ผู้รวบรวม, เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
(พระ-นคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๐๘.

^{๑๔} อารุง โกมลวรรณะ, เจ้าฟ้ามงกุฎแห่งกรุงสยาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (รัชกาล
ที่ ๔), (พระนคร : โรงพิมพ์แพร่วิทยุ, ๒๕๐๖), หน้า ๔๙๗.

หามีได้มีตำแหน่งในราชการไม่ เพราะราชการฝ่ายการเล่าเรียนยังไม่ได้ตั้งสังกัดขึ้นเป็นกรม ๑ เหมือนกับประเทศอื่นๆ บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน ซึ่งสำหรับจัดการเล่าเรียนทั้งปวง รวมเป็นกรม ๑ เรียกว่ากรมศึกษาธิการ ซึ่งผู้ได้รับกระแสพระราชดำริ เป็นหัวหน้าพนักงานจัดการเล่าเรียนเป็นตำแหน่งข้าหลวงผู้บัญชาการศึกษา และเป็นผู้ซึ่งได้รับราชการอยู่ในพนักงานจัดการเล่าเรียนทั้งปวงสังกัดขึ้นอยู่ในกรมศึกษาธิการตามตำแหน่งซึ่งได้รับราชการนั้นทุกคน ให้กรมศึกษาธิการนี้เป็นกรม ๑ ในราชการฝ่ายพลเรือนเหมือนกับกรมอื่นๆ สืบไป

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุล นพศก จุลศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐)^{๑๕} จาก ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๕๐๗ หน้า ๕๑

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ได้ประกาศใช้แบบเรียนเร็ว ๓ เล่ม ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี แทนแบบเรียนหลวง ๖ เล่ม ซึ่งต้องใช้เวลาเรียนนานถึง ๓ ปี ส่วนแบบเรียนเร็วใช้เวลาเรียนเพียง ๑ ปีครึ่งเท่านั้น

ศาสตราจารย์ จอร์น เอ. เอकिन ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กชายขึ้นที่ตำบลกุฎีจีน จังหวัดธนบุรี

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้ตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้นมา เรียกว่า โรงเรียนแพทยากร ตั้งอยู่ที่บริเวณโรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบันนี้ เพื่อใช้เป็นที่สอนวิชาการแพทย์แผนปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี เป็นทูตพิเศษไปดูงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่างประเทศ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ประกาศตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นมา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยมีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดี กระทรวงธรรมการ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ จัดทำแผนการโครงการศึกษา โดยแบ่งหลักสูตรและชั้นเรียนออกเป็น ๓ ประโยค คือ ประโยค ๑ และประโยค ๒ เรียน ๓ ปี ประโยค ๓ เรียน ๔ ปี นับเป็นการจัดการศึกษาอย่างมีแบบแผน

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้จัดตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยจัดในรูปแบบของ (Public School) ซึ่งเป็นแบบอย่างมาจากประเทศอังกฤษ โดยมี นายเชซิล คาเตอร์ เป็นอาจารย์ใหญ่^{๑๖}

^{๑๕} เอกสารจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๒๒ - ๒๓.

^{๑๖} เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนัก, คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, พระราชาผู้เป็นที่รักของประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพชรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๘ - ๒๙.

ในปี พ.ศ.๒๔๔๐ ได้จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม จัดตั้งโรงเรียนเสาวภา เพื่อสอนวิชาการเรือนสำหรับสตรี และจัดตั้งโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เพื่อฝึกนายทหารกองทัพบก โดยมีการกำหนดให้มีการสอบชิงทุนการศึกษา เพื่อไปเรียนต่ออย่างต่างประเทศ หรือในประเทศยุโรป เรียกว่า ทุนเล่าเรียนหลวง (King's Scholarship)

ในปี พ.ศ.๒๔๔๑ ก็ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๑ โดยมีพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เป็นผู้จัดทำแผนการศึกษา เพื่อเสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ โดยถือเอาแบบอย่างเค้าโครงการศึกษา มาจากประเทศอังกฤษ แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ภาค คือว่าด้วยการศึกษาในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ และการศึกษาในเขตพื้นที่หัวเมือง

ด้านการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ การเล่าเรียนสามัญ และการเล่าเรียนพิเศษ การเล่าเรียนสามัญมีลำดับชั้น คือ มูลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ส่วนการเล่าเรียนพิเศษนั้นเป็นการเรียนวิชาเฉพาะด้าน เช่น ด้านกฎหมาย ด้านการแพทย์ ด้านศิลปะ ด้านหัตถกรรม ด้านการเพาะปลูก และการฝึกหัดอาจารย์ ฯลฯ^{๑๗}

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ซึ่งในขณะนั้นเป็นอัครราชทูตพิเศษประจำประเทศอังกฤษ ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยาสมเด็จจุลเรนทราบดี เสนาบดีคนที่ ๓ ของกระทรวงธรรมการ (พ.ศ.๒๔๕๔- ๒๔๕๘) ได้ศึกษาถึงระบบการศึกษาของ ประเทศ อังกฤษมาเป็นอย่างดี จึงได้เขียนโครงการศึกษาขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๑ สำหรับประเทศไทย แล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพิจารณา โครงการศึกษา ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๔๑ จึงได้พิจารณาโปรดเกล้าฯ ใช้เป็นแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกของ ประเทศไทย

ลักษณะสำคัญของ “โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๑” หรือแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกของไทย ซึ่งมีความดังต่อไปนี้ การศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ การศึกษาสามัญ กับการศึกษาพิเศษ

การศึกษาสามัญ คือ การศึกษาวิชาสามัญนั่นเอง โดยแบ่งการเรียนออกเป็นดังนี้

การเล่าเรียนเบื้องต้น (มูลศึกษา) การเล่าเรียนเบื้องต้น (ประถมศึกษา) การเล่าเรียนเบื้องต้น (มัธยมศึกษา) การเล่าเรียนเบื้องต้นสูงสุด (อุดมศึกษา)

การศึกษาพิเศษ หมายถึง การอาชีวศึกษารวมทั้งการฝึกหัดครูด้วย การศึกษาพิเศษ ได้มาแยกออกในระดับมัธยมและอุดมศึกษา โดยมีการแยกเป็นโรงเรียนสามัญและโรงเรียนพิเศษส่วน สถาน ศึกษาในระดับอุดมศึกษาเรียกว่า “สาละวินวิทยาลัย” มี ๔ ชั้น คือ อายุระหว่าง ๑๘-๒๒ ปี การศึกษา

^{๑๗} พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ถึงพระวิสุทธิสุริยศักดิ์ ลงวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ.๒๔๓๙), ในพระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, (๒๕๐๖), เล่ม ๑ หน้า ๑.

พิเศษ (อาชีวศึกษา) ในระดับอุดมศึกษาที่ไม่จำกัดอายุ^{๑๘} เปิดสอนครั้งแรกนั้นได้แก่วิชาการฝึกหัดครู หรือฝึก หัดอาจารย์ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนวิศวกรรมศาสตร์ การค้า การ เพาะปลูกและอาชีพอย่างอื่นแล้วแต่ความต้องการของสังคม และท้องถิ่น

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๔๕ องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงตรวจการศึกษา ๓ คน เดินทางไปดูการศึกษาที่ประเทศญี่ปุ่น คือ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยาหรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) พระยานุกิจวิฑูร (สันตด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และพระยาชำนาญบรรณาคม (อ่อน สาริกบุตร) โดยให้สมทบไปกับพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ซึ่งไป รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อกลับมาถึงประเทศไทยแล้วก็ได้จัดทำร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ เสนอขึ้นมา ใหม่แผนการศึกษานับแรก จึงได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๔๕ แล้วได้จัดแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ระดับ มีดังต่อไปนี้

(๑) สามัญศึกษา (General Education) ได้แก่การศึกษาต่างๆ ในวิชาความรู้และการฝึก ในสิ่งที่ทุกคนควรรู้สำหรับเป็นหนทางในการประกอบอาชีพ และเพื่อเป็นทุนในการศึกษาต่อในขั้นสูง ต่อไป วิชาที่ใช้สอนในระดับสามัญศึกษาได้แก่ การอ่าน การเขียน การคิดเลข บัญชี และศีลธรรม

(๒) วิสามัญศึกษา (Special or Technical Education) ซึ่งก็ได้แก่ การศึกษาวิชา ความรู้ ศิลปะการฝึกหัด ได้แก่ความรู้ในการประกอบวิชาชีพ ซึ่งทุกคนไม่จำเป็นต้องรู้เหมือนกัน จัด เป็นวิชาพิเศษ เช่น วิชาครู แพทย์ ช่าง และวิชาชีพอย่างอื่น^{๑๙}

จะเห็นได้ว่าแม้จะมีการเปลี่ยนแปลง แผนการศึกษาแห่งชาติ จากฉบับแรกมาเป็นฉบับที่ ๒ เร็วมาก คือห่างกันเพียง ๕ ปี แต่การเปลี่ยนแปลงก็ไม่ได้แตกต่างกันนักฉบับแรกนั้นดูเหมือนจะสวยงามดีก็จริง แต่ปฏิบัติไม่ได้ในเวลาอันสั้น ครั้นมาถึงปี พ.ศ.๒๔๕๐ กระทรวงธรรมการก็ได้เปลี่ยนแผน การศึกษาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจัดลำดับชั้นเรียนเสียใหม่ แต่ก็ยังแบ่งออกเป็น ๒ สายเหมือนเดิม โดยแยก ออกจากกันเด็ดขาด คือ สายสามัญศึกษา และสายอาชีวศึกษา (สายวิสามัญศึกษา) แต่ยังคงเริ่มวิชา อาชีวศึกษาที่ต่อเมื่อจบสายประถมศึกษามาแล้ว การเริ่มสายอาชีวศึกษาจะเริ่มที่ประถมวิสามัญศึกษา ซึ่งชื่อว่าประถมแต่เทียบเท่ามัธยมของสายสามัญศึกษา ส่วนมัธยมวิสามัญศึกษาจะเทียบเท่ากับอุดม ศึกษาของสายสามัญศึกษาทีเดียว ก็แสดงว่าเป็นการให้เกียรติสายวิสามัญศึกษา หรืออาชีวศึกษามาก

^{๑๘} อบรม สนิทบาล และชาญชัย ศรีไสยเพชร, **พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา ๑๑๑)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๒ - ๗๓.

^{๑๙} ประไพ เอกอุ้น, อ้างถึงใน สามารถ เตชะวงศ์, การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ คณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนวัดท่าตุ้มตามหลักพุทธธรรม, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗ - ๑๘.

เลยทีเดียว ส่วนการกำหนดอายุเรียนก็กำหนดในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ส่วนในระดับมัธยมศึกษาพิเศษนั้น หรืออาชีวศึกษาควรให้จบอายุไม่เกิน ๑๗ ปี

ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ คือเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ซึ่งก็เป็นเวลาประมาณ ๒๕ ปี หลังการตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับทวยราษฎร์ (โรงเรียนประชาบาล) แห่งแรกที่วัดมหรณพารามขึ้นในกรุงเทพฯ ระบบการปกครองของไทยก็เปลี่ยนแปลงไป มีการแบ่งเขตการปกครองประเทศเป็นมณฑล มีเทศบาลมณฑลเป็นผู้บริหาร มีกระทรวงมหาดไทยดูแลการปกครองในส่วนภูมิภาค กระทรวงนครบาลดูแล การปกครองในกรุงเทพมหานคร โดยได้มีการประชุมเทศบาลมณฑล ในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ตกลงกันให้เทศบาลมณฑลรับผิดชอบจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ โดยมีข้าหลวงธรรมการของกระทรวงธรรมการ ได้จัดการศึกษาในมณฑล ที่ขึ้นตรงต่อเทศบาลมณฑล หรือกระทรวงมหาดไทย ให้จัดการศึกษาในระดับประถมศึกษานั้นเอง^{๒๐}

การศึกษาสมัยปฏิรูปการศึกษานี้ นับว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษารั้งสำคัญ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีระบบแบบแผนมาเป็นการศึกษาที่มีระบบแบบแผน อันเป็นการพัฒนาที่สำคัญ โดยรัฐจัดให้มืองค์กรมารับผิดชอบในการจัดการศึกษาโดยตรง มีการแบ่งส่วนราชการออกเป็น กระทรวง ทบวง กรม มีหน้าที่ในการบริหารจัดการศึกษา มีกฎหมายทางการศึกษา มีการจัดวางแผนการศึกษาแห่งชาติตามลักษณะของโรงเรียนในปัจจุบัน ซึ่งพอจะแยกได้ ดังต่อไปนี้

๑) เพื่อเน้นการศึกษาวิชาสามัญให้ราษฎรทั่วๆ ไป ทั้งในกรุงเทพมหานครและหัวเมืองให้รู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้ รู้วิชาอย่างวิชาสามัญ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ

๒) เพื่อให้เน้นกุลบุตรให้มีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะเข้ารับราชการเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ และเพื่อให้อุดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งชาวตะวันตก

๓) มุ่งที่จะส่งเสริมบุคคลให้มีความสามารถ เฉลียวฉลาด เพื่อไปศึกษาวิชาการในต่างประเทศ แล้วกลับมาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคตต่อไป^{๒๑}

๔) มุ่งสร้างองค์กรทางการศึกษาเพื่อการบริหารทางการศึกษาโดยตรง

นอกเหนือจากองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งเกี่ยวกับการศึกษาสมัยใหม่ในระยะแรกของไทย คือ คณะมิชชันนารีชาวอเมริกัน ซึ่งเข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ หม่อมแมตตุน ภรรยามิชชันนารีชาวอเมริกัน ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นเมื่อวันที่

^{๒๐} สุมน อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ปรัชญาญานสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๒.

^{๒๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม : รายงานของคณะกรรมการวางแผนการปฏิรูปการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, ๒๕๑๘), หน้า ข-ค.

๑๓ กันยายน พ.ศ.๒๓๙๕ ต่อมาได้รวมเข้ากับโรงเรียนของจีนแล กิเอ็ง ก้วยเซียน ซึ่งเป็นชาวจีนที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ โดยโรงเรียนแห่งนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้ายาที่ตำบลสำเหร่ ชื่อว่า โรงเรียนสำหรับบอยคริสเตียนไฮสกูล ต่อมาได้ย้ายมาตั้งที่แห่งใหม่อยู่ที่ตำบลสีลม และเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “**กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย**” นับเป็นโรงเรียนราษฎร์แห่งแรกของไทยในสมัยนั้น

สาเหตุที่ทำให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาขึ้น คือ พระองค์ต้องการที่จะสร้างคนที่มีความรู้เพื่อเข้ารับราชการช่วยบริหารประเทศให้พัฒนามากขึ้น และทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกขึ้น คือ โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๑๔ ทรงพระราชทานเสื้อผ้าอาหารกลางวันทุกวัน ครูก็ได้ค่าจ้าง ต่อมาก็ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระตำหนักเดิมที่สวนกุหลาบ ทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของพระบรมมหาราชวัง ให้ชื่อว่า โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โดยมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) หรือหลวงสารประเสริฐเป็นอาจารย์ใหญ่ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษในวัง มีนายฟรานซิส ยี แพตเตอร์สัน เป็นครูใหญ่สอน^{๒๒}

อีกสาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากการปลดปล่อยทาสให้เป็นไท พระองค์ทรงห่วงใยมากเพื่อที่จะไม่ให้กลับมาเป็นทาสอีก จึงจำเป็นต้องให้บุคคลเหล่านั้นได้รับการศึกษา เพื่อให้มีวิชาความรู้นำไปประกอบอาชีพได้ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้น ชื่อโรงเรียนวัดมหรณพาราม ในปี พ.ศ.๒๔๒๗

แบบเรียนที่ใช้ในโรงเรียนขณะนั้นมีทั้งหมด ๖ เล่ม ซึ่งเรียบเรียงโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิचारณและพิศาลการันต์ ต่อมาได้จัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๓๐ ภายหลังยกฐานะเป็นกระทรวงธรรมการ มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการศึกษา (สมัยรัชกาลที่ ๖ ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ) และให้ใช้หนังสือแบบเรียนเร็วของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ แทนแบบเรียนทั้ง ๖ เล่ม ต่อมาก็ได้มีการประกาศใช้โครงการศึกษาชาติ ซึ่งอยู่ในความดูแลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ตามแบบแผนของอังกฤษและทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงขึ้น เรียกว่า “**คิงสกูลาชิป**” ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๔๐ เป็นประจำทุกๆ ปี^{๒๓} ปีละ ๒ คน โดยส่งไปศึกษายังทวีปยุโรปและอเมริกา

^{๒๒} อภิชาติ พันธเสน, การศึกษา : ปฏิรูปหรือปฏิวัติ, (ไม่ปรากฏจังหวัดและโรงพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๓๗๔ - ๓๗๘.

^{๒๓} วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา, พระประวัติศรีเสลา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๑๘๕.

๔.๑.๒ วิธีการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

เมื่อทรงมีแนวคิดเป็นพื้นฐานและหลักในการจัดการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาบุคคลในชาติทุกชนชั้นแล้ว ก็เพื่อเป็นการพัฒนาชาติบ้านเมืองดังที่ได้เสนอมานั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินงานการจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริ ที่ทรงยึดมั่นทันที ด้วยทรงใช้กลยุทธ์ดังต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้หลักการจัดการศึกษาแบบค่อยเป็นค่อยไป มีขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ทำให้การศึกษาค่อยๆ ขยายตัวออกไปสู่ราษฎรอย่างมั่นคง โดยทรงเริ่มต้นเพียงจุดเล็กๆ ใกล้พระองค์ก่อน นั่นคือ การจัดตั้งโรงเรียนในพระบรมมหาราชวัง แล้วจึงขยายออกไปเรื่อยๆ ตามความพร้อมของบุคลากรและประชาชน เช่น พระองค์ท่านทรงเปิดโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ โดยมอบหมายให้ครูชาวต่างประเทศเข้ามาสอน ทรงขอให้พระและวัดเข้ามาร่วมจัดการศึกษา เนื่องจากว่าวัดนั้นก็ยังเป็นที่ให้การศึกษาแก่กุลบุตรกุลธิดามาแต่ดั้งเดิม จึงได้รับการยอมรับจากชุมชน เพราะไม่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมแต่ดั้งเดิม ดังมีสำเนาในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ซึ่งในขณะนั้นดำรงบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ความในตอนหนึ่งว่า

...ในปีนี้ได้คิดจัดการขึ้น ถึงว่าเป็นแต่โรงเรียนเล็กๆ น้อยๆ ก็เป็นการก่อสร้างใหญ่ให้เป็นเป็นภาคพื้นไว้ คือ การจัดการกับพระ เอากรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นประธาน โดยใช้วัดเป็นโรงเรียนทั่วราชอาณาจักร ยกแต่เมืองมลายู หวังใจว่าจะเป็นการสำเร็จได้ โดยอาศัยประเพณีโบราณและความนิยมของไทย โรงเรียนคงจะเกิดขึ้นได้ปีละหลายๆ ร้อย โดยไม่ผู้ต้องเสียอะไรมาก...^{๒๔}

การระดมทรัพยากรจากทุกๆ ฝ่ายเข้ามาร่วมดำเนินการจัดการศึกษา

แนวทาง และวิธีการในการดำเนินการจัดการศึกษาที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่ง ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การระดมทรัพยากรและสรรพกำลังจากทุกฝ่ายเข้ามาใช้ในการจัดการศึกษา ดังจะเห็นได้ว่าทรงเริ่มจากการให้หลวงรับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนออกมารับราชการ แต่ในขณะเดียวกันนั้นก็ทรงคำนึงถึงการให้การศึกษาแก่ราษฎรทั่วไป โดยทรงตระหนักถึงในคุณประโยชน์ของวัด ที่ใช้เป็นที่พักผ่อนกุลบุตรกุลธิดาสืบมาแต่โบราณ จึงได้ทรงพระ

^{๒๔} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑), หน้า ๕๘.

กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอนหนังสือไทยและสอนเลขในทุกๆ พระอาราม ดังมีพระบรมราชโองการที่ประกาศไว้เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๑๘ ว่า^{๒๕}

“...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญ ที่ได้รับพระราชทานนิตยภัตรตามฐานาศักดิ์ในพระอารามหลวง สำหรับจะได้สั่งสอนพระภิกษุสามเณรศิษย์วัด เพื่อจะให้เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ที่จะเล่าเรียน แลอาจารย์ผู้ที่จะสั่งสอนให้ถาวรวัฒนาการขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะหนังสือไทยเป็นประโยชน์ที่จะเล่าเรียนพระไตรปิฎกต่อไป แลเป็นการเกื้อกูลแก่พระพุทธศาสนา ฤ็เป็นคฤหัสถ์ก็ได้เป็นกำลังราชการแลในประโยชน์ของผู้ที่เรียนเพราะฉะนั้นขอให้พระราชาคณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญอันดับ ที่ได้เล่าเรียนรู้หนังสือไทย ลายมือ แลวิชาเลขนั้น จงมีใจเห็นแก่พระพุทธศาสนาแก่ราชการแผ่นดิน ช่วยทะนุบำรุงสั่งสอนเด็กนั้นให้เต็มกำลังความรู้ของตนที่ตั้งใจสอนจริงๆ บรรดาที่เป็นพระอารามหลวงให้ได้พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์สอนเด็ก พระอารามหนึ่งตั้งแต่ ๕ รูปลงมาทุกพระอาราม ตามพระอารามใหญ่แลเล็ก ถ้าไม่มีพระสงฆ์จะให้คฤหัสถ์ก็ได้ จะพระราชทานเงินเดือนเหมือนกัน แต่ต้องให้ท่านผู้ที่เป็นเจ้าวัดเอาใจใส่ให้สอนจริงๆ พระสงฆ์รูปใดรับสั่งสอนหนังสือไทยลายมือแลวิชาเลขได้แล้ว ให้เจ้าคณะทำบัญชีมาส่งพระวุฒิการบดีแต่ ณ วันพฤหัสบดี เดือนแปด ขึ้นสิบสามค่ำ ปีกุน สัปตศก จะได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย แล้วจะพระราชทานแบบฉบับหลวงให้แก่พระสงฆ์เป็นอาจารย์จะได้สั่งสอนเด็กตามแบบฉบับเด็กที่เรียนหนังสือไทย ลายมือ หัดลายมือแลกระบวนเลขมีมากน้อยเท่าใด ให้ทำบัญชีมาส่งเจ้าพนักงานทุกอาจารย์ วันขึ้นสิบห้าค่ำ แรมสิบห้าค่ำให้เจ้าพนักงานกรมธรรมการ กรมสังฆการี นำเด็กเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะพระราชทานอัฐโสฬสให้แก่เด็กนั้นทุกวัน อุโบสถแลพระสงฆ์ผู้เป็นอาจารย์จะพระราชทานเงินเดือนๆ ละ ๖ บาท พระราชาคณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญอันดับที่ได้นิตยภัตรอยู่แล้วจะพระราชทานเพิ่มเป็นส่วนที่เป็นอาจารย์เดือนละ ๖ บาททุกอาจารย์เด็กนั้นเรียนหนังสือไทย หัดลายมือเรียนเลขได้อย่างแล้วกำหนดหกเดือนจะโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์เป็นแม่กอง แลข้าราชการผู้ซึ่งรู้หนังสือเป็นเจ้าพนักงานประชุมกันไล่หนังสือครั้งหนึ่งทุกพระอาราม ได้แม่นยำแน่นอนถูกต้องตามแบบฉบับ จะพระราชทานรางวัลแก่อาจารย์ แลตัวเด็กตามสมควรทรงพระกรุณาสุัสละพระราชทรัพย์ออกจำหน่ายแจกแก่อาจารย์แก่ศิษย์ทั้งนี้ด้วยพระราชประสงค์จะให้ประโยชน์ในพระพุทธศาสนาแลแผ่นดินแลตัวเด็กต่อไป จะให้พระราชาคณะ พระครูฐานานุกรม เปรียญอันดับ ตั้งใจฉลองพระเดช

พระองค์ให้เติมตามกำลังความรู้จริงๆ แลพระราชอาณัติ พระครูฐานานุกรม เปริยอรรถที่ เป็น
ผู้ใหญ่อยู่ในพระอารามนั้น ให้หมั่นเอาใจใส่ดูแลเด็กเดือนพระสงฆ์ผู้ที่เป็นอาจารย์แลเดือนศิษย์
วัดหมื่นอื่นให้มาเรียนหนังสือไทย หัดลายมือ เรียนเลขแก่อาจารย์หลวงตามพระราชประสงค์^{๒๖}
หมายมา ณ วันอังคาร เดือนแปด ขึ้นสี่ค่ำ ปีกุน สัปตศกศักราช ๑๒๓๗...”

ต่อมาเมื่อทรงมีพระราชดำริจะขยายการศึกษาสู่มหาชนอย่างกว้างขวางจริงจังเพื่อให้ทุก
คนได้มีโอกาสเล่าเรียนเท่าเทียมกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้น
ให้ตั้งอยู่ภายในวัดเพื่อให้พระผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไป ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบการ
จัดการศึกษา โรงเรียนแรกที่ตั้งขึ้น คือ โรงเรียนวัดมหรณพาราม และโรงเรียนอื่นๆ อีก บางโรงเรียน
ก็ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ เช่น วัดประยูรวงศ์ (ธนบุรี) ก็มีพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค
ต่อมาก็มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา) เป็นผู้อุปการะ หรือที่วัดระฆัง ก็มีวัดและเอกชนรับอุปการะร่วม
กัน เป็นต้น นับว่าการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรของพระองค์เป็นการผนึกกำลังจากส่วนต่างๆ ของ
บ้านเมืองมาร่วมกันรับผิดชอบในการจัดการศึกษา^{๒๗}

เมื่อการศึกษาได้ขยายตัวออกไปมากขึ้น พระองค์ท่านก็ได้พระราชทานพระราชดำริ
จัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นมา เพื่อที่จะให้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาของพลเมือง ซึ่งต่อมาก็ได้มีการ
ขยายการจัดตั้งโรงเรียนออกสู่หัวเมืองอย่างแพร่หลายและเป็นระบบมากขึ้น จึงขอยกเอาใจความที่
สำคัญในประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษามากล่าวให้ทราบ ดังต่อไปนี้

ประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา

ด้วยพระยาภาสกรวงศ์เสนาบดีกระทรวงธรรมการ รับบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระราชอาณัติ พระครูฐานานุกรมเปริยอรรถ เจ้าอธิการผู้ใหญ่
ผู้น้อยพระอนุจรในพระอารามหลวง ซึ่งได้รับนิยัตย์แล้วตราษฎรทั้งในกรุงหัวเมืองแลผู้ว่า
ราชการเมือง กรมการหรือผู้หนึ่งผู้ใดที่มีใจศรัทธาในการกุศล ซึ่งเป็นการเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์
ที่จะให้ได้อริยาคติความรู้นั้นก็ดี หรือผู้ที่มีอุปการะเกื้อกูลอุดหนุนการเล่าเรียนอยู่แล้ว ณ บัดนี้ก็ดี
หรือบิดามารดาของเด็กนักเรียน หรือตัวเด็กนักเรียนเองก็ดี ให้ทราบทั่วกันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์มีพระบรมราชประสงค์ที่จะให้เรียนรู้วิชา
หนังสือไทย แลภาษาต่างประเทศ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ เพื่อจะได้ประกอบกิจการเลี้ยง
ชีวิตได้โดยสะดวก ด้วยการที่รู้หนังสือนั้นได้ความฉลาดมากยิ่งขึ้นกว่าไม่รู้หนังสือ เพราะวิชา

^{๒๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.๕ ศ. ๓ / ๓๗, หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กราบบังคมทูล
รัชกาลที่ ๕, ลงวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๑๑๔.

^{๒๗} อบรม สนิทบาล และชาญชัย ศรีไสยเพชร, พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา ๑๑๑), (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๗ - ๗๘.

หนังสือนี้เป็นที่ตั้งของวิทยาทั้งปวง ผู้ที่จะศึกษาในกิจวิทยาใดๆ เมื่อรู้หนังสืออยู่เป็นภาคพื้นก่อนแล้วนั้นอาจจะทราบได้ตลอดแลแม่นยำในวิทยานั้นๆ ทุกประการทั้งยังจะได้ความฉลาดรอบรู้กิจการต่างๆ ทั้งที่ไกลแลที่ใกล้โดยชัดเจน เป็นความเจริญของประชากราษฎรด้วย เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงพระราชดำริมั่นคงอยู่โดยพระมหากษัตริย์คุณในการศึกษาเล่าเรียนนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นในกระทรวงพระธรรมการ ก็เพราะมีพระราชประสงค์จะจัดการศึกษาเล่าเรียนให้แพร่หลายออกไป ได้ออกพระราชทรัพย์ในการศึกษาเป็นเงินเดือนอาจารย์ตามโรงเรียนแลเจ้าพนักงาน แลการก่อสร้างโรงเรียน แลเครื่องใช้ต่างๆ สำหรับโรงเรียนแลสมุดตำราเรียนสำหรับโรงเรียนแลสมุดตำราเรียนต่างๆ ปีหนึ่งหลายพันชั่ง

จึงเป็นการสมควรที่จะจัดการแก้ไข การศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทยให้แพร่หลายออกไปเพื่อจะให้ประชากราษฎรได้รับประโยชน์การเล่าเรียนเต็มบริบูรณ์ทั่วหน้ากัน จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานกระทรวงพระธรรมการจัดการศึกษา ที่จะให้เป็นแบบแผนในการเล่าเรียนสืบไป แบ่งการเล่าเรียนเป็นลำดับขั้นตามสมควรแก่อาจารย์ที่จะสอน แลกลุบุตรที่จะเล่าเรียนให้รู้ยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับขั้นบรรดาการเล่าเรียนในขั้นแรกซึ่งเรียกว่ามูลศึกษาให้แบ่งออกเป็น ๒ ขั้น คือโรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นต่ำชั้น ๑ โรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นสูงชั้น ๑...”^{๒๘}

นอกจากจะทรงใช้บ้าน วัดและโรงเรียน (บวร) เป็นฐานหลักในการจัดการศึกษาให้ดำเนินไปได้อย่างราบรื่นบรรลุผลตามจุดหมายแล้ว อีกแนวทางหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการดำเนินการศึกษาให้เกิดผลในการขยายการจัดการศึกษายิ่งขึ้น ก็คือการบริจาคและ เรี่ยไร เพื่อการจัดตั้งหรือทำนุบำรุงโรงเรียน โดยทรงนำการบริจาคเป็นตัวอย่าง ดังพระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ว่า

(สำเนา)

(ลายพระราชหัตถ์ถึงกระทรวงทางราชการ)

ที่ ๒๑ / ๘๐๐

สวนดุสิต

วันที่ ๑๑ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ ถึง พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

ได้มีการปรารภถึงที่จะอุดหนุนการเล่าเรียนในเมืองไทย เราซึ่งอยู่ข้างจะต้นอยู่ในเวลานี้ ให้ดำเนินแพร่หลายเร็วขึ้น เบื้องต้นก็เดินทางให้ถูก คือ ทำพื้นที่กว้างจึงจะได้ยอดที่งามตามที่ได้ปรารภแล้วนั้น แต่การที่จะปรารภอย่างไร เมื่อไม่มีกำลังหนุนก็จะสำเร็จไม่ได้ จึงจะได้หากำลังในเวลานี้ เห็นว่าลูกหญิงเล็กเยาวมาลย์นฤมล กรมขุนสวรรคโลก ดาหยง ทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ ซึ่ง

^{๒๘} เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๑.

จะชักออกนอมนไป เพื่อสาธารณประโยชน์สำหรับแก่ชาติไทยสักประมาณ ๘๐,๐๐๐ บาท จะยอมให้เงินรายนี้ใช้ในการศึกษา เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การเล่าเรียนของชาติ และเป็นส่วนข้างสมบัติตั้งอยู่ไม่ใช้จ่ายสูญไป เพื่อจะได้เป็นที่ระลึกถึงผู้ตายให้ญาติพี่น้องของเขาได้อนุโมทนา จะเป็นสร้างโรงเรียนที่วัดเทพศิรินทร์ซีกข้างใต้หรืออย่างไรก็ตามแต่ จะคิดเห็นเป็นประโยชน์ถ้าเงินจะขาดเพียง ๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาทคงจะหาเติมได้^{๒๙}

การที่ลงมือเช่นนี้เพื่อจะให้ปรากฏเป็นแบบอย่างแก่ผู้ซึ่งจะมีใจศรัทธาสามารถจะทำได้ ข้อสำคัญนั้นต้องรักษาความยินดีของผู้บริจาค อย่าให้ตกไปเสียได้นั้นเป็นข้อสำคัญถ้าดำเนินการให้พอสมควรดีน่าจะมีความยินดีต่อไปการครั้งนี้ขอให้ถือว่าทำตัวอย่างให้คนเห็น ต้องหมายใจไว้ว่าภายหน้ายังมีอีกมาก จะคิดแบบอย่างต้องการอย่างไร หรือมุ่งหมายจะทำอย่างอื่นที่เป็นประโยชน์กว่า ขอให้คิดมาให้ทราบ^{๓๐}

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิรูปการศึกษา โดยนำเอารูปแบบการศึกษาจากตะวันตกเข้ามาปรับเปลี่ยนจากการศึกษาแบบดั้งเดิม โดยองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๔ ซึ่งในครั้งนั้นนับเป็นโรงเรียนแรก ที่มีขึ้นตรงตามศัพท์“โรงเรียน”ที่เข้าใจกันในปัจจุบันนี้ และได้ทรงมอบหมายให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรสทรงเป็นประธานจัดการศึกษาทั่วทั้งประเทศ ซึ่งก็เป็นเหตุให้พระสงฆ์ต้องได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษา เพราะว่าแต่เดิมนั้นการศึกษาเราก็อยู่ตามวัดอยู่แล้ว แต่จัดการศึกษาให้เป็นระบบที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการศึกษาฝ่ายสงฆ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๒ ที่วัดมหาธาตุเรียกว่า“มหาธาตุวิทยาลัย”นับเป็นวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย และต่อมาพระองค์ได้เปลี่ยนชื่อเป็นมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นอีกแห่ง เพื่อสำหรับฝ่ายธรรมยุติกาย โดยพระองค์ท่านมีหลัก เกณฑ์ในการพิจารณาดังต่อไปนี้^{๓๑}

(๑) ใช้แนวคิดและวิทยาการต่างๆ ของชาติตะวันตก ซึ่งคณะมิชชันนารีได้นำวิทยาการเข้ามาเผยแพร่ในด้านการแพทย์ การพิมพ์หนังสือและระบบโรงเรียนของพวกสอนศาสนา ตั้งแต่สมัย

^{๒๙} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, (พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำครุสภา, ๒๕๐๖), เล่ม ๒, หน้า ๑๓๓.

^{๓๐} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, (พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำครุสภา, ๒๕๐๖), เล่ม ๒, หน้า ๑๓๓.

^{๓๑} ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรัญันแห่งประเทศสยามภาคที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๓๔), (พระนคร : โรงพิมพ์แข่งธง, ๒๔๔๐), หน้า ๒๘ - ๓๐.

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบเนื่องมาถึงในสมัยนี้ เป็นเหตุให้ไทยต้องรับและปรับปรุงแนวคิดในการจัดการศึกษาขึ้นเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ

(๒) ภัยจากการคุกคามของประเทมหาอำนาจในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หรือปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังแผ่ขยายมายังประเทศต่างๆ ในเอเชีย ซึ่งมีประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า ญวน เขมรและมลายู เป็นต้น ต่างก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทมหาอำนาจ ส่วนประเทศไทยมีจุดอ่อนทั้งในเรื่องความล้าหลัง ระบบการปกครองและการกำหนดเขตแดนที่ชัดเจน พระองค์ จึงทรงห่วงใยบ้านเมือง โดยดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบประณีประนอมและเร่งปรับปรุงประเทศโดยเน้นการศึกษาของชาติเป็นหลัก

(๓) ความต้องการบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเข้ามารับราชการ เนื่องจากพระองค์ทรงปรับปรุงและขยายงานในส่วนราชการต่างๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้น เพื่อสอนคนให้เข้ามารับราชการงานเมืองให้ได้มากที่สุด

(๔) โครงสร้างของสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยมีการเลิกทาสและมีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น วัฒนธรรมแบบอย่างทางประเทศตะวันตก จึงได้แพร่หลายและจำเป็นต้องทำการปรับปรุงระบบของการศึกษาไทย เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น

(๕) การที่พระองค์ได้เสด็จต่างประเทศทั้งในเอเชียและยุโรป ทำให้ได้แนวความคิดเพื่อนำ มาปฏิรูปการศึกษาและใช้เป็นแนวทางการพัฒนาบ้านเมือง^{๓๒}

การจัดการศึกษาในสมัยนั้นได้มีการวางแผนงานหรือวางโครงการศึกษาไว้อย่างรัดกุมเป็น โครงการระยะยาว เพื่อให้การจัดการศึกษาได้มีความต่อเนื่อง เพราะการศึกษาจะต้องหวังผลระยะยาว จะให้เห็นผลทันตาอยู่เป็นไปไม่ได้ ดังนั้น ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงแผนหรือโครงการศึกษาบ่อยเกินไปจะทำให้กระทบกระเทือนต่อการพัฒนาบ้านเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในปี พ.ศ.๒๔๓๕ จึงได้มีการจัดทำแผนการศึกษาชาติขึ้น โดยได้แยกการศึกษาออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกสามัญศึกษาและแผนกวิสามัญศึกษา โดยเน้นหนักในเรื่อง พุทธศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา ในปี พ.ศ.๒๔๙๔ แผนการศึกษาชาติจึงได้ทำการจัดแบ่งโรงเรียนมัธยม ทำคล้ายกับการจัดโรงเรียนมัธยมในประเทศอังกฤษ โดยมีตารางเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

^{๓๒} วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖), หน้า ๒๓ - ๒๔.

ตารางเปรียบเทียบการจัดรูปแบบการศึกษาไทยกับอังกฤษ

ประเทศไทย	ประเทศอังกฤษ
๑. มัธยมวิสามัญศึกษา	1. Grammar Secondary School
๒. มัธยมอาชีพศึกษา	2. Technical Secondary School
๓. มัธยมสามัญศึกษา	3. Modern Secondary School

โรงเรียนมัธยมวิสามัญศึกษา หรือ Grammar Secondary School ในประเทศอังกฤษ จะ เน้นเรียนหนักไปทางด้านวิชาการ

โรงเรียนมัธยมอาชีพศึกษา หรือ Technical Secondary School ในประเทศอังกฤษ เน้นเรียนหนักไปทางด้านวิชาชีพ

โรงเรียนมัธยมสามัญศึกษา หรือ Modern Secondary School ในประเทศอังกฤษเน้น เรียนหนักไปทางวิชาสามัญที่ต่อจากระดับประถมศึกษา^{๓๓}

การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นจุดที่สำคัญสูงสุดของประวัติศาสตร์ การศึกษาไทย เพราะเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าทางการศึกษาของประเทศจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบ หนึ่ง จากการจัดการศึกษาแบบไม่มีระบบไม่เป็นพิธีการ (Informal Education) ไปสู่การศึกษาที่เป็น รูปแบบที่มีระบบพิธีการ (Formal Education) จนอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาของประเทศไทยที่ เจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งก็เป็นผลมาจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕

การปฏิรูปทางการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น จะเป็นการวางรากฐานการศึกษาใน ระบบโรงเรียนที่ครบถ้วนบริบูรณ์ทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นเริ่มตั้งแต่การตั้งโรงเรียนขึ้น การสร้างแบบเรียน การกำหนดการสอน การตั้งสถาบันการศึกษาเพื่อผลิตครู การตรวจ และการนิเทศโรงเรียน สิ่ง เหล่านี้ก็ล้วนแต่มีผลทำให้ระบบโรงเรียนได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว^{๓๔}

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิรูปการศึกษาไทย เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.๒๔๑๔ โดยให้รวม“โรงเรียน”ซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ เพื่อทรงใช้เป็น ที่ จัด อาหารคาวหวานเลี้ยงแก่พระภิกษุสงฆ์และข้าราชการที่มาอยู่เฝ้า และก็ทรงใช้เป็นสถานที่แจก พระราชทรัพย์เป็นทานแก่คนชราและคนพิการ แต่เมื่อว่างเว้นจากกิจการดังกล่าวแล้ว ก็ทรงจัดเป็น

^{๓๓} วิไล ตั้งจิตสมคิด, **การศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙), หน้า ๖๙.

^{๓๔} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗๐.

สถาน ที่สำหรับให้พระเทศนาและสอนหนังสือวิชาการต่างๆ แก่ราษฎรพลเมืองในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งจะเรียกโรงทานนี้ว่าเป็นโรงเรียนแห่งแรกในพระบรมมหาราชวังใช้หนังสือเรียนชุด ๖ เล่ม ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณา และพิศาลการันต์ แทนหนังสือจินตามณีที่เป็นแบบเก่า ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๑๔

หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างโรงเรียนเพิ่มเติมขึ้นมาอีก ๔ แห่ง รวมเป็น ๘ แห่ง จึงได้ทรงสร้างโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรสามัญแห่งแรกขึ้นที่วัดมหรณพาราม กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ.๒๔๒๗ ซึ่งก็เป็นปีเดียวกันกับที่ทรงวางระเบียบการสอบไล่สำหรับการศึกษาสามัญขึ้นเป็นครั้งแรก โดยให้มีกรรมการสอบไล่กลาง ๕ คน เป็นผู้ควบคุมการสอบ ผู้ที่สอบไล่ได้จะได้รับประกาศนียบัตรรับรองความรู้

การเรียนหนังสือในสมัยนั้น ต้องเรียนหนังสือที่กำหนดไว้ให้จบเป็นเล่มๆ ไปตามลำดับจนจบชั้นเรียน คือ จำนวน ๖ เล่ม แต่ส่วนใหญ่ราษฎรมักจะเรียนเอาเพียงเล่มเดียวพออ่านออกเขียนได้ก็เพียงพอแล้ว คือ เล่มมูลบทบรรพกิจ แต่ถ้าใครเรียนจบ ๓ เล่มแรกจะถือว่าเข้ารับราชการได้ หนังสือเรียนชุด ๖ เล่ม ใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๑๔- ๒๔๓๑ มีระยะเวลา ๑๗ ปี ภายหลังจากการตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นมาได้ ๑ ปี ก็มีการเลิกใช้หนังสือเรียนชุด ๖ เล่ม โดยหันมาใช้หนังสือเรียนชุดแบบเรียนเร็วมี ๓ เล่ม (ของกรมศึกษาธิการ) แทน เพราะแบบเรียนเร็วดังกล่าวใช้เวลาเรียนเพียง ๑ ปีครึ่งเท่านั้น แต่ชุด ๖ เล่มเดิมจะใช้เวลาเรียนถึง ๓ ปี ซึ่งทำให้เสียเวลาเรียนไปมาก

ศาสตราจารย์จอห์น เอ. เอकिन ชาวอเมริกันได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กชายจีนที่ ตำบลกุ๊กจี๊ จังหวัดธนบุรี

ในปี พ.ศ.๒๔๓๒ ได้ตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้นมา เรียกว่า โรงเรียนแพทยากร ตั้งอยู่ที่บริเวณโรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบันนี้ เพื่อใช้เป็นที่สอนวิชาการแพทย์แผนปัจจุบัน^{๓๕}

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๓๓ ได้มีพระราชบัญญัติการสอบวิชาขึ้นใช้แทนระเบียบสอบไล่เดิมในพระราชบัญญัติฉบับนี้เองที่ทำให้เราทราบว่า การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้แบ่งการเรียนออกเป็น ๓ ชั้น ในสมัยนั้นเรียกชั้นว่า “ประโยค” ครั้นมาถึงปี พ.ศ.๒๔๓๘ ก็มีการเปลี่ยนแปลงอีก โดยแยกประโยคแต่ละประโยคออกเป็นชั้นอย่างปัจจุบัน คือ ประโยค ๑ มี ๓ ชั้น ประโยค ๒ มี ๓ ชั้น และประโยค ๓ มี ๔ ชั้น รวมทั้งหมดก็มี ๑๐ ชั้นด้วยกัน (ประถมตอนต้น ๓ ชั้น และมัธยมมี ๔ ชั้น) สำหรับประโยค ๑ และประโยค ๒ เรียนคล้ายกัน แต่ปริมาณความยากง่ายเพิ่มขึ้นตามชั้น ส่วนประโยค ๓ ที่มี ๔ ชั้นนั้นต่างจากประโยค ๑ และประโยค ๒ มาก คือ ประโยค ๑ และประโยค ๒ นั้นเรียนภาษาไทย เลข พงศาวดาร แต่ประโยค ๓ เพิ่มวิชาสมัยใหม่เข้ามา คือ ภาษาต่างประเทศ คำนวณ (ต่างกับเลข

๓๕

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ , เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๖.

ตรงที่มีทั้งบวก ลบ คูณ หาร มาตรา ชั่ง ตวง วัด มาตรา เสนา หน้าไม้ มาตราเวลา และมาตราเงิน) วิทยาศาสตร์ และ ภูมิศาสตร์ ส่วนการสอบไล่ให้มีการสอบปีละ ๒ ครั้ง^{๓๖}

ต่อมาในช่วงต้นการบริหารการศึกษาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการรวมกรมศึกษาธิการเข้าด้วยกัน แล้วเรียกชื่อว่า “กรมธรรมการ” ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ และให้เป็นกรมที่มีเสนาบดีเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๓ และได้ยกฐานะขึ้นเป็นกระทรวง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ เรียกว่า “กระทรวงธรรมการ” โดยมีท่านพระยาภาสกรวงศ์ เป็นเสนาบดีของกระทรวงธรรมการคนแรก ปัจจุบันนี้จึงถือว่าวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นวันเกิดของกระทรวง ศึกษาธิการ (ปัจจุบันนี้เรียกว่าวันข้าราชการ) กระทรวงธรรมการเมื่อแรกตั้งเป็นกระทรวงขึ้นมามีกรมอยู่ในสังกัด ๕ กรม คือ

๑. **กรมการกลาง** ทำหน้าที่เหมือนสำนักงานปลัดกระทรวงในปัจจุบัน มีกรมราชบัณฑิต ตอนหลังเรียกกรมตำราอยู่ในสังกัดด้วย

๒. **กรมศึกษาธิการ** รับผิดชอบในการจัดการศึกษาของโรงเรียนต่างๆ โดยตรง

๓. **กรมพยาบาล** รับผิดชอบดูแลโรงพยาบาลศิริราช และโรงพยาบาลต่างๆ ที่ตั้งขึ้นในตอนหลังทั้งหมด

๔. **กรมพิพิธภัณฑ** รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาสมบัติวัฒนธรรมของชาติ

๕. **กรมสังฆการี** รับผิดชอบกิจการต่างๆ อันจะเกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระศาสนาเหมือนกรมการศาสนาในปัจจุบันนี้^{๓๗}

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาตำรากรมราชานุภาพเป็นทูตพิเศษไปดูงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษายังต่างประเทศ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ประกาศตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นมา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยมีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดี กระทรวงธรรมการ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ จัดทำแผนการโครงการศึกษา โดยแบ่งหลักสูตรและชั้นเรียนออกเป็น ๓ ประโยค คือ ประโยค ๑ และประโยค ๒ เรียน ๓ ปี ประโยค ๓ เรียน ๔ ปี นับว่าเป็นการจัดการศึกษาอย่างมีแบบแผน

^{๓๖} อบรม สีนภิบาล, ชาญชัย ศรีไสยเพชร, **พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา ๑๑๑)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๑ - ๗๒.

^{๓๗} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๗ - ๑๘, จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ.

ในปี พ.ศ.๒๔๓๙ ได้จัดตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยจัดในรูปแบบของ (Public School) ซึ่งก็เป็นแบบอย่างมาจากประเทศอังกฤษ โดยมีนายเซซิล คาเตอร์ เป็นอาจารย์ใหญ่

ในปี พ.ศ.๒๔๔๐ ได้จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม จัดตั้งโรงเรียนเสาวภา เพื่อสอนวิชาการเรือนสำหรับสตรี และจัดตั้งโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เพื่อฝึกนายทหารกองทัพบก โดยมีการกำหนดให้มีการสอบชิงทุนการศึกษา เพื่อไปเรียนต่อยังต่างประเทศ หรือในประเทศยุโรป เรียกว่า ทุนเล่าเรียนหลวง (King's Scholarship)

ในปี พ.ศ.๒๔๔๑ ก็ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๑ โดยมีพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์เป็นผู้จัดทำแผนการศึกษา เพื่อเสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ โดยถือเอาแบบอย่างเค้าโครงการศึกษา มาจากประเทศอังกฤษ แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ภาค คือว่าด้วยการศึกษาในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ และการศึกษาในเขตพื้นที่หัวเมือง^{๓๘}

ด้านการศึกษาที่แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ การเล่าเรียนสามัญ และการเล่าเรียนพิเศษ การเล่าเรียนสามัญมีลำดับขั้น คือ มูลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ส่วนการเล่าเรียนพิเศษนั้นเป็นการเรียนวิชาเฉพาะด้าน เช่น ด้านกฎหมาย ด้านการแพทย์ ด้านศิลปะ ด้านหัตถกรรม ด้านการเพาะปลูก และการฝึกหัดอาจารย์ ฯลฯ

ในปี พ.ศ.๒๔๔๕ ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๕ โดยยึดถือเอาแบบอย่างการจัด การศึกษาของประเทศญี่ปุ่นเป็นส่วนใหญ่ แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ สามัญศึกษาเป็นวิชา ความรู้ทั่วไปที่ทุกคนควรรู้ และวิชาสามัญศึกษาเป็นการศึกษาวิชาความรู้เฉพาะอย่าง เพื่อใช้ประกอบอาชีพ

ในปี พ.ศ.๒๔๔๙ แต่งตั้งข้าหลวงธรรมการ เพื่อไปประจำตามมณฑลต่างๆ ทั่วประเทศ และ เพื่อควบคุมดูแลการบริหารการศึกษาต่อไป

ในปี พ.ศ.๒๔๕๐ ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๕๐ โดยได้แก้ไขเพิ่มเติมจากโครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๕ แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ สามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา

ในปี พ.ศ.๒๔๕๒ ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๕๒ โดยใช้หลักสูตร ๒ อย่าง คือ หลักสูตรมัธยมสามัญและหลักสูตรมัธยมพิเศษ โดยมี ๔ ระดับดังต่อไปนี้ ระดับมูลศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาสูง^{๓๙}

^{๓๘} สลักขณ ศิวรักษ์, “อุดมคติทางการศึกษาของไทย”, *การศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำรา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๖ - ๒๗.

^{๓๙} คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมฉลองราชสมบัติครบรอบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ผู้รวบรวม, *เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๑๓ - ๑๕.

จากประสบการณ์ที่ได้นำเอาโครงการศึกษาปี พ.ศ.๒๕๔๑ มาใช้ในการจัดการศึกษาที่ผ่านมา ทำให้ได้ทราบว่าการศึกษาของชั้นมัธยมศึกษาชั้นนั้น ทำได้แต่เพียงในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ เท่านั้น เหตุก็เพราะว่า ครูและโรงเรียนยังมีไม่พอ จึงได้มีการจัดทำแผนการศึกษาใหม่ขึ้นมาในปี พ.ศ.๒๕๔๕ แล้วปรับปรุง โดยกำหนด ให้มีชั้นมัธยมศึกษาและการศึกษาที่สูงกว่านั้น จัดทำเฉพาะในเขตพื้นที่ กรุงเทพฯ เท่านั้น จะเห็นได้ว่าแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติจากฉบับแรกมาเป็นฉบับที่ ๒ เร็วมาก คือห่างกันเพียง ๕ ปี แต่การเปลี่ยนแปลงก็ดูแล้วไม่แตกต่างกันนัก ฉบับแรกดูสวยงามดีก็จริง แต่ปฏิบัติไม่ได้ในเวลาอันสั้น แผนการศึกษาในปี พ.ศ.๒๕๔๑ ก็มุ่งที่จะผลิตคนให้เข้ามารับราชการมากจน เกินไป แต่พอถึงแผนการศึกษาฉบับที่ ๒ จึงเปลี่ยนแนวในการผลิตคนโดยเน้นให้คนออกมาประกอบอาชีพส่วนตัวบ้าง แต่ถ้าหากมีความสามารถสูง ก็ให้เรียนวิชาชีพชั้นสูงไปเลย เช่น ทหาร แพทย์ และอาจารย์แล้วเข้ารับราชการในชั้นสูงไปเลย^{๔๐}

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๕๔ ได้มีการจัดแบ่งโรงเรียนออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. โรงเรียนรัฐบาล เป็นโรงเรียนที่ใช้เงินจากงบประมาณของกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ ส่วนใหญ่ก็ตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป

๒. โรงเรียนประชาบาล เป็นโรงเรียนที่ราษฎรหรือนายอำเภอในท้องถิ่นช่วยกันจัดตั้งขึ้นมาส่วนใหญ่ใช้เงินภาษีอากรของท้องถิ่น แต่ก็ยังมีเงินอุดหนุนจากกรมศึกษาธิการอีกอยู่ไม่น้อย

๓. โรงเรียนบุคคล เป็นโรงเรียนราษฎร์ (โรงเรียนเอกชน) นั้นเอง

ในปี พ.ศ.๒๕๕๖ กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้ “โครงการศึกษา พ.ศ.๒๕๕๖” เพื่อจัด ชั้นเรียนใหม่ ขยายหลักสูตรประถมเป็น ๕ ชั้น ๓ ชั้นแรกเป็นวิชาสามัญล้วนๆ แต่ใน ๒ ชั้นหลังเป็นวิชาอาชีพ ผู้ที่จบระดับประถมทุกคนจึงมีวิชาชีพติดตัวออกมาทำมาหากินได้ ส่วนชั้นมัธยมให้มี ๘ ชั้นแบ่งเป็นชั้นมัธยมตอนต้น ๓ ชั้น มัธยมตอนกลาง ๓ ชั้น และมัธยมตอนปลาย ๒ ชั้น ที่มี ๒ ชั้นในตอนปลายนั้นเป็นการเพิ่มให้สำหรับผู้ชายเท่านั้น ส่วนผู้หญิงไม่ต้องเรียนต่อ ๒ ชั้นนี้ (มัธยม ๗ - ๘) ก็ให้ถือว่าจบแล้ว

ต่อมาก็ได้มีโครงการศึกษาขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๕๖ จึงเป็นโครงการศึกษาที่จัดการศึกษาให้คนออกมาประกอบอาชีพทั่วไปได้ โดยที่ไม่ต้องรอแต่จะรับราชการอีกต่อไป แต่ถ้าต้องการเรียนในระดับ อุดมศึกษาต้องให้ผู้หญิงจบชั้นมัธยม ๖ (ม.๖) ส่วนผู้ชายให้จบชั้นมัธยม ๘ (ม.๘) แล้วจึงเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยได้ (ระดับอุดมศึกษา) เป็นการเปิดโอกาสให้สตรีที่จะได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยได้โดย ง่ายและรวดเร็วขึ้น มาถึงในปี พ.ศ.๒๕๕๘ จึงได้อนุญาตให้ผู้หญิงได้เรียนต่อถึงชั้นมัธยม ๗

^{๔๐} สมณ อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลรัตน์, **ปรัชญาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๑.

และ ๘ ได้ถ้าหากไม่ต้องการเรียนต่อในมหาวิทยาลัยแล้ว ดังนั้น ในบางแห่งบางที่จึงเรียกแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ว่า “โครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๕๖ - ๒๔๕๘”^{๔๑}

ในปี พ.ศ.๒๔๖๑ ได้มีพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ออกมาบังคับใช้ เพื่อวางระเบียบการปกครองโรงเรียนราษฎร์ให้รัดกุม อันเนื่องมาจากในสมัยนั้นได้มีโรงเรียนราษฎร์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากทั่วประเทศ โรงเรียนราษฎร์แต่ก่อนเรียกว่า “โรงเรียนเซนต์คัลท์ที่ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล” ไม่ได้อยู่ในความควบคุมดูแลของกระทรวงธรรมการ พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้โรงเรียนราษฎร์ ทั้งหมดอยู่ในความควบคุมของกระทรวงธรรมการ และก็เป็นเช่นนั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้

ในการดูแลการศึกษา นอกจากจะให้ข้าหลวงธรรมการดูแลในบังคับบัญชาของเทศาภิบาลแล้ว กระทรวงการปกครองท้องถิ่นทั้ง ๒ กระทรวงก็ได้ตั้งคณะกรรมการจัดการศึกษาขึ้นมา คณะหนึ่งเรียกว่า “กรรมการตำบล” ประกอบไปด้วยกรรมการ ๓ คน คือ กำนัน ๑ คน พระอธิการวัดใดวัดหนึ่งในตำบลนั้น ๑ องค์ และแพทย์ประจำตำบลอีก ๑ คน ให้มีหน้าที่จัดหาเด็กมาเข้าโรงเรียน มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมา จัดหาครูมาสอน หาเงินทุนเลี้ยงโรงเรียน และหารายได้เข้ามาบำรุงโรงเรียนที่สร้างขึ้นมาจากวิถีทาง กรรมการดังกล่าวมานี้ คือผู้บริหารอันแท้จริงของโรงเรียนประชาบาลในสมัยนั้น^{๔๒}

การกำกับดูแลและติดตามผลในการปฏิบัติด้านต่างๆ

หลังจากที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้การศึกษาตามขั้นตอนต่างๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการตรวจตรา การกำกับดูแลและติดตามผลการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ ทำเป็นรายงานให้ทรงพิจารณาเสมอ เพื่อนำไปปรับปรุงการจัดการศึกษา ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ดังข้อความตอนหนึ่งใน “รายงานโรงเรียน” ที่สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพพล เอกถาวร ถวาย ดังนี้

...ด้วยมี พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าเรียบเรียงรีไปตรารายงานที่ได้จัดการโรงเรียนสำหรับฝึกสอนวิชาการแก่กุลบุตรทั้งปวง จัดเป็นกำหนดนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย นั้น พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

^{๔๑} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานครบรอบ ๑๐๐ ปี โรงเรียนวัดมหรณพาราม, **พระผู้เริ่มพระราชนิเทศการศึกษาออกถึงประชาชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารีเสด็จแทนพระองค์ทรงประกอบพิธีเปิด พระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ โรงเรียนวัดมหรณพาราม กรุงเทพมหานคร วันศุกร์ที่ ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘).

^{๔๒} **เอกสารการนิเทศฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี**, (กรุงเทพมหานคร : ไม่ปรากฏ, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐๑.

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับใส่เกล้าฯ เรียบเรียงรายงานที่จัดการโรงเรียนในจำนวนเดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๘ อุตราสารในประกาศสัปตศกนี้ เป็นริโปตฉบับที่หนึ่งขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย ครั้งหนึ่งก่อน แล้วจะได้เรียบเรียงริโปตทูลเกล้าฯ ถวาย ๓ เดือนครั้งหนึ่งเสมอต่อไป

การโรงเรียนที่ได้เป็นมาในระหว่าง ๓ เดือนนี้เรียบร้อยเจริญขึ้นได้มาก เพราะเหตุพระบรมวงษานุวงศ์ ข้าราชการ แลพ่อค้าผู้ได้รับอุปการะโรงเรียนนั้นๆ ได้เป็นธุระอุดหนุนโดยแข็งแรง แลพระสงฆ์ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสก็เป็นธุระ หนุนบำรุงโดยเต็มกำลังด้วยกันทุกๆ พระอารามทั้งอาจาริย์ผู้สอนต่างคนก็เอาใจใส่ แนะนำสั่งสอนโดยละเอียดถูกต้องตามแบบแผนโดยมาก จำนวนที่มีอยู่แล้วก่อนเดือนเจ็ด ๙ แห่ง คือ โรงเรียนในพระบรมมหาราชวัง ๒ แห่ง โรงเรียนนันทอุทยานแห่งหนึ่ง โรงเรียนพระอารามแขวงกรุงเทพฯ ๔ แห่ง โรงเรียนในพระอารามแขวงกรุงเก่าแห่ง ๑ โรงเรียนในพระอารามเมืองสมุทรปราการแห่ง ๑ ในเดือนเจ็ดได้ตั้งโรงเรียนขึ้นอีก ๑๐ แห่ง คือ โรงเรียนในพระอารามแขวงกรุงเทพฯ ๗ แห่ง กรุงเก่า ๓ แห่ง รวมทั้งเก่าใหม่เป็นโรงเรียน ๑๙ แห่ง^{๔๓}

ในเดือนแปดบุรพาสาท ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นในพระอารามแขวงกรุงเทพฯ แห่ง ๑ ในเดือนแปด อุตราสาร ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นในพระอารามแขวงกรุงเทพฯ ๒ แห่ง แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์แห่งหนึ่ง รวมจำนวนโรงเรียนหลวงที่ได้ฝึกสอนกุลบุตรในเวลานี้เป็น ๒๓ แห่งคือ ในพระบรมมหาราชวัง ๒ แห่ง นันทอุทยานแห่ง ๑ ในพระอารามแขวงกรุงเทพฯ ๑๔ แห่ง แขวงกรุงเก่า ๔ แห่ง แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์แห่ง ๑ แขวงเมืองสมุทรปราการแห่ง ๑ แต่ในเวลานี้ โรงเรียนเพิ่งแรกตั้งขึ้นหลายแห่ง ต้องการครูในคราวเดียวกันพร้อมกันหลายคน เพราะฉะนั้น จึงยังไม่มีโอกาสที่จะเลือกหาครูที่มีความรู้เป็นอย่างสูงได้เสมอกันทั่วทั้งนั้นได้ แต่การนี้คงจะเรียบร้อยได้โดยไม่ช้าเวลานัก อาศัยผู้ที่ตรวจการได้ไปชี้แจงว่ากล่าวอยู่เรื่อยๆ แลข้าพระพุทธเจ้าได้กำหนดไปแก่อาจารย์ทั้งปวงว่า อาจารย์ตามโรงเรียน โรงเรียนจะต้องเข้ามาให้เจ้าพนักงานไล่หนังสือในเดือน ๑๒ ทุกๆ คน เมื่อเวลาได้ไล่หนังสืออาจารย์แล้วก็คงจะได้อาจารย์ที่ความรู้เสมอกันทุกๆ แห่งในส่วนการเล่าเรียนของนักเรียนใน ๓ เดือนนี้ จะตรวจดูในริโปตของอาจารย์ตามโรงเรียนก็เห็นเป็นการเจริญขึ้นโดยลำดับ แต่โรงเรียนตามพระอารามเป็นโรงเรียนตั้งใหม่ในเดือนหนึ่ง สอง เดือนนี้โดยมาก เพราะฉะนั้นความรู้นักเรียนก็ยังอยู่ในตอนต้นขั้นมูลบทบรรพกิจเกือบทั้งนั้น เว้นแต่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบแลโรงเรียนพระยาศรีสุนทรโวหาร ซึ่งได้สอนมาหลายปีแล้วจึงมีนักเรียนที่เรียนหนังสือชั้นสูงๆ หลายคน (รายละเอียด แจ้งอยู่ในตารางที่ ๑)

ในส่วนนักเรียนที่เรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบแลนนทอุทยานทั้ง ๒ แห่งนี้ก็เจริญขึ้นได้โดยลำดับ แต่นักเรียนที่เรียนอยู่มากเป็นคนเพิ่งเข้าเรียนใหม่ โดยมากนักเรียนที่รู้มากถึงจะใช้เป็นครูรองได้ ในโรงเรียนนันทอุทยานก็มีอยู่บ้าง (รายละเอียดแจ้งอยู่ในตารางที่ ๒) ^{๔๔} ในระหว่าง ๓ เดือนนี้หนังสือเรียนไม่มีใครจะมีพอจ่ายใช้ตามโรงเรียนเพราะโรงเรียนที่ตั้งขึ้นใหม่ มีนักเรียนเข้าเรียนเป็นอันมาก จะต้องรับพระราชทานลงพิมพ์เพิ่มเติมอีก แต่หนังสือเรียนซึ่งได้ลงพิมพ์แต่ก่อนราคาอยู่ข้างจะแพง จบหนึ่งเคยถึง ๖ บาท ฉบับที่จะตีพิมพ์ใหม่ในโรงพิมพ์ศึกษาพิมพ์การ จะต้องคิดผ่อนผันให้ราคาถูกลงกว่านั้น พอสมควรกับผู้เล่าเรียนที่กำลังพาหนน้อยจะได้ซื้อได้

อนึ่งตำราสำหรับสอนเลขในเวลานี้ก็เป็นที่จะต้องการใช้มาก พอเครื่องพิมพ์พร้อมก็จะได้รับพระราชทานให้ลงมือทำทีเดียว...” ^{๔๕}

จากข้อความที่ยกมาในข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ในรายงานได้สรุปเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนจำนวนโรงเรียน การดำเนินงานด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนจากบุคคลต่างๆ การตรวจตราดูแลโรงเรียน ผลการเรียนรู้ของนักเรียน รวมถึงปัญหาที่เกิดขึ้น อันเป็นการทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงทราบความเป็นไปทุกอย่าง เพื่อการพิจารณาดำเนินการต่อหรือแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นต่อไป การกำกับดูแลการปฏิบัติงานการศึกษา ปรากฏให้เห็นชัดอีกครั้งเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ ทรงศึกษาหาความเป็นไปของการ ศึกษาในกรุงเทพฯ ก่อนทรงเข้ารับตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ ซึ่งปรากฏผลในรายงานที่ทรงเสนอไว้ ดังนี้

“๑ ในโรงเรียนไทย (ตามวัด) ไม่มีวิธีสอน (Method of teaching) แ่นลงได้ ทั้งการที่จะจัดนักเรียนให้เป็นชั้นก็ปนเปอยู่ ที่วัดประยูรวงศาฯ เป็นต้น ครูได้จดลงบนกระดานเองว่า ผู้นั้นอยู่ชั้นที่ ๑ ผู้นั้นอยู่ชั้นที่ ๒ แต่ถามว่าอย่างไรจึงเป็นชั้นที่ ๑ อย่างไรก็ดีที่ ๒ ก็ไม่เข้าใจจนต้องถามว่า ชั้นที่ ๑ ดีกว่า ชั้นที่ ๒ หรือชั้นที่ ๓ ดีกว่าชั้นที่ ๒ บางทีก็ว่า ชั้นที่เรียกว่าชั้นที่ ๑ ดีกว่า บางทีก็ว่าชั้นที่ ๓ “ ๒ ดิชิปลิน (Discipline) นั้นก็กวัดขันเป็นสิ่งๆ คนๆ เป็นต้นว่า ที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์นั้นห้ามไม่ให้สูบบุหรี่ แต่เด็กขึ้นเดินวุ่น หยอแงเอนๆ จวนจะนอนเรียนก็ได้แลถ้าครูจะสูบบุหรี่ก็คงจะไม่ห้าม ทั้งบนโต๊ะมีของโสโครกที่ไม่ต้องการในเวลาเรียน เช่น หวี หรือก้นบุหรี่ด้วย

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๔๕} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำชูสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๗.

“๓ ที่โรงเรียนเดียวกันนี้ ครูไปธุระของตัวเสีย ทั้งไว้ให้ครูรองดูอยู่คนเดียวแลที่วัดประยูรวงศาฯ ครูไปนั่งเสียปล่อยให้เด็กท่องสูตรเลขต่างๆ อยู่เช่นนี้ ถ้าเป็นแต่เป็นครั้งเป็นคราวก็จะไม่เป็นไร แต่ถ้าเสมอๆ ไป ก็จะทำให้เด็กเล่นเสียไม่เรียน เพราะครูรองนั้นมักจะเป็นเด็กหนุ่มๆ บางทีเป็นนักเรียนมาด้วยกันก็เป็นได้ ทั้งเสียเวลาทีสอนด้วย

“๔ เวลาที่เรียนนั้นก็ดูคลาดเคลื่อน ถ้าจะเปลี่ยนเวลาให้ผิดกันกับเวลาที่กะไว้ให้ในตารางก็ควรเปลี่ยน แต่ที่ใช้เวลาปนๆ อยู่กันเด็กที่ได้เรียนก็น้อย ที่มากก็มากไม่เสมอกัน ได้แลสิ่งที่ทำนอกเวลาเรียน ก็มาปนกันกับสิ่งที่ควรทำในเวลาเรียนเหมือน เช่น ซ้อมร้องที่โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส สิ่งนี้ควรเป็นสิ่งที่ทำนอกเวลาเรียน”

ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวมานี้ ได้ทรงให้เหตุผลว่าเกิดจากสาเหตุหลายๆ ประการดังต่อไปนี้

“๑ ครูที่สอนๆ นั้นมีความรู้มากจริง แต่ยังไม่มีความฝึกหัดที่จะเป็นครู มีแต่ความรู้ไม่รู้ว่า จะสอนอย่างไร ลูกศิษย์จึงจะเรียนได้เร็วก็ต้องสอนซ้ำ มีแต่ความรู้ไม่ได้ฝึกหัดก็ไม่รู้ได้ว่าเป็นครู จำเป็นจะต้องตั้งข้อบังคับต่างๆ ที่จะทำให้ศิษย์อยู่ในอำนาจ แลต้องรู้ว่า ถ้าจะทำข้อบังคับขึ้นแล้วต้องบังคับตัวเองด้วย จะเป็นดังอย่างแก่ศิษ

“๒ ครูนั้นยังไม่มีสปิริต (Spirit of education) เพราะเข้าใจเสียว่าสอนให้รู้หนังสือก็พอ (๑) แต่ที่จริงนั้น ดิถีปลิน เป็นสิ่งสำคัญเหมือนกัน (๒) อีกประการหนึ่งได้เคยสอน มาอย่างใด ก็จะไม่คิดพลิกแพลงตามเวลาแลแบบเรียนที่จะต้องแสดง ครูที่จะสอนนั้นต้องเรียนเหมือนกัน อีกประการหนึ่ง ถ้าเปรียบโรงเรียนตามวัดกับโรงเรียนแห่งหนึ่งแห่งใด ที่มีผู้กำกับดูแลอยู่เสมอ เหมือนโรงเรียนไทยที่วัดบวรนิเวศ ที่กรมหมื่นวชิรญาณทรงดูแลแล้ว

(๑) ที่ครูจะไปเสียนั้นก็น้อยเข้า เพราะมีผู้ดูแลติเตียนอยู่

(๒) ที่สอนนั้นก็สอนจริง ค่อยผ่อนตามเด็กเรียน ได้เท่าใดก็ให้เรียนต่อไป เพราะ

เพราะฉะนั้น นักเรียนที่ได้เรียนแล้ว ได้เรียนจริงๆ ตามวัด คือ ใช้วิธีกวัดเมื่อจวนเข้าไ้ (cramming) แต่พอไล่ได้ก็ลืมหมด”^{๔๖}

ระบบการศึกษาของไทยจึงได้เกิดมีระบบการกำกับดูแลการปฏิบัติขึ้นอย่างจริงจังมากขึ้น องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงติดตามกำกับดูแล การปฏิบัติในด้านต่างๆ ด้วย พระองค์เองอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จาก พระราชหัตถเลขาที่ทรงตอบหนังสือ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เกี่ยว กับแบบเรียนที่กองแต่งตำราแต่ง เมื่อได้ทรงทอดพระเนตรหนังสือดังกล่าวก็ทรงมีพระราชวิจารณ์การ แต่งตำราดังกล่าว ดังมีพระราชวิจารณ์ดังต่อไปนี้

^{๔๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร. ๕ แฟ้ม ศ. ๑ เบ็ดเสร็จ ศึกษาธิการ ๑๙ - ๔๘ ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๗ เล่ม ๒ เอกสาร ศ. ๑/๒.

“...ถ้าจะแต่งตำราเรียนให้เป็นประโยชน์ ต้องพยายามทำตำราเรียนให้มีประโยชน์สูงจริงเสมอ เช่น ตำราเรียนเร็ว ถ้าจะทำโดยลำพังเราไม่ได้ มืออย่างเดียวจะต้องแปลจากฝรั่ง แต่เรียบเรียงในภาษาไทย ให้เข้าใจเรียนได้จริงๆ จึงจะเรียกว่าตำราเรียน ตำราเรียน นั้นต้องอธิบายว่าเรียนความรู้ได้เหมือนฝรั่งในภาษาไทย อย่างเช่นตำราเลขชั้นต่ำที่มีอยู่แล้ว เป็นต้น จึงจะเรียกว่าเป็นอันแต่งตำราเรียนๆ เท่าที่จดมานี้ต้องถือว่า ยังไม่ได้แต่งตำราเรียนเลย...”^{๔๗}

๔.๑.๓ เป้าหมายการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

เป้าหมาย คือ การจัดการศึกษาที่ดี ให้ผู้รับการศึกษาได้พัฒนาทักษะทางวิชาการและวิชาชีพ เป็นคนมีทั้งความรู้ที่ใช้งานได้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง มีความสามารถในการนำความรู้ที่ได้เรียนมาแก้ไขปัญหาและพัฒนาทั้งชีวิตตนเอง ในชุมชน และสังคม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างเสมอภาค สร้างสรรค์ เป็นพลเมืองที่มีความฉลาดรอบด้านและมีวินัยความรับผิดชอบ รู้จักการใช้ชีวิตและทำงานร่วมกันกับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมอย่างมีความสุข มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ระดับสูง สามารถพัฒนาอุปนิสัยใจคอ ความคิด ความอ่าน พฤติกรรมไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เพิ่มขึ้น

การศึกษามีภาระหน้าที่สำคัญในการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษาที่ดี ไม่ใช่แค่เรียนเพื่อสอบที่เน้นความจำและทักษะทางวิชาการและวิชาชีพนั่นแต่จะต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีความฉลาดทั้ง ๓ ด้านใหญ่ๆ ประกอบด้วย

๑. **ฉลาดทางปัญญา** เป็นคนที่รู้จักคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล สนใจหาหลักฐาน ข้อมูล ยืนยัน มากกว่าจะเชื่อด้วยอารมณ์ ความรู้สึกศรัทธาแบบงมงาย มีความรู้ทักษะที่ตนเองถนัดหรือชอบทำได้ดีพอที่จะสามารถทำงานหาเลี้ยงชีพได้อย่างมีความพึงพอใจและรู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง อย่างมีประสิทธิภาพ รู้จักการแก้ปัญหา การทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์และการเข้าใจปัญหาต่างๆอย่างเชื่อมโยงเป็นระบบองค์รวม

๒. **ฉลาดทางอารมณ์** เป็นคนที่รู้จักดูแลสุขภาพทั้งกายและใจ เช่นการออกกำลังกาย การกินอาหารที่มีคุณค่า การใช้เวลาทำงานและพักผ่อนอย่างไม่เครียด รู้ในเรื่องเพศศึกษา เรื่องจิตวิทยา ความฉลาดทางอารมณ์ของตนเองและคนอื่น เช่นรู้จักแก้ปัญหาความขี้อาย และปรับปรุงความเชื่อมั่น ความภูมิใจในตัวเอง การเข้าใจ ควบคุมและสื่อสารเรื่องอารมณ์ความรู้สึกของตนเองได้อย่างฉลาดมีประสิทธิภาพ รู้จักมองโลกในทางบวกอย่างสมจริง รู้จักการควบคุมความเครียดและจัดการกับปัญหาในชีวิต รู้จักหาความสุขความพอใจที่พอเพียงและยั่งยืน รู้จักความอดทนอดกลั้น

^{๔๗} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, อ้างถึงใน วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖), หน้า ๒๐๔ – ๒๐๕.

ปรับตัวให้อึดฮัดสู้ได้แม้ในสถานการณ์ที่ยากลำบาก ควรจะรู้จักคบหาสมาคมและการผูกมิตรกับคนอื่น รู้จักการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งกับเพื่อน คู่ครอง ครอบครัว ที่ทำงาน และคนอื่น ๆ

๓. **ฉลาดทางจิตสำนึกเพื่อสังคม** เป็นคนที่ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบของพลเมือง เคารพในตนเองและเคารพคนอื่น เคารพต่อกฎระเบียบประเพณี ศีลธรรมเพื่อส่วนรวม พัฒนาโลกทัศน์ที่ฉลาดในทางสังคม มีความซื่อสัตย์ มีหลักยึดทางจริยธรรมที่มีเหตุผล มีทัศนคติที่ดี มีความเมตตา กรุณา มีความหวังดีต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างมีความเป็นธรรม เน้นการสามัคคีเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เข้าใจว่าการร่วมมือกัน แบ่งปันกันอย่างเป็นธรรม ช่วยเหลือกันและกัน คือ สิ่งที่เป็นและสำคัญในการที่จะช่วยให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกันในระยะยาว ได้มากกว่าการเน้นพัฒนาตนเองเพื่อการแข่งขันกับคนอื่นแบบตัวใครตัวมัน รวมทั้งมีจิตสำนึกตระหนักเรื่องปัญหาสิทธิมนุษยชนและปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งในชุมชน ประเทศและในโลกนี้^{๔๘}

เป้าหมายการศึกษาที่แท้จริงนั้น จะต้องมีความมุ่งหมายในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ให้ได้รับการพัฒนาในด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา และด้านสังคม หรือจะกล่าวตามทรรศนะในทางพระพุทธศาสนาว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาอยู่ที่การพัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาด้วย กระบวนการพัฒนาดังกล่าวมานี้ เป็นการมุ่งพัฒนาให้คนองกาม ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความรู้ ด้านคุณธรรมและด้านการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติสุข กล่าวคือ เป็นการพัฒนาจนถึงความเป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบ

ด้านความสำคัญของการศึกษา พอจะสรุปได้ว่า ความสำคัญของการศึกษานั้น ถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ ให้มีความคิด ให้มีความประพฤติ มีเจตคติ มีค่านิยม มีการวิเคราะห์การแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขทั้งแก่ตนเอง และสังคม รวมไปถึงสภาพแวดล้อมของตนเองด้วย ความสำคัญดังกล่าวมานี้ จึงนำไปสู่การจัดการศึกษาให้แก่มนุษย์ในสังคม ทั้งนี้ก็เพราะเป็นการมุ่งหมาย เพื่อพัฒนามนุษย์ให้มีพฤติกรรม จิตใจและสติปัญญาที่ถูกต้อง เพื่อจะได้สร้างสรรค์คุณประโยชน์แก่ตนเอง สังคม ประเทศชาติ และโลกได้ด้วย^{๔๙}

^{๔๘} พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบัน ตามทรรศนะของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๕ - ๘๖.

^{๔๙} การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [https://writer.dek-d.com > viewlongc](https://writer.dek-d.com/viewlongc), : [๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

๔.๑.๔ ผลของการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕

๑. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างมาก เพราะว่าการศึกษามัยใหม่ได้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาบุคคลทุกระดับ ให้มีความรู้ความเข้าใจต่อการปรับตัว ในการเข้าสู่ความทันสมัย ตามแบบประเทศตะวันตก

๒. สามารถสนองต่อการปฏิรูประบอบราชการในสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดีเพราะว่าระบบราชการสมัยใหม่นี้ ต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้และคิดเลขเป็น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ต้องการในเบื้องต้น

๓. เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอาชีพ และความเป็นอยู่ของบุคคลที่ถูกปลดปล่อยออกมาจากระบบไพร่และทาส (การยกเลิกทาส)

๔. ส่งผลให้อาชีพการรับราชการเป็นที่นิยมของสังคมไทยตั้งแต่นั้นมา เพราะทางราชการได้เสริมสร้างให้คนมีการศึกษาได้เข้ารับราชการ แล้วได้รับอภิสิทธิ์เหนือกว่าบุคคลอื่นๆ^{๕๐}

๕. การปฏิรูปการศึกษานั้นได้เป็นพื้นฐานที่จะพัฒนาบุคคล ให้ได้รับการศึกษาในระดับสูงขึ้นไปในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศตะวันตก ซึ่งคนเหล่านี้ต่างก็ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อต่างประเทศ ซึ่งก็มีทั้งเจ้านาย ขุนนางและข้าราชการ ภายหลังที่จบการศึกษาจากต่างประเทศแล้วบุคคลเหล่านี้ก็กลายเป็นผู้นำสมัยใหม่ที่มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในระยะหลัง ต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะผู้ก่อการในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็เป็นผลิตผลของนโยบายการปฏิรูปการศึกษาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

หลังจากที่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาขั้นต้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำริที่จะขยายการจัดการศึกษาออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น พระองค์ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาราชกรรทุกคนให้มีความรู้ ก็เพื่อการพัฒนาชาติบ้านเมืองต่อไป ดังมีประกาศตั้งโรงเรียนดังต่อไปนี้

ประกาศตั้งโรงเรียน

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระราชวงศานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ในพระบรมมหาราชวังแลพระราชวังบวรฯ กับทวยราษฎร์แลราษฎรทั้งปวงให้ทราบทั่วกันว่า^{๕๑}

^{๕๐} วิไล ตั้งจิตสมคิด, การศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๒ - ๑๐๓.

^{๕๑} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๑๖๕, อ้างถึงใน, สุนน อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สนิลรัตน์, ปรัชญาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓ - ๖๔.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเห็นว่า การวิชาหนังสือเป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควรที่จะทะนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป เพราะคนในพื้นที่บ้านเมืองสยามเรานี้ที่จนโตใหญ่ไม่รู้หนังสือก็มีโดยมาก ที่รู้พออ่านได้เขียนได้ แต่ไม่ถูกถ้วนั่นก็มีโดยมาก เพราะโรงเรียนที่สอนวิชาตามแบบหลวงยังมีน้อย ไม่พอกับผู้ที่จะเล่าเรียนมีพระราชประสงค์จะให้พระราชวงศานุวงศ์แลบุตรหลานข้าราชการแลราษฎรทั้งปวงได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทยให้รู้โดยละเอียดตามแบบที่ถูกต้อง จึงทรงได้เสียดสพระราชทรัพย์ ตั้งโรงเรียน แลจ้างครูสอนบำรุง การเล่าเรียนสิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก โรงเรียน ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้วตามพระอารามหลวงเป็นหลายแห่ง แลยังทรงมีพระราชดำริให้ตั้งโรงเรียนให้มีสำหรับพระอารามหลวงทุกๆ พระอาราม เพื่อจะให้บุตรหลานของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้เล่าเรียนโดยสะดวก ไม่ต้องเสียเงินทองอะไรเลย แลโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ก็โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้ว ที่พระตำหนักสวนกุหลาบแห่งหนึ่ง ยังจะตั้งโรงเรียนสำหรับข้าราชการอีกแห่งหนึ่ง พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จัดการโรงเรียนทั้งปวงนี้ ก็เพราะทรงพระมหากรุณาแก่ไพร่ ฟ้าข้าแผ่นดินแลมีพระราชประสงค์จะให้วิชาหนังสือไทยรุ่งเรืองแพร่หลาย เป็นคุณแก่ราชการแลเป็นความเจริญแก่การบ้านการเมืองยิ่งขึ้นไป จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๑๖๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ได้จัดให้มีโรงเรียนขึ้นในวัด เพื่อให้ราษฎรทั่วไปทุกระดับชั้นได้มีโอกาสเข้าเรียนหนังสือโดยทั่วถึงกัน อันเป็นการวางรากฐานการพัฒนาชีวิตของประชาชนและจะส่งผลถึงการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเร่งรัดให้จัดตั้งโรงเรียน เพื่อวางรากฐานทางการศึกษาและพัฒนากำลังคนให้กับประเทศชาติที่กำลังอยู่ในสภาวะเปลี่ยนแปลงและขยายตัวในด้านต่างๆ อย่างมากมาย อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ดีพระองค์ท่านทรงชี้ให้เห็นว่า ในการพัฒนาคนนั้น มิใช่เพียงการให้แต่ความรู้ความสามารถ แก่ตัวบุคคลที่จะออกไปประกอบอาชีพได้เท่านั้น แต่สาระและจุดหมายที่แท้จริงของการศึกษานั้น จะต้องพัฒนาบุคคลในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านความรู้พื้นฐาน ความรู้ในอาชีพ ศิลปการดำรงชีวิตในการทำงาน และความมีศีลธรรมจรรยาในตัวเอง เพื่อที่จะดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักเรียนว่า^{๕๒}

“...อนึ่งถึงว่าการที่เรียนรู้วิชาหนังสือมากไม่เป็นการเที่ยงแท้ ว่าจะทำให้ผู้ที่รู้นั้นเป็นคนดีอย่างเดียวยกด้วยเหตุว่าความประพฤติพื้นเดิมของผู้นั้น เมื่อได้รู้วิชาแล้วแต่ชอบใจไปในทางประพฤติชั่วก็จะพาไปให้ชั่ว แต่ถ้าชอบใจในทางประพฤติดีก็จะนำพาให้ดีได้ เป็นความจริงอยู่

^{๕๒} เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑) หน้า ๙๐ - ๙๑.

แต่ก็เกิดมาเป็นมนุษย์ เมื่อเรียนรู้แล้วก็ย่อมจะอยากประพาศการซึ่งตัวเห็นว่าเป็นความดีอยู่ด้วยกันทั่วหน้า ถึงแม้ว่าทางประพาศ ซึ่งผู้้นั้นคิดเห็นว่าดี จะไม่เป็นที่สรรเสริญไปได้ทั่วหน้าว่าดีจริงโดยรอบคอบ ก็คงยังมีความดีอยู่ในความประพาศนั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ที่คิดเห็นว่าดีจึงอาจยืนยันว่าเป็นความดีได้ เพราะฉะนั้น การเรียนรู้ของคนทั้งปวงคงจะเป็นเหตุทำให้ตัวผู้เรียนรู้ดีขึ้นได้ อย่างใดอย่างหนึ่งมากกว่าที่ทำให้ชั่วเสียไป เพราะเรียนรู้หลายสิบเท่า แลคงจะมีส่วนที่ได้มาข้างดีมากกว่าผู้ไม่ได้เรียนรู้เป็นแน่แท้ ไม่พึงสงสัยเลย เพราะฉะนั้นควรแล้วนักเรียนทั้งปวง จะร่ำเรียนวิชาความรู้แล้วเลือกเฟ้นข้อปฏิบัติแต่ที่ดีแท้ดียิ่ง แล้วประพาศตาม จะได้เจริญประโยชน์ความสุขแก่ตน เป็นทางที่หากิน โดยชอบธรรม เป็นที่ตั้งแห่งวงศ์ตระกูลของตนสืบไปภายหน้า...”

แนวพระราชดำรินี้ในข้อที่ผ่านมานี้ ก็นับว่าพระองค์ทรงเข้าพระราชหฤทัยได้ถึงแก่นแท้ของการศึกษาและความเป็นไปในสังคมไทยอย่างแท้จริง กล่าวก็คือทรงเห็นว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาบุคคลให้มีสติปัญญาองงาม สามารถนำเอาความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ ในที่นี้ก็ทรงเน้นว่าเป็นการประกอบอาชีพตามตระกูลตามบรรพบุรุษ ไม่ใช่หวังคอยเป็นเสมียนเพียงอย่างเดียวตามที่คิดหวังกันในสมัยนั้น ทั้งนี้การศึกษาจะต้องให้ความรู้ อบรม สั่งสอน ให้ผู้เรียนมีศีลธรรมจรรยาที่ดีมากพอที่จะดูแลกำกับตัวเองไม่ให้ใช้ความรู้ไปในทางที่ผิด ซึ่งจะเป็นภัยต่อผู้อื่นที่มีความรู้ด้อยกว่าไปพร้อมกัน ด้วยหากประเทศสามารถจัดการศึกษาให้แก่ราษฎรได้ตามแนวพระราชดำรินี้แล้ว ก็จะได้ราษฎรที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะเป็นกำลังที่มีคุณภาพของประเทศชาติต่อไปได้ พระราชดำรินี้ยังจัดเป็น แนวคิดร่วมสมัยในความคิดของนักปราชญ์และนักการศึกษาอีกหลายท่านด้วย เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นต้น^{๕๓} เมื่อได้มีการประชุมเกี่ยวกับการจัดการศึกษา โดยผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายและได้มีการนำเอาพระราชดำริมาพิจารณา จึงได้เกิดข้อตกลงเกี่ยวกับการจัดการศึกษาและได้มีการร่างประกาศพระบรม ราชโองการ เพื่อแจ้งให้แก่ประชาชนทราบ มีดังต่อไปนี้

ประกาศกระแสพระบรมราชโองการ

เรื่อง การเล่าเรียนของประเทศสยาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ทรงพระอนุสรคำนึงถึงการเล่าเรียนของประเทศสยาม ซึ่งได้มีสืบมาแต่โบราณ คือวัดเป็นสำนักที่เล่าเรียนหนังสือ และในบ้านเป็นที่เรียนศิลปวิชาการหาเลี้ยงชีพต่างๆ ตามเหล่าตามตระกูล ตลอดมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ บัดนี้การติดต่อกันระหว่างนานาประเทศ ทั่วโลก

^{๕๓}

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาประเทศสยาม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำชูสภา, ๒๔๖๓), หน้า ๘ - ๙.

มีมากขึ้นแล้ว ทางทะเลก็มีเรือกลไฟ ทางบกก็มีรถไฟ ความต้องการแลกเปลี่ยนสินค้ากระทำให้นานาประเทศคบหาสมาคมกัน อันเป็นเหตุให้ความรู้ทั้งฝ่ายวิชาและฝ่ายศิลปการทําด้วยฝีมือต้องหันเหียนไปหาที่ถูกที่ดี และที่ได้ประโยชน์ยิ่ง วิชาหรือศิลปใดก็แพ้เสื่อมไป หรือต้องเปลี่ยนแปลงไปให้สู้กันได้ในประเทศเดียวกัน อันความยิ่งหย่อนเป็นลุ่มๆ ดอนๆ ในส่วนศิลปวิชาการทั้งปวงนี้ เมื่อครั้งการไปมาระหว่างนานาประเทศยังไม่ติดต่อถึงกันได้สะดวก ความยิ่งหย่อนเป็นลุ่มๆ ดอนๆ นี้ก็อาจมีอาจเป็นอยู่ได้ในที่ต่างๆ กัน แต่ครั้นความติดต่อกันได้มาถึงเข้าแล้ว ดังในสมัยนี้ ความรู้ศิลปวิชาการทั้งปวง จำต้องหันเข้าหาความสม่ำเสมอเป็นลำดับไปทุกที เพราะเหตุสมัยและความเป็นไปของประเทศบ้านเมืองได้เปลี่ยนมาฉะนี้ จึงจำเป็นจะต้องคิดบำรุงศิลปวิชาการทั้งปวงของเราให้เจริญขึ้น ป้องกันไม่ให้เสื่อมทรามลงไปด้วยอำนาจที่ต้องแข่งขันกับเขาอื่น ความทะนุบำรุงและป้องกันเช่นนี้ ก็ได้แต่บริหารจัดการฝึกหัดสั่งสอนกันให้เกิดความรู้ และความสามารถยิ่งยวดขึ้น จำเดิมแต่รัฐบาลได้เริ่มตั้งโรงเรียนมาเป็นเวลานานแล้วก็ดี แต่โดยที่ความประสงค์ในขั้นต้นต้องหัดคนเข้ารับราชการก่อน จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดไปว่าการเล่าเรียนนั้นสำหรับแต่ผู้ที่จะรับราชการ ไม่ใช่หน้าที่ของคนทั้งปวง ซึ่งจะต้องฝึกหัดตัวของตัวในวิชาความรู้ แล้วเมื่อได้ขยายการเล่าเรียนให้แพร่หลายออกไปทั่วพระราชอาณาเขตร์ จึงพากันหลงงมงายไปว่า การเล่าเรียนทั้งหลายต้องเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะออกทุนรอนให้หมด ความเข้าใจผิดฉะฉานนี้ เป็นเครื่องหน่วงความเจริญของบ้านเมืองให้เนิ่นช้า แท้จริงการเล่าเรียนนี้เป็นเครื่องชักจูงให้เกิดความฉลาดให้รู้จักประพฤติตัวดี ให้มีความสามารถในศิลปวิชาการหาเลี้ยงชีพ ไม่ว่าวิชาหรือศิลปวิชา ตั้งแต่เป็นครู เป็นแพทย์ตลอดไปจนถึงเป็นพ่อค้าและเป็นช่างย่อมต้องเรียนก่อน จึงจะรู้สำเร็จเป็นอย่างดีได้ก็คนเกิดมาจำต้องหาเลี้ยงชีพในทางใดทางหนึ่งทุกคนด้วยกัน เหตุฉะฉานนั้น มรรฎกที่บิดามารดาเด็กจะให้แก่เด็กอะไรไม่ดียิ่งกว่าวิชาความรู้ ซึ่งจะได้เป็นทุนหนุนตนให้สูงขึ้น ให้เป็นที่ตั้งแห่งความประพฤติที่ดี มีความสุขและโภคทรัพย์ได้ แท้จริงดียิ่งกว่ามรรฎกที่ให้เป็นทุนหนุนทรัพย์ ซึ่งอาจจะหมดเปลืองและสูญสิ้นไปได้นั้นอีก^{๕๔}

เมื่อได้ทรงพระราชดำริห์ดังนี้แล้ว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า แต่บัดนี้ไปให้เป็นที่ของบิดามารดา และผู้ปกครองเด็ก ที่จะสั่งสอนและแสวงหาการเล่าเรียนให้แก่เด็ก โดยสมควรแก่ถาณานุรูปและกำลังทุนทรัพย์ ฝ่ายรัฐบาลก็จะได้วางรูปโครงการของการเล่าเรียนสำหรับชาติบ้านเมืองลงไว้ให้เป็นหลัก ดังที่เจ้าหน้าที่ คือกระทรวงธรรมการจะได้ประกาศให้ทราบทั่วกันเป็นลำดับต่อไป ความประสงค์จำนงหมาย ในการสั่งสอนฝึกหัดกันนั้นให้มุ่งต่อผลสำเร็จ ดังนี้ คือ ให้เป็นผู้แสวงหาศิลปวิชาเครื่องอบรมปัญญา

^{๕๔} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๑๓๓ - ๑๓๘.

ความสามารถ และความประพฤติดีประพฤติดชอบ ให้ดำรงรักษาวงศ์ตระกูลของตน ให้โอบอ้อมอารีแก่พี่น้อง ให้มีความกลมเกลียวร่วมทุกข์สุขกันระหว่างสามภรรยา ให้มีความซื่อตรงต่อกัน ในระหว่างเพื่อนให้รู้จักกระหมัดกระหม่อมเจียมตัว ให้มีเมตตาจิตร์แก่ผู้อื่นทั้งปวงให้อุดหนุนสาธารณประโยชน์อันเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งหมด ให้ประพฤติตามพระราชกำหนดกฎหมายนั้น เมื่อถึงคราวที่จะต้องช่วยชาติและบ้านเมือง ให้มอบกายสวามิภักดิ์ ด้วยกล้าหาญ และด้วยจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้รำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อยู่ทุกเมื่อ

เมื่อใดที่ความรู้สึกต่อหน้าที่เหล่านี้ ทั้งหมดจะได้เข้าฝังอยู่ในสันดานจนปรากฏด้วย อาการกิริยาภายนอกแล้ว เมื่อนั้นความสั่งสอนฝึกหัดถือว่าสำเร็จ และผู้ใดเล่าเรียนถึงผลสำเร็จเช่นนี้แล้ว ผู้นั้นถือว่าเป็นราษฎรอันสมควรแก่ประเทศสยามยิ่งนัก^{๕๕}

ประกาศ ณ วันที่ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ ตรงกับวันที่ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

การจัดให้มีสื่อการศึกษาในรูปแบบใหม่ขึ้น

เมื่อประสบความสำเร็จในการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงจัดทำกิจกรรมทางด้านการสื่อการศึกษา โดยทำการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ ในการจัดการศึกษาตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือการจัดทำแบบเรียนขึ้นใหม่ เดิมใช้แบบเรียน ๖ เล่ม คือ แบบเรียนมูลบทบรรพกิจ แบบเรียนวาทนิตกร แบบเรียนอักษรประโยค แบบเรียนสังโยคพิธาน แบบเรียนไวพจน์พิจารณ์ และแบบเรียนพิศาลการันต์ ซึ่งนักเรียนมักจะเรียนไม่ใคร่จบกัน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงคิดแบบเรียนเร็วขึ้น เมื่อทรงผนวชแล้วทอดพระเนตรเห็นเด็กชวานามาเรียนหนังสือที่วัดด้วยหนังสือมูลบทบรรพกิจและอ่านไม่ได้ เมื่อทรงสืบสวนถึงสาเหตุก็พบว่าเด็กมีเวลาเรียนเพียงปีละ ๓ เดือน พอถึงหน้าทำนาก็ต้องกลับไปช่วยพ่อแม่ พอกลับมาเรียนใหม่ก็ลืมหมดต้องตั้งต้นกันใหม่ จึงทรงคิดแบบเรียนเร็วขึ้น เพื่อให้เด็กอ่านและจบได้ภายใน ๓ เดือน ด้วยการเอาสิ่งที่จดจำได้ง่ายๆ เช่น ก. ไก่ ข. ไข่ ซึ่งเด็กเห็นเสมอๆ มาช่วยให้เด็กจับใจความได้เร็วขึ้น เนื้อเรื่องก็จะเลือกเอาแต่ที่เด็กจะชอบแบบเรียนเร็วนี้ ได้เริ่มใช้กันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๑ แม้บางโรงเรียนจะยังใช้แบบ ๖ เล่มอยู่ เพราะไม่มีการบังคับว่าจะให้ใช้แบบใด

^{๕๕} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๑๓๘.

นอกจากแบบเรียนเร็วแล้ว ก็ยังมี “เบญจศีล เบญจธรรม” ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อใช้ในการสอนศีลธรรมและมีหนังสืออื่นๆ อีกหลายเล่มที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนที่ขยายขึ้นอย่างรวดเร็วอีกด้วย^{๕๖}

การไล่วิชา(การสอบไล่) นอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้นแล้วในการจัดการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดกิจกรรมการศึกษาอันเป็นประโยชน์ยิ่งอีกกิจกรรมหนึ่งขึ้นมา นั่นก็คือ การไล่วิชาสอบ เนื่องจากเดิมใช้การเรียนแบบเรียนหลวง ๖ เล่มของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ด้วยการกำหนดว่าต้องเรียนจบทั้ง ๖ เล่มแล้วจึงจะถือว่าจบวิชาขั้นต้น แต่ไม่มีใครจะมีผู้ใดเรียนจนจบ มักจะออกจากโรงเรียนไปประกอบอาชีพกันมากกว่า จึงได้มีการคิดที่จะให้มีการสอบไล่หนังสือไทย ทำนองเดียวกับการสอบพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ ให้กระทรวงกำหนดระดับความรู้ ของคนที่จะเข้ารับราชการ นักเรียนจึงจะอยู่เรียนจบสอบได้ถึงระดับที่กำหนดไว้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คิดแบบวิธีไล่หนังสือไทยขึ้นมาในปี พ.ศ.๒๔๒๗ แล้วทรงตั้งข้าหลวงสำหรับตัดสินการไล่หนังสือไทยขึ้น และได้มีการประกาศให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน ดังต่อไปนี้

ประกาศกรมศึกษาธิการ

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลพ่อค้าราษฎรทั้งปวงทั่วกัน ด้วยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า วิชาหนังสือนั้นเป็นต้นเค้าคุณความเจริญของราชการบ้านเมืองยิ่งกว่าศิลปศาสตร์วิชาการอื่นๆ ทั้งสิ้น ถ้าผู้ใดเล่าเรียนถ่องแท้จริง ถึงแม้ว่าจะเป็นคนตระกูลสูงหรือตระกูลต่ำอย่างใดก็สมควรที่จะทรงพระกรุณาชุบเกล้าฯ เลี้ยงให้มียศศักดิ์รับราชการบ้านเมืองฉลองพระเดชพระคุณ ตามคุณานุรูปถ้วนทั่วกัน ทุกวันนี้ผู้ที่เล่าเรียนวิชาหนังสือไทยก็มีเป็นอันมาก แต่บางคนเรียนรู้จบตำราเรียนบ้างที่เรียนได้แต่ครั้งหนึ่งค่อนหนึ่ง แล้วเลิกเรียนเสียก็เป็นอันมาก เพราะไม่มีกำหนดอันใดเป็นที่สังเกต ที่จะรับประกันว่าผู้ใดรู้ ถ่องแท้จริงแลผู้ใดไม่รู้จริง จึงยังเป็นความขัดขวางแก่พระราชประสงค์ ซึ่งจะทรงชุบเกล้าฯ เลี้ยงแลพระราชทานคุณความดีแก่ผู้เล่าเรียนอยู่ เพราะเหตุฉะนี้ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้แต่งแบบหลวงสำหรับสอบไล่วิชาหนังสือไทย นักเรียนทั้งปวงจะโปรดเกล้าฯ ให้มีข้าหลวงเป็นเจ้าพนักงานผู้ไล่หนังสือปีละครั้งหนึ่งเสมอต่อไป ถ้านักเรียนคนใดมีความรู้ไล่ได้ตลอดวิชาโดยกำหนดไว้เพียงขั้นเดียวก็จะได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ได้คุณพิเศษ โดยควรแก่ผู้มีความรู้ ในวิชาขั้นนั้นทั่วกัน กำหนดวิชาที่จะไล่ขั้นชั้นประโยคต้น จะสอบวิชาตลอดแบบเรียนหลวงทั้ง ๖ เรื่อง คือ ตั้งแต่มูลบทบรรพกิจจนจบถึง

^{๕๖} สุมณ อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลารัตน์, **ปรัชญาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑.

พิศาลการันต์ ถ้าผู้ใดไล่ได้ตลอดก็จะได้นหนังสือสำหรับตัวใบหนึ่ง ลงชื่อข้าหลวงพร้อมกับรับรองว่า^{๕๗} ผู้นั้นเป็นคนมีความรู้จริง ได้สอบวิชาในที่ประชุมข้าหลวงแล้ว หนังสือฉบับนี้จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเจ้าของ ในเมื่อเวลาที่จะไปทำการใดๆ จะได้ถือไปเป็นประกันสำหรับตัว ถ้าผู้นั้นอยากจะใคร่เล่าเรียน เพื่อจะได้มีคุณวิเศษในวิชาชั้นสูงต่อไป ก็จะเข้าเรียนในโรงเรียนหลวงสำหรับสอนวิชาชั้นสูงได้ ตามพระราชบัญญัติสำหรับโรงเรียน วิชาที่จะไล่ชั้นประโยค ๒ นั้น มี ๘ อย่างคือ ลายมือหวัดแลบรรจงอย่างหนึ่ง เขียนหนังสือใช้ตัววางวรรณคดีตามใจความ ไม่ต้องดูแบบอย่างหนึ่ง ทานหนังสือผัดคัดจากลายมือหวัดอย่างหนึ่ง คัดสำเนาความแลย่อใจความอย่างหนึ่ง แต่งจดหมายอย่างหนึ่ง แต่งแก้กระทู้ความร้อยแก้วอย่างหนึ่ง วิชาเลขอย่างหนึ่ง ทำบัญชีอย่างหนึ่ง ผู้ใดมีความรู้ไล่สอบได้ตลอดวิชาทั้ง ๘ อย่างเป็นประโยค ๒ นี้ ถ้าเป็นไพร่หลวงหรือไพร่สมกรมใดๆ ก็จะต้องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขาดจากสังกัดเดิมได้นหนังสือพิมพ์คุ้มสักตลอดชีวิต ถ้าเป็นผู้จะรับราชการสนองพระเดชพระคุณ ก็ทรงพระกรุณาชุบเกล้าฯ เลี้ยงตามสมควรแก่คุณานุรูปทุกคน ถ้าไม่สมควรจะรับราชการจะทำการที่ใดๆ ก็จะต้องพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ ไม่ขัดขวาง กำหนดจะได้ไล่หนังสือ ตั้งแต่ปี จอ อัฐศกนี้ต่อไป ถ้าผู้ใดจะใคร่ทราบความแลวิธีแบบสำหรับไล่หนังสือโดยละเอียด ก็ให้ไปถามที่ออฟฟิศที่เจ้าพนักงานจัดการโรงเรียนหรือตามโรงเรียนหลวงแห่งใดแห่งหนึ่งนั้นเกิดประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือนสาม ขึ้นสองค่ำ ปีรกา สัปตศก จุลศักราช ๑๒๔๗ เป็นวันที่ ๖๒๔๖ ในรัชกาลปัตยุบันนี้^{๕๘}

จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๕๒๕

เมื่อมีวิธีสอบไล่หนังสือไทยขึ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัลและประกาศนียบัตรแก่นักเรียนทุกปี ทำให้โรงเรียนเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยเร็ว นักเรียนที่สอบวิชาได้ถือเป็นประกาศนียบัตรรองรับจะไปสมัครงานราชการที่ใดก็เป็นที่ยังประสงค์ จึงนับว่าได้ผลยิ่ง วิธีการไล่หนังสือนั้น ปรากฏในรายงานการไล่หนังสือเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ มีดังนี้

“...ข้าพระพุทธเจ้าได้ปรึกษาพร้อมกัน เลือกคัดความในหนังสือแบบวิธีเรียนตั้งแต่มูลบทบรรพกิจจนจบพิศาลการันต์ มาจัดเป็นคำถามแบ่งเป็นข้อๆ ลงพิมพ์เป็นใบไล่วิชาแล้วแบ่งคำเทียบในหนังสือมูลบทบรรพกิจ แลหมวดศัพทโนโวพจน์พิจารณา แลพิศาลการันต์ทำเป็น

^{๕๗} เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑) หน้า ๓๖ - ๓๗.

^{๕๘} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๑๗), หน้า ๕๒๕.

ประโยคจับฉลาก แบบสำหรับโลวี่ชาเหล่านี้ ได้จัดแบ่งสำหรับที่จะไล่เป็นชั้นๆ ตามคุณวิเศษของนักเรียน^{๕๙}

เมื่อ ณ วันจันทร์ เดือนห้า ขึ้นแปดค่ำ ปีกา ยังเป็นฉศกศักราช ๑๒๔๖ ข้าพระพุทธเจ้าได้ประชุมพร้อมกัน ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง ได้แจกหนังสือที่จะให้นักเรียน จำนวนนักเรียนที่เข้าสอบสวนหนังสือครั้งนี้รวม ๔๐ คน แบ่ง เป็น ๕ ชั้น ชั้นที่หนึ่ง คนที่เรียนจบพิศาลการันต์แล้วไล่จนถึงพิศาลการันต์ ชั้นที่สอง คนที่เรียนจบไวพจน์พิจารณาไล่เพียงไวพจน์พิจารณา ชั้นที่สาม คนที่เรียนจบสังโยคพิจารณาไล่เพียงสังโยคพิจารณา ชั้นที่สี่ คนที่เรียนมูลบทบรรพกิจจบแล้วไล่เพียงมูลบทบรรพกิจ ชั้นที่ห้า คน ที่เรียนมูลบทบรรพกิจยังไม่จบ เป็นแต่ให้เขียนคำเทียบในมูลบทบรรพกิจ ก็ได้ส่งไปไล่เป็นคำถามไปให้นักเรียนเขียนตอบ ตั้งแต่เวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง จนบ่าย ๒ โมงครึ่ง จึงแล้วเสร็จอยู่ข้างจะช้ามากไปถึง ๔ ชั่วโมง เพราะการไล่หนังสือครั้งนี้เป็นคราวแรก ยังรับพระราชทานประมาณหนังสือที่ไล่กับเวลาหาถูกไม่ จึงได้ช้าเวลามาก ดังนี้

ครั้นนักเรียนเขียนคำตอบเสร็จแล้ว ข้าแต่พระพุทธเจ้าได้พร้อมกันรับพระราชทานตรวจหนังสือที่นักเรียนเขียนมา ที่ตอบถูกกับคำถามบ้าง เคลื่อนคลาดกับคำถามบ้างตามชั้นที่ไล่ แลนักเรียนที่ได้รับพระราชทานตรวจเห็นพร้อมกันว่า เป็นผู้รู้หนังสือไทยบริบูรณ์ตามแบบที่สอนอยู่ที่โรงเรียนในเวลานี้ ๔ คน คือหม่อมเจ้าชัชวลิตในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ ๑ หม่อมเจ้าราชวงศ์จัน บุตรหม่อมเจ้าภานุในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงมหิศวรินทรากรม ๑ หม่อมราชวงศ์ช่ออัน บุตรหม่อมเจ้าถึกในพระบรมราชวงศ์เธอเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ๑ หม่อมราชวงศ์สำเร็จ บุตรหม่อมเจ้าเปียกในพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ๑ นักเรียนนอกนั้นก็สอบสวนตามชั้นที่ไล่ ถูกตามแบบบ้าง เคลื่อนคลาดไปบ้างต่างๆ กัน แต่ นักเรียนที่ไล่ก็ยังไม่จบพิศาลการันต์นั้น ยังนับว่าเป็นผู้รู้หนังสือบริบูรณ์ไม่ได้

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า การไล่หนังสือครั้งนี้เป็นครั้งแรก แบบวิธีเรียนในวิชาหนังสือไทยก็ยังไม่บริบูรณ์ แลนักเรียนที่ได้เข้าไล่หนังสือ ก็ได้เรียนหนังสือไม่สู้จะนานนัก ที่ไล่ได้เพียงเท่านี้ ก็จัดว่าเป็นความดีของอาจารย์ที่ได้ฝึกสอนนักเรียนโดยละเอียดได้รวดเร็ว แลนักเรียนก็ประกอบด้วยความอุสาหะพากเพียรในการเล่าเรียนโดยเต็มกำลัง ก็ควรเป็นที่หมายได้ว่าต่อไปในภายหน้าการฝึกสอนแลสอบข้อวิชา คงจะเจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ...”^{๖๐}

^{๕๙} หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ต. ๔๙ / ๘ หนังสือพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐).

^{๖๐} หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ต. ๔๙ / ๘ หนังสือพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐).

การสอบไล่อันเป็นกิจกรรมการจัดการศึกษา ได้มีการพัฒนาให้เป็นระบบแบบแผนมาเป็นลำดับ จนมีพระราชบัญญัติการสอบวิชาหนังสือไทยขึ้น และมีข้อบังคับสำหรับการสอบไล่ของกรมศึกษาธิการในสมัยต่อมา เพื่อให้การจัดการสอบเป็นไปด้วยความเรียบร้อยชัดเจน ในแง่การปฏิบัติ ดังมีในประกาศโดยสรุปดังต่อไปนี้

...ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สั่งว่าเดิมได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งแบบวิธีสอบวิชาภาษาไทยขึ้น โดยให้มีข้าหลวงเป็นเจ้าพนักงานวิชานักเรียน ปีละ ๑ ครั้ง บัดนี้ได้พระราชทานพระราชดำริเห็นว่า การสอบแบบเดิมยังมีข้อจำกัดอยู่หลายด้านและปัจจุบันการเล่าเรียนก็เจริญแพร่หลายขึ้นมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับการสอบ โดยให้กระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงและได้กำหนดรายละเอียดวิชาที่จะสอบเพื่อให้ได้ประโยชน์ที่ ๑ ประโยชน์ที่ ๒ และประโยชน์ที่ ๓ จึงจัดให้มีการสอบวิชาภาษาอังกฤษด้วย กำหนดสอบให้มีการสอบปีละ ๒ ครั้ง และได้มีการกำหนดคุณสมบัติผู้ที่เข้าสอบ และสิทธิของผู้ที่จับไว้ด้วย...^{๖๑}

ผลจากการที่ได้ปฏิรูปทางการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ.๒๔๑๔ ทรงโปรดให้คัดเลือกบุตรหลานผู้มีตระกูลสูงเข้ามาฝึกหัดสำหรับเข้ารับราชการในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ผู้ที่เข้ามารับการฝึกอบรมในครั้งนั้นจะได้รับการฝึกอบรมที่มีอยู่ ๒ ส่วน คือ (๑) ความรู้ที่เกี่ยวกับการเข้ารับราชการในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์โดยเฉพาะ และ (๒) ความรู้ในราชสำนักสำหรับการเข้ารับราชการอื่นๆ ด้วย โดยในระยะแรกๆ นั้นยังไม่ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนสำหรับการนี้ แต่ที่ผ่านมานั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านทรงเป็นผู้บังคับบัญชาด้วยพระองค์เอง ก็ปรากฏว่าได้มีเจ้านายและบุตรหลานของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยสมัครเข้ามาเป็นนายทหารมหาดเล็กเป็นจำนวนมากมาย

ในปี พ.ศ.๒๔๒๒ ได้จัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นใหม่อีกครั้ง ภายหลังจากที่ได้เปิดมาแล้วเมื่อปี พ.ศ.๒๔๑๙ ส่วนในครั้งนี้เปิดขึ้นที่พระราชวังนันทอุทยาน โดยมีดอกเตอร์แม็คฟาร์แลนด์ เป็นอาจารย์ใหญ่ ดำเนินการโดยคณะกรรมการคณะหนึ่ง ต่อมาหลังได้ย้ายไปรวมกันกับโรงเรียนสุนันทาลัยในปี พ.ศ.๒๔๒๙

ในปี พ.ศ.๒๔๒๓ ตั้งโรงเรียนสุนันทาลัยขึ้นมา ซึ่งก็เป็นโรงเรียนสตรี และดำเนินการโดยมีคณะกรรมการกลุ่มหนึ่ง

^{๖๑} เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำจุนสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๖๕ - ๒๖๙.

- ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ราชองครักษ์เป็นผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ซึ่งก็มีพระประสงค์ที่จะปรับปรุงกรมทหารมหาดเล็กให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น จึงทรงดำริว่า “ควรจะจัดตั้งเป็นโรงเรียนจะได้มีผู้สมัครเข้ามาเรียนเป็นจำนวนมากๆ” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย พระองค์ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นสำหรับฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายสิบ นายร้อย ในกรมทหารมหาดเล็กอีกแห่งหนึ่งในปี พ.ศ.๒๔๒๓^{๖๒}

ในปี พ.ศ.๒๔๒๔ ตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ หรือโรงเรียนทหารมหาดเล็ก เอาไว้ฝึกสอนทหารที่จะเป็นนายสิบ นายร้อย ในกรมทหารมหาดเล็ก (ต่อมาจึงได้ทำการปรับปรุงให้เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในปี พ.ศ.๒๔๕๓ ดำเนินการโดย “กรรมการสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน” ภายหลังได้กลายมาเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ.๒๔๕๔

ในปี พ.ศ.๒๔๒๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนทำแผนที่ขึ้น ให้นายแม็คคาร์ธี ช่างทำแผนที่ในกรมพระกลาโหมย้ายมาเป็นครู นักเรียนรุ่นแรกมีจำนวน ๓๐ คน โดยคัดเลือกมาจาก นายร้อย นายสิบ ในกรมทหารมหาดเล็ก ในตอนแรกนั้นไปฝึกหัดอยู่ที่บางปะอินก่อนแล้วจึงลงมาทำแผนที่ที่กรุงเทพฯ โรงเรียนหลวงที่อยู่ในบังคับบัญชาของกรมทหารมหาดเล็ก ในระยะนั้น มีด้วยกัน ๕ แห่ง คือ

- (๑) โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร เป็นโรงเรียนหลวงสอนหนังสือภาษาไทย
- (๒) โรงเรียนนายทหารมหาดเล็กที่พระตำหนักสวนกุหลาบ หรือโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ
- (๓) โรงเรียนทำแผนที่
- (๔) โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ
- (๕) โรงเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งโรงเรียนนี้เกิดจากการบอกพระปริยัติธรรม

ในปี พ.ศ.๒๔๒๗ เป็นปีที่ทำการจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบสำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์แล้ว

-เป็นปีแรกที่ได้ให้มีการสอบไล่ขึ้น ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โดยมีข้าหลวงเป็นผู้สอบความรู้นักเรียนตั้งแต่หนังสือเล่มที่ ๑ - ๖ คือ หนังสือแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ ไปจนจบที่หนังสือแบบเรียนพิศาลการันต์ ใครสอบผ่านก็จะได้ใบประกาศนียบัตรเป็นสำคัญ ซึ่งการสอบไล่ในครั้งนั้น โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบก็ได้รับการปรับปรุงให้เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนแล้ว

^{๖๒} ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรัญยันแห่งประเทศสยามภาคที่ ๑ (พ.ศ.๒๔๑๔ - ๒๔๓๔), (พระนคร : โรงพิมพ์เซ่งฮง, ๒๔๔๐), หน้า ๒๘ - ๓๐.

ในปี พ.ศ.๒๔๕๓ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๕๓ ได้ประกาศตั้งเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อมาก็ได้จัดตั้งเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขึ้น นับว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย (แผนการศึกษาปัจจุบัน)

๔.๒ วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในยุคต่อมาจนถึง พ.ศ.๒๔๗๕ (๒๔๑๒ - ๒๔๗๕)

เป็นยุคปฏิรูปการศึกษาไทยสมัย (พ.ศ.๒๔๑๒ - ๒๔๗๕) อันเนื่องมาจากมีภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก การดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดจึงเกิดขึ้น และความต้องการที่อยากจะเห็นประเทศมีความเจริญก้าวหน้า และความจำเป็นในภาวการณ์ใหม่จะบังเกิดผลสำเร็จขึ้นมาได้^{๒๓} ต้องอาศัยปัจจัย พื้นฐานที่สำคัญมากประการหนึ่ง คือ การศึกษา และเป็นการศึกษาแบบใหม่ที่เป็นระบบแบบแผน จึงได้เริ่มมีขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปด้านการศึกษาในยุคนี้ คือ

๑.เป็นผลมาจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการศึกษาตามแบบแผนใหม่จากชาติตะวันตกมา จะเห็นได้จากการที่มีนางแอนนา เลียวโนเวนส์ หมอจันดเล และนายแปด เตอร์สัน ได้เข้ามาเป็นผู้ถวายการสอนภาษาต่างประเทศ และพระองค์ท่านก็ได้มีโอกาสเสด็จประพาสยังยุโรปเป็นครั้งแรกในช่วงเมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๐ โดยได้ก่อให้เกิดผลสำคัญอย่างยิ่งทางการศึกษาของไทยประการหนึ่ง คือ พระองค์ทรงรับสั่งให้เอกอัครราชทูตไทยที่ประจำอยู่ในประเทศอังกฤษ และประเทศฝรั่งเศสให้ทำการศึกษาแบบแผนการจัดการศึกษาของประเทศทั้งสองนั้น เพื่อนำมาเปรียบเทียบและปรับปรุงใช้ในประเทศไทยของเรา

๒. การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก แต่ก่อนนั้นประเทศไทยเราได้ทำการติดต่อโดยตรงกับประเทศโปรตุเกสอยู่แล้ว คือ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ได้รู้อำนาจ และอิทธิพลของชาติตะวันตกนี้ดี เกรงว่าจะเข้ามาครอบครองและทำให้คนไทยเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น

การคุกคามของจักรวรรดินิยมของตะวันตก ในแถบเอเชียอาคเนย์เริ่มเกิดขึ้นอย่างจริงจังในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๖๙) สำหรับการคุกคามที่มีต่อประเทศไทยได้เริ่มต้นขึ้นอย่างแท้จริงนั้น อยู่ในช่วงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ในเมื่อประเทศฝรั่งเศสพยายามที่จะเป็นผู้ปกครองประเทศเขมร ซึ่งก็เป็นประเทศราชของไทยเราในขณะนั้นและในที่สุดประเทศไทยเราก็ต้องเสียเขมรไปให้กับประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นส่วนนอกไปตามสนธิสัญญาในปี พ.ศ.๒๔๑๐

^{๒๓} วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา, พระประวัติศรีเสลา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๑๘๕.

๓. ความต้องการบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถเพื่อเข้ามารับราชการในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ พระองค์ท่านได้ทรงเลิกทาส เพื่อทำการปฏิรูปเกือบ จะทุกๆ ด้าน รวมทั้งด้านการศึกษาด้วย โดยพระองค์ท่านทรงตระหนักดีว่างานทั้งหลายที่จะปฏิรูปให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีนั้น ก็จะต้องอาศัยคนที่มีความรู้ความสามารถในรูปแบบใหม่ๆ^{๖๔}

๔. การได้รับแรงกระตุ้นและแบบอย่างจากประเทศตะวันตก ชาวตะวันตกก็ได้เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาและความรู้ความคิดเห็นใหม่ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ และการแพทย์ เป็นต้น นอกจากนี้ นั้นยังได้จัดตั้งโรงเรียน โดยหมอบรัดเลย์ ได้เสนอให้ไทยจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น เพื่อจะได้เรียนรู้ภาษาและศิลปศาสตร์ของชาติตะวันตก อันจะเป็นประโยชน์ต่อไปในภายภาคหน้าของบ้านเมือง

สาเหตุของการปฏิรูปการศึกษาในขณะนั้น พอจะแยกออกเป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ การปฏิรูปเพื่อการรักษาเอกราชของประเทศ และการปฏิรูปเพื่อรักษาระบบการเมืองการปกครอง หรืออำนาจระบบชนชั้นของผู้มาเดิม ในประเด็นแรกนั้นมีผู้กล่าวถึงเป็นจำนวนมากแล้ว ในที่นี้จะกล่าวถึงหรือวิเคราะห์ในประเด็นที่ ๒ ซึ่งถ้าหากว่าเราจะมองดูระบบการเมืองการปกครองของไทยที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ก็ยังไม่มีลักษณะเป็นรัฐชาติ (Nation-State) อย่างเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้ แต่เป็นรูปแบบรัฐศักดินา (Feudal State) ซึ่งมีหัวเมืองต่างๆ ที่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของไทย ต่างมีความเป็นอิสระค่อนข้างสูงมาก มีเจ้าเมืองซึ่งสืบทอดตระกูลกันเองต่างจากราชวงศ์กษัตริย์ มีการจัดรูปแบบการปกครอง การบริหารและจัดหารายได้เป็นของตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางกับหัวเมืองเป็นเพียงในรูปของส่วยและเครื่องราชบรรณาการประจำปี และการเกณฑ์แรงงานในระยะหนึ่ง แม้ว่าการปกครองในสมัยนั้นจะถูกเรียกว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีพระมหากษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาด แต่ในความเป็นจริงแล้วอำนาจของกษัตริย์มีอยู่อย่างจำกัดรอบๆ บริเวณเมืองหลวงเท่านั้น ยิ่งอาณาบริเวณที่ห่างไกลออกไปอำนาจก็ยิ่งลดน้อยลง เพราะไม่มีตัวแทนและการคมนาคมที่ลำบากในสมัยนั้น^{๖๕}

ดังนั้นเมื่อลัทธิล่าอาณานิคมกำลังคุกคามเข้ามาในบริเวณแถบนั้น ผู้ปกครองไทยจึงไม่แน่ใจในความจงรักภักดีและความเข้มแข็งของเจ้าเมืองต่างๆ ที่อยู่รอบนอกกว่าจะยังสวามิภักดิ์ และรักษาเมืองไว้ได้หรือไม่ ยิ่งไปกว่านั้น การที่จะสามารถอ้างการมีอำนาจเหนือดินแดนเหล่านั้นได้ผู้ปกครองจะต้องแสดงถึงความสามารถในการควบคุม ทั้งในด้านการบริหาร กฎหมาย การศาล และอื่นๆ ได้

^{๖๔} วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖), หน้า ๒๓ - ๒๔.

^{๖๕} เอกกมล สายจันทร์, บทบาทปัญญาชนไทยต่อการพัฒนาการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพร่พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๑๙), หน้า ๒๐๙ - ๒๑๑.

เมื่อเป็นเช่นนี้ความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงหรือที่เรียกว่า การปฏิรูปการปกครองจึงเกิดขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาอำนาจของชนชั้นผู้ปกครองในขณะนั้น ให้นั่นคงต่อไป ดังจะเห็นได้จากการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง มีการจัดตั้งเป็นมณฑล ส่งเชื้อพระวงศ์และข้าราชการบริหารจากส่วนกลางไป อำนวยการปกครองและบริหารแทนเจ้าเมืองเดิม ยกเลิกระบบจตุสดมภ์ ซึ่งก็เคยใช้มาตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถ และจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม แทน ยกเลิกระบบภาษีดั้งเดิม ซึ่งทำให้หัวเมืองต่างๆ พึ่งตัวเองได้มาใช้ระบบภาษีแบบใหม่ ซึ่งเก็บเข้าสู่ส่วนกลาง การนำเอาเครื่องมือคมนาคมแบบสมัยใหม่ เช่น รถไฟ โทรเลข เข้ามาใช้เพื่อความสะดวกต่อการควบคุมพลเมือง ซึ่งความพยายามในการปฏิรูปการเมือง การปกครองเหล่านี้ ทำให้มีปฏิริยาการต่อต้านจากหัวเมืองต่างๆ ทั้งในภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้ ผลของการปฏิรูปนี้ ทำให้กลุ่มราชวงศ์ เป็นผู้มีอำนาจและบทบาทมากขึ้นยิ่งกว่าสมัยใดๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์^{๖๖}

การปฏิรูปโดยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารเพื่อให้ระบบราชการที่มีอยู่มาเป็นฐานอำนาจ หรือกลไกสำคัญของกษัตริย์ ในการบริหารประเทศแทนฐานอำนาจเดิม พร้อมทั้งการเตรียมประเทศเพื่อรับสถานการณ์ภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยม ไม่ว่าจะเป็นการจัดรูปแบบการปกครองแบบมณฑลก็ดี มีการตั้งกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ กิติ หรือการจัดระบบจัดเก็บภาษีใหม่ก็ดี ฯลฯ เหล่านี้จำเป็นที่จะต้องใช้นักมากขึ้น และต้องเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถด้วย ลำพังจะอาศัยแต่เชื้อพระวงศ์และลูกหลานข้าราชการใกล้ชิดเช่นเดิมนั้นไม่เพียงพอแล้ว ดังตอนหนึ่งในหนังสือของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ที่มีไปถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) อัครราชทูตสยามประจำประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๔๔๒ ได้กล่าวถึงความขาดแคลนข้าราชการไว้ว่า “...คิดดูในเวลาที่ยื่นจดหมายนี้ ต้องการตัวผู้ว่าราชการเมืองไม่ต่ำกว่า ๕ คน จะต้องเป็นปลัดไม่ต่ำกว่า ๑๕ คน และต้องการตัวนายอำเภอ ซึ่งเป็นคนสำคัญทำนองเจ้าเมืองในเวลานี้ราว ๓๐ คน ยังหาตัวไม่ได้เลย...”^{๖๗}

ครั้งจะอาศัยชาวต่างประเทศเช่นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่ผ่านมา ซึ่งทรงว่าจ้างชาวยุโรปเข้ามาเป็นที่ปรึกษาการต่างๆ เป็นจำนวนมาก (ประมาณ ๘๔ คน) โดยประมาณ ก็ระแวงในความจงรักภักดี ดังที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา ขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่พระราชทานไปยังพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ว่า “...แต่การใช้ฝรั่งนั้นไม่ใช่เป็นการง่ายแลก็รู้

^{๖๖} รong ศยามานนท์, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๙๕), หน้า ๒๘.

^{๖๗} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชา, ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาประเทศสยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๓), หน้า ๑๓.

ในใจต้องกันว่าเขาเป็นคนต่างชาติ ต่างภาษา จะซื้อตรงจรงรักภักดีอะไรต่อเราหนักหนา ก็ชั่วแต่มาหาทรัพย์กลับไปยังบ้าน...”^{๖๘}

สรุป เพราะฉะนั้น ผลที่ตามมาจากการปฏิรูปการเมือง การปกครอง และการศึกษานี้ จึงส่งผลให้มีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งสถาบันการศึกษาอย่างเป็นทางการ เพื่อให้การศึกษาแก่เชื้อพระวงศ์และข้าราชการไพร่พลใกล้ชิด ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในชนชั้นผู้นำ โดยเป้าหมายสำคัญก็เพื่อป้อนคนให้กับระบบราชการที่ถูกปฏิรูปขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะเป็นกลไกที่สำคัญให้กับชนชั้นผู้นำ ในการอำนวยความสะดวกและเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยอย่างตะวันตก (ดังจะเห็นได้ว่าสถาบันการศึกษาที่เกิดขึ้น มาเป็นครั้งแรกนั้น ได้แก่ โรงเรียนท่าแพนที่ โรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนปกครองกระทรวงมหาดไทย โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม โรงเรียนมหาดเล็กหลวง และโรงเรียนข้าราชการพลเรือน) ดังนั้น การเกิดขึ้นของการศึกษาไทยอย่างเป็นทางการตั้งแต่เริ่มแรก จึงได้รับอิทธิพลโดยตรงจากปัจจัยทางการเมือง โดยเริ่มจากการคุกคามมาจากภายนอกและส่งผลถึงการปฏิรูปภายในเพื่อรักษาเอกราชและ การรักษาอำนาจภายในของชนชั้นผู้นำในขณะนั้น

๔.๓ วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในยุคประชาธิปไตย (พ.ศ.๒๔๗๕ - ๒๕๐๒)

ภายหลังจากประเทศไทยได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ (พ.ศ.๒๔๗๕ - ๒๕๐๒) คณะที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเรียกว่า “คณะราษฎร” ได้ประกาศไว้ว่า “การศึกษาเป็นนโยบายหลักอย่างหนึ่งของรัฐบาล โดยรัฐบาลมีจุดมุ่งหมายที่จะอบรมพลเมืองให้รู้และเข้าใจในระบอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญอย่างเต็มที่ โดยจะให้มีการศึกษา ๓ ด้าน คือ จากธรรมชาติ จากการงาน และจากการสมาคม จะฝึกให้บุคคลรู้จักคิดหาเหตุผลโดยตนเอง ให้มีจรรยาบรรณและมีร่างกายแข็งแรง ไม่ทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีไทยและให้รู้วิชาการประกอบอาชีพที่เหมาะสม”เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว ก็ถือว่าการศึกษจะเป็นเรื่องสำคัญยิ่งของรัฐบาลคณะราษฎรจะต้องเร่งการทำงานบำรุงเป็นการใหญ่ เพราะการปกครองแบบนี้จะดำเนินไปได้ด้วยดีก็ต้องอาศัยการศึกษา การที่พลเมืองมีการศึกษาดีย่อมทำให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า คณะราษฎร จึงได้ประกาศหลัก ๖ ประการเป็นนโยบายในการบริหารประเทศ การศึกษาจึงเป็นหลักสำคัญประการหนึ่ง โดยจะให้มีการสนับสนุนอย่างเต็มที่แก่ราษฎร ดังนั้น จึงต้องรีบปรับปรุงเรื่องการศึกษาอย่างเร่งด่วน^{๖๙}

^{๖๘} พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๕๘ - ๕๙.

^{๖๙} บทบรรณาธิการ, สยามรัฐรายวัน, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๘๕๐๒, เสาร์ที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๑๗, หน้า ๕.

เพื่อให้การศึกษาบรรลุผลตามเจตนารมณ์ของรัฐบาลคณะราษฎร รัฐบาลจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาขึ้นมาคณะหนึ่ง โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นประธาน หลวงศรีปริชาธรรมปาฐก เป็นเลขานุการ มีพระยาประมวญวิชาพูล ซึ่งกำลังทำการแทนเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พระยาอนุศาสน์พณิชยการ พระยาประธานุศาสน์ และพระเรียนวิรัชชพากย์ เป็นกรรมการ โดยให้ทำหน้าที่ในการร่างแผนการศึกษาชาติใหม่ พร้อมด้วยแผนปฏิบัติการ ซึ่งในขณะเดียวกันนั้นก็ให้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้ง “สภาศึกษา” ขึ้นมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางกระทรวงธรรมการ ซึ่งเป็นตำแหน่งใหม่แทนเสนาบดีที่เป็นประธาน มีกรรมการสภาการศึกษาทั้งหมด ๑๕ คน ประกอบไปด้วยบุคคลหลายฝ่าย ทั้งที่เป็นราชวงศ์ นายทหารและข้าราชการพลเรือน โดยให้หลวงศรีปริชาปาฐก เลขานุการของคณะกรรมการการศึกษาในรัฐบาล มาเป็นเลขานุการของสภาศึกษาอีกด้วย และเปิดใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.๒๔๗๕ ในเมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๔๗๕ หลังจากนั้นไม่นานสภาการศึกษาก็เลิกล้มไปด้วยสาเหตุหลายประการ โดยมีเหตุการณ์สำคัญในการจัดการศึกษาต่างๆ ดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๔๗๕

ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.๒๔๗๕ โดยมีจุดมุ่งหมายให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามอัธยาศัย คือ ให้พลเมืองทุกคนไม่เลือกเพศ ไม่เลือกสัญชาติ ไม่เลือกศาสนา ให้ได้รับการศึกษาตามความเหมาะสม ตามภูมิปัญญาและทุนทรัพย์ เพื่อที่จะไปประกอบอาชีพ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง โดยให้ได้รับการศึกษาทั้ง ๒ ประเภท คือ ประเภทสามัญศึกษาและประเภทวิสามัญศึกษาทั้ง ๒ ประเภทนี้ได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ส่วน คือ^{๗๐}

๑. ส่วนจริยศึกษา ได้แก่ การอบรมให้มีศีลธรรมอันดีงาม
๒. ส่วนพุทธิศึกษา ได้แก่ วิชาที่ให้ปัญญาความรู้
๓. ส่วนพลศึกษา ได้แก่ การฝึกหัดให้ร่างกายแข็งแรง

ส่วนในระบบชั้นเรียนได้แบ่งชั้นประถมศึกษาออกเป็น ๖ ชั้น โดยมีสามัญศึกษา ๔ ชั้น และ วิสามัญศึกษา ๒ ชั้น ชั้นที่ ๑ - ๖ รัฐบาลจัดให้เปล่า และเป็นการบังคับทุกคนจะต้องเรียนหนังสือตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ส่วนมัธยมแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ มัธยมต้น ๔ ปี มัธยมปลาย ๔ ปี รวมแล้ว ๘ ชั้น มัธยมชั้นปีที่ ๘ จะแบ่งออกเป็น ๔ แผนก คือ

(๑) แผนกอักษรศาสตร์ สำหรับผู้ที่จบแผนกนี้ จะให้ต่อในวิชา นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และอักษรศาสตร์ได้ โดยมีเรียนภาษาต่างประเทศอยู่ ๒ ภาษา ภาษาแรกให้เริ่มใช้ในมัธยม ๑ ภาษาที่ ๒ ให้เริ่มใช้ตั้งแต่มัธยม ๕ จนถึงมัธยม ๘

^{๗๐} เจือจันทร์ จงสถิตอยู่, แนวคิดและวิธีการวางแผนการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๕๒๙), หน้า ๔๙.

(๒) แผนกวิทยาศาสตร์ ผู้ที่จบแผนกนี้ ให้ไปเรียนต่ออุดมศึกษาในสาขาวิชา แพทย์ศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ นายร้อย นายเรือ และนายตำรวจได้

(๓) แผนกกลศึกกรม พณิชยการ และอุตสาหกรรม แผนกนี้เป็นแผนกวิชาซีพีแท้ๆ เมื่อจบมัธยม ๘ ก็ออกไปประกอบอาชีพได้เลย

(๔) แผนกช่างฝีมือ เป็นสาขาการเรียนอย่างกว้างๆ ในวิชา กลศึกกรม ทันตกรรมพณิชยกรรม และหลักการประกอบอาชีพอื่นๆ ให้เรียนต่อในอุดมศึกษาได้เช่นเดียวกันกับแผนก (๒) และ (๓)

ที่สำคัญคือแผนกนี้กำหนดไว้ว่า ผู้ที่เรียนจบมัธยม ๘ แผนก (๑) และ (๒) โดยไม่เรียนต่ออุดมศึกษาต้องวกกลับไปเรียนมัธยมสายวิสามัญ คือ แผนก (๓) และ (๔) ใหม่ ดังนั้น นักเรียนต้องแน่ใจว่า จะต้องเรียนต่อมหาวิทยาลัยเท่านั้น จึงจะเรียนแผนก (๑) และ (๒)

ในระดับอุดมศึกษานั้นจะรับต่อจากผู้ที่จบมัธยม ๘ แผนก (๑) และ (๒) ส่วนใหญ่วิชาที่เปิดสอนในขณะนั้นมีไม่มากเหมือนในปัจจุบันนี้ เช่น นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ อักษรศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนตำรวจ ซึ่งจัดเป็นอุดมศึกษา รับผู้ที่จบจากมัธยม ๘^{๗๑}

ในด้านฝึกหัดครู ก็มีครูประกาศนียบัตรมูล ครูประกาศนียบัตรประถม ครูประกาศนียบัตรมัธยม เพื่อการสอนที่เหมาะสมกับชั้นเรียน สำหรับชั้นมูล คือ การศึกษาก่อนชั้นประถมศึกษา (หรือ ชั้นอนุบาลในปัจจุบัน) ซึ่งไม่บังคับให้เรียนจะเรียนตามความจำเป็น และความเหมาะสมของบุคคลแต่ละท้องถิ่น

ในด้านทุนเล่าเรียนนั้น จะมีทุนหลวงและทุนของกระทรวงธรรมการให้แก่ผู้เรียนดี แต่ขาดทุนทรัพย์ และให้ความเสมอภาคทั้งชายและหญิง ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติศาสนาใด เท่าเทียมกันหมดในการศึกษา^{๗๒}

ในด้านแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.๒๔๗๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ในปี พ.ศ.๒๔๗๙ ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหิตลธิราชกาลที่ ๘ ในปี พ.ศ.๒๔๗๗-๒๔๘๙ ซึ่งรัฐบาลเห็นว่าในขณะนั้น แผนการศึกษา พ.ศ.๒๔๗๕ ใช้เวลาเรียนทั้งในชั้นประถมและชั้นมัธยมนานเกิน ๑๒ ปี (ไม่นับชั้นประถม ๕- ๖ เพราะให้เฉพาะผู้ที่ไม่ต้องการเรียนต่อในระดับชั้นมัธยม) กระทรวงธรรมการ จึงได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.๒๔๗๙ แผนใหม่ เป็นการประกาศของรัฐบาลคณะราษฎร มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

^{๗๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม : รายงานของคณะกรรมการ- การวางพื้นฐานการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, ๒๕๑๘), หน้า ข - ค.

^{๗๒} อภิชาติ พันธเสน, การศึกษา : ปฏิรูปหรือปฏิวัติ, (ไม่ปรากฏจังหวัด และโรงพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า๓๗๔.

๑) แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ สาย คือ สายสามัญและสายอาชีวศึกษาไม่เรียกวินาศาญศึกษาอีกต่อไป เริ่มจากชั้นมูลศึกษา (อายุ ๕ - ๗ ปี) ประถม ๔ (อายุ ๘ - ๑๑ ปี) มัธยมศึกษาต้น ๓ ปี (อายุ ๑๒ - ๑๔ ปี) มัธยมศึกษาปลาย ๓ ปี (อายุ ๑๕ - ๑๗ ปี) และเตรียมอุดมศึกษาไว้ ๒ ปี (อายุ ๑๘ - ๑๙ ปี) ชั้นอุดมศึกษามีไว้สำหรับผู้ที่เรียนต่ออุดมศึกษาเท่านั้น แต่ถ้าไม่เรียนต่อก็จะถือว่าจบชั้นมัธยม ๖ ก็ยังสามารถเข้ารับราชการได้

ส่วนสายอาชีวศึกษานั้น จะเริ่มรับจากผู้ที่ยังชั้นประถม ๔ จึงมีมัธยมศึกษา ๓ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ๓ ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย ๓ ปี และมัธยมศึกษาชั้นสูงหรือเทียบเท่าชั้นอุดมศึกษา มีการเรียน ๑ - ๓ ปี แล้วแต่วิชาอาชีพนั้นๆ

๒) การเกณฑ์อายุสำหรับการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งบังคับให้จบชั้นประถม ๔ เท่านั้น บางท้องถิ่นก็บังคับเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ ๘ บางท้องถิ่นก็บังคับเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ ๙ บางท้องถิ่นก็บังคับเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ ๑๐ แต่เมื่อครบ ๑๔ ปีเต็ม หรืออายุย่างเข้า ๑๕ ปี ก็พ้นจากการเกณฑ์บังคับหรือเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ก็ได้ทั้ง ๒ อย่างเหมือนกัน^{๗๓}

พ.ศ. ๒๔๗๖

- ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบเทศบาล พ.ศ.๒๔๗๕ เพื่อจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่นให้เหมาะสม กระทรวงธรรมการ จึงได้ออกร่างโรงเรียนประชาบาลในเขตเทศบาลให้กับเทศบาลนำไปดำเนินการจัดการศึกษา

- ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษา เปิดทำการสอนในปี พ.ศ.๒๔๗๗

พ.ศ. ๒๔๗๘

- ประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษา พ.ศ.๒๔๗๘

พ.ศ. ๒๔๗๙

- ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.๒๔๗๙ โดยจัดระดับประถมศึกษาเป็น ๔ ปี มัธยมศึกษาต้นเป็น ๓ ปี มัธยมศึกษาปลายเป็น ๓ ปี และเตรียมอุดมศึกษาเป็น ๒ ปี

- ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.๒๔๗๙ ก็เพื่อตรวจตราควบคุมและดูแลโรงเรียนราษฎร์

พ.ศ. ๒๔๘๒

- ได้มีพระราชบัญญัติยกเลิกการศึกษาธิการและจัดตั้งกรมใหม่ คือ กรมวิชาการ และกรมสามัญศึกษา

^{๗๓} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ผู้นำแต่ละรุ่นในประวัติศาสตร์ไทย, ในวารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๓ เล่มที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๑๗ หน้า ๘๗.

พ.ศ. ๒๔๘๓

- จัดการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อส่งเสริมให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
- ได้จัดตั้งกองการฝึกหัดครู เพื่อดูแลการฝึกหัดครู

พ.ศ. ๒๔๘๔

- ได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ โดยให้มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการศิลปากร^{๗๔}

พ.ศ. ๒๔๘๕

- ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ขึ้นมา

พ.ศ. ๒๔๘๖

- โอนโรงเรียนระดับประถมศึกษาจากเทศบาลมาให้กรมสามัญศึกษาเป็นผู้จัดการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๘๘

- ประกาศใช้พระราชบัญญัติครู พ.ศ.๒๔๘๘ และได้จัดตั้งคุรุสภาขึ้นมา เพื่อส่งเสริมฐานะของครูและรักษามลประโยชน์ของครู

พ.ศ. ๒๔๙๐

- ประกาศใช้พระราชบัญญัติลูกเสือแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๔๙๑

- ประกาศใช้พระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน เพื่อยกฐานะครูประจำบาล และครูเทศบาลเป็นข้าราชการพลเรือน

พ.ศ. ๒๔๙๒

- ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิก ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้ได้รับความช่วยเหลือทางด้านการศึกษาจากองค์การดังกล่าว

พ.ศ. ๒๔๙๔

- ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.๒๔๙๔ โดยได้ทำการจัดแบ่งชั้นมัธยมศึกษาออกเป็น ๓ สาย คือ มัธยมศึกษาสามัญศึกษา มัธยมศึกษาวิสามัญศึกษา และมัธยมศึกษาอาชีวศึกษา มีชั้นเตรียมอุดมศึกษา และอุดมศึกษา
- จัดตั้งกรมประชาศึกษาขึ้นมา เพื่อให้รับผิดชอบงานด้านการศึกษาประจำบาลกระทรวงศึกษาธิการและได้ร่วมมือกับองค์การ (UNESCO) จัดวางโครงการการศึกษาระยะ ๑๐ ปี เพื่อปรับปรุงการศึกษา โดยจัดทำโครงการปรับปรุงขึ้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา

^{๗๔} วิไล ตั้งจิตสมคิด, การศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙),

พ.ศ. ๒๔๙๕

- ได้มีพระราชบัญญัติการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยโอนการศาสนาไปสังกัด กระทรวงวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๗๕}

- ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากทางคณะกรรมการบริหารวิเทศกิจ หรือโดยการให้ความช่วยเหลือแก่การศึกษาไทยในทุกๆระดับเป็นระยะเวลา ๑๐ ปี ส่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านการศึกษามาปฏิบัติงานร่วมกันกับประเทศไทย และได้ส่งเจ้าหน้าที่ของไทยไปดูงาน ณ ต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๙๗

- ได้ยกฐานะกองการฝึกหัดครู เป็นกรมฝึกหัดครู

- ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.๒๔๙๗

- จัดตั้งศูนย์อบรมการศึกษาผู้ใหญ่ที่จังหวัดอุบลราชธานี (ศ.อ.ศ.อ.) มีองค์การ (UNESCO) ได้ให้ความช่วยเหลือ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และอนามัย ต่อมากระทรวงศึกษาธิการก็ได้มอบโครงการนี้ให้แก่ กระทรวงมหาดไทยดำเนินการต่อ

- ได้ยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร เป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา ผลิตครูระดับปริญญา

- ได้จัดตั้งวิทยาลัยครูหมู่บ้านจอมบึง จังหวัดราชบุรีขึ้น โดยรับนักเรียนที่อยู่ในท้องถิ่น ทุรกันดารมาเรียนหลักสูตร ป.กศ. และได้สอนวิชาชีวิตด้วย เพื่อกลับไปสอนในท้องถิ่นของตนเอง

- ได้จัดตั้งมูลนิธิเอเชีย (Asia Foundation) ให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษาแก่ ประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๙๘

- ได้ตั้งสถาบันระหว่างชาติสำหรับค้นคว้าเรื่องเด็ก โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การ (UNESCO)

- ได้จัดตั้งวิทยาลัยพลศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกในบริเวณสนามกีฬาแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๐๐

- กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดเขตท้องที่จังหวัดต่างๆ ให้ขึ้นเป็นหน่วยสำหรับตรวจราชการของผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ รวม ๑๒ หน่วย เรียกว่า ภาคการศึกษา^{๗๖}

^{๗๕} วิไล ตั้งจิตสมคิด, การศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

^{๗๖} พระชาตรี ชูตินธโร (อนุเคราะห์), “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙ - ๒๐.

- องค์การ (UNESCO) ได้ร่วมกันกับกรมฝึกหัดครูจัดวางโครงการฝึกหัดครูชนบท โดยทดลองทำเป็นครั้งแรกที่จังหวัดอุบลราชธานี ภายหลังจึงได้ขยายไปตามวิทยาลัยครูจนทั่วประเทศ

พ.ศ. ๒๕๐๑

- ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูพลานามัยภายในบริเวณสนามกีฬาแห่งชาติ
- ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงศึกษาธิการ โดยโอนเอาการศาสนาและการวัฒนธรรมมารวมกันอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ
- จัดตั้งศูนย์วิทยุศึกษา เพื่อช่วยการเรียนการสอนวิชาต่างๆ แก่โรงเรียน

พ.ศ. ๒๕๐๒

- จัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติ เพื่อให้ทำหน้าที่วางนโยบายและทำแผนการศึกษาแห่งชาติ มีฐานะเทียบเท่าสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี
- ได้โอนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ไปสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี^{๗๗}

สรุป การจัดการศึกษาไทยในยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ จะแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑ เป็นระยะเริ่มต้นตัวเสรีภาพในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๕ และระยะที่ ๒ เป็นระยะปรับปรุงการศึกษาในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ - ๒๕๐๒ โดยในระยะเริ่มต้นตัวเสรีภาพในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๕ และได้มีนโยบายที่สำคัญอยู่หลายประการดังนี้

(๑) ขยายการประถมศึกษาออกไปให้แพร่หลาย เพื่อให้ได้ผลตามพระราชบัญญัติการประถมศึกษา ๒๔๗๘ คือ ให้มีโรงเรียนประชาบาลทุกๆ ตำบล

(๒) ปรับปรุงคุณภาพระดับประถมศึกษาให้สูงขึ้น

(๓) ขยายปริมาณการศึกษาระดับมัธยม ระดับอาชีวศึกษา ระดับอุดมศึกษาและให้ปรับปรุงคุณภาพทุกๆ ระดับขึ้น

^{๗๗} พระชาติรี ชูตินธโร (อนุเคราะห์), “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑.

๔.๔ สรุปผลของการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาตามแนวปรัชญาของรัชกาลที่ ๕

การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญสูงสุดต่อประวัติศาสตร์การศึกษาไทย เพราะเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าของการศึกษาของประเทศจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง จากการจัดการศึกษาแบบไม่เป็นพิธีการ (Informal Education) ไปสู่ระบบการศึกษาที่เป็นแบบพิธีการ (Formal Education) จนอาจจะกล่าวได้ว่าการศึกษาของประเทศไทยที่เจริญรุ่งเรืองมาในปัจจุบันนี้ ก็เป็นผลมาจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕

การปฏิรูปทางการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีลักษณะสำคัญ และมีอิทธิพลต่อการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบัน มีดังต่อไปนี้

๑. เป็นการวางรากฐานของการจัดการศึกษาในโรงเรียนที่ครบถ้วนบริบูรณ์ทุกประการ เริ่ม ตั้งแต่การตั้งโรงเรียน การสร้างแบบเรียน การกำหนดการสอน การตั้งสถาบันการศึกษาเพื่อผลิตครู การตรวจ และการนิเทศโรงเรียน สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีผลทำให้ระบบโรงเรียนพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

๒. การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นมีความคิดริเริ่มมาจากองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเนื่องมาจากแรงกดดันภายนอกประเทศ ซึ่งถ้าหากประเทศไทยไม่มีการปฏิรูปก็อาจจะต้องตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกอย่างแน่นอน ความต้องการทางการศึกษา จึงมิได้เกิดมาจากประชาชน หรือเกิดจากความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทยแต่อย่างใด ดังนั้น เมื่อมีการตั้งโรงเรียนวัดมหรณพารามขึ้นมาในปี พ.ศ.๒๔๒๗ แต่แล้วก็ตาม ประชาชนก็ยังไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนเกรงว่าจะถูกเกณฑ์เอาไปเป็นทหาร จนต้องมีพระบรมราชโองการประกาศชี้แจงวัตถุประสงค์ของการเปิดโรงเรียนให้ประชาชนทราบ ดังความในตอนหนึ่งว่า^{๗๘}

“...ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การวิชาหนังสือเป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควรที่จะทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เพราะคนในพื้น บ้านเมืองสยามเรานี้ ที่จนโตใหญ่ไม่รู้หนังสือไทยก็มีโดยมาก ที่รู้พออ่านได้ เขียนได้ แต่ไม่ถูกถ้วนนั้นก็มีโดยมาก เพราะโรงเรียนที่สอนวิชาตามแบบหลวงยังมีน้อย ไม่พอกับผู้ที่จะเล่าเรียน จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชวงศานุวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการและราษฎรทั้งปวง ได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทยให้รู้โดยละเอียดตามแบบที่ถูกต้อง จึงทรงเสวยสละพระราชทรัพย์ออกตั้งโรงเรียนและจ้างครูสอน บำรุงการศึกษา สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก โรงเรียนซึ่งโปรด

^{๗๘} เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำครุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๒ - ๒๓.

เกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้ว ตามพระอารามหลวงเป็นหลายแห่งและยังทรงพระราชดำริที่จะให้ตั้งโรงเรียน ให้มีสำหรับพระอารามหลวงทุกๆ อาราม...

บัดนี้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ราษฎรตื่นเล่าลือกันว่า ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนนั้น พระราชประสงค์จะเก็บนักเรียนเป็นทหาร ผู้ที่จะส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนหนังสือ มักจะพากันหวาดหวั่นครั่นคร้าม ว่าบุตรหลานจะต้องเป็นทหารเป็นอันมาก ที่พูดเล่าลืออย่างนี้เป็นการไม่จริง...

ถ้อยคำของคนเช่นนั้นใครๆ ไม่ควรเชื่อเอาเป็นประมาณ ถ้าใครมีบุตรหลานอยากจะให้ได้เล่าเรียนให้มีวิชาความรู้ สำหรับตัวก็ส่งเข้ามาเล่าเรียนในโรงเรียนสอนที่ใกล้เคียงเขตบ้านที่อยู่นั้นๆ เกิด อย่าคิดหวาดหวั่นครั่นคร้ามด้วยข้อที่บุตรหลานจะต้องเป็นทหารนั้นเลย..."

๓. การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕ เป็นการริเริ่มแนวความคิดใหม่ในวงการศึกษาไทยหลายประการ เช่น การตั้งโรงเรียนสำหรับสตรี เพื่อให้เด็กหญิงได้มีโอกาสได้รับการศึกษาเล่าเรียนการตรวจและนิเทศโรงเรียนก็เพื่อทำการปรับปรุงการศึกษาและการสร้างโครงการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการศึกษาของประเทศและใช้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้

๔. การเริ่มต้นความคิดว่าการศึกษาเพื่อรับราชการ ทั้งนี้เนื่องมาจากการขาดแคลนผู้มีความรู้ความสามารถในการรับราชการ รัฐในสมัยปฏิรูปจึงต้องการข้าราชการมาก ผู้ได้รับการศึกษาจะได้มีโอกาสทำงานราชการทุกคน จนทำให้ประชาชนเกิดค่านิยมว่า เรียนแล้วจะต้องได้รับราชการประกอบกับคนไทยมีค่านิยมว่า อาชีพรับราชการเป็นอาชีพที่มีเกียรติ ความรู้ทางวิชาชีพจึงถูกละเลยไม่ได้ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แม้วาระยะหลังๆ ของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงมีนโยบายสนับสนุนด้านอาชีวศึกษา ส่งเสริมให้ผู้จบการศึกษาประกอบอาชีพอิสระก็ตาม แต่รัฐก็มีอาจเปลี่ยนความคิดที่ว่าการศึกษาดีกว่าประกอบอาชีพอิสระ ความคิดและความเชื่อดังกล่าวก็ยังเป็นอยู่มาจนถึงปัจจุบันนี้^{๗๙}

การปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เป็นการวางรากฐานที่ดีของการจัดการศึกษา ในระบบโรงเรียนอย่างมากมาจนมหาศาล ความเจริญของประเทศไทยในปัจจุบันหลายประการที่เป็นอยู่ เช่น ความก้าวหน้าทางด้านการศึกษา ความก้าวหน้าทางด้านการแพทย์ การคมนาคมขนส่ง การสื่อสารและเทคโนโลยีแผนใหม่ ล้วนแล้วแต่เป็นผลมาจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทั้งสิ้น

การจัดการศึกษาในอดีตของไทยเรามีลักษณะที่สำคัญในการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยแบ่งออกเป็น ๒ ยุค คือ การศึกษาของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๒๔๑๑ เรียกว่าเป็น

^{๗๙} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร. ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร.ศ.

การศึกษาในยุคโบราณ การจัดการศึกษาในยุคนี้ มีลักษณะคล้ายกับเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ตามความหมายในปัจจุบัน วัดซึ่งก็เป็นสถานศึกษานอกจากจะสอนอ่าน เขียนเลขแล้ว ก็ยังอบรมด้าน จริยธรรมอันดีงามอีกด้วย สำหรับบ้านหรือครอบครัว ก็ยังเป็นสถานที่ให้ความรู้เรื่องงานอาชีพต่างๆ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันในสังคม สำนักปราชญ์ราชบัณฑิตและ พระบรมมหาราชวัง ก็ยังเป็นที่พักผ่อนการใช้ศาสตราวุธจากตำราพิชัยสงครามและฝึกฝนด้านฉันทลักษณ์ การศึกษาในยุคโบราณ จึงให้ความสำคัญแก่การอบรมทางด้านจิตใจ และเพื่อการดำรงชีวิตใน สังคม การจัดการศึกษาหลังปี พ.ศ.๒๔๑๑ เป็นต้นมา ได้นำเอาแนวความคิดในการจัดการศึกษาแบบ ชาติดะวันตกเข้ามาใช้เป็นแบบอย่าง ในระยะแรกการศึกษามีความมุ่งหมาย เพื่อฝึกคนเข้ารับราชการ รัฐจึงได้ใช้การ ศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมให้เจริญทัดเทียมเท่ากับอารยประเทศตะวันตก ซึ่งการจัด การศึกษาในแบบชาติดะวันตกได้แพร่หลายและเจริญเติบโตขึ้นมาในสังคมไทยจนมาถึงปัจจุบันนี้^{๘๐}

ผลของการจัดการศึกษาในอดีตที่มีต่อการศึกษาในปัจจุบัน มีดังนี้

๑. เกิดความนิยมในอาชีพรับราชการ การจัดการศึกษาในสมัยองค์พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ นั้น เป็นการมุ่งฝึกคนให้เข้ารับราชการ เพราะในช่วงสมัยของ พระองค์ท่าน มีความต้องการบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการมาก อันเนื่องมาจากการ ปฏิรูปประเทศทางด้านการปกครอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ท่านได้ทรง ปฏิรูปการปกครองด้วยพระองค์เอง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการปกครองแบบจตุสดมภ์เดิมเสีย พระองค์ท่านทรงได้จัดตั้งกระทรวงขึ้น ๑๒ กระทรวง ให้ทำหน้าที่บริหารประเทศในด้านต่างๆ ผู้มี การศึกษาจึงต้องเข้ารับราชการเป็นจำนวนมาก ประชาชนจึงนิยมอาชีพรับราชการเป็นจำนวนมาก รัฐบาลในสมัยต่อๆ มาจึงพยายามส่งเสริมการอาชีวศึกษา เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ทางด้านวิชาชีพ พอที่จะสามารถประกอบอาชีพอิสระอื่นๆ ได้ด้วย โดยการเรียนไม่จำเป็นจะต้องเข้ารับราชการอย่าง เดียว แต่ดูเหมือนว่าความพยายามดังกล่าวค่อนข้างไร้ผล เพราะแม้แต่ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ก็ยัง นิยมอาชีพรับราชการอยู่

๒. การจัดการศึกษาอย่างมีระบบ ซึ่งจะเริ่มต้นขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ทำให้ ประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษา คนที่ได้รับการศึกษาก็มักจะมีอาชีพและตำแหน่งหน้าที่ทาง ราชการสูง ประชาชนจึงนิยมส่งบุตรหลานไปเข้าศึกษาอบรมในสถานศึกษา เกิดเป็นความต้องการ การศึกษาเพิ่มมากยิ่งขึ้น รัฐจึงต้องขยายการศึกษาทุกระดับทุกประเภท ซึ่งก็มีผลทำให้การศึกษา ขยายตัวออกไปในเชิงปริมาณมากกว่าการปรับปรุงคุณภาพ ทำให้การศึกษาทุกระดับทุกประเภทมี คุณภาพไม่ดีพอ

^{๘๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร. ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๘ เล่ม ๑ เอกสาร ศ. ๑๒ / ๘.

๓. เกิดค่านิยมปริญญาบัตร เป็นข้อเกี่ยวเนื่องมาจากความต้องการการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาสายสามัญ แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามส่งเสริมให้เรียนการอาชีวศึกษาตลอดมา แต่ประชาชนก็ยังไม่นิยม ส่วนใหญ่ต้องการให้บุตรหลานเรียนสายสามัญ^{๘๑} เพื่อมุ่งเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา หรือเรียนมหาวิทยาลัย ทำให้ความต้องการในระดับสูงเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว รัฐจึงจำเป็นต้องขยายระดับอุดมศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยมีได้วางแผนให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ผู้เรียนจบในระดับสูงว่างงานมากกว่าผู้เรียนจบในระดับต่ำๆ

๔. การรับเอาแนวคิดของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนมาใช้ ในขณะเดียวกันก็ได้รับเอาความรู้และวิทยาการต่างๆ ของชาติตะวันตกมาใช้ในการเรียนการสอน จึงมุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทางด้านวิชาการของชาติตะวันตกให้มากที่สุด ทั้งนี้ก็เพื่อให้ประเทศชาติได้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศชาติตะวันตก การเรียนการสอนจึงให้ความสำคัญกับการได้รับความรู้ และถ่ายทอดความรู้วิทยาการที่ทันสมัย ทำให้ครู อาจารย์ ในสถานศึกษาละเลยการอบรมจิตใจของนักเรียนและนักศึกษา ซึ่งทำให้เยาวชนในระยะหลังๆ ขาดคุณธรรมและจริยธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ^{๘๒}

นอกจากนี้การจัดการศึกษาในอดีตยังมีผลต่อสังคมไทยในด้านอื่นๆ อีก เช่น ในความก้าวหน้าทางการศึกษาของสตรี ทำให้สภาพครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป ฯลฯ ผลเหล่านั้น มีทั้งส่วนที่ทำให้สังคมไทยได้เจริญก้าวหน้าขึ้น และก็มีบางส่วนก่อให้เกิดมีปัญหาทางการศึกษาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

สรุป

จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาของชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง-พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการศึกษาทุกระดับอย่างต่อเนื่องโดยไม่หยุดชะงัก กล่าวคือ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการไปทีละขั้นตอนอย่างช้าๆ ไม่เร่งรีบ เพื่อให้การศึกษาในแต่ละขั้น ตอนเป็นไปอย่างมั่นคงพร้อมทั้งเป็นรากฐานของการพัฒนาในทุกๆ ด้านอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากจุดหมายหลักในการจัดการศึกษาของพระองค์ ซึ่งทรงมุ่งสนองประโยชน์หลายๆ ประการไปพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นการผลิตคนเพื่อเข้ารับราชการ ตามความต้องการของบ้านเมืองในเวลานั้น การพัฒนาคนในชาติให้มีความรู้ความสามารถ เพื่อเป็นฐานของการพัฒนาบ้านเมือง หรือการทำนุบำรุงพระศาสนาให้มั่นคงถาวรยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่า พระองค์ท่านทรงเริ่มจัดการศึกษาเพื่อสนองประโยชน์ทีละอย่าง แต่ก็ทรงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับขั้นทีละน้อย จากโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งมุ่งผลิตคนเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็ก ได้ขยายการรับนักเรียนเพิ่มมากขึ้นและผลิตคนให้กรมกองอื่นๆ ด้วย ต่อมาเมื่อผลิตได้ไม่เพียงพอกับความต้องการ ก็มีการจัดตั้ง

^{๘๑} กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๕๐๗, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุ-สภา, ๒๕๐๗), หน้า ๒๐.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

โรงเรียนเฉพาะด้านขึ้นมา เช่น โรงเรียนทำแผนที่ของกรมทหารมหาดเล็ก ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๒๕ โรงเรียนฝึกหัดครูของกระทรวงธรรมการ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๓๕ โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ได้ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๔๐ โรงเรียนฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือน ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๔๒ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนมหาดเล็กในปี พ.ศ.๒๔๔๕ โรงเรียนนี้ได้ผลิตคนออกไปรับราชการอันเป็นกำลังสำคัญของชาติอย่างมากมาในเวลาต่อมา ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นต้นเค้าของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยในปีที่ ๑๗ นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนอีกหลายแห่ง เช่น โรงเรียนเพาะปลูกของกระทรวงเกษตรธิการ โรงเรียนไพรชณีย์โทรเลข และโรงเรียนทางฝ่ายทหารและตำรวจ เป็นต้น ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นรัชสมัยของพระองค์ที่ได้มีการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องในทุกระดับชั้น อันเป็นรากฐานของการ ศึกษาในหลายๆ ระดับของไทยเราในปัจจุบัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้ผู้วิจัย ได้สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาวิจัยในเรื่อง ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ โดยได้นำเสนอตามกรอบของวัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติและ พัฒนาการปรัชญาการศึกษาไทย (๒) เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ (๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยในเรื่อง ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ที่มีต่อระบบการศึกษาไทย สรุปผลของการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ประวัติและ พัฒนาการรูปแบบการจัดการศึกษาไทย

การจัดการศึกษาในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ การศึกษายังไม่เป็นระบบ และยังไม่แพร่หลายมากนักคนมีการศึกษาอยู่ในวงจำกัด จนมาถึงในยุคขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ จึงได้มีการจัดการศึกษาให้เป็นระบบที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีการจัดตั้งสถาน ศึกษา การบริหารการศึกษา การจัดแบบเรียนหลักสูตรขึ้นมา ต่อมาก็ได้มาถึงในยุคสมัยปฏิรูป มีการจัดการศึกษาในรูปแบบของการปฏิรูปทางการศึกษาแบบใหม่ ทำให้การศึกษามีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ก็เพื่อพัฒนาคนให้เข้ามารับราชการ จึงนำไปสู่การเปิดโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ซึ่งก็มีการจัดทำแผนแม่บทในการศึกษาขึ้นมาเรียกว่า **โครงการศึกษา** ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ และเป็นฉบับแรกจนมาถึงการจัดการศึกษาตามแบบรัฐธรรมนูญทำให้เกิดแผนการศึกษาชาติขึ้นมา ต่อมาก็กลายเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติ ที่จัดให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปัจจุบัน

การจัดการศึกษาไทยเราให้กับคนทุกกลุ่มในสังคมเข้ามามีส่วนร่วม ลักษณะนี้ก็เป็นจุดเด่นอีกประการหนึ่งของการศึกษาไทย ถือว่าการศึกษาเป็นหน้าที่ของทุกคนในสังคม แต่ในอดีตการศึกษาไทยอยู่ในความดูแลของชุมชน ชุมชนแต่ละชุมชนจะจัดการศึกษาในวัดของตนเอง นิมนต์เจ้าอาวาสที่พวกตนศรัทธามาเป็นผู้นำต้นคิดในการจัดการศึกษาทางสายอาชีวะก็จะได้รับความ

สนับสนุนของคนใน ชุมชนนั้นๆ ส่วนในเมืองหลวง สถาบันพระมหากษัตริย์ก็จะเป็นผู้ดูแลการศึกษา ในลักษณะที่สูงขึ้นมา เพื่อรักษาสืบทอดและพัฒนาศิลปะประจำชาติประจำชุมชนไว้ ในขณะที่ส่วน ต่างๆ ของชุมชนดูแลการ ศึกษาอยู่นั้นๆ ทางฝ่ายของบ้านเมืองเองก็จะทำหน้าที่อบรมเด็กให้เป็นคนดี มีอาชีพด้วยควบคู่กันไป ลักษณะการจัดการศึกษาที่ประสานสัมพันธ์ระหว่าง “บ้าน - วัด - วัง” (บวร) ก็เกิดขึ้นอย่างชัดเจน เมื่อโรงเรียนได้กำเนิดขึ้นในวังของรัชสมัยองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ นั้น โรงเรียนจะกลายเป็นตัวแทนของการศึกษาในระดับสูงสมัยใหม่ ความ ร่วมมือร่วมใจก็จะเกิดขึ้นตามมาในลักษณะของ “บ้าน - วัด - วัง - โรงเรียน” (บวร)

ภาพที่สะท้อนของความร่วมมือในการจัดการศึกษา ด้วยการให้ทุกส่วนเข้ามาเกี่ยวข้อง นั้น จะเห็นได้จากการปรึกษาหารือของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในเรื่อง “แบบการจัดการศึกษาหัวเมือง” ที่ให้กระทรวงมหาดไทย กระ- ทรวงธรรมการ และเจ้าคณะมณฑลช่วยกันดูแลการศึกษาของประเทศ ซึ่งเป็นความร่วมมือที่ เป็นแบบ อย่างอันดีงามต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๕.๑.๒ สรุปแนวคิดการจัดการศึกษามีสองประเภท คือ

(ก) การจัดการศึกษาทางฝ่ายโลก ในการจัดการศึกษาทางฝ่ายโลกนี้แบ่งออกได้ดังนี้

๑) ความหมายในแนวนแคบ การจัดการศึกษาหมายถึงกระบวนการสั่งสอน ฝึกฝน อบรมหรือการถ่ายทอดความดี เจตคติ ค่านิยม ทักษะและปลูกฝังวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่น หนึ่ง โดยผ่านสถาบันการศึกษา อันได้แก่ โรงเรียน มหาวิทยาลัย ฯลฯ โดยมีครูอาจารย์เป็นผู้ก่อให้เกิด กระบวนการศึกษาและการเรียนรู้

๒) ความหมายในแนวกว้าง การจัดการศึกษา หมายถึง กระบวนการทุกชนิด ที่เป็น เครื่องมือช่วยในการพัฒนาคุณภาพของชีวิตทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคมปัญญา แต่ในขณะเดียวกันก็ยัง ช่วยพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยมีปัจจัยหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตและ บุคลิกภาพของผู้ทำการศึกษาหรือพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องยิ่งๆ ขึ้นไป

(ข) การจัดการศึกษาทางฝ่ายธรรม การจัดการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่ทำให้คน เป็นคนโดยสมบูรณ์ ด้วยการศึกษาดำเนินควบคู่กันไปกับปฏิบัติ ในการอบรมฝึกฝนพัฒนา พฤติกรรม ทางกาย วาจาและจิตใจให้มีความบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาพัฒนาได้มีความรู้ ความ ชำนาญ สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสุจริต มีสุขภาพแข็งแรง มีจรรยาความประพฤติดี ดำรงตนเป็น ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด ทั้งในส่วนที่เป็นประโยชน์ของตนและประโยชน์สาธารณะเพื่อความสงบสุข

โดยความสำคัญของการศึกษานั้นจะอยู่ที่ เป็นเครื่องมือที่สำคัญประการหนึ่ง ในการ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีกระบวนการเรียนรู้ ให้มีความรู้ ความคิด ให้มีความประพฤติ มีเจตคติ มี

ค่านิยม รู้จักคิดวิเคราะห์ รู้วิธีแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสม เป็นกระบวนการที่มุ่งจะพัฒนามนุษย์ให้มีพฤติกรรม จิตใจและสติปัญญาอย่างถูกต้อง เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

ผลจากการศึกษาปรัชญาการศึกษาในล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕

จากการศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ นั้น ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาไทยในสมัยนั้น มีจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะอยู่หลายประการด้วยกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ เอกลักษณ์ คือ **เอกลักษณ์ในเชิงแนวคิด และเอกลักษณ์ในเชิงวิธีการ**

เอกลักษณ์ในเชิงแนวคิดทางการศึกษา มีด้วยกันถึง ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) การศึกษาไทยจะเน้นคนเป็นหัวใจของการศึกษา แนวคิดของไทยแต่เดิมนั้นถือว่าการ ศึกษาเป็นการอบรมคน จึงใช้คำว่า อบรมสั่งสอน ทั้งอบรม และสั่งสอน ในรัชสมัยขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะถือว่าคนเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ การศึกษาจึงต้องอบรมคนให้เป็นคนดีที่สุด ดีทั้งความรู้และดีทั้งในทางความประพฤติ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเห็นว่า การจัดการศึกษาต้องทำให้คนเป็นคนดี นักปราชญ์ทางการศึกษาของไทยทุกพระองค์ทุกท่านต่างเห็นว่าคนเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาทั้งสิ้น

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของการศึกษาไทย นักการศึกษาไทยในอดีตที่ผู้วิจัยได้ศึกษา และนำเอาแนวคิดมาศึกษาค้นคว้านั้น ต่างก็เชื่อมั่นอย่างแท้จริงว่า คนเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษา การศึกษาที่ดี คือ การพัฒนาคนอย่างสมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน

(๒) ลักษณะเด่นของการศึกษาไทยที่ถือว่า การศึกษาจะต้องใช้ประโยชน์ได้ และต้องเป็นลักษณะการศึกษาตามความเชื่อของต่างประเทศ ที่มุ่งเพื่อใช้ประโยชน์ของการศึกษาอย่างเดียวนั้น ไม่ใช่ลักษณะของการศึกษาไทย ในทัศนะและการปฏิบัติของนักการศึกษาไทยในสมัยนั้น การศึกษาจะต้องมีความหมาย มีคุณค่าต่อผู้เรียนหรือผู้รับการศึกษา การเรียนจะต้องเรียนเพื่อให้ทำได้ ปฏิบัติได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตนและสังคม

(๓) ลักษณะเด่นของการศึกษาไทย คือ การเน้นในเรื่องของจรรยาและอาชีพควบคู่กันไปเสมอ ในบทสรุปนี้ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาเน้นประโยชน์และการทำงานได้ แต่การศึกษาไทยไม่ได้จะหยุดอยู่เพียงอาชีพอย่างเดียว ยังต้องอบรมการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมด้วยควบคู่กันไป คนทำงานได้ยังไม่เรียกว่าดี คนเรียนเก่งยังไม่พอ คนรู้มากแต่เอาตัวไม่รอด การศึกษาไทยจึงมีลักษณะพิเศษในการอบรมจรรยาและความรู้ควบคู่กันไป ในอดีตนั้นเห็นได้ชัดเจนว่า การอบรมจริยธรรม คุณธรรมเป็นเรื่องใหญ่ แต่เมืองไทยเริ่มรับแผนการศึกษาที่มาจากประเทศทางตะวันตกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว การอบรมคุณธรรม จริยธรรม หรือการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามก็ยังเป็นหัวใจอยู่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเน้นอย่างมาก เจ้าพระยาพระเสด็จฯ เน้นมากทั้งจรรยาคู จรรยาแพทย์ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเขียนแบบเรียนธรรมจริยาด้วยตนเอง

ในจุดนี้เองที่งานวิจัยเล่มนี้ ได้กล่าวเอาไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่ต้นแล้วว่า คุณธรรมเป็นแก่นสารของการศึกษาไทย

(๔) ลักษณะเด่นของการศึกษาไทยอีกประเด็นหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การส่งเสริมคนเรียนเก่งและการให้โอกาสคนเรียนอ่อน การศึกษาของไทยมีลักษณะเฉพาะ คือ มีการปรับตัวและยืดหยุ่นได้ โดยถือหลักที่จะส่งเสริมให้คนเก่งได้เรียนตามแต่ความสามารถ และได้รับการยกย่องสรรเสริญ ในขณะที่เดียวกันก็เปิดโอกาสให้คนเรียนอ่อนได้เรียนตามแต่ความสามารถของแต่ละคนไปด้วยในตัว

(๕) ที่เป็นจุดเด่นของการศึกษาไทยอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ การเคารพผู้อาวุโส ซึ่งเป็นแนวคิดและวิธีการดำเนินงานควบคู่กันไป ในการดำเนินงานแต่ละเรื่อง จะมีการปรึกษาหารือระหว่างบุคคลต่างๆ โดยจะให้เห็นว่าการให้ความเคารพต่อผู้มีอาวุโสและผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเป็นตัวอย่างชัดเจนในการแสดงความเคารพนับถือเทอดทูนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระยาดำรงราชานุภาพ ขณะที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็นับถือเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเช่นเดียวกัน

จุดเด่นของการศึกษาไทยในแนวนี้นี้จะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่าง “ครู-ศิษย์” ในสังคม ไทยที่ได้ชื่อ “ลูกศิษย์” โดยที่มีครูเสมือนพ่อแม่เมตตานักเรียนเหมือนลูกและนักเรียนก็เคารพครูเหมือน พ่อแม่เช่นกัน

เอกลักษณ์ในเชิงวิธีการ มีดังต่อไปนี้

นอกจากลักษณะเด่นที่มีอยู่ในเชิงแนวคิดดังกล่าวมาแล้ว การศึกษาไทยในสมัยนั้น ก็ยังมีลักษณะเด่นในเชิงวิธีการอีก และการดำเนินงานทางการศึกษาก็เป็นแบบเฉพาะของตัวเองอีกด้วย แต่ลักษณะเด่นจนเป็นเอกลักษณ์ในเชิงวิธีการนี้ สะท้อนถึงหลักแนวคิดความเชื่อและวัฒนธรรมของไทยหลายประการด้วยกัน

(๑) การศึกษาที่ดีจะเกิดจากคนและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป การจัดการศึกษาของไทยในสมัยนั้น เมื่อเชื่อว่าคนเป็นหัวใจของการศึกษา เพราะฉะนั้น เมื่อจัดการศึกษาเราจึงมุ่งที่การพัฒนาคนเป็นหลัก การที่เราจะพัฒนาคนขึ้นมาได้นั้น จะต้องอาศัยคนเป็นผู้ให้การศึกษาและให้ในสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมเป็นหลักสำคัญ

(๒) การศึกษาไทยจะเน้นการฝึกปฏิบัติ และการลงมือทำเป็นหลักสำคัญ มีจุดเด่นของการศึกษาไทยเรา คือ การปฏิบัติได้ การทำได้ เรียนแล้วใช้ประโยชน์ได้ ไม่เรียนแล้วเรียนเปล่า ดังนั้น ในกระบวนการทางการศึกษาจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องการฝึกปฏิบัติลงมือทำเป็นสำคัญ ในเมื่อลงมือฝึกปฏิบัติแล้วก็ถือเอาการฝึกมาเป็นครู เมื่อฝึกปฏิบัติอะไร ก็ถือเอาเรื่องความผิดพลาดมาเป็นข้อร้ายแรงแต่จะระมัดระวังและเรียนรู้จากความผิดพลาดนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้นอีกต่อไป

ส่วนในทางการศึกษาวิชาชีพด้วยแล้ว จุดเด่นของการศึกษาไทยเรา คือ การฝึกฝนเพื่อให้ทำได้และทำได้ดีขึ้นเรื่อยๆ โดยมีช่วงเวลาที่ได้ฝึกฝนนานขึ้น

(๓) การดำเนินการศึกษาเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ค่อยเปลี่ยน ค่อยแปลง ดำเนินไปอย่างใช้เวลา แต่ดำเนินการอย่างรอบคอบและพยายามให้เกิดความเห็นต้องกันอาจจะเป็นจุดเด่นและถือเป็นโชคดีของระบบการศึกษาไทยเรา ที่ได้แนวคิดและการดำเนินการศึกษามักจะได้รับความสนใจจากคนต่างๆ อย่างกว้างขวาง มีความคิดสนับสนุนในด้านประเด็นต่างๆ ทำให้การศึกษาไทยดำเนินไปอย่างรอบคอบและดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปทำให้มีความเหมาะสมสูง ได้ความคิดที่ดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอแนะในการจัดการศึกษา ด้วยการรับสั่งให้สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาภาพ และสมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาภาพให้ข้อคิดเห็นหรือมีนโยบายใดก็จะทรงปรึกษาหารือเพื่อสิ่งที่เหมาะสมกว่า

(๔) จุดเด่นของการศึกษาไทยอีกประการหนึ่งที่จะกล่าวถึงในที่นี้ คือ ความคิดริเริ่มและความเป็นผู้นำในทางการปฏิบัติ มักจะเริ่มจากระดับสูงเป็นจุดใหญ่ จุดเด่นที่นี้อาจจะสืบเนื่องมาจากลักษณะสังคมที่เป็นสังคมผู้นำ สังคมของผู้อาวุโส ในขณะที่ผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่จึงถือเป็นความรับผิดชอบที่จะต้องพิจารณาดำเนินการ เพื่อให้ผู้น้อยอยู่อย่างสม่ำเสมอและดำเนินการได้ดีที่สุด พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงริเริ่มและดำเนินการจัดการศึกษา เพื่อพสกนิกรของพระองค์ด้วยความรักและปรารถนาที่จะให้ไพร่ฟ้าประชาชนของพระองค์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เจริญขึ้น และให้ก้าวหน้าขึ้น พระราชวงศ์ทุกพระองค์ที่ได้ทรงรับผิดชอบทางด้านการศึกษาหรือแม้แต่ทรงรับผิดชอบเรื่องอื่นๆ ต่างก็ทรงคิดริเริ่มดำเนินการและทุ่มเทเพื่อการศึกษา ให้ส่งผลต่อประชาชนในชาติอย่างมากที่สุด เสนาบดีและผู้รับผิดชอบในฐานะต่างๆ ก็ล้วนแต่มีแนวคิดริเริ่ม และดำเนินการอย่างจริงจังในกิจการของการศึกษาทุกด้าน

ความคิดริเริ่มและความเป็นผู้นำในทางการศึกษาของไทย พอจะสรุปได้จากพระปรีชาญาณขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยมา สะท้อนให้เห็น ถึงจุดเด่นของนักปราชญ์การศึกษาของไทยทุกพระองค์และทุกคนที่หวังจะให้บุตรหลานของแผ่นดินมีความเจริญก้าวหน้า ดังมีประกาศเรื่องโรงเรียนขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตอนหนึ่งว่า “...จงมีใจยินดีหมั่นตักเตือนบุตรหลานของท่านทั้งปวง ให้เข้ามาฝึกหัดหนังสือไทย ถ้าเล่าเรียนได้ชำนาญในการหนังสือแล้ว ความดีความเจริญก็จะมีแก่บุตรหลานของท่านทั้งปวงไปสืบกาลนาน...”^๑

^๑ พิชยาภพฤทธิยากร, กรมหมื่น, **เสนาบดีกระทรวงธรรมการ, อุตตชีวประวัติกรมหมื่นพิทยาภพฤทธิยากร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงดาว, ๒๕๕๖), หน้า ๙๐.

การศึกษาของเยาวชนไทยแต่เดิมนั้น ก็เป็นการเรียนรู้ตามวิถีดำเนินชีวิตและฝึกหัดงานอาชีพภายในครอบครัว พระสงฆ์และผู้มีฝีมือในทางงานช่างได้สั่งสอนศิษย์ที่มาขอฝากตนเล่าเรียนตามความถนัดและความสนใจ การจัดการศึกษาจึงเป็นไปตามธรรมชาติ มิได้จัดเป็นระบบและวิธีการที่แน่นอนขึ้นอยู่กับความตั้งใจ และความเอาใจใส่ของครูต่อศิษย์ผู้นั้น ลักษณะการสอนจึงเป็นการสอนแบบรายบุคคล มุ่งเน้นความรู้ ความสามารถเฉพาะอย่างและมีขอบเขตอันจำกัด

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ดำเนินการปฏิรูปการจัดการศึกษาครั้งใหญ่ เพื่อวางรากฐานการศึกษาให้มั่นคง ทรงมีพระราชดำริว่า “การวิชาหนังสือเป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควรให้มีโรงเรียนที่สอนวิชาแบบเรียนหลวงเพิ่มขึ้น เพื่อพระราชวังสวนกุหลาบและบุตรหลานข้าราชการ และราษฎรทั้งปวงให้ได้เล่าเรียน” จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนในพระอารามหลวงต่างๆ พระอาราม เป็นการเปิดโอกาสให้ราษฎรทั่วไปทุกระดับชั้นได้มีโอกาสเข้าเรียน หนังสือโดยทั่วถึงกัน การที่พระองค์ทรงใช้วัดเป็นสถานที่เรียนและให้พระสงฆ์เป็นครู นับเป็นจุดเริ่มต้นของยุทธศาสตร์การศึกษาที่มุ่งสู่การจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์

แนวพระราชดำริของการขยายการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์นี้ มีข้อวิเคราะห์ที่สำคัญ คือ ทรงเล็งเห็นความจำเป็นที่ต้องเริ่มจากการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำหรับประชาชนส่วนใหญ่ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ล.เปีย มาลากุล) เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๓ ว่า “...การเล่าเรียนในเมืองไทยเรา ซึ่งค่อนข้างจะตันอยู่ในเวลานี้ ให้ดำเนินแพร่หลายเร็วขึ้น เบื้องต้นก็เดินทางให้ถูก คือทำพื้นให้กว้างจึงจะได้ยอดที่งาม...” แนวพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นว่า การศึกษาของทวยราษฎร์นั้นเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องยาก แต่ต้องทำให้ดี ถ้าทำการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ดีแล้ว การต่อยอดในระดับสูงขึ้นไปย่อมประสบความสำเร็จได้โดยง่าย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ก็ได้ค้นพบข้อดีที่เป็นจุดเด่นและชัดเจนว่าคุณธรรมต้องเป็นแก่นสารเนื้อหาวิชา และการจัดกระบวนการเรียนการสอนการศึกษาของไทย จึงเริ่มขึ้นจากภายในครอบครัวแล้วขยายออกไป สู่วัด สู่วัง และสู่โรงเรียน

ดังนั้น วิธีการจัดการศึกษา จึงมีรูปแบบของการสั่งสอนฝึกฝนอบรมบ่มนิสัย ซึ่งก็ต้องมีคุณ ธรรมเป็นหลักและเป็นพื้นฐานในทุกองค์ประกอบของการศึกษา แต่ที่เห็นได้ชัดเจน คือ คุณธรรมที่เป็นเนื้อหาวิชาหลักของหลักสูตร คุณธรรมของผู้เป็นครูและศิษย์ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้สำเร็จการศึกษา วิธีการอบรมสั่งสอนและการสอดแทรกคุณธรรมในกระบวนการต่างๆ ของการศึกษา

การจัดตั้งโรงเรียนและโรงเรียนในรัชสมัยขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้เปิดโอกาสให้ราษฎรทุกระดับชั้นได้เล่าเรียนโดยทั่วถึงกัน การเรียนหนังสือนั้น พระ องค์ทรงเน้นให้จัดการเล่าเรียน เพื่อให้คนรู้วิชาแล้วประพฤติดีดังพระราชดำรัสในตอนหนึ่งว่า

“...นักเรียนทั้งปวงจะร่ำเรียนวิชาความรู้แล้ว^๒ เลือกเฟ้นเอาข้อปฏิบัติแต่ที่ดีแท้ ดียิ่งแล้วประพฤติตาม จะได้เจริญประโยชน์ความสุขแก่ตนเอง เป็นทางที่หาเกินโดยชอบธรรมเป็นที่ตั้งแห่งวงศ์ตระกูลของตน สืบไปภายหน้า...”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงมีพระราชดำริให้มีการสอน พระพุทธศาสนาในโรงเรียน ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่างๆ ด้วยทรงวิตกไปว่าเด็กชั้นหลังจะห่างเหินจากพระศาสนา จนละเลยความเป็นคนไม่มีคุณธรรมในใจ การที่ทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด ก็ด้วยทรงมีจุดมุ่งหวังที่จะส่งเสริมให้ได้กมาสนใจในพระศาสนา ซึ่งพระสงฆ์ที่เป็นครูสอนก็ย่อมสั่งสอน ศีลธรรมแก่เด็กควบคู่กันไปด้วย และวัดจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีของเด็ก พระองค์ท่านจึงทรงส่งเสริมให้ พระสงฆ์มีกำลังสั่งสอนธรรมปฏิบัติ ตีพิมพ์หนังสือเรียนแบบเรียนหลวง พระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ไปฝึกสอนด้านศีลธรรม ทั้งนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้ทรงสนองพระราชดำริด้วยการนิพนธ์หนังสือ “เบญจศีล เบญจธรรม” นอกจากนั้นในหลักสูตรมูลสามัญชั้นต่ำ และชั้นสูงยังมีการสอน “ธรรมจารี” สัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมงด้วย

ในพระบรมราชโองการ เรื่องการเล่าเรียนของประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระองค์ก็ได้ทรงเน้นให้การศึกษาสร้างคนให้ประพฤติดี ประพฤติชอบ รักษาวงศ์ตระกูล โอบอ้อมอารี กลมเกลียว ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันในระหว่างสามัคคีธรรม ต้องมีความซื่อตรง ไม่กระเหิมกระแห่ม มีความเมตตา รักชาติบ้านเมือง ประพฤติตนตามหลักกฎหมาย และมีความจงรักภักดี พระองค์ท่านทรงเน้นให้คุณธรรมดัง กล่าวนี้ “เข้าฝังอยู่ในสันดาน” ของผู้เรียนจึงจะได้ชื่อว่า สั่งสอนฝึกหัดนักเรียนได้สำเร็จ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ที่มีต่อระบบการศึกษาไทย แต่ยังมีประเด็นข้อที่ควรจะไปปฏิบัติอีกหลายประการด้วยกัน เช่น การนำเอาปรัชญาการศึกษาที่ได้จากพุทธปรัชญาไปใช้ในการเรียนการสอนได้จริง ตามโรงเรียนต่างๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้บุคลากรอย่าง เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีความ สามารถสูงในแวดวงวิชาการศึกษาไทยของเมืองไทยในระดับต้นๆ ให้มีจำนวนมากยิ่งขึ้น โดยให้นำเอาส่วนดีของลัทธิปรัชญาการศึกษาจากตะวันตก มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ในแวดวงการศึกษาของประเทศไทย

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๒๙ เอกสาร ศ. ๒/๕.

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยเรื่อง ปรัชญาการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่มีต่อระบบการศึกษาไทยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีประเด็นต่างๆ ที่จะเป็นประโยชน์ในการนำไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติมอีก เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจยิ่งขึ้น หรือจะเป็นการวิจัยที่จะเจาะลึกลงไปในแต่ละลัทธิการศึกษา ตัวอย่างเช่น การนำเอาแนวคิดปรัชญาการศึกษาในแต่ละลัทธิการศึกษามาเปรียบเทียบกับทฤษฎีคติต่างๆ เช่น

- การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาลัทธิรัตนนิยมกับพุทธปรัชญาเถรวาท
- การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาลัทธิสารัตถนิยมกับพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นการวิจัยเปรียบเทียบที่แตกต่างจากพื้นฐาน ทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และแนวคิด แต่ก็จะได้รับประโยชน์ในการแสวงหาจุดร่วม การวิจัยเปรียบเทียบข้ามวัฒนธรรม จึงเป็นการศึกษาวิจัย ที่น่าสนใจก่อให้เกิดองค์ความรู้และได้เผยแพร่องค์ความรู้ในวงกว้างต่อไป หรือเป็นการเข้าใจถึงแนวคิดความเชื่อของแต่ละวัฒนธรรมมากขึ้น หรือจะเป็นการศึกษาเฉพาะเรื่อง ศึกษาถึงแนวคิดทางปรัชญาต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาการศึกษาไทย เช่น
 - การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของปรัชญาการศึกษาลัทธิพัฒนาการนิยมที่มีต่อปรัชญาการศึกษาไทย
 - การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธปรัชญาที่มีต่อระบบปรัชญาการศึกษาไทย และ
 - การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่มีต่อทิศทางของ ปรัชญาการศึกษาไทย เป็นต้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ :

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ.

๑๑๑ - ๑๒๙

..... เอกสาร ร. ๕ แฟ้ม ศ. ๑ เบ็ดเสร็จ ศึกษาธิการ ๑๙ - ๔๘ ร.ศ. ๑๑๐ - ๑๑๗ เล่ม ๒
เอกสาร ศ. ๑/๒.

..... ร.๕ ศ. ๑/๓ เล่ม ๑ ถวายพระหัตถ์กรมหมื่นสมตอมรพันธ์ เรียนเจ้าพระยาภาสกรวงศ์,
ร.ศ. ๑๑๒.

..... ร.๕ ศ. ๒/๓. ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา, ร.ศ. ๑๑๓.

..... เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ ร.ศ. ๑๑๑ -
๑๒๙ เอกสาร ศ. ๒/๕.

..... เอกสาร ร. ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ. ๑๑๐ -
๑๑๘ เล่ม ๑ เอกสาร ศ. ๑๒/๗.

..... เอกสาร ร. ๕ แฟ้ม ศ. ๒ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ. ๑๑๐ -
๑๑๘ เล่ม ๑ เอกสาร ศ. ๑๒/๘.

..... เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ศ. ๒/๓ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ๑ - ๑๒ รศ. ๑๑๑ -
๑๒๙.

..... ร. ๕ ศ. ๓/๓๗. หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕. ลงวันที่
๑๓ พฤศจิกายน ๑๑๔.

..... เอกสาร ร.๕ ต. ๔๙/๘ หนังสือเจ้าพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ.
๒๔๔๐).

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ความทรงจำ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๐๔.

กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับที่เป็นกฎหมาย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๕.

กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักงานปลัดกระทรวง. การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ
อดีต - ปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,
๒๕๔๒.

กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนที่เป็นนิติบุคคล.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖.

กระทรวงศึกษาธิการ. **ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.๒๔๓๕ - ๒๕๐๗.** พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗.

กรมศิลปากร. **สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ราชสกุลวงศ์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๔.

กรมการศาสนา. **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์.** กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

กิติมา ปรีดีติติก. **ปรัชญาการศึกษา ความรู้เบื้องต้นกับปรัชญาการศึกษา เล่ม ๑.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประเสริฐการพิมพ์, ๒๕๒๐.

กীরติ บุญเจือ. **แก่นปรัชญากรีกปัจจุบัน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานครบรอบ ๑๐๐ ปี โรงเรียนวัดมหารัชมงคล **พระผู้เริ่มพระราชทานการศึกษาออกไปถึงประชาชน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จแทนพระองค์ทรงประกอบพิธีเปิด พระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ โรงเรียนวัดมหารัชมงคล กรุงเทพมหานคร วันศุกร์ที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๘).

คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบรอบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ผู้รวบรวม. **เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑.

จำนง ทองประเสริฐ. **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. เล่ม ๑.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๖.

เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. **แนวคิดและวิธีการวางแผนการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๕๒๙.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **ผู้นำแต่ละรุ่นในประวัติศาสตร์ไทย.** ในวารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๓ เล่มที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๑๗.

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาประเทศสยาม.** พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๓.

นิพนธ์ กิनावงศ์. **หลักการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๘.

บทบรรณาธิการ. **สยามรัฐรายวัน**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๘๕๐๒, เสาร์ที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๑๗.

บรรจง จันทรสา. **ปรัชญาการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

บุญเย็น วอทอง. **มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวข้องกับระบบประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๒.

บุญเลิศ นาคแก้ว. และนางเยาว์ สุขพันธ์. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒.

ปรัชญา เวสารัชช์. **ประมวลสาระชุดฝึกอบรมครู**. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๔๖.

_____. **หลักการจัดการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๕.

ประทุม อังกูโรหิต. **ปรัชญาปฏิบัตินิยม : รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๑๔-๒๕๐๗ หน้า ๕๑. **เอกสารจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑.

ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรัญยันแห่งประเทศไทยภาคที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๓๔). พระนคร : โรงพิมพ์แข่งธง, ๒๔๔๐.

เมธี ปิณฑานนท์. **ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร. **ปรัชญาการศึกษา ฉบับพื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ. เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **บทละครเรื่องเงาะป่าและประชุมโคร่งสุภาสิต**. พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำคุรุสภา, ๒๕๐๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พุทธทาสภิกขุ. การศึกษาเหมือนหมาหางด้วน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

พุทธทาสภิกขุ. การศึกษาที่สามารถกำจัดความเห็นแก่ตัว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, ๒๕๓๒.

พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี. เล่ม ๒. พระนคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำชูสภา, ๒๕๐๖.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ลงวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๒๙). ในพระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, ๒๕๐๖.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ถึงพระมนตรียพจนกิจ ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ในพระราชหัตถเลขา...เล่มที่ ๑.

พลาดิศัย สีทธิธัญกิจ. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๓๖.

พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์. ปรัชญาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔.

พิทยลาภพฤฒิยากร. กรมหมื่น. เสนาบดีกระทรวงธรรมการ. อัตชีวประวัติกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงดาว, ๒๕๕๖.

ไพฑูรย์ สีนลรัตน์. ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

รอง ศยามานนท์. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๙๕.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖ หน้า ๒๕๗. เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑.

_____. เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๑๖๕. เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, ๒๕๑๑.

_____. เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๑๓) หน้า ๕๒๕. เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑.

- _____ . เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ หน้า ๑๖๕. อ้างถึงใน สุนน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. **ปรัชญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____ . เล่มที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๓ อ้างถึงใน วุฒิชัย มูลศิลป์. **การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖.
- _____ . **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ - ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๓.
- รุ่ง แก้วแดง. **ปฏิวัติวัฒนธรรมการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒.
- เลขาธิการนายกรัฐมนตรี. สำนัก. คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. **พระราชผู้เป็นที่รักของประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพชรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- วารี อัมไพรวรรณ. **พระราชประวัติ พระมหากษัตริยาธิราชและพระบรมราชินี ในราชวงศ์จักรี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๓๔.
- วชิรญาณวโรรส. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา. **พระประวัติตรัสเล่า**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔.
- วรวิทย์ วศินสรการ. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธนรัชการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔.
- วิจิตร ศรีสอาน. **กระบวนการกลุ่มศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒.
- วิชัย ต้นศิริ. **หลักพื้นฐานทางการศึกษา**. ปทุมธานี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๕๐.
- วิชัย เสวมาตย์. **การเลิกลาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๑.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. **การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖.
- วิไล ตั้งจิตสมคิด. **การศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๙.
- วิศห์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๕.
- ศุภร ศรีแสน. **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๖.
- สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ความทรงจำ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕.
- ส. ศิวรักษ์. **ปรัชญาการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๕.

สมบูรณ์ พรรณนาภพ. **ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒.

สุนน อมรวิวัฒน์. **แนวความคิดหลักจากการศึกษาตามนัยพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งอรุณ, ๒๕๔๕.

สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย. **พุทธศาสนประวัติสมัยรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๕.

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ กับพันธกิจที่ต้องปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษา. เอกสารชุดการปฏิรูปการศึกษา : วาระแห่งชาติ เล่มที่ ๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พฤษภาคม ๒๕๔๔.

สาโรช บัวศรี. **การศึกษาและจริยธรรม ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการจัดสร้างอนุสาวรีย์ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙.

สาโรช บัวศรี. **ความคิดบางประการทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : กรมฝึกหัดครู, ๒๕๔๑.

สำนักบรรณสารสนเทศ. **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการปฏิรูปการศึกษา**, นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. **คู่มือคณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กฎหมายระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม : รายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, ๒๕๑๘.

_____. **แผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช ๒๕๒๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๒๐.

_____. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๒.

สุนน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลารัตน์. **ปรัชญาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุนีย์ ภูพันธ์. **แนวคิดพื้นฐานการสร้างและการพัฒนาหลักสูตร**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๑.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. “อุดมคติทางการศึกษาของไทย”. การศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำรา
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔.

หนังสือลงพระปรมาภิไธย รัชกาลที่ ๕ ที่ ๘/๑๖๑. พระ ดร. อนิลมาน ฌมกโย ได้มอบให้ไว้เมื่อวันที่
๒๕ กันยายน ๒๕๕๐.

อรรวรรณ ทรัพย์พลอย. พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร,
๒๕๔๖.

อบรม สนิทบาล. และชาญชัย ศรีไสยเพชร. พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา ๑๑๑). กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒.

อัมทิพย์ ปัตตะโชติ ชูฮาร์โต. ตามรอย“รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสเกาะชาวสามครา”.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บัวสรวง, ๒๕๕๕.

อคิน รพีพัฒน์. สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖. แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง ศิริ
สุข และพรรณิ สรงบุญมี. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๑.

อภิชัย พันธเสน. การศึกษา : การปฏิรูปหรือการปฏิวัติ. กรุงเทพมหานคร : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์,
๒๕๑๘.

อัครพงษ์ สัจจวาทิต. อ้างถึงใน เอกมล สายจันทร์. บทบาทของการศึกษาต่อบุคคล สังคม และรัฐ.
เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

อดุลย์ ต้นประยูร. สังคมวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

เอ.บี. กริสโวลด์. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม. แปลโดย ม.จ. สุภัทริศ ดิศกุล.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

เอกกมล สายจันทร์. อ้างถึงใน อัครพงษ์ สัจจวาทิต. อิทธิพลทางการเมืองที่มีต่อการศึกษาไทย :
นโยบายและการจัดการศึกษา. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, ๒๕๑๑. (จาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ.)

เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑.

เอกสารการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์
คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑.

เอกสารการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๕๑๑.

เอกสารการนิเทศฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. กรุงเทพมหานคร : ไม่ปรากฏ, ๒๕๒๕.

เอกกมล สายจันทร์. **บทบาทปัญญาชนไทยต่อการพัฒนาการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
แพร่พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๑๙.

อำรุง โกมลวรรณะ. **เจ้าฟ้ามงกุฎแห่งกรุงสยาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. (รัชกาล
ที่ ๔). พระนคร : โรงพิมพ์แพร่วิทยา, ๒๕๐๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กระทรวงศึกษาธิการ. อ้างถึงใน พระเฉลิมชาติ ชาตวีโร (อิทธะรงค์). “การศึกษาวิเคราะห์การ
พัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. อ้างถึงใน พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก. “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษา
ไทยในสมัยปัจจุบันตามทรรศนะของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต)”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี). “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยปัจจุบันตาม
ทรรศนะของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระชาตรี ชูตินุโร (อนุเคราะห์). “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาทองมา อรุณรสี (แสงอรุณ). “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถกถาภิธานียม”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาสง่า สุโกโร (ณ ระนอง). อ้างถึงใน พระเฉลิมชาติ ชาตวีโร (อิทธะรงค์). “ศึกษาวิเคราะห์
การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระปลัดเกียรติศักดิ์ สิ้นทิวรรกุล. “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์
จังหวัดกระบี่”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา)**.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

พิทยา สิทธิโชติ. “การปฏิรูปการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

ละออทอง อัมรินทร์รัตน์. “การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๕”.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สมบูรณ์ พรหมนาภพ. อ้างถึงใน พิทยา สิทธิโชติ. “การปฏิรูปการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.
สามารถ เตจ๊ะวงศ์. “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนวัดท่า
ตุ้มตามหลักพุทธธรรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

สุนีย์ ภูพันธ์. อ้างถึงใน สามารถ เตจ๊ะวงศ์. “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการ
สถานศึกษาโรงเรียนวัดท่าตุ้มตามหลักพุทธธรรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

สุพจน์ พันธุ์ชูเพชร. “การศึกษากระบวนการบริหารงานของผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัด”.
วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๓๘.

สุภา ใจบุญ. “แนวโน้มปรัชญาการศึกษาไทย ภายในปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ ตามการคาดการณ์ของ
ผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.** คณะครุศาสตร์ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

อุษา ชัยโชณชัย. “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในระยะปี ๒๔๓๒ – ๒๔๙๐”. **วิทยานิพนธ์
มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
[https://writer.dek-d.com > viewlongc](https://writer.dek-d.com/viewlongc), : [๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

กระทรวงศึกษาธิการ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.Bic.moe.go.th>, [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

_____. **สารนำรู้.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.Bic.moe.go.th>, ศูนย์เทคโนโลยี
สารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวง, [๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐].

เฉลิมลาภ ทองอาจ. **ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [https :
//www.gotoknow.org/posts/419487](https://www.gotoknow.org/posts/419487), มหาวิทยาลัยขอนแก่น : [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ชนิด รัชพลเมือง. **การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
<http://www.Baanjomyut.com>. [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

- ชัยณรงค์ มหารักษ์. **วิวัฒนาการศึกษาไทยและการศึกษาโลก**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.slideshare.net/ChainarongMaharak/ss-40004424 : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ทรรศนะ แนวคิด แนวทางในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://phdb.moph.go.th>. กรุงเทพมหานคร : วารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ ๒๕ ฉบับวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๒ - มกราคม ๒๕๔๓. [๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- ดวงจิต แก้วอุบล. **การศึกษาไทยและความเป็นครูไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.oservice.skru.ac.th/ebook/lesson.asp?title_coda=428&type=2&no=8 : คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- ทิตนา แคมมณี. **ศาสตร์การสอน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.oknation.nationtv.tv/blog/kunwee/2007/10/10/entry-9>. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- บรรจง จันทรสาและอรสา สุขเปรม. **ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.kroobannok.com/19891 : [๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- บ้านจอมยุทธ. **การศึกษาสมัยปกครองระบบรัฐธรรมนูญ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.Baanjomyut.com/library_2/ : [๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐].
- พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์. **ปรัชญาการศึกษา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://isc.ru.ac.th/data/ED0001799.doc>. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง : [๗ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- พิสมัย วิธีธรรม. **ประวัติการศึกษาไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.slideshare.net/chaleepop/ss-10391931> : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- ไพฑูรย์ ทิพย์สุข. **ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://gotoknow.org/posts/200904> : [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติการก่อตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.MCU.ac.th/site/history.php : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. **ประวัติวิทยาลัยการฝึกหัดครู**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.cte.pnru.ac.th/about-us/history/ : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **ประวัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.mbu.ac.th/index.php/2021-11-14-02-09-47/2012-11-14-02-25-50#.WemM9tooPIU : [๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- รังสิมา จำริ. **การศึกษาไทยและครูชั้นวิชาชีพในสังคมไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.rangsi.majamri.blogspot.com/2013/03/4-2492-2534.html : [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

วิกิพีเดีย. **พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕**. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา : www.scoop.mthai.com/specialdays/5451.html, : [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

_____. **โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [https](https://th.wikipedia.org/wiki/โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย) :

[/th.wikipedia.org/wiki/โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย](https://th.wikipedia.org/wiki/โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย) : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี. **ประวัติมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [https](https://th.wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์) :

[/th.wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์](https://th.wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์) : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

ศุภชัย ศรีศิริรุ่ง. **ความหมายของลัทธิอัตถิภาวะนิยม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [https](https://thamdimisuch.Eurodpress.com/2014/07/08/ความหมายของลัทธิอัตถิภาวะนิยม):

[/thamdimisuch.Eurodpress.com/2014/07/08/ความหมายของลัทธิอัตถิภาวะนิยม](https://thamdimisuch.Eurodpress.com/2014/07/08/ความหมายของลัทธิอัตถิภาวะนิยม) : [๘ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สมชาย รัตนทองคำ. **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [http](http://www.ams.kku.ac.th/aalearn/resource/edoc/teach/56web/1phylos56.pdf) :

www.ams.kku.ac.th/aalearn/resource/edoc/teach/56web/1phylos56.pdf,
มหาวิทยาลัยขอนแก่น : [๘ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สถาบันการพลศึกษา วิทยาเขตชุมพร. **วิชาการวัดผลและประเมินการศึกษา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา

: www.ipecp.ac.th/ipecp/cgi-bin/webpili/unit1/level1-3.html, สถาบันพลศึกษา : [๙ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สำนักข่าวเจ้าพระยา. **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

www.chaoprayanews.com/2009/03/13/พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : [๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สุมิตร คุณานุภกร. **ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

www.kroobannok.Com/19891 : [๘ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สุนีย์ ภูพันธ์. **แนวคิดพื้นฐานการสร้างและพัฒนาหลักสูตร**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

[http://www.oknation.nationtv.tv/blog/kunwee/2007/10/10/entry-9,The knowledge Center](http://www.oknation.nationtv.tv/blog/kunwee/2007/10/10/entry-9,The%20knowledge%20Center) : [๖ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สุรินทร์ รักชาติ. **ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม**. อ้างถึงใน George F. Kneller. 1971. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/posts/200904> : [๗ ตุลาคม ๒๕๖๐].

อรสา สุขเปรม. **ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวะนิยม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [http](http://sitawan112.Blogspot.com/2012/03/existentialism.htm) :

sitawan112.Blogspot.com/2012/03/existentialism.htm : [๘ ตุลาคม ๒๕๖๐].

- อดิศร ก้อนคำ. **ประวัติความเป็นมาของการศึกษาไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.Kroobannok.com>. ศูนย์วิจัยนวัตกรรมอินเทอร์เน็ตไทย จำกัด : [๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐].
- อุดมศักดิ์ มีสุข. **ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [http : www.kroobannok.com/19891](http://www.kroobannok.com/19891). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : [๙ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- อุทัย บุญประเสริฐ. **การศึกษากับการพัฒนาและความสัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.kroobannok.com>. [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- MCOT TV9. **พระราชประวัติรัชกาลที่ ๕**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.irrigation.rid.go.th/rid15/ppn/Datebook/king5.htm. Radio FM 100.8 : [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- S.S. Chaugule. **Existentialism in Education**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : Article posted in [http : //www.articlesbase.com/education-articles/existentialism-in-education-1233391.html](http://www.articlesbase.com/education-articles/existentialism-in-education-1233391.html) : [๗ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- S-MCU-Corat. **ประวัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [https : sites.google.com/ site /smcucorat /home /khxmweb /prawati-m-cr](https://sites.google.com/site/smcucorat/home/khxmweb/prawati-m-cr) : [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- UNESCO. **Promotiom of a Global Partnership for the UN Decade of Education for Sustainable Development** : The International Implementation Scheme for the Decade in-Brief (ED-2006/WS/60). Paris. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : Website : [http : www.qca.org.uk/7.html](http://www.qca.org.uk/7.html) และ [http : //esd.rgs.org/](http://esd.rgs.org/). [๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๐].

๒. ภาษาอังกฤษ :

(I) Books :

- B.C. RAI. **Theory of Education**. India : Prakshan Kendra.
- Bayles. **Ernest E. Pragmatism in Education**. New York : Harper & Row. Pulishers.
- Carter V. Good. **Dictionary of Education**. McGraw-Hill Book Company,Inc., New York : 1945.
- G. Max, Wingo. **Philosophies of Education**. Lexington. Mass : D.C. Health and company, 1974.

George D. Spindler. **Education and Culture : Anthropological Approaches.** New York : Holt, Rinehart and Winston, 1964.

George F. kneller. **Introduction to the Philosophy.** New York : John Wiley & Son, 1964.

Henry Allen Bullock. **A History of Negro Education in the South.** New York, 1970.

Henry Thomas & Dana Lee Thomas. Living Biographies of great philosophers, แปลโดย. สมักร บุราวาส. กรุงเทพมหานคร : หจก. แพร์พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๒.

James D. Kourner. Who Controls American Education?. Boston, 1986.

John Dewey. **Introductory Reading in Education, edited by Frederick Mayer.** California : Dickenson, 1966.

John Dewey. **Experience and Education.** New York : Collier Books, 1963.

Ramseyer and Others. อ้างถึงใน กิตติมา ปรีดีติลล. **กระบวนการบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต, ๒๕๓๒.

Talcott Parson. **The Social System.** New York : Freepress, 1964.

Theodore Brameld. **Philosophies of Education in cultural Perspective.** New York : Henry Holt and company, 1955.

Van Cleve. Morris. **Philosophy and the American School.** Boston : Houghton Mifflin, 1961.

Vidya Ratna. Taneja. **Educational thought and Practical.** Vidya Ratna. Taneja. **Educational thought and Practical.** India : S.K. Ghai, 1976.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายรัตนพร ราชสะอาด
ว/ด/ป เกิด	วันศุกร์ ที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์
การศึกษา	ระดับอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โรงเรียนวิบูลย์บริหารธุรกิจ แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย แขวงพระนคร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ระดับประถมศึกษา โรงเรียนบ้านคอนสวรรค์ ตำบลไผ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์
เข้าศึกษา	เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๙
ที่อยู่ปัจจุบัน	๒๔ หมู่ ๘ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	บริษัท พลัสไฟร์ ออร์ดี จำกัด หมู่บ้านเชียงใหม่แลนด์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
ตำแหน่ง	กรรมการผู้จัดการ